821,512,164
Г 82

Арап Гурбанов

Айдымгы гыз

Гурбанов А.

Г82 Айдымчы гыз: (Повесть ве хекаялар) Арап Гурбанов — Түркменистан, 1986 — 184 с. 60 к.

«Гүлнар», «Отджа», «Өйләнчи» ялы окыджылар көпчүлигиниң гызгын сөйгүсини газанан энчеме эсерлериң авторы, белли язызджы Арап Гурбановың шу китабына онуң «Айдымчы гыз» атлы повести ве энчеме хекаялары гиризилди. Китап билен адыбир бу повестде сунгатың җадылайҗы гүйҗи тесвир эдилсе, хекаяларда яш дөвүрдешлеримизиң дурмуша гечирйән бейик ишлери, арзув-хыяллары чепер суратландырыляр, оларың чылшырымлы рухы дүнйәси уссатлык билен ачылып гөркезилйәр.

Г $\frac{4705402000-075}{551(14)-86}$ 73–85 84. Түр 7

© «Түркменистан» нешираты, 1986

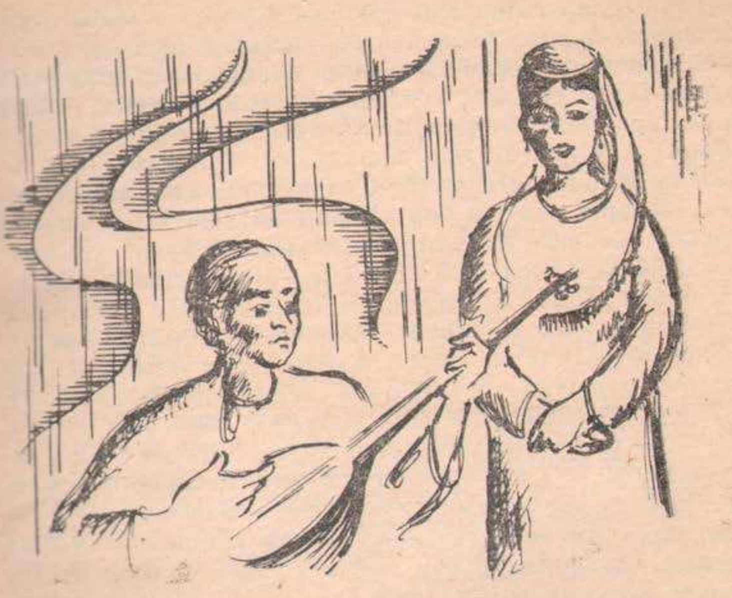

АЙДЫМЧЫ ГЫЗ

Повесть

Саз билен сөхбети яман диймәңлер,
Адам ата бунят боланда бардыр.

Гайыбы.

Айбике айдымы бу гүн айтмалы дәлди. Ол энтәк үчүнжи класда окаярка-да айдарды. Акмырат ол вагтлар бәшинжи класда окаярды. Акмырат Айбикәниң айдымларыны сыпдырман диңләрди. Диңе бир диңлемек дәл, Айбике дийип, онуң айдымы дийип өлүп-өчүп ятырды. Башда Акмырат онуң сесини, айдым айдышыны диңе өзүм говы гөрйәрмикәм өйдерди. Середип отурса иллериң оны говы гөршн Акмыратданам бетерди. Онсоң Акмырат Айбикәни иллерден габанып ураады. Мекдепде концерт берлип, Айбике айдым айдян чаглары илиң өңүнден барып, иң өңдәки отургычда отурарды.

Мугаллымлар гелип оны ериндеп турзуп, ызкы отурычларың бирине гечиржек болардылар. Ол велин кес-келлэми этмэн, ериндеп турман ойканжырар отурарды. Барды-гелди ериндеп турзайсаларам ене барып, өңдэки хатара гечип отурарды. Кэте-кэтелер Айбике айдым айдып, Акмырадың оны билмейэн чагларам барды. Шонда велин ичи яньп бир өлүп билмезди. Шейле болан чаглары гыммат бир задыны йитирен ялы эпчеме гүнлэп гынаныи гезерди. Ол айдым айдярка, Акмырадам Айбике билен билеже айдым айдян ялыды. Айдымы билен уклап, шонуң билен хем оянарды. Ол айдым айданында мыдама эгиниде көз ялы гызарып дуран кетениси, башында гызылдан шайлы гупба барды. Акмырат оны дүйшүнде-де шол эшигинде гөрерди. Гең зат, хэзирем оны дүйшүнде шол эшигинде гөрйэрди. Гөвнүне болмаса, Айбике кичижиккэ хэзиркисинден говы айдярды. Онуң шол кичижиклигиндэки бейнисине орнан сеси хэзирем Акмырадың гулагындан гиденокды.

Шейдип Айбике секизинжи класа гечди, Акмырат онунжа. Ол шонда айдым айтмага хасам өкделэнди. Йөне өзи велин айдымынданам хас сүйжи, айдымынданам хас овадан гөрүнйэрди. Дөрт өрүм сачлары шар гарады. Йүзи ап-ак, яңаклары нар ялы гызарар дурарды. Ол Акмырада жуда сейрек середерди. Акмырадың велин мыдама гөзи шондады. Ол кэте-кэтелер Акмырада йылгырып баканында тыйма гара гашлары язылардьы, гара гөзлер оны бейхуш эдерди. Онсоң Акмырат онуң хер бакышыны едң ыклыма тай гөрерди. Онсоң оны йылгыртжак болуп, өзүне бакдыртжак болуп дерт-азара галарды. Озал онуң айдымыны ил-гүнден габанарды, соң онуң өзүни ил-гүнден габанып башлады. Онунжы класы оңа [illegible], дашындан аҳ чекип [illegible] билмэнем университ[illegible] билен айдым[illegible] гыздарды. Йөне бирем Ай[illegible] айдымларыны нэче диңле[illegible] Айбикэниң сесиди. Шейдип ол ики [illegible] Айбикэниң айдымыны эшдип бил[illegible] Айбике онунжыны гутаран йылы йүрегине [illegible], оны гөзлэп тапды.

— Айбике! Айбике!...

— Ва-ей, бу ким гыз?

— Бу мен, Айбике.
— Вий, асыл сен Акмырат экениң-ле. Аңырдан ылгап гелсең кимдир өйдүпдирин.
— Гургунмың, Айбике.
— Гургун.
— Гутлаян. Онунжынам саг-аман гутарыпсың.
— Саг бол.
Мен сени кән гөзледим, Айбике.
— Хачан?
— Шу гүн. Ёк, ёк, багышла, ялан сөзледим. Мен сени бүтин өмрүме гөзләп гелдим.
— Вай-ей!.. Ол нәме диййдигиң? Ол нәхили сен мени бүтин өмрүңе гөзләп геленмишиң?
— Мен сени бир вагт үчүнжи класда окап йөркәңем гөзләп йөрдүм. Сен гачардың, мен ковардым. Мен шол вагтларам сениң айдымыңы эшитжек болуп өлер ятардым. Середип отурсам мен сени шол вагтдан оңат гөрүп угран экеним. Айбике, мен бу затлары саңа гөс-гөни гөңүләп айдянлыгымы багышла! Белкәм, мениң айдян затларым саңа гең гөрүнсе-де гөрүнйәндир, нәдейин, шейле болды. Башга угур тапмадым. Мундан аңрык чыдамага межалым галмады. Мен саңа хәзир бу сөзлери айдянчам он йыл әжир чекдим. Сен маңа ынан, Айбике! Мен сени гөрмедик гүнүм хасса. Сенсиз университетде гечирен ики йылым маңа иң жебирли йыллар болды. Окап отыркамам, гезип йөркәмем, ериме гечип ятанымда-да, хатда, дүйшүмде-де сени гөрйәрдим. Мен инди сенсиз яшайышы яшайыш диййип билжек дәл. Мен өз гелжегими диңе сенде гөрйән. Мен сени озалам сөйүпдим, хәзирем сөййән, өлинчәмем сөйүп гечерин. Мен сениң өзүңе, айдымыңа ашык Айбике. Нәме үчин дымяң, Айбике? Бир зат дий ахырын.
— Вай, мен нәме диейин?
— Я сөййән, я-да сөемок дий.
— Мен саңа оны диййип билмен, Акмырат.
— Нәме үчин?
— Мен мунуң шейледигини озалам билйәрдим.
— Хачан озал?
— Он йыл мундан өң.
—Он йыл мундан өң!? Онуң ялы болса нәме үчин шу чака ченли маңа сыр билдирмедиң?
— Менем эдил өзүң ялы-да.

Акмырат бирден бир зат ядына дүшен ялы аз салым донуп галды. Бирденем хырчыны дишләп, патыладып маңлайына урды. Келлесини яйкады.

— Мана акмак, барып ятан чоча диерлер. Эгер мен сениң менде чалажа дагы гөвнүң бардыгыны билен болсамдым.

Айбике хезил эдинип гүлди.

— Ери, шонда нәдердиң?

— Аякларыңа йыкылардым. Чөке дүшүп ялбарардым. Бу вагта ченли бейдип, янып-бишип йөрмездим.

Айбике көпманылы йылгырды.

— Гызлар шол меселеде уссат болярлар. Олар огланларың йүрегиндәки зады онуң гөзүнден окап билйәрлер.

— Сен мениң гөзүме серетмесең...

— Ол сениң гөвнүңе шейледир, Акмырат. Гызларың гөзи ере бакып дуранам болса, башга бириниң өзүне середйәндигини гөрүп билйәрлер. Эмма огланлар велин оны башарып билмейәрлер. Гөрйәрмиң, сенем оны башарып билмәнсиң.

— Сен онда мениң сени шейле оңат гөрйәндигими билйән экениң-дә?

Айбике ене хезил эдинип гүлди.

— Сениң мени оңат гөрйәндигини сениң өзүңденем өң дуйдум.

Акмырат Айбикә голай-голай сүйшди.

— Эгер дуян болсаң гараз бир сен айтсаң болмаярмы? Эгер шейдәен болсаң бу вагта он ерде ичими дөкердим. Айбике, гел инди бу меселәни узага чекдирмәли. Биз инди оглан-огланжык дәл ахырын. Сен он секиз яшадың, мен йигрими яшадым. Сен маңа разылык бер. Мен ир гүнүми гиҗә гойман икимизиң тоюмызың угруна чыкҗак.

— Бу меселе диңе икимизе баглы меселе дәл ахырын.

— Эйсем башга киме баглы болсун?

— Эне-атаң разылыгыны алман белли бир карара гелип болмаз. Хош, саг бол, Акмырат. Мен өе ховлугян.

— Айбике!.. Айбике!.. Дурсана...

Айбике екеҗе агызам гүрлемән эдил гөк кепдери ялы болуп, Акмырадың янындан пасырдап учуп гитди. Акмырат онуң ызындан середип-середип галды. Акмырадың хәзир бегенҗинден яңа деми тутулып, деми-

-демине етмежек болярды. Ол өз етен багтына өзи ынанмажак болярды.

— Ол разы! Ол разы! Мен эжемиң янына басымрак етеверәйин. Мен бу етен багтымы онуң билен пайлашмасам, еке өзүмиң шатлыгымдан йүрегимиң ярылмагы мүмкин.

Акмырат шатлыгындан гуш болуп учуп баршына гөни эжесиниң янына гелди.

— Эже! Ай, эже!..

— Мен бәрде оглум.

— Мен саңа бир зат айтжак, эже.

— Айт, оглум, айт, гулагым сенде.

— Ол-а разылык берендир.

Эжеси оглуның бу гүррүңине аңка-таңка болды.

— Ол диениң ким боляр? Ол нәмәниң разычылыгыны берди?

— Ол диййәним Айбике, эже. Ол разы болды.

— Нәмә разы болды?

— Мен шу нурсата он йыл гарашдым. Ахырын онуң өңүнде ярылдым. Бар йүрегими дөкдүм.

— Ханы, дүшнүклирәк айтсана, мен-ә хич зада дүшүнйән дәлдирин.

— Сен Айбикәни танаярмын?

— Ол хайсы Айбикәни? Шол Хажатың гызы Айбикемикә?

— Эдил өзи, эже.

— Сен оңа нәме дийдиң?

— Мен саңа өйленжек дийдим.

— Ол нәме дийди?

— Индики маслахат эне-аталар билен. Шолар разы болса, менем разы дийди.

— Ери, бар, шол разы экени-дә. Разы боланы билен сен оңа өйленәйжекми?

— Сениң айдып отуран затларың нәме, эже? Хеем мен өйленменми? Шу гечен он йылымы диңе шол дийип гечирдим.

— Ол-а он йыл огушян, йүз йылыңы шол дийип гечиренем болсаң, сен шоңа өйленмерсиң.

— Вий, ол нәме дийдигиң? Ол нәме үчин мен оңа өйленмели дәлмишим?

— Аклыңа нәме болды? Хеем оны гелин эдинип, дәвлетли өйүң гапысындан салып болармы?

Акмырат эжесиниң бу сөзүне гең галды. Гөзлерини тегеләп эжесине серетди.

— Вий!.. Ол нәме үчин?

— Ол бир дуранджа масгара ахырын.

— Ол нәмәң масгарасы?

— Сачыны саллап, мәрекәң өңүне чыкып айдым айдып йөренинцем бир говусы болармы? Масгарачылык ондан аңрык гечмез. Бу вагт айдым айдяр, сопуррак ярым-яланач болуп, илиң өңүнде тансам эдер.

— Хай, сенем-ә эже. Бу вагт айдым айтмаян гыз бармы? Айдым айданың билен масгара болдугын боляр мы?

— Башган-а билемок велин, шол Хаҗатың гызы Айбике болжак болса-ха, шу гапыдан гирмез. Онуң гүррүни уллы иле долупдыр. Ва-ей!.. Дашындан гең гөрүп йөрдүм. Түйс, гең гөрениң алнындан диенлери болд-ов. Хәзирем бир пилле. Пәлиңден гайдавери, оглум. Эй, алла жан, язанам болсаң бозавери!.. Ери, шу гызын болчулыгында шондан башга гыз тапмадынмы? Энтәк мен өлмәндирин ахырын. Худая шүкүр, ил ичинде йүзүмизиң гызан ери ёкдур. Баран еримден ковуларын-а өйдемок. Мен саңа нелән ериңден орта бармак ялы гыз сайлап алып берҗек ахырын.

— Сениң ол алып берҗек гызларың маңа герек дәл. Мен өләйсемем Айбикеден башга гыза өйленмен.

— Өйленмесең өйленмән гезер йөрересиң-дә, шол-а гелин болуп шу гапыдан гирмез.

— Шол гелин болуп шу гапыдан гирмесе, менем шу гапыдан гирмен.

— Шол болманлыгында шу гапыдан гирмеҗек болсаң, хан-ха ёлуң!..

— Гитмели болса өтәгидерис.

Догруданам, Акмырат гитмек үчин ериндеп турды. Оглы башыны алып гидиберер өйдүп, эжеси йүреги ярылан ялы болуп ериндеп турды.

— Акмырат! Аклыңдан азашдыңмы? Саңа нә дәв чалды?! Ханы самсык болма-да, отур. Оңатжа гүрлешели.

— Менде башга гүррүң ёк, эже. Мен шоңа өйленмесем мени шу өйде гөрмерсиң.

— Хә, шейт, сенем мени ташлап гит. Сен атасызам болсаң етимсиретмән хем ата, хем эже орнунда эклән-

-сакланымын муздумы шу? Мен гурайын, мениң ялы гара маңлай аял бу дүнйә инен дәлдир. Вах, мен шу затлары гөрмәйин, мени бир ире-тижә гойман өзүң йыгнавери!..

— Эже, боляр-ла. Сәхел зат болса мен гурайын дийиәң-де, аглаберйәң. Ери, бу ерде аглара нәме бар? Мен Айбикә өйлененим билен нәме боляр? Айбике гүл ялы гыз ахырын. Бар ол, айдым айдянам экени-дә. Айдасында нәме? Айдым айтмак айып затмы? Хей, сен онуң эрбетлик тарапындан зат эшитдиңми? Эшден дәлсиң? Айдым айтмак, саз чалмак, бу бир гадымдан гелйән зат ахырын. Мен сениң какаңа сазына ашык болуп бардым дийип өзүң айтмаярмыдың нәме?

— Айдыпдым. Ол бир эркек киши. Онсоңам бу желегайларда онуң ялы саз чалып билйән бармы нәме? Онуң дутардан аляп овазы ялы якымлы овазы хениз-ә эшдип гөремок. Сениң какаң, ёгсам телпеги аганды. Онуң өңки аялы илкинжи чагасында яш үстүнден өлүпди. Мен болсам хениз дурмуша чыкмадык гыздым. Мени онуң сазы жадылады. Онуң чалан сазларының овазы хенизем гулагымдан гиденок. Сенинем дутар чалышың какана мензәп дур. Арман, соң дутар чалманы гояйдың. Ёгсам, сенденем тамам улуды.

— Гөрдүңми эже, өзүңем айдым-сазы оңат гөрйән экениң.

Акмырат гүлди.

— Сен какамың сазына ашык болупсың. Мен ол гызың айдымына ашык болдум. Айдым айтмак айып зат дәл, эже, адамың аслы, эдеби болсун. Хей, сен онуң эрбетлик тарапындан зат эшитдиңми? Эшден дәлсиң. Индем эшитмерсиң. Хей, сен шонуң ялы овадан, шонуң ялы эдепли гыз гөрүпмидиң? Гөреп дәлсиң. Индем гөрмерсиң. Эшдер болсаң, эже жан, мен оны башдан гоймы гөрйәрдим. Ирде-гичде шоңа өйленип билсем, арманым ёкды. Ол мениң гиже-гүндиз дилегимди. Ине, ахырында-да шол дилегим ерине дүшди. Сен болсаң шатланмаң дерегине аглаярсың. Сен мениң тоюмы яса әвүржек болярсың. Эгер билер болсаң, эже, мен оны айдым айданы үчин оңат гөрйән. Айдым онуң озалам ай ялы гөркүне, ене гөрк гошяр. Мен онуң хер бир айдымыны дүнйәң әхли байлыгына чалышжак дәл. Сен мениң дүнйәде ялңыз эжем ахырын!... Ялңыз оглуң гелини,

сенден бир зады йүрегинден сыздырып хайышт эдениңде, сен онуң райыны йыкма ахырын.

— Вах, ол затлара аклым чатяр балам. Менем саңа говсы болсун дийип диййән...

— Эгер сен маңа говсуны этҗек болсаң, сен олара гудачылыга бар.

— Сен-ә мени кын гүнлере салдың отурыбердиң. Гөрйән велин, сен бизи иле чыкар ялы этҗек дәл-ов?...

— Эҗе, Айбикәни гелин эдинип билсең арманың нәме? Эгер оны гелин эдинип билмесек, ине шонда иле чыкмагымыз хыллалла болар. Ил гайта бизи гутлар. Ким бизиң бу тоюмызы макулламаса, оларың өзи говы адам дәлдир. Иллериң янында бизиң дәл, оларың йүзи ёкдур.

— Ай, оглум, бизиң тохуммызда илиң өңүне чыкып айдым айдып йөреннмиз ёкды-да. Онсоң өзүң гөр-дә... Мен-ә шу ишиңи бичак гараңкы гөрйән.

— Ай, гөр-дә, эҗе. Мениңкә маслахат салмак. Соң айтмадың диймесең болар. Хер ян йүзүне мениң оңа өйленҗегим хак.

Эҗе эҗе боляр-да. Ол оглундан айрылып нирә гитсин? Хернәче ёкуш гөрсе-де, хернәче агыр дүшсе-де, еке оглунын хатырасына Айбикелере гудачылыга гитмели болды. Шол гидишине-де гүн яшманка хош хабар билен гайдып гелди. Акмырат бегенҗине чага ялы эҗесиниң бойнуна бөкди.

— Эҗе җан, яшың узын болсун!..

Шол гүнден ылайык он бәш гүн гечдем велин Акмырат билен Айбикәниң тойы болды. Тойда Акмырадың эҗесиниң гыңаҗыны түйт-мүйт этдилер. Шондан соң ол өңки гыңаҗының ерине ак гыңач дакынды.

Акмырадам Айбике-де өз етен багтларындан мүң-де бир разыдылар. Олар бу етен багтларына шатланып, нәдерини биленокдылар. Эмма Айбикәниң бу шатлыгы узага чекмеди. Акмырат бүс-бүтин өзгерди отурыберди. Ол бирхили аграсланыпды. Башдакы ялы Айбике билен отурып гүрлешип, гүлүшмейәрди. Хамана Айбике онуң аялы дәл ялы, онуң билен хич зат маслахатлашмаярды. Муңа ахыры Айбике чыдап билмеди. Бир гүн Акмырат агшамара, чай-нахарыны эдинип, иш столуның башына гечип, башыны галдырман газет окап отырка Айбике онуң янына барды.

— Ай, оглан саңа нәме болды? — диййп, совал берди. Акмырат аграслык билен башыны гөтерип, гөзлерини аардып Айбикә серетди.
— Нәме болупдыр?
— Сен өңки Акмырат дәл.
— Ол нәме диййдигиң?
—Сен үйтгәпсиң.
— Ол нәхили үйтгәнмишим?
— Сениң мени говы гөрйәнлигиң ялан экен.
— Мундан бетер нәме, мен сени аркама хопба эдип гезейинмими?
— Сениң мени аркаңа хопба эдениң герек дәл. Адам ялы гүрлешсең боляр.
— Эйсем мен нәхили гүрлешйәрмишим?
— Үч сорагыма бир җогабам берерок.
— Элбетде, җогап бересим гелйән дәлдир.
— Ол нәме үчин ахырын? Мен саңа нәме этдим?
— Ёгсам сен маңа бир задам этҗекмидиң?
Айбике дуруп билмән аглады.
— Мен сени дүйбүнден танамаян экеним. Мен сени гөвни ачык, сада йигитсиң өйдйәрдим. Эмма сен бейле дәл экениң.
— Нәхилимишим?
— Сен мени дүйбүнден оңат гөрмейән экениң.
— Өзүң оңат болсаң, менем оңат боларын.
— Оңат болман эден этмишим нәме?
— Мен сени еңил гөрйән.
— Ол нәхили еңил болярмышым? Агзымдан яшмагымы айырман ховлының дашына чыкман гезип йөренимы аз гөрйәрмиң?
— Ёгсам нәме, яшмагыңы сырып, көчә-де чыкҗакмыдың?
— Сизе гелин болуп гелениме он бәш гүн болды. Иллер үч гүни гечирип ише-де чыкяр.
— Онда сениңем ниетиң шол экен-ов?
— Элбетде.
Акмырадың йүзи гахардан яңа дув-ак болды. Улудан дем алып, гөзлери билен Айбикәни ийәйҗек болярды. Айбике чыны билен горкды. Онуң бу болуп дурушундан хемме зада гарашаймалыды. Онсоң ол ички тама гечди-де, кичиҗик чага ялы мүззерип отурды. Өз янындан улы дерде, улы алада галды. «Онуң мени эй-

йәмден йигренип уградыгы нәмекә?» диййип, ичини гек летди. Догруданам илки башдан өзүни шейле оңат гөрйән йигидиң, Айбике үчин герек болса, өлмәге-де тайы йигидиң бирден үйтгемеги геңди, бичак геңди. Хут бәш-алты гүнлүкде-де, өзүни дүнйәде иң багтлы сайян Айбике бу вагт өзүни иң багтсыз адам сайды. Шол сессиз аглады отурды. Өз янындан онуң нәме үчин йигренйәндигини билжек болуп, көп пикир этди. Эмма өзүнде хич хили гүнә тапмады.

Айбике! Айбике! Акмырадың сени нәхили оңат гөрйәндигини билседиң! Ол инди сени өңкүсинденем он эссе оңат гөрйәр. Онуң сени жуда артык сөййәнлиги үчин шу гүнлере дүшүп йөрениндеи хабарың бармы? Сен азажык чыдажак бол, Айбике! Акмырадыңам дүшен гүни сениңкиден еңилдир өйдүп пикир этме. Ол сенден он эссе бетер эжир чекййәр. Ким бирини герегинденем артык оңат гөрсе, шейле агыр дерде дүшәймеги гаты ахмалдыр. Ол сени габаняр, Айбике! Ол сени дине бир илден дәл, елден-гүнден габаняр. Ол сени хер ерде, ичде-де, дашда-да, ише гиденинде-де, тоя я-да гезеленже гиденинде-де янындан айрасы геленок. Ол сени мыдама йүрегиниң үстүнде гөтерип гезеси гелйәр. Арман, тен айры, жан айры. Хачана ченли ол сени йүрегиниң үстүнде гөтерип гезсин? Онда шейле мүмкинчилик болманы үчин-де, ичи янып, бир өлүп биленок. Шейле ягдайда бири-бирине дүшүнишмек кын боляр. Ара геңелхенч зат, мүңкүрлик аралашяр. Мүңкүрлик бар еринде болса, адам өз аклыны чашыряр. Акылсыз херекет эдйәр. Онсоң шейле адам ховплы боляр. Онуң билен дүшүнишмек кын боляр.

Айбике! Айбике! Акмырадыңам шейле агыр дерде учрандыгына, сөйгүден яңа халыс аклыны чашырандыгына дүшүнен болсаң, сен ондан жуда бир гатам гөрүп дурмасаңам дурмаздың. Көп ерде гечиримлилик эдердиң. Ол саңа кәййәнде, сен оны сөердиң.

Айбике Акмырада гахар эдип, шол гүнүң эртесем өзүне гелип билмеди. Шол ах чекип, улудан демини алды йөрди. Узын гүнләп гайын энесине көмек берди. Ичерлери гүл ялы эдип йыгнашдырды, Гүл ялы эдип сүпүрди. Ювды, артды. Ховлыны арассалады. Гайын энеси меллеклеринден от йыгып гелйәнчә сыгырың тиртини тайярлап гойды.

Сона эже гелининден хошалды. Гелиниң зәхметсөерлигине бегенип, ики болуп биленокды. Ол Айбикәниң адыны Айбике жан дийип тутярды. Айбике айдымчы болуп адыны алансоң, Сона эже оны өз янындан келч-кулүренлир өйдүп пикир эдйәрди. Эмма ол шу гечен вагтың ичинде өз гелининден агарслыкдан, эдеп-экрамдан бирзат сын тапмады. Өзяныдан «Гелинден багтым бар» дийип пикир эдйәрди. Йөне велин, Сона эже херсычам болса гелиниң йүрегинден нәмелерни гечирйәндигинден хабары ёкды.

Айбике узын гүн гайын энесине көмеклешип йөркә жуда бейле-де дәлди. Йәне велин иш кипарлап, екеже өзи өе гирип отуранда ене-де Акмырадың соңкы болуп бершиң, онуң кем-кемден ят болуп баряндыгы гөз өңүне гелди. «Гайын энеме айдайсаммыкам?» дийип пикир этди. Бирденем «Самсык» дийип, өз-өзүне кәйинди. «Мениң оны гайын энеме айдандыгымы Акмырат эшдәйсе нәхили болар? Онуң гайта озалам янып дуран пелтесине от бердигим болмазмы? Гайтам мунуң соңуның ула гитмегини бермегем мүмкин...»

Халыс жайың ичинде бир өзи отурып, жаныны тай тапманлыгы үчин болса-да ахмал, Айбике гадымы эндигибоюнча нәхили болуп, айдыма хиңлененинем дуйман галды.

Шол вагт бирден дулугына урлан шарпыкдан яңа гөзүнден от чыкды. Зәхреси ярылан ялы болуп еринден галса, өңүнде Акмырат дурды.

— Акмырат, саңа нәме болды? Дәлирединми?

— Гөрүп дурщуң-да шол.

— Вий, нәме болды ахырын: Сен нәме үчин мени урдуң?

— Бу саңа энтәк диңе дуйдурыш. Индем бир айдым айданыңы эшдәйсем, нәмәң нәмедигини шонда билерсиң.

— Айт ахырын, нәме болупдыр? Мениң гүнәм нәме?

— Көпбилмишлик этме. Гүнәң нәмедедигини билмән ахырсына-да гечйәнсиң.

— Дуз бар билемок.

— Гелин халыңа айдыма зовладып отурман-а билйән.

Айбике гең галып гөзлерини тегеледи.

— Хачан айтдым.

— Яп-яңыжа.

— Дуз бар!

— «Огурлык эден утанмаз, үстүне гелен утанар» этмесене. Мен сениң айдыма зовладып отураныңы дашкы ишикден эшитдим ахырын.

— Эгер чыным, ынан. Айдым айдандыгымы өзүм-дә билемок. Бар айдаян экенимем-дә, ери нәме болупмыш? Айдым айтмак гадаганмы?

— Гадаган.

— О нәме үчин?

— Бу тайы сениң үчин клуб дәл. Мен саңа диңе бир айдым айтмагы дәл, хиҗленмегем гадаган эдйән.

—Сен озал-а бейле дәлдиң. Мен айдым айдан чагларым...

— Хова, озал шейледи. Инди ол дөврүң гутарды. Инди сен мениң аялым. Мен нәме дийсем, шонам этмели боларсың.

— Диймек, сен алдан экениң-дә?...

— Ха алдады бил, ха билме, ол өз ишиң.

— Айдым айтдыртмажак болсаң өңүнден айтсаң болмаярмы?

— Хенизем гич дәл. Эгер мениң билен яшажак болсаң айдым айтмарсың.

— Догры, догры. «Алдап алдым гызыңы, бабалы герсүн йүзүңи» дийсене.

— Шертим-ә шейле, галаныңам өзүң бил. Агырына чыдасаң мүң яша...

Шолдур, шолдур, шондан соң Айбике екеже гезегем айдым айтмады. Яландан-чындан хиҗленмедем. «Раст, Акмырат айдым айтмагымы халанокмы, хич вагтам айтман» диен нетиҗә гелди. Йөне соңкы бир вака Айбикәни хасам гең галдырды. Бир гүн ол көчә чыканында оңа биле окан огланы габат гелди.

— Айбике, салам!

— Вий, асыл, бу сенми, Ашыр.

— Мендирин, Айбике.

— Эй, ва-ей? Өз билеҗе окан огланларыңы гөрениңде эдил өз доганыңы гөрен ялы болар экениң. Инди шуну ялы ёлда-ызда габат гелэймесең биле окан ёлдашларыңы гөрмегем кын болды. Мен бир вагт чагалык, окувчылык йыллары шейле тиз гечер дийип келләме-де гелмейәрди. Бейле дәл экен, ол затлар гаты басым ге-

чип гидйән экен. Серет, менем инди Ашыр, арсыз гелин болан болуп йөрүн.

— Саңа гелинлик дүшүпдир. Сен-ә өңкүденем овадан болупсың. Баран адамың говумы?

— Говы болмаса барҗак гүманым бармы? Оны өзүм сечип-сайлап бардым ахырын. Ол мени үчүнҗи класдан говы гөрүп йөрен экени. Ашыр, өзүң нәхили? Окаярмың? Ишлейәрмиң? Өйлендиңми?

— Шол айданларың-а хич бирем дәл, Айбике. Окамогам, ишләмогам, өйленемогам.

— Вий, ол нәхили бейле? Хеем ишлемән я-да окаман болармы?

— Мен гошун гуллугында гезип йөрүн.

— Шей дийсене?!... Гошунчылыга алдылар дийсене? Онда нәме эшигиң харбы эшик дәл?

— Бир айлык ругсада гелдим.

— Ниреде гуллук эдйән?

— Узак Гүндогарда.

— Бай-ба!... Даша дүшүпсиң. Ай, нәме, бир йылың-а гечендир.Бир йылыңам телпегиңи айламанкаң гечип гидер. Саг-аман гуллук эдип гел! Вий, ёгса-да бизиң өйүмиз хан-ха, шол гөрүнйән ак там. Йөр өе гиделиң, дынжыңы ал, чай-чөрек ийип гит. Мен сени өймүз, адамым билен таныштдырайын.

— Ёк, Айбике, сагҗа бол. Саглыкда гөршелиң. Мен ховлугян дурмуша чыкан болсаң оңарыпсың. Алның-багтың ачык болсун! Багтлы болуң! Йөне айдым айтмагы велин ташламагын. Сен улы талант ахырын. Онуң ялы сес, онуң ялы укып хер киме миессер эдип дуранок. Сениң шол айдян айдымларың хәзирем гулагымда яңланып дур. Шол бизе айдып берен айдымларың үчин ене бир гезек саг бол айдян. Хош, Айбике, саг бол, саглыкда гөршелиң.

— Саг бол, Ашыр. Гошунчылыкдан саг-аман гайдып гел!...

Ашыр эп-эсли ере барандан соңам, ызына гарап, Айбикә тарап эллерини галгатды.

— Айбике! Хош!...

Айбике-де онуң ызындан эллерини булап галды.

Айбике бу гүн өз класдаш ёлдашына душ гелендигине бегенип, гуш болуп өйлерине гелди. Ол гапыдан гиренинден Акмырат гарашып дурды.

— Акмырат, сен яңы киме дүш гелендигими билйәрмиң? Ашыра дүш гелдим. Класымызда иң юваш, иң өкде окувчыды. Мен оны окува гидендир өйүтсем, ол асыл гошун гуллугында болса нәтжек. Мен оны өе чагырдым. Сениң билен таныщдыржакдым велин этмеди. Ховлугян, ишим бар дийди. Ол бир айлык ругсада гелен экен. Акмырат, сен онуң ниреде гуллук эдйәндигини билйәрмиң?

Акмырат жогап бермеди. Айбике онуң сорагына жогап бермән торсарлып отуршына гең галды.

— Акмырат, нәме сесиңи чыкараңок, саңа нәме болды?

Акмырат ене-де сесини чыкармады. Онуң бу болуп отуршы Айбикәни диңлемейән, эшитмейән ялыды. Бирденем Акмырат Айбикәниң йүзүне серетди.

— Сен оны Ашыр дийдиңми? — дийип, совал берди.

— Хова, хова, Ашыр дийдим.

— Шей дийсене?!... Сен оны говы оглан дийдиңми?

— Элбетде говы.

— Гаты говумы?

— Элбетде.

— Эгер ол шейле говы болса, сен нәме үчин онуң билен биле гитмән бәрик гелдиң?

— Ол нәме дийдигиң, Акмырат? Мен нәме үчин өз өймүзе гелмән онуң билен биле гитмелимишим?

— Сен оны говы гөрйәң ахырын.

— Акмырат, хаңы сен самсык гүррүңлериңи бес этсене.

— Нәме? Мен инди самсыгам болайдыммы?

— Самсыгыңам барып ятаны.

— Самсык дийсене?

— Хова, самсык.

— Ине, самсык болса!...

Акмырат әхли гахар-газабы билен Айбикәниң дулугы кессири ики гезек чалды. Айбикәниң ики дулугам дымгызыл болды. Йөне велин Айбике шарпык нәче батлы дегенем болса агламады. Гайта онуң тересине гөзүниң ичиндәки өңки чыгларам кепеди. Еке. гөзлери дәл, додакларам гурап галды. Йөне велин гахардан, ар-намысдан яңа титир-титир эдйәрди. Айбике зордан гепләп билди.

— Бар болуп билишиңми шу.

— Хова, бар болуп билишим. Муны аз гөрйән болсаң хас бетеррэгимем бар.

— Асыл, сен бейле экениң-ов?!...

— Хова, мен шейле. Мен нәме дийсем, шонам этмели боларсын. Бу сапар сен менден ужыз гутулдың. Индики сапар шейдип, бири билен гүрлешип дураныңы гөрейсем хут өлдүреринем. Сениң асыл соңкы гүнлер гейинкирэн болуп, өзүңе тимар берип, онда-мунда гөрүнйәң барды велин, асыл сен өзүңе башга дост гөзлейән экенин-ов?!...

Айбике гахардан яңа жоган берип билмеди. Шондан соң Айбике үчин башга дурмуш башланды. Айбике хич ерик гейнип чыкмады, хич ким билен ичгин гүрлешмеди. Ол Акмырадың хатырасына бар зада кайылды. Раст Акмырат гейнип чыкмагымы, бири билен гүрлешмегими исләнокмы, мен онуң райыны йыкман диен нетижә гелди. Бир йылдан соң гызы болды. Ене ики йылдан соң оглы болды. Айбикәниң өз иши өзүне етикди. Сыгыр сагарды, онуң от-сувуна середерди. Өйлерине серенжам берип, чай-нахар тайярларды. Онуң бар хөври чагаларыды. Өзүниң аладасыны эдинмеги велин дүйбүнден унудыпды. Ол озаллар хер гүн даранарды, оңат эшигин үстүнде өлүп-өчүп барарды. Илиң янында, Акмырадың гашында овадан гөрүнмәге чалшарды. Ол башда Акмырат билен гезеленчлере гидерин, кино гидерин дийип пикир эдипди. Инди ол бар зады башындан айлап зыңыпды. Көпленч эгнинде солаграк яшыл көйнеги барды. Оны тәкарлап, сандаң чыкянча эгнинден айырмазды аягына чен гелен зады гейип гидиберерди. Акмырат велин гей-[illegible]лиди. Айбике онуң әхли эшигини ювуп, арассалап, мыдама үтүкли гездирерди. Акмырат сәхел көйнеги кирлесе, балагы йыгырт атса Айбикә азгырларды. «Сен асла, хич задың алнындан дәл» диерди. Гүнлерде бир гүн велин Айбикәниң Акмырадың эңүнде гоян совалы [illegible] өр-гөкден гетирди.

— Акмырат!

— Нәме?

— Инди мен-ә чыдамок.

— Ол нәме дийдигиң?

— Мен-ә айдым айтмасам оңуп билжек дәл.

— Сен нәме, дәлиредиңми?

— Ек, худая шүкүр, энтег-ә акылым еринде.

Векиль-Базарская ЦРБ
Марыйской обл.
9479/217

— Акылы еринде адам мен айдым айтҗак диерми?

— Аклым еринде болансоң айдян-да, шу гүррүңлери.

— Айдым айдан гүнүң мен сени ызыңа ит салып, өйден ковуп гойберерин.

— Сен озал бейле дәлдиң, Акмырат. Саңа нәме болды? Сен маңа өйлендиң-де, нилин азайды. Я-да сен маңа ынанмазчылык этҗек болярмың? Мениң этими докрам-дограм этселерем, мениң аягымы сәхел дагам терс басан ерими гөрмерсиң. Мен сени сөйүп, саңа ынаныш дурмуша чыкыпдым. Башда сени нәхили онат гөрен болсам, хәзирем шонуң ялы гөрйән. Эмма сен бейле болмадың. Сен мени унутдың, Акмырат. Сен мениң екеҗе гезегем гөвнүме гарамадың. Мен велин шу чака ченли мыдама сениң гөвнүңи гарап гездим. Өзүми нәме болса шол болсуна уруп, сениң, умуман шу өйүң хызматында гара гүйҗүми гайгырмадым. Индем гайгырмарын. Йөне сизем мениң гөвнүме гараң ахырын. Менем адам.Мениңем яшасым, шатланасым гелйәр. Менем дурмушың шатлыгына гошулып, айдым айтҗак. Айдым билен улалдым, айдым биленем өлҗек.

— Бу меселеде сен озал менден алмытыңы алыпдың ахырын. Мен саңа айдым айтмагы дүйбүнден гадаган эдипдим.

— Догры... Менем шонда айдым айтмазлыгы берк йүрегиме дүвүпдим. Раст саңа яранокмы, айтман дийипдим. Мен айдым айтман гезҗек болуп көп вагтлап өзүме басалык берип гелдим. Эмма болмады. Мениң айдымсыз яшап билмеҗегиме гөзүм етди. Мен шу вагта ченли дашымдан айдым айтмасамам, ичимден айдярдым. Айдым билен уклап, айдым билен турярдым. Инди велин чыдап билемок, мен айдым айтмасам, ичимден гаты дөрәп өлерин. Шонуң үчин рехим эт, айдым айтмага рутсат эт. Сен соватлы адам, сен бу затлара дүшүнмели ахырын.

Айбикәниң бу гүррүңинден соң Акмырадың йүрегине эрбет горкы араласды. «Айбике менден совапдыр» диен нетиҗә гелди. Онуң гөвнүне Айбике элинден гидип барян дөнди. Ёгсам Айбикәнинки догруды. Айбикә кимким Акмыратдан белет адам ёкды. Акмырат Акбике билен биле окап, биле өсүпди. Акмырат Айбикәниң илден үйтгешик билбил ялы сесиниң бардыгына-да аклы ча-

тып дурды. Айбикәни айдым айтмакдан, иле-гүне гошулмакдан махрум эдип, өйден чыкарман сакламаклык хут сайрак билбили капаса салып сакламаклык билен десденди. Муңа Акмырадың аклы чатып дурды. Айбикәниң ил-гүнүң арасына чыкып, гейнип, шат болуп гезмеги Акмырадың өзүнинем етип билмейән арзувыды. Акмырат Айбикәниң айдымларына зарды. Оны гижегүндиз диңләп отурсам диййәрди. Айбикәниң екеже айдымыны дүййәниң бүтин байлыгына чалышжак дәлди. Арман оны бу леззетден, бу шатлыкдан саклап дуран гара гүйч барды. Ол гара гүйч көне адатды. Көне адата әркленип галан кәбир адамларың авулы диллериди. Акмырат шейле адамлардан горкярды. Олар Акмырады ил-гүнүң арасында масгара эдерлер өйдйәрди. Олар өз бармагыны чоммалдышып: «Бинамыс, улы илиң өңүне чыкып, айдым айдып йөрен аялыңы оңар» диййип, гыжалат берерлер өйдйәрди. Иң әрбедем Акмырат Айбикәни габанярды. Айбике иле-гүне чыкыберсе, кимдирде бири оны элинден алып гачып өтәгитжек ялыды. Хут шонуң үчин-де Акмырат өз Айбикесине бу вагт хас ховатырлы гараярды. Бу вагт Айбике онуң гөзүне үйтгешик овадан гөрүнйәрди.

Ери, бирден Акмырат Айбикесини элден гидерәйсе, онсоң ол бу дүнйәде нәхили яшап билсин? Акмырат хемме зада тайынды, йөне Айбикесини велин элден гидерип билжек дәлди.

Айбике ене шол өңки сорагыны гайталады.

— Ери, Акмырат, нәме диййән?

— Мен саңа болмаз диййип айтдым ахырын. Сен нәме зол-зол бир сорагыңы гайталап дурсуң?

— Дүшүнйәрмиң, Акмырат, мен айдым айтмасам оңуп билмерин.

— Айдым айтманың билен өлесиң ёк.

— Өлмесемем гүлесим ёк. Мен озал айтдым-а саңа айдым билен уланалдым диййип. Инди айдым биленем өлерин. Сениң ядыңа дүшйән болмагам мүмкин, окувчы йылларым екеже сапарам айдым-саз кружогындан галмандым. Мекдебиң өңүнде, колхозчыларың өңүнде чыкышлар эдйәрдим. Мениң айдян айдымларымың саны йылба-йыл артярды. Халкың арасында, жораларымың арасында барха абрайым артып барярды. Мен шол вагтлар халксыз, айдымсыз екеже гүнем яшап билме-

рин өйдйәрдим. Җораларым яныма алып дурмаса, гүнүм нәхили гечер өйдйәрдим. Мен сен дийип, сени оңат гөреним үчин оларың барындан гечдим. Йөне велин, ондан бәри нәче йыллар гечсенем болса шолар мениң гөз өңүмден гиденок. Инди болса чыдамок. Мен шоларың өңүнде чыкыш этмесем, ил-гүнүмиң шатлыгына гуваныл, олары айдым билен васп этмесем мыдама өмүр бергидар ялы болуп йөрүн. Мен инди бейдип гезип билҗек дәл. Маңа ругсат бер.Мен җораларымың, ил-гүнүмиң арасына гидейин. Мен сени бичак говы гөрйән, Акмырат. Эгер маңа айдым айтмага ругсат берсең, мен сени өңкимденем оңат гөрерин, мен сени башыма тәч эдинерин.

Айбике нәчелер өзеленип өз йүрегини дөкдүгиче, Акмырадың шонча-да йүзи чытылярды. Акмырат өз ынындан «Аялларың ёлы көп-ов!» дийип ойланярды. Ахырында Акмырат:

— Гөрйән велин, сен менден белли җогап эшитмән дынҗак дәл-ов—дийди.

— Шейле Акмырат, шейле. Шу гүн сенден белли җогап эшитмесем болмаз.

—Онуң ялы болса, гулак, ас, Айбике: Я менден геч, я-да айдымдан.

Айбике зөвве ериңден галды.

— Ахырында-да дийҗек сөзүң шумыды?

— Хова.

Айбике Акмырадың гахарланҗагыны, өзүниң айдым айтмагына гаршы чыкҗагынам билйәрди. Йөне велин хер хили ягдайда-да өңүнде бейле шерт гояр өйтмейәрди. Айбике дуруп билмеди. Акмырадың гөни йүзүне бакып, бады-баран аглады.

— Бей дийме, Акмырат! — дийди. — Мениң сени нәхили говы гөрйәндигими билйән болсаң, сен маңа бей диймездиң. Мен сени бир гүн гөрмедик гүнүм бу дүнйәде яшап билмерин. Мен бу дүнйәде сен дийип, сениң барлыгыңа гуванып яшап йөрүн. Сенем маңа шей диййәрмиң? Сен маңа бей диениңден ятырып дамагымы чалан болсаң говы боларды. Мен ятсам-турсам шейле гөвнүме дегерсиң өйдүп пикир этмәндим.

Акмырат җогап бермеди. Йөне велин Айбикәниң гөвнүне дегендигине велин дүшүнди. «Мен оңа бейле шерт гоймалы дәл экеним» дийип, өз айданына өкүнди. «Багышла эзизим! Багышла! Мен ялан сөзледим. Хей, менем

сениң гөвнүне дегерними? Сен болмасаң, бу дүнйәни башыма янайынмы» диеси гелди. Аякларына йыкылып ялбарасы гелди. Гынанжына йүрегиниң башы авап-авап гитди. Эмма алажы ёкды. Хер зат этмели велин оңа айдым айтмагы гадаган этмелиди. Ери, оңа айдым айтмага ругсат берәйсе ил-гүн нәме диер? Эжеси нәме диер? «Сен-ә бир аял гулы экениң. Бир аяла буйруп билмән, сенденем бир эркек киши болармы?» дийәйсе, Акмырат утанып, гара ере гирмезми?

Айбике гөвнүне дегленем болса, ене-де бир сынаншык этди.

— Ери, айдым айданымда нәме боляр? — дийди.

— Мениң үчин-ә сениң илиң өңүне чыкып айдым айдан гүнүң асман иниш, ер чөврүлйәр. Онсоң мен өз аялына диенини этдирип билмейән иң бир бинамыс адам болуп галян.

— Онда бу айдым айдып йөренлериң хеммеси бинамыс-да?

— Мениң ил билен ишим ёк.

— Ил билен-ә ишиң гатам болар. «Илим-гүнүм болмаса, айым-гүнүм догмасын» дийипдирлер. Иле ярап билсең, иле хызмат эдип билсең, оңа нә етеси зат бар!

— Диймек, сениң иле хызмат эдесиң гелйәр? Шейлеми?

— Элбетде.

— Сениң иле хызмат эдесиң геленок. Сениң иле гөрүнесиң гелйәр. Сениң әхли бейлеки гызлардан овадан боласың гелйәр. Сен инди бир ерден иринсиң-де, башга-да бир топар йигитлери өзүңе бакдырасың гелйәр. Олара нәз эдип, олар билен ойнап-гүлүшесиң гелйәр. Аркайын бол, ичимде демим барка мен оңа ёл бермерин. Эшидйәрмиң, ёл бермерин!

Шол вагт ослаимадык ерден буларың үстүне Акмырадын эжеси гелди.

— Сизиң даваңыз нәме? Ала-гоигун эдишип, сесиңиз алла-оварра етйәр. Нәме болды? Пайлашып билмейән задыңыз нәме?

— Бизиң пайлашып билмейән задымызын нәмедигини гелиниңден сора?

— Гелниме нәме болупдыр? Онуң нәме пайлашып билмейән зады бар?

— Гелниң айдым айдасы гелипдир.

— Хей,вий?... Тоба! Тоба! Ол нәме диййдигиң? Ол нәмәң айдымы?

— Айдым айдым болар-да, энеси. Мениңем иллер ялы клуба гидип, айдым айдасым гелйәр.

— Өчевер-ә гелин, өчевери!... «Билдир урды башыма» диен ялы индики айдымың нәмеди? Озал гызкаң айдым айдып ирмедиңми?

— Менем шейле пикир эдипдим. Гелен ерим гөвнемейән болса айдым айтман диййипдим. Эмма ол диеним болмады. Середип отурсам айдымсыз гүнүм гечжек дәл экен. Соңкы гүнлер хасам эрбет болдум, энеси. Айдым айдасым гелип, бирден-бирден йүрегим жош алып, гижәнин бир вагтам еримден өр туранымы дуйман галян. Шонуң ялы боланында йүрегме ховул дүшүп, я-ха айдым айт, я-да үм-дүзүңе гачып гит диййәр.

Акмырат дуруп билмеди.

— Инди-хә давамызың нәмедигини билен болсаң герек, эже?

— Билдим, балам, билдим. Асыл ишимиз гайдып йөрен болса нәтжек. Адам өлмесе хер хили зат гөржек экен-ов! Сен бейлесиң өйдүп, гелин, ятсам-турсам хыялыма-да геленокды. Алланәме, гүл ялы гелиним бар диййип йөрдүм. Гиже-гүндиз худайдан диләп йөренимем сениң ялы гелинди. Буя-ха гелин дагам болмады. Бир диенними ики диййдиренок. Өйүң ишиниң аладасыны етиренок. Бар иши бир өзи эдип йөр. Гепи-гүррүңи ёк, гара ер ялы машгала диййип, өз янымдан гуванып аңырсына чыкып билмән йөрдүм. Ери, инди бу нәме болдугы? Дүйшүмде сыгыр бейлекәм-ә мүнемок. Саңа нәме болды, гелин? Я-да аклыңдан азашып йөрен-ә дәлсиң-дә? Муның-а сениң барып ятан илден чыкгынчылык боляр. Сен энтек гызкаң сачыңы саллап, илиң өңүне чыкып айдым айдып йөркәң дашыңдан гөрүп, гең галып якама түйкүрердим. Шейле-де болса еке оглумың гөвнүне дегмежек болуп, сени гелин эдиндим. Йөне, ынха, Акмырадың ядындадыр. Сени гелин эдинмезимден озал онуң өңүнде шерт гоюпдым. Шол гапыдан гирип, айдым айдан гүни мен сенден гечерин диййипдим. Диййипдим герек?

— Диййипдиң, эже, диййипдиң.

— Херн-ә, өз янымдан бегенип йөрдүм. Гөрйән велин, мазал-а шертими тутан экениңиз-ов?!...

Акмырат ене дуруп билмеди.

— Муны бири аздыряндыр. Ёгсам бейле болмаз.

Айбике бу гезек гахарлы, гаты-гаты азгырлып гүрледи.

— Мени аздыржак адам энтэк энесинден догмандыр.

— Онда нэме бейле боляр, жан гелин. Ики чагаң эеси болуп, айдым айтжак дийип дурмаң нэме? Бизиң гүнүмизи буламажак болсаң, йүзүмизи ере салмажак болсаң,бу пэлиңден гайдавери, гелин.

— Маңа-да дүшүниң ахыры...

— Эжем дүшүнмесе-де, мен саңа дүшүнйэн. Сен менден, шу өйден совашыпсың. «Мус-мус» дийип дурмазлар-да, «Мустапа» дийэерлер. Хан-ха ёлуң, жэхеннем болубер!...

— Айдым айдянлыгым үчин жэхеннем болмалы болян болса, жэхеннем болаярыс.

— Дур! Дур! Гелин, бей диймэвери!.... Бу нэхили гүррүң болды? Аклыңыза нэме болды? Гөзмонжугы ялы чагажыклара рехимиңиз гелсин ахырын...

Шейдип буларың гүл ялы дурмушы бозулып уграды. Булар инди бир өйде яшап, бир өйде ятып турян болсаларам, олар бири-бириниң үстүнде өлүп-өчүп барянам болсалар, Айбике билен Акмырат ят адамлара дөнүпдилер. Хер хал Айбике өзүниң гелинлик боржуны бержай эдйэрди. Акмырат онуң яландан-чындан адыны тутмаянам болса, Айбике онуң чайыны-нахарыны тайярлап өңүнде гойярды. Гейим-эшиклерини ювуп-ардып, биркемсиз үтүклейэрди. Эдил өңкүси ялы гайын энесине көмек берйэрди. Акмырадың кэри бухгалтерлик болансоң ишден гелип, чай-чөрегинем иймэн, ене-де ишине гидйэн гүнлери аз болмаярды. Шонуң ялы болан чаглары Айбикэниң хас-да йүреги гысярды. О-да өз янындан «Акмырат менден ымыклы совашыпдыр» диен нетижэ гелйэрди. Шейдип оларың икисем эжир чекйэрди. Айбикэниң эхли дерди Акмырат, Акмырадың эхли дерди Айбикеди. Гүнлер кынлык билен гечйэрди.

Оларың дурмушының өңкүси ялы алланэме, гүл ялы дүзелип гидибермеги үчин екеже ёл барды. О-да, Айбике Акмырадың өңүнде хич вагт айдым айтмажагына сөз бермелиди. Эмма нэме үчиндир Айбике айдым айтмазлыга сөз берип билжек дэлди. Айбикэниң Акмыратсыз гүнүниң гечмежегине гөзи етип дурды. Йөне ол галан өмрүни айдым айтманам гечирип билжек дэлди.

Соватлы адамам болса Акмырадың муңа дүшүнип билмейшине Айбике хайранлар галярды.

Шол гүнлериң биринде Крымың оңат курортларының бирине путёвка тапылды-да, Акмырат дынч алмага гитди. Йөне велин курортда-да Акмырадың дынч алшының вежи болмады. Айбикели меселе шол ерде-де оңа ынжалык бермеди. Гөвнүне болмаса Айбике эжесиниң гөзүне чөп атып, нирелерик бир ерлере гидип, илден огрынча айдым айдып йөрен ялыды. Шонуң үчинем ол бир ай вагтының басымрак гечени кем гөренокды.

Акмырат курортда көп-көп гөзеллере душ гелди. Оларың гейнишине, оваданлыгына гең галды. Йөне оларың хич бирем өзүниң Айбикесиче ёкды. Айбике айратынды, Айбике бу дүнйә диңе Акмырадың багтына ниәен ялыды. Ол курортда Айбикесини шейле бир күйседи велин, хий, йөне гояй!...

Бу гүнки ваканың эдил Акмырадың курортдан гайдып гелен гүнүне габат гелишини дийсене! Акмырат асфальт көчәниң чатрыгында машындан дүшүп, обаларына совулды.

Бир эли чемоданлы хайдап гелшине даш-төверегине хөвесли гаранҗаклаярды. Әпет ай яп-яңы ерден сайланынды, илерки кесе дағлар гаралып гөрүнйәрди. Ай гүр гара багларың арасында бирден ялпылдап гөрүнйәрди-де, ене-де гүр япракларың арасында гөзден йитйәрди. Хәзир ол яп-яңы суварылан помидорчылыгың арасы билен хайдап гелйәрди. Агшамың бу үмсүмлигинде даш-төверекден мүңлерче жырлавуклар, оңа мүң дүрли саз чалып берйәрди. Помидор жояларының ичинде хениз синип етишмедик сувлара айың ягтысы дүшүп, ялпылдап гөрүнйәрди. Суварылан ериң,помидорың ысыны аланында Акмырат өз әзиз обалары билен саламлашана, онуң топрагындан дадып гөрене дөнди. Бейле болмазча-да дәлди. Онуң өз обаларындан айрылышаның ылайык бир ай вагт гечипди.Акмырат курорта гиденинде помидорлар яңы гызарып уграпды. Инди болса, эййәм үзүмлер бишип башлапды.

Акмырат шол гидип баршына клуба голай геленинде гулагына үйтгешик оваз эшидилди. Ол бу овазы эшидип, сакга аяк чекди. «Эй-хо, бейле-де бир ширин оваз болар экен-ов?» дийип, ичини геплетди. Ол энеден догуп шейле якымлы овазы эшидип гөрмәнди. «Ким болуп билер?» дийип, айдым айдяның кимдигини билмек

[illegible] Нәче жан чексе-де ким экенлигини билип билмеди. Бир гөрсең шейлекин таныш, шейлекин якынды. Бир гөрсең, велин дүйбүнден нәтаныш, хениз эшитмедик айдымыды. Акмырада галса шол дуран ериндең [illegible] тә айдым гутарянча диңлемәге тайынды. Йөне велиң «Акмырат!» диен сес онуң пикирини бөлмәге мәжбүр этди.

— Вий, бу сенми, Эсенмырат?

— Хова-лай. Гурғунмың? Элиң чемоданлы нireden гелйәң?

— Курортдан?

— Шейлеми? Асыл гөрүнмедиң диййән-ле. Курорта нирәк гитдиң?

— Крыма. Ялтада дынч алып гелдим.

— Нәхили? Курорт бирнеме ярадымы!

— Эрбет дәл. Оңат дынж-а алдым.

— Бирнеме семрәп-дагы эдип билмедиңми?

— Бираз семрәенем болсам ахмал.

— Ай, хова-ла онсонам саңа семизлик нәмә герек? Онсузам хор дәл-ле.

Акмырат Эсенмырат билен гүрлешсе-де бир гулагы клубдады. Айдымың ширин овазы оны халыс өзүне есир эдип гоюнды. Онсоң ол:

— Ким айт, бу айдым айдян. Бичак говы айдян ялы-ла, хов!

Эсенмырат хезил эдинип гүлди.

— Нәмә гүлйән?

— Нәдәйдин-ай! Нәме инди сен өз аялың сесинем танаңокмы? Оны айдян-а Айбике. Вах, мен-ә даң атянча диңлемелем болса диңлежекдим велин, шу гүн Москвадан иним гелйәр, шоны гаршыламага барян. Хош онда, саг бол!

Акмырат шол дуран ериңде доңуп галды. Өңе-де йөрәп билмеди, ыза-да. Онуң гөни клуба барып, аялыны ит ялы енжип алып гайдасы гелди. Ол мүмкин дәлди. Оны бейдәйсе, өз-өзүни масгараламакдан башга зат дәлди. Дине бир олам дәл, эгер шейдәйсе, оны женаята чекмеклерем мүмкин. Мүң бир гөзүң арасында хеем бейле зат эдип болармы? Акмырат чыкгынсыз гүне галды. «Ери, онда нәме этмели? Мен инди онуң билен бир гүнем яшап билмерин...» Шейдип ол бир дуран ериндең гозганман, эп-эсли салым ичини хүмлетди. Онуң бу вагт келлесине гелип-гидйән пикирлер чекип-чыдар ялы

дэлди. Ол мисли эхли байлыгыны карта гоюп утдуран адам ялы, дэхедем-дессемлэп, өйлерине уграды. Оба хезилди. Ай эййэм эп-эсли ёкары галыпды. Клубдан хенизем айдым сеси гелип дурды. Бу вагт гызлар үйшүп айдым айдярдылар. Акмырат бу вагт аям гөренокды, ёлунам. Оңа инди агшамың салкын ховасам тэсир эденокды, клубдан эшидилйэн айдымам. Ол йөне гидип барярды. Агыр ойларың ичинде ол нэче ёл геченинем биленокды. Диңе өйлерининң деңесине етенинде хушуна гелди. Ысгынсыз эдимлэп өйлерине гирди. Өе гиренинден бири оны силтерлэн ялы, алланичикси болуп тисгинип гитди. Өңүнде Айбике отырды. Оңа гең галып серетди. Бойдан-башына сын этди. Йүреги тарсыллап агзындан чыкайжак болярды. Гахардан яңа сүңңүни тутуп билмэн саңңыл-саңңыл эдйэрди. Агзы гурап, дили тутулыпды.

Айбике Акмырадың ослагсыз гелмегинден, онуң йүзүнден чигит ялагам эйгилик аламатының ёклугындан хедер эдип, зордан еринден турды. Айбикэниң Акмыратдан горкужыгына йүзи ак тамды. Ол Акмырадың бержек жезасына тайын болуп дурды. Ювулып бир кемсиз даралан сачлары айна ялы ялпылдап, серетсең йүзүң гөрүнжекди. Эгнине гееи гоңур йүпек көйнеги чыраның ышыгына хер дүрли өвсүп, деңиз ялы толкун атярды. Маңлайындан еңсесине сүйшен ак йүпек яглыгы Айбикэниң сэхел херекетине шовурдап сес эдйэрди. Айбикэниң овадан, ап-ак йүзүнде горкудан башга-да хайыш барды. Балкылдап дуран гара гөзлериндэки мэхриң нэхилидигини сиз бир билседиңиз!... Акмырат ол гөзлере белетди. Акмырада ол гөзлериң мэхринден дойма ёкды. Онда мэхринден башга-да, Акмырат үчин шейле бир якын, шейле бир таныш, йүрегине йылылык берйэн аламат барды. Акмырат оңа шейле беледем болса, Айбике шейле овадандыр өйдүп пикир этмэнди. Аялының бу кешби, нур сачян жемалы оңа Айбикэниң гызлык чагларыны ятлатды.

Шол гүнлер Акмырат дүнйэде Айбикеден овадан гыз бардыр дийип, пикир этмейэрди. Акмырат Айбикэниң есириди. Айбикэни гөрен гүни хушы башындан учярды. Оны хер гүн гөрүп дурса-да, хер сапар оны гөрениңде аңкарылып, интизар назарыны ондан айрып билмезди. Акмырат хэзирем ондан гөзүни айрып билмэн середип дурды. Йөне онуң бу вагт нэ мак-

мез билен серейиәнлигини өзүнден башга хич ким билмезди.

Онуң бу гарайшындан Айбике этияч эдип, зордан ... ерк эдйәрди. Айбике бир вагт биле окан оглан билен ёл угруида саглык-аманлык сорашаны ... урлупды. Бу гезек велин Акмырат ёкка, онуң ... чагаларыны ташлап, агшам клуба гидип, улы ... өңүнде айдым айдыпды. Онуң Акмырат билен ... уушмазлыгам, хут шу меселеледи. Ол Айбикә айдым айтмазлыгы бир дәл, мүң гезек табшырыпды.

Айбике өзүниң бу гүнки эден төвекгелчилигине ... гең галярды. Ол инди энчеме йылдыр сүпүлжи... өз өйлеринден башга ери биленокды ахырын. Догруданам, бу гүн клуба гидерин, сахна чыкып, айдым айдарын дийип, онун келлесине-де геленокды. Ол ... ирден сыгырларының өңүне тирт гоюп, хениз ... ювманды. Шол вагтам онуң янына биле окан жоралары гелди. Олар эдил тоя гелен ялы гейнипдилер. Шатдылар, Айбикә дегип, кейпден чыкдылар. Оларың бири:

— Бе, Айбике, сенем гөрме бар экен — дийди.

Башга бири болса:

— Мен-ә хакыт сени гөрүп танамажак болдум. Ери, гызлар, муңа шол Айбике дийсең ким ынанар. Сен-ә ... орлугындан бурун болуп галыпсың. Сениң-ә бурнуңы гыссаң жаның чыкжак. Жаның бери сагмы? — дийди.

— Худая шүкүр, жаным-а саг. Йөне шу гүнлер иш ... боляр. Мал-гара диййәр, гараз, иш тапыляр.. Онуң үстесине чагаларам алып ятыр доган жан... дийип, сыпайычылык этди.

— Мен оңа ынанман, Айбике жан. Иш адамыны хорламаз. Оны йөне сен сыпайычылык үчин айдайяның. Мен-ә бары Акмыратданмыкан диййән. Сен шоңа дурмуша чыкдың-да, өңкүлигиң тапман дурубердиң. Хәзир саңа шол өңки Айбике дийселер ким ынанар. Ол вагтлар сениң оваданлыгыңа, овадан, сыпайы гейнишиңе гөзүмиз гидерди. Бизде-де Айбикәниңки ялы зехин болсады диердик. Дурмуша чыкдың-да, бар затдан эл үздүң отурыбердиң. Озаллар бизиң айдым-саз кружогымызда сенден активимиз ёкды ахырын. Сен инди өңкиң ялы айдым айдып халка хезил бермегиңден-ә гечен, өз жораларыңам унутдың. Ёлда-ызда-да гөрнүп бараңок. Бар өриң ховлыңызың ичи болуп галды.

Сен бирден бизден гаты гөрәйме, Айбике. Сен б[illegible] унуданам болсаң, биз сени унудамзок. Яп-яшың өзү[illegible] де сен хакда улы гүррүң болды. Сениң окаман, [illegible] мән, бирден көпчүликден чекиленице колхозың ба[illegible] гы ёлдаш Байрамовам хайран галяр. Ол «Айбике [illegible] талантлы гызлары ики элимиз билен голдамак ге[illegible] Онуң билен йөрите гүрлешмек герек» дийди. Җемал [illegible] ры айдяр. Сениң бус-бус ялы, эгин-эшигиңе үнс бер[illegible] ховлыңыздан чыкман йөрениңе Акмырат гүнәкәрми[illegible] диййәс. Догруданам ол җуда өзүне гөвни етйән бол[illegible] чемели, гаты гопбам гөрүнйәр. Сен Акмырады э[illegible] аясында саклаярсың. Сениң онуң элини гызгын сува б[illegible] тыртдырмаяныңам билйәрис. Ол өзүн-ә ятдан чы[illegible] раянок. Хер гүн бир хили эшик гейип чыкяр. Хачан г[illegible] сең ювулгы-ардылгыжа, гейим-эшиклери үтүклиже, а[illegible] габы сүпүрилгиже ялпылдап дур.

— Ай, нәме Айбике оны җуда говы гөрйәндир-д[illegible] — дийип,Җемал ене сөзе гошулды.

— Айбике оны говы гөрйән болса, о-да Айбикәп[illegible] го[illegible] вы гөрсүн-дә.

—Говы гөрмейәнлигини нәбилйәң?

— Акмырадың оны говы гөрйәнлиги чын болса Айби[illegible] кәни клуба айдым айтмага гойберерди. Билеже кино[illegible] бейлекә гезеленже чыкарды. Өзүм-ә Акмырадың ериндe болан болсам, Айбикәни депәме тәч эдердим. Өзүм ге[illegible] йиимән шоны гейиндирердим.

— Гейинжек болсам, худая шүкүр, гейим тапман ду рамок-ла — дийип, Айбике ене-де сыпайычылыга салды.

— Гейминң боланында нәме, ине-гана гейип, ине-гана гезип билмежек болсаң... Җуда бейле-де болмазлар, Айбике. Дүнйә ики гелиненок. Шонуң үчин гейинмелем, аркайын нажрап гезмелем. Ери, хәзир саңа өңки Айбике дийсең ким ынанар. Сениң гыз вагтың шу обада сенден овадан, сенден говы гейинйән гыз бармыды? Хер кимиң хөвеси сендиң. Хер ким болуп билсе сениң ялы болжакды. Хер ким сениң айдымыңы эшдип билсе арманы ёкды. Ханы шол Айбике нирә гитди?

Айбике жораларының оңа ямаңлыгының ёкдугына дүшүнип дурды. Оларың әхли айдянлары догруды. Оңа Айбикәниң өзүнинем аклы чатып дурды. Хер нечигем болса ол жораларының янында сыпайычылыгы элден бермезлиге чалышярды.

— Ҳай, боляр-ла! Бу гүррүңлери гоялың-ла, гызлар. [illegible] изден, өз ягдайыңыздан гүррүң берсеңиз-ле.

— Өз ягдайымыздан гүррүң берсек, сениң шол бир вагтлар билеже кружога гатнашян жораларың хеммеси шондан гатнап йөрлер. Олар тәзе-тәзе айдымлар өвренйәр. Өз репертуарларыны байлашдырып, тәзе-тәзе концерт номерлерини тайярлаярлар. Барымыз саг-гүррүң. Ишимизем оңат. Йөне дине сен етмезчилик эдйән. Дүйнкиден гелсем хәзире ченл-ә сениң орнуңы тутуп билен ёк. Онсоң сениң ериң гәдилип дур. Томашачылар: «Хава, Айбике нирәк гитди? Ол нәме үчин айдым айдаңок?» дийип сораярлар. Хут шонуң үчинем бу гүн биз әхли томашачыларың адындан, колхоз правлениесиниң адындан, хут өз жораларың адындан саңа улы хайыш билен гелдик.

— Ол нәмәниң хайышы? — дийип, Айбике гең галды.

— Сен бу гүн концертде чыкыш этмели.

Айбике өр-гөкден гелди.

— Ай, гоявериң-ә, мен оны башарман.

— Ол нәме үчин? — дийип, Жемал сорады.

— Мениң айдым айтманыма дөрт йыл болуп баряр [illegible]ырын.

— Сен ене он дөрт йылдан соң айдым айтсаңам биздән говы айдарсың.

— Ек, ёк, мен оны башарман. Эгер оңат айдып билэйәнлигимде-де, чыкыш эдип билмен.

— Сен бир зада дүшүн, Айбике бу гүнки концертимиз йөне-мөне концерт дәл. Гаты жогапкәрли концерт. Өзбегистандан бизиң колхозымыза мыхманлар гелди. Олар инди телим гүн бәри бизиң әхли говача мейданларымыза айланып чыкдылар. Оңат-оңат дегерли маслахатлар бердилер. Биз, ынха, шол хорматлы мыхманлар үчин йөрите концерт бермели. Догрусы, биз бу концертимизиң гаты жогапкәрлидигине дүшүнйәрдик. Шонуң үчинем бу гүне өңүнден тайярлык гөрүп башладык. Концертимизиң говы гечжекдигинем билйәрдик. Арман...

— Нәме болды?

— Айлар сыркавлады. Сен бизиң клубумыза гатнашманы кеселиң бәри бизиң иң говы айдымчымыз, бәр абрайымыз шолды. Олам өйлеринде сыркав ятыр. Илкибашда онуң өзи сени салгы берди. Ол бизе: «Барың,

Айбикә айдың, гой мениң дерегиме шол айтсын» дийд
«Ол айдымы мендене говы айдяндыр. Ол мениң сө
ми йыкмаз. Ол мениң җан ялы җорамдыр» дийди. Б
бу маслахаты башлыга айтсак, ол ики эли билен г
ды. «Вах, Айбике айдым айтса, оңа нә етеси бар. О
мениң, әхли правлениәниң адындан айдың, гой, ол ко
цертде чыкыш эдип, колхозың абрайыны горасын» ди
йип табшырды. Ине, Айбике җан, бизиң-ә сенден этж
хайышымыз шу. Бизиң барымыз клубда. Клуба бар, н
ме этмелидигини болса шол ерде маслахатлашар
Сен йөне бизе беллисини айт. Я бор дий я-да ёк ди

Айбике оя батды. Энеден доглуп, онуң өңүнде шей
кын совал гоюлманды. Эгер ол клуба гидип айдым а
дайса адамсы Акмырадың, гайын атасы билен гай
энесиниң гаршысына гөс-гөни сөвеше чыкдыгы болҗа
ды. Эгер клуба гидип концертде чыкыш этмесе, җорал
рының, колхоз правлениесиниң хайышыны ере салдыг
болҗакды. Ол шу затлары кесип-өлчерип, ахырын бе
ли нетиҗә гелди.

— Боляр, гызлар, мен барарын.

Гызлар гезек-гезегине огшап, гуҗаклап башладыла

— Саг бол, Айбике!..

— Сенден тамамызам шейледи.

— Ине, инди, шол өңки Айбике болдуң.

Айбике сөз бериши ялам этди. Үч йыллап сандыгы
дүйбүнде ятан йүпек гейимлерини чыкарып, биркемси
үтүкледи. Ювунып-ардынды. Өзүне-сачына тимар берди
Үстүне гулап сепинди. Шейдибем клуба гитди.

Онуң чыкышы тәсирли болды. Ондан халк разы бол
ды. Халк Айбикәни еке бу гүн дәл хер гүн эшдеслери
гелди. Өз обаларында шейле овадан сесли айдымчы
гызың бар экенлигине бегенип аңырсына чыкып билме
дилер. Айбикеден җоралары разы болды. Концерте гат-
нашып билмән өйлеринде ярамаң ятан җан ялы җора-
сы Айлар разы болды. Ондан өзбегистанлы мыхманлар
колхоз правлениеси разы болды. Индем өйлерине өвру-
лип гелсе, Акмырат гайдып гелипдир.

Акмырадың шол дергазап болуп Айбикәниң йүзүне
середип дуршуды. Айбике тамың бир бурчуна гысылып,
Акмырадың берҗек җезасына гарашярды. Айбике өзү-
ниң бу эден ишини Акмырадың багышламаҗагыны би-
лип дурды. Ол адамсының ганы гачан йүзүнден, санды-

[illegible] дуршундан рехим-шепагата гарашмаярды. Акмырат [illegible]дан дуршуна аграс әдимләп Айбикәниң янына барды. Уллакан гөвреси билен онуң үстүне абанды. Хаш [illegible] акылының гөши гөзүниң ичине серетди. Айбике Акмырадың гөзлеринден горкуп, гайра-гайра чекилди.

— Акмырат! Акмырат! Саңа нәме болды? Мен горкян. Гөзүң ичинде ган бар — дийип, гыгырды. Акмырат онуң сөзүне гулак асман Айбикәниң ики элинден тутуп, [illegible] билен өзүне чекди-де, багрына басды.

Хекаялар

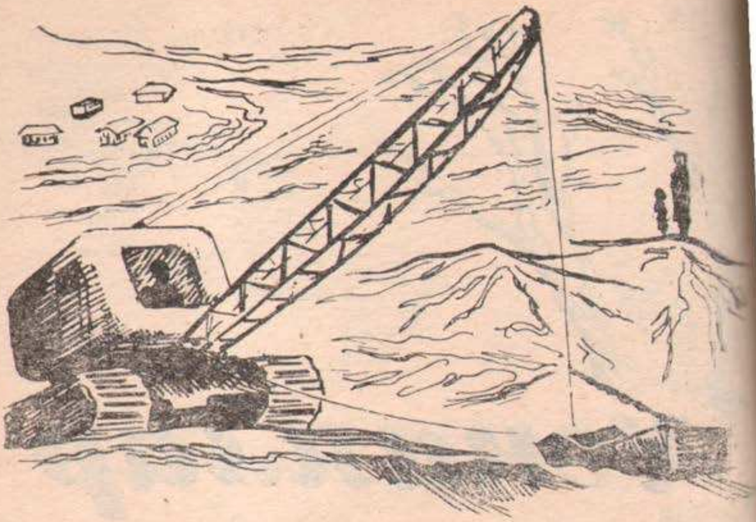

АКАР СУВ

Шәхерден узакда, Гарагумың четинде бир обажык отырды. Обаның илаты улы дәлди, болубилсе элли я-да алтмыш хожалыкды. Обаның гайра башындан өврум эдип гечйән улы жар хер бахарда кенарындан дашарды. Соңкы йылларда шол улы жарың сувы песелип башлады. Сувуң барха азалмагы адамлары ынжалыкдан дүшүрди. Кежир тебигат бу обаның адамларына яманлык этмек ниети бар ялы, сувуны ене песелтди.

«Оба гөрки баг болар» дийлени догры экен. Ыгшыл атып отуран гара баглар икиже йылың ичинде сүллерип башлады. Экилен говачаларың эп-эсли бөлеги хут сувсузлык зерарлы эйигип билмеди.

Адамлар хер гезек индики йыл сувумыз мес геләйбилсе ягшыдыр дийшип, гөвүн йүвүрдйәрдилер. Эмма бу йыл хем сув бол болмады. Баглар болса үзүкдир гамыш сыз галан гара өй ялы ялаңачланып башлады. Белент башы өйүң били ялы ёгын тораңны велин, гөм-гөк болуп отырды. Бу тораңны энтек ябың сувы песелмәнкә-де бейлеки баглардан месе-мәлим сайланярды. Йөне велин, тораңны инди гаррапды. Обада онуң анык яшы-

ны билйән адам ёкды. Ак сачлы гаррылар: «Биз билелимиз бәри шу агаҗам бардыр» дийип гүррүң берйәрдилер.

Гар-ягмырың сувундан я-да болмаса ериң тейине онларча метр узалып гидйән көклеринден нем алып, өз гадымылыгы хем-де чыдамлылыгы билен шу чака ченли сер бермән гелен тораңңы соңабака тешнелик беласына дуч гелип билмеди. Онуң чүр депелеринден ялаңач чыбыклар гөрнүп башлады.

Ыклым билен Узук үчин бу агач мукаддесди. Ыклым ве Узугыны мыдама шу тораңңының астында гаршылардылар. Ыклым хәзирем Узуга гарашярды. Ай айдың гиҗелерде бу ялңыз агач өз гойы көлегеси билен ики сөйгүлини ил гөзүнден пынхан саклаярды.

Ыклым бу вагт дүнйәни унудыпды. Хәзириң өзүнде бу ере Узугың йылгырып гелҗекдиги онуң бүтин сүңңүни галпылдадярды. Ол өз янындан Узук үчин сүйҗи сөзлер сайлаярды. Эгер ол ене-де сәхелче вагтдан .өз Узугының сесини эшитмесе, онуң йүзүни гөрмесе, гынанҗындан йүреги дарка ики бөлүнәйҗек ялыды. Узук хәзир гелер. Ол, хан-ха, эдил шоҗагаз пессеҗик ерден иңер-де, җардан бәрик гечер.

Ики сөйгүлиң арзувындан сүйҗи арзув бармыкан? Буларың гелҗек хакындакы арзувы дийсең сүйҗүди. Оларың икисиниң-де хыялы эдил ак кепдери ялы ал-асманда галкыҗаклаярды. Оларың икисиниң-де ниетлери, эдил шу вагткы йылдызлы ачык асман ялы арассады. Ыклым Узуга шейле диййәрди: «Биз шу томус той эдерис. Онсоң мен Ашгабада, шол гитҗек диййән окувыма гидерин. Бәш йыл диениң нәмеҗик? Эдил телпегини айламанкаң гечип гидер Мен саңа гүнде-гүнаша хат язарын. Сенем маңа язарсың. Ине, бир гөрсең, сениң ёкары билимли адамың бардыр. Онсоң бу дүнйәни икимизден говы сүрен адам болмаз».

Ыклымың гүррүңлери Узуга якымлы саз болуп эшидилерди. Ол бу гүррүңлерден өз гелҗегини, бахтлы дурмушыны гөз өңүне гетирерди. Ыклым өз сөзүни ене бир гезек тассыклаҗак болуп: «Ынан, мениң чынбакай чыным» диерди. Узугың бу сөзлере нәче гушы учса-да, оюнлыга салып, Ыклыма дегерди: «Сен эдил кичиҗик чага ялы. Сен, нәме, мениң какамы танаңокмы? Ол бир гарры адам. Ол өз гызыны галыңсыз, халатсыз ызына

дүшүрип гойберәймез. Оны разы этмели боларсың. Ө
билен какамың гөвнүне ет, онсоң гелҗекки дурмушым
хакында геплешерис». Ыклым Узугың какасына бел
ди. Ол, хакыкатдан-да, галың-серпай хөдүрленсе,
диййжек адам дәлди. Догрусы, ол Узугың-да ишлем
өйде отураныны кем гөренокды. Йөне велин, гызыны д
сең говы гөрйәрди. Онуң хениз гызының адыны Узу
дийип тутан гезеги ёкды. Мыдама Узук җан дийип ту
ярды. «Багтың ачык болсун, оглум, мен сенден өлинчә
разы. Сениң маңа эдйән хызматыңы хич ким эден дә-
дир» дийип, йыгы-йыгыдан гайталарды.

Ыклым Узугың галыңлы гүррүңине йылгырып жо-
гап берйәрди: «Эгер сени алып гачайсам, нәдерсиң?
Мен саңа галың дерегине тәзеже машын алып бере-
рин...» Шондан соң Узук догрусындан гелерди. «Какам
говудыр-ла. Ол мениң сөзүми йыкмаз!»

Нәме себәбедир, Узук Ыклымы бу гүн көп гараш-
дырды. Хер шыгырды онуң йүрегини бөкдүрйәрди. Ол
хатда өз депесинде хованып дуран тораңңыдан ашак
гачян гуры япрагың шагырдыҗыгына-да алданярды.
Бирден-де айың өңүни бөлежик булут тутды. Төверек
гаралды. Муңа Ыклымың хас-да йүреги гысды. Шу вагт
онуң гулагына сес гелди.

— Ыклым!

— Узук! Гелдиңми?

Узукдан сес чыкмады.

— Саңа бир зад-а болупдыр? Сен мыдама яныма гү-
лүп гелйәдиң ахырын!

Узук жогап бермеди. Ыклым онуң элинден тутды.
Узугың яңагындан сырыган яшлар ай ышыгына йыл-
дырап гөрүнди. Өзи-де тутуш сандыраярды.

— Саңа нәме болды?

— Биз гөчйәс, Ыклым.

— Нирәк?

— Мургабың боюна.

— Хачан?

— Ене үч гүнден.

Узук Ыклымың ики эгнине элини гойды. Оңа ялбар-
ян гөршүнде чалт-чалт гүрләп, гүррүң бермәге дурды.

— Какам гөчмәни берк йүрегине дүвүпдир. Мен оңа
ялбарыплар чыкдым. Кака җан, гызыңа рехимиң гелси-
нем дийдим. Ол велин: «Мен бир зады йүрегиме дүв-

[illegible] — гутарды. Гөчмели дийдимми, төчмели» дий-[illegible] Йөне оңа бу ерде сувсуз шехит өлен ёк. Бир йыл [illegible] болса, бир йыл кемрәк болар. Иллерем-ә отыр [illegible] Шей дийдим велин, гайтам, азм уряр: «Чага [illegible] обаның йыл гелдигиче гурап баряндыгындан ха-[illegible] ёкмы? Шу гидишине гитсе, ене бәш-алты йылдан [illegible]-да гөк чөп тапылмаз. Говусы, шу вагт [illegible] герек. Мургапдан узаклашмалы дәлдигини озал-[illegible] айдярдым» диййәр. Ёгсам дүйн, башлык йөрите [illegible] какама дүшүндирип гитди: «Гөчмели болса, ба-[illegible] гөчерис. Энтек дарыкма. Бизиң сувдан етмезчи-[illegible]мизи хөкүметимиз гөрмән дуран дәлдир. Бизе бир карара гелнер» дийди. Гөрениң какам-да, ёк [illegible] Мен гөчжек дийип, аягыны депип дур. Йөне ве-[illegible] какама-да пылан зат диер ялы дәл. Ыклым, өңрәк [illegible] билен Мара гидип геленимизи билйәнсиң. Ол та-[illegible] хөзири башга-ла! Хачаң гөрсең меле сув луммур [illegible] акып ятыр. Пагталары болса эдил болсады экилен [illegible] Ол колхозларың бир бригадасының экйәни бизиң бүтиң колхозымызың экйәниче бар ахырын. Посёлогың ортарасындакы сейил баг эййәм етишипдир. Оба баг-бакжадан гөм-гөк болуп отыр. Колхозчыларың хер [illegible]кы гирдежилерем бизиңкә үч эссе бар. Көп машга-[illegible]ларың өз машынлары бар. Вах, шол машынларың бири [illegible]мизде-де болсады. Бай, сүрердикми? Эгер-де суву-мыз бол болуп, пагтаны шолар ялы бол экйән болсак, мен саңа говы машын сылаг берердим. Арман, сувумыз аз боляр. Ыклым, биз басым той этмекчидик ахырын. Мен сенден айрылып гитсем, гүнүм нәхили гечер? Эйсем биз шейдип айрылышмалы боларысмы? Я-да мен кака-ма өзүң өтәгит, мен гөчжек дәл диейинми? Мең ёк еримде какам яшап билмез. Какам гаррапдыр. Оңа геп дүшүндирип болярмы нәме? Мең сенсиз...

Узук аглады. Ыклым агламады. Йөне велин, гынанч оны бирхили буруп барярды. Хәзир Узук онуң гөзүне бирхили эжиз, хас овадан, тапылгысыз адам болуп гө-рүнди. Ол Узугың обаны ташлап гитмегини бүтин оба-ның гөчүп гитдиги хасаплаярды. Догрудан-да, Узуксыз онуң нәхили гүни гечсин? Узук какасыны нәче гүнәле-се-де, Ыклым өз ичинден онуң айдянларының жаны бар дийип дүшүнди. Сувуң етмезчилик эдйәни хакды. Мур-габың сувуның инди бу уммасыз гиңелдилен колхоз

мейданларының әхлиҗесини сув билен долы үпҗүн этмейәнлиги-де хакды. Бир Мургаба даянсаң, өз обалары ялы Мургапдан хас узак обаларың сувдан етмезчилик чекҗекдигиниң гөрнетиндигине-де Ыклымың аклы чатярды. Ол онсоң сув меселесиниң дийсең мөхүм, дийсең улы меселедигине гөзүни етирди. Узугың какасында сувуң бол ерине — Мургабың боюна гөчмек арзувының дөремегинде эсас барды.

Җар долуп акярка колхозчылар ислән ерине җардан сув совуп алардылар. Инди велин, бахарда сув гелип, соң песелип башланында сувы эдил дерман ялы эдип пайлашярдылар.

Узук билен Ыклымың гапдалындан гечйән җардан сув акып ятан болса болмаярмы? Кәте луммурдап сесленерди, кәте быгырдарды. Кәте болса эдил Ыклым билен Узугың бир-бирине чавуш чакышышлары ялы пышырдарды. Ыклым бу вагт эдил өз Узугы ялы мылайым меле сувы гөз өңүне гетирди. Хәзир гапдалларындан меле сув товланып акса, Ыклым оны Узугың ёгын гара сачларының толкунышына деңәрди. Сув йүзүне дүшен айың суратыны болса Узугың йүзүне меңзедерди. Арман, җарың сувы кесилипди. Арман, онуң Узугы-да бу ерден узага — сувлы ере гөчүп гитҗекди...

Ыклым Узугың өйлеринден гетирен хабарыны диңләп, ине шейле пикирлере гүмра болупды. Гыз онуң җогабына гарашярды. Ыклым хениз хем сесини чыкармаярды. Бирден-де ол Узугың йүзүне бакды-да:

— Хош, саг бол! — дийди.

Гыз муңа гең галды. Мундан озал Узук онуң билен хошлашҗак боланында Ыклымың өзи: «Ене-де азаҗык гараш!» дийип сакларды. Бу гезек велин, нәме үчиндир, өңүрти өзи хошлашды.

— Сен нирәк ховлугяң? — дийип, гыз совал берди.

— Оба сув гетирҗек.

— Сув!... Ниреден?

— Җейхундан. Йөне велин, эзизим, маңа гарашгын, хөкман гайдып гелерин!...

— Ыклым! Ыклым!...

Ыклым эййәм җарың аңырсында гөзден йитипди.

Шол гүнүң эртеси Узук Ыклымың Җейхундан сув гетирмәге гидендигини какасына айтды. Мекир гарры

[illegible] бу хабарына ынамсызлык билен йылгырды. [illegible]

— Жейхундан дийдиңми? — дийип, яландан гүлди. — Ол дийилйән зат, гызым, йөне бир арзув болаймаса, Жейхун Ыклым ялы йигитлери көп гөрендир. Ол бир [illegible] барып ятан дәли дерядыр. Ынсан эмри оңа кәр билермикән? Догры, бизиң дөвлетимиз дийсең [illegible] дөвлетдир. Муңа пылан зады этмез дийип болмаз. Йөне велин, Амыдеря билен бизиң обамызың арасында ятан мензил-мензил ёллары, аңңат-аңңат чөллери [illegible] өңүне гетиренинде велин, бу бейик иш адама бир [illegible]рден агыррак гөрүнйәр.

— Кака, канал эййәм гурлуп йөр ахбетин. Экскаватор дийди, землесос дийди, шейле бир гүйчли, шейле бир [illegible]ет машынлар бар велин, мена-хә Гарагумда дерьяны гөредилер дийселерем ынанян, онсоңам оны бир [illegible] гуранок, әхли халк гуряр. Ол ерде рус хем бар, [illegible]ем бар, татарам...

Гарры йүзүни бир гапдала совуп, эп-эсли, дымды. [illegible] бир нокада дикилен гөзлеринде нәмедир бир зада [illegible], улы арзув дуюлярды.

— Өлмәнкәк Жейхун сувуның бу җелегайлара гелишини гөрмек миессер болайса, оңа етеси нә зат бар. «[illegible] инет —ярым дөвлет» дийипдирлер. Я несип, гөржели-дә.

Узук какасыны ырмагың аматлы пурсады гелди дийип ойланды. Какасына совал берди:

— Кака, гел, индики йыл гөчәели, белки, сув гелер?

Гарры жогап гайтармады.

Шондан көп гүн гечмәнкә, гарры өйүң гошларыны [illegible]та йыгнап, гөчмек үчин колхоздан машын гетирди. [illegible], шонда гызының агыдан гызаран гөзлерини гөрди. Гарры муны билмезлиге салды. Ол, гызының дүйнем [illegible] латман гечирендигини билйәрди.

— Чай-чөрек ийдиңми?

— Зат иесим геленок — дийип, Узук чала эшитдирип жогап берди.

Гарры екеже гызының гөвнүне дегиш билҗек дәлди. Узугы агладып нирәк гитсин?

Гызының гөвнүне гарап, ол ене бир йыл гөчмән отурды. Узук газет-журналлары сыпдырман, каналың гурлушыгында алнып барылян ишлер хакында язы-

лан әхли затлары окаярды. Ол канала дегишли бир су-
рат чыкса, какасына гөркезйәрди. «Серет, кака серет.
Шу акып ятан деря — канал. Ине, там ялы машыны гөр-
йәрмиң, землесос дийилйән зат шудур. Ол ерден лүйкли
сувы соруп алып, хол бейләк гуюп дур. Өзем эдил жа-
лы ялы, кәтә бир этләп, өңе сүйшүп гидип баряр. Ыз-
биленем сув акып гелйәр».

Гарры бурнуны эдил газете дегрәйжек болуп сурат-
середйәрди-де, ылмың гудратына хайранлар галярды.
Бир гүн гаррының өзи газетден бир сурат тапыпдыр. Ол
оңа середип-середип дүшүнип билмәндир. Узук ишден
гайдып геленинде дессине оңа сураты гөркезип:

— Мен муңа дүшүнип билмедим-ле. Бу нәмәниң су-
раты—дийип, сорады.

Узук оңа:

— Көпри! — дийип жогап берди. — Каналың бир-
нәче көпрүлери-де болмалы. Машынлар, адамлар, ёг-
сам, нireден гечсин. Канал отлы ёлуны хем кесип геч-
мели. Ине, оңа-да берк хем-де уллакан көпри герек.

Гарры канал гурлушыгында эдилйән ишлере аклы-
хайран болуп, келлесини яйкаярды. «Бай, дөвлетимиз
гүйчли-ов!» дийип, зол-зол гайталаярды.

Хава, Узуклар бир йыллап гөчмән отурдылар. Эмма
сув гелмеди-де, Ыклым гелди. Ыклымың гелмеги оба-да,
Узуга-да шатлык гетирмеди.Ол канал гурлушыгындан
хут өкже огурлап гайдыпды.

Узук шу гечен бир йылың ичинде Ыклымы екеже гүн
хем унутманды. Ол өзүниң сөйгүлиси билен дүшян
ерине — тораңның астына телим гезек барып, Ыклы-
мы ятлапды. Онуң овадан гөзлерини, сыратлы каматы-
ны, хас-да бетер жошгунлы гүррүңлерини гөз өңүне ге-
тирип, айралык дагыны чекипди. Йөне велин Ыклымы
шейле ягдайда гөрерни өйдүп ятса-турса хыялына гетир-
мейәрди. Оларың шол дурмуш гурмак хакындакы ар-
зувлары, машының үстүнде дүнйәни сейил этмек умыт-
лары гел-гел нйди елиң ыгына соврулып гидәерми кән?

Йигит гызың гөзүне әжиз хем-де горкак болуп гөрүн-
се шондан эрбет зат ёк экени.

— Сен горкак экениң! — дийип, Узук Ыклымың гөни
йүзүне айтды.

— Сениң шей дийжегиңи билйәрдим — дийип, йигит
йүзүни ашак салды.

— Мен сениң адыңы я-да суратыңы тапҗак болуп, әхли газет-журналлары агтарярдым. Мен оны тапып билмен өйдүп гүман-да этмейәрдим. Эмма сен обадан битин гидишиң ялы, канал гурлушыгында хем йитен экениң. Саңа мен дәл, бүтин оба гарашды ахырын! Иш хернәче агыр болайсын, гүн хернәче җокрап янайсын, гар нәче сыраса сыраберсин, эгер мен сениң ериңде болан болсам...

— Узук! Инди бесдир. Мен шол ерде йөне голумы говшурып ятандыр диййип пикир этме. Ишледим! Серет. Бу габарчаклар йөне ерден эмеле геленок. Көприң гурлушыгында аягыма демир гачып яңы-якында гутулдым. Канал гурмак говача кеш чекен ялы дәл. Агыр, кын!

Шу ерде Ыклымың богазы долан болса герек. Ол башга геплэп билмеди. Ювдунды.

— Сен мени шейле масгараларсың диййип гарашмандым!

Хичсинден сес чыкмады. Бейле дымышык ики сөйгүлиниң арасында өрән сейрек болян зат ахырын. Ики сөз ачылса гайрат хем-де намыс хакында ачылмалыды. Я-да сөйги гүлүни аяк астына салып депелемелиди, я-да болмаса баша инеӊ намысдан чыкмалыды. Йигит узак ойланып дурмады-да, дызына чөкди. Элини узадып, җарың райышыны гөркезди.

— Җейхунын сувы, ине, җарың шу ерине етип долуп акар. Ондан бәрде сен мени гөрмерсиң.

Ыклым ериңден турды, Узуга гарап:

— Хош! — дийди-де хырра ызына өврүлип, араны ачып башлады.

Узук йүреги ярылан ялы, онуң ызындан ылгады. Эмма Ыклым эййәм араны ачыпды. Гыз онуң ызындан гыгырып галды.

— Сув гелен гүни шу торанңының астында тапыларын!...

Шол гүнүң эртеси Ыклым канала тарап ёла дүшенинде, Узуклар хем гөчмек үчин гошларыны машына йүкләпди.

* * *

Узукларың гөчүп гиденине бир йылдан-да көп вагт гечди. Ыклым билен Узугың арасындакы сөйгиниң горагчысы хөкмүнде шол гарры торанңы хениз-де ховала-

биркемсиз доян болара чемели, эмейин диййип. «Ас... энесине дызанок» диййип, Гулмырат ага ичини геплет... Аксолтан эҗәниң басырып гоян чайына, агзы япы... дуран ичи гаймаклы җамына гөзи дүшди. Ине, шонд... аялының голай-голтумда ёкдугына Гулмырат аган... ымыклы гөзи етди.

«Аллаҗанларым, онуң бу нәме этдиги болду... Онуң бейле хәсиети ёкды-ла. Ол даң билен ниро бил... рим болдука?..»

Гулмырат ага озал бейле дәлди. Соңкы йыллар в... лин аялына диййсең аявлы гараярды. Аксолтан эҗ... Гулмырат агадан он яш кичем болса, саглык ягдайы Гулмырат агача ёкды. Оны көпленч гурагыры хорла-ярды. Кәте-кәтелер гурагырысы йүрегине етип, оны алдым-бердиме салярды. Шонда Гулмырат ага улы ала-да галярды. Аялына дөзмезди. Гөвнүне болмаса Аксол-тан эҗе оны еке галдырып гидиберҗек ялыды. Онсон хәзирем шонуң аладасыны эдйәрди. Ери бу-да мени ташлап гитсе, екеҗе өзүм бир ховлуда нәме ишләрин диййәрди. Оңа бир зат болмадык болса ягшыдыр дий-йәрди: «Хелейи болмадыгың голайы болмаз» дийлени догры экен. Ери, ынха мениң оглумам, гелнимем бар-да. Оларданн маңа не пейда. Үч айданам бир гара беренок-лар. Мен-ә мен-ле велин, эҗесини бир гөрмәге гелмели ахырын...»

Гулмырат ага чайынам ичмеди, гаймагынам иймеди. Аялына гарашды. Ол нәче гарашса-да аялы гелмейәр-ди. Гулмырат ага аялыны ховлының дашындан тапайҗак ялы көчә чыкды. Эйләк-бейләк гөз айлады. Эп-эсли гезмеледи. Эмма аялына гөзи илмеди. Хернәче утанҗам болса, гоңшуларындан сорап гөрди. Эмма ол ерденем дерек тапмады. Шондан соң онуң ховсаласы хасам ар-тып башлады. «Оңа бир зат боландыр. Ёгсам бу вагта ченли хөкман гара берерди...»

Бирден ховлының ишиги ачылды. Ховла гирен аялы-ны гөрди. Гулмырат ага бегенҗинден оңа таран гуҗак ачып ылгасы гелди. Эмма бейтмек онуң хәсиетине ла-йык гелмейәни үчин сакланды. Гең зат! Ол аялыны та-намаҗак болды. Аксолтан эҗе бу вагт эдил бир тойдан гелйән ялыды. Эдилҗек яш гелин ялы безенипди.

— Бармың-ай, гелдиң-май?! Бу не болушдыр, бу не ягдай? Бу сенми бери? Я-да инди сен яшың соңунда

...ж, елдиргэн дагы эдип йөрмүң? Гуржак ялы безе... ...аң билен ниреден гелйәң?

— Элимдәки гошлары гөреңокмы? Ниреден гелер ...йәң? Базардан гелйән. Бу алан нер-ичер ялы зат... ...мы гөреңокмы?

— Бу бела затлары нәме этжекдиң. Олары ким ийсин ...жи.

— Саглык болса өзүмиз нерис. Ил-гүн, дост-ярлар ... Мен хәли иррәк турдум-да, сени оярмага дөзмедим. ...оонмызы өлдүрт дийжекдим.

— Баггоюнымызы дийдиңми.

— Хова, баггоюнымызы дийдим.

— А-хов, саңа нә дөв чалды? Нәме болды ахырын.. ...дәки гүл нәме? Сен нәмелериң хыялына дүшүп ...сүң?

— Сен кән гүрлеме-де,ме,шу гүлүми бир ал. Ме, ... узын болсун!... Гел, бир сени гужаклап огшайын.

— Айрылсана хов, саңа нәме болды?

— Гөрйән велин, аклың чашыпдыр-ов, чал.

— Нәме болды ахырын?

— Сен бу гүн етмиш бәш яшадың ахырын.

Гулмырат ага бирден ысгындан гачан ялы болды. Етмиш бәш яш оңа нәме дийсеңем ёкуш дегди. Ёгсам ...ме? Етмиш бәш яш йигрими яш дәл ахырын.

— Бе, Аксолтан шу гүн дийдиң-ә — дийип, улудан ...м алды —Етмиш бәш дийдиң-ә — дийип, ене бир ге... ...ек гайталады. — Етмиш бәш диениң шейле чалт ге... ...йжек экен-ә... Эййәм етмиш бәш дийсене...

— Өлмедиге йүз бәш болар, Гулмырат — дийип, Аксолтан эже адамсына гөвүнлик берйән эхенде гүрледи.

— Бичеме дәл, бичеме дәл. Сен зор экениң, Аксолтан. Мең энтәк етмиш бәше дагы етендиринем өйдемокдым. Сен мениң ай-гүнүми сыпдырман хасап эдип йөрүшиңи дийсене. Яңы сен шу той эшигинде элиң гүллиянымa гелениңде бир вагткы гөрмегей, яш гелин вагтың ядыма дүшди. Сен бичак гөрмегей гелиндиң, Аксолтан. Йөне мен оны сениң йүзүңе айтмаздым.

— О нәме үчин я-да габанямыдың? — дийип, Аксолтан эже гүлүп сорады.

— Габанманам дурамокдым.

— Ана саңа герек болса!... Мен оны айтмасадам

дуйярдым. Сен мени габандыгыңча-да, мен сени он
герердим.

— Шу эшигинде-хә шиндем габанман дурамок.

— Ай, аклыны чашыран чал дийсе. Етмиш ба
яшапсың. Габанжаңлык нирeден ядыңа дүшйәр.

— Етмиш бәш дийсене.. Ондан сегсен дийде гут
да. «Сегсенде мәрекә барабилмерсиң» диенлер
Ызына сер салып отурсаң, гаты көп гар басылыпды
-ов. Етмиш бәш яш. Гаты кән яш. Дийсең кән яш. Худа
шүкүр, икимизиңем башымыз дик, саг-гургун, аяк үс
түнде гезип йөрүс. Ене бир чәрьек асырдан йүз яш бо
яр. Оны хөкман беллемели. болар.

— Ёгсам нәме? Гаты белләрис.

— Еке икимизми?

Аксолтан эже шу ерде азажык пикирленмели болды
Гулмырат ага аялындан вагты билен жоган алып бил
мәнсоң, чарпаяда отурды-да, пикире батып, йүзүн
ашак салды. Өмрүнде сыр билдирмән геленем болса шу
ерде екелик одуна чыдап билмән эжизлежек болды.
Онуң дадына ене Аксолтан эже етишди.

— Худая шүкүр, гоңшуларымыз бар, чагырарыс шо-
лары.

Гулмырат ага аялының сөзүни эшитмедик мысалы
шейдип, гозганман эп-эсли отурды. Бирденем еринден
турды-да, өйден уллакан ак саплы пычак алып чыкды.

— Йөр, көмеклеш, гойнумызы өлдүрели.

— Ирден туруп чай-нахарыңы бир эдиндиңми? Ча-
йыңы демләп, чиг гаймагыңы тайынжа эдип гидипдим.

— Чайыңам гөрдүм, гаймагыңам. Йөне, ол вагт чай-
-нахар ядыма дүшмеди. Сени гайгы этдим, саңа бир зат
боландыр өйтдүм. Сен асыл, шәхере гиден экениң-ә.
Мен болсам сени гөзләп гоңшулара ченли сорап чык-
дым.

— Мени нә дөв чалсын!

— Сен менден он яш кичем болсаң, саглыгың мениң-
киден говудыр өйдемок. Онсоң хер зат гөвнүңе гелйәр.
Мен сениң шәхере гиденини нәбилейин ахырын. Ханы,
энтәк гойнумызы бир өлдүрели, чай-чөрегем соң гөрүбе-
рерис-дә.

— Нәме, өзүм өлдүрәйсем дийййәрмиң?

— Ёгсам нәме?

— Ай, гояверн, чал. Сен нире, гоюн нире? Отурып-отуржак хыллалла велин, гоюн өлдүржек диен болярсың. Әгер жылы гоюнлары еке өзүң гүйлүп, еке өзүң асып йөрен вагтыңдан оба гөчендир, чал. Хетдиңи танадажык, отур. Мен дерревжик адам тапып гелейин. Сен гайта отур-да чай-нахаржык эдин.

Аксолтан эже гоюн өлдүрмәге адам гөзләп, гоңшы өйлерине чыкмакчы болуп гапа етенинде Гулмырат аганың сеси оны өр-гөкден гетирди.

— Саклан!

— Йүрегими ярдың-ла. Нәме болды?

— Гоюн өлдүртмек үчин хич еригем гозганма. Өзүм өлдүрерин. Гел, говсы көмеклеш.

Бу вагт адамсының гаршысына гидип болмажагына Аксолтан эже дүшүнип дурды. Гулмырат аганы бир зада угрундан аңсат-аңсатлар дөндерип болмаярды. Ине, онсоң Аксолтан эже алачсыз адамсының ызына дүшмели болды.

Гулмырат ага гоюн өлдүрмек жуда кын дүшди. Ол бирбада келлесиниң гызгынына гойнуң дамагыны чалса-да чалды велин, оны сойжак болуп, асжак болуп, үлешлежек болуп кән хорланды. Көп гезек дерләп, көп гезек совады. Аксолтан эже гоюн сойлуп болянча адамсының янындан айрылмады. Оңа етишибилдигинден көмек берди. Жуда яданында бир кәсе ажыжа гөк чай берди.

— Бай, бай, гарралыпдыр-ов, Аксолтан. Бу затлар инди бизиң чыгрымыздан чыкыпдыр. Гурп, кувват галмандыр, ёк, ёк, бу бизе башартжак дәл. Бу мениң иң соңкы гоюн өлдүришим болайса герек.

Гоюн союлды. Газан атарылды. Бейик далбарың астына сув сепилип, биркемсиз арассаланды. Соң гележек адамлар үчин дүшек язылып, яссыклар атылды.

Хай дийменде гоңшы гелин-гызларам көмеге гелдилер. Шейдип той гызып уграды. Ине, шонда ене оларың ядына огуллары дүшди. Аксолтан эже дил ярман дуруп билмеди.

— Вах, Аман жанам ызына чагаларыны тиркәп гелайсе болмаярмы?

Гулмырат ага эхли гахарыны Аксолтан эжеден чыкаржак болян ялы аялына ала гөзлери билен серетди.

— Гележек болса ёлуны тапман дуранок.

— Элбетде, иши-бейлекиси чыкандыр-да.

— Иши-бейлекиси чыкар ялы, бу гүн иш гүнем-ә дәл. Шейле дәлми?

— Вах, шейле-ле...

— Ай, онсоң өзи билсин. Кырк яшап баряр, бу затлара дүшүнмели ахырын.

— Мен-ә онда гоңшулармыза айтмага гидиберджек.

— Ханы дур, бири гелен ялы-ла.

— Ай, олар-а бир дәл икем бар.

— Шейлеми? Онуң ялы болса гаршылалы.

Олары мәхир билен өе чагырды. Бу геленлер орта яшан әр-аялды. Эллеринде биртопар совгат барды. Олар гетирен совгатларыны гоюп, Гулмырат ага салам бердилер. Гулмырат ага олары танамады.

— Танамадыңыз өйүдйән?

— Ай, ёк танамадым, яш йигит.

— Фамилиям Бекиев, адым Ораз. Колхозда механик болуп ишлейәркәм сиз маңа партия гечмәге рекомендация берипдиңиз.

—Хә, инди ядыма дүшди. Сен ол вагтлар яш йигитдиң. Сен шол Ораз дийсене.

— Биз гелним икимиз яш тоюңызы йөрите гутламага гелдик.

— Оңарыпсыңыз. Саг болуң! Гечип отуруң!...

Онянча ховла ене бири гелди. Онуңам элинде совгат барды. Ол геле-гелмәне Гулмырат аганы гуҗаклады. Бу гелен Гулмырат аганың өзи ялы мазалы гарташан адамды.

— Яш тоюң гутлы болсун! Гөрсең алла-оваррадан гутламага геләендирин.

— А-хов, сен мениң етмиш бәш яшанымы ниреден билип йөрсүң?

— Сен мени өлүмден халас этдиң ахырын. Өзүми өлүмден халас эден адамың хачан нәче яшандыгыны мен билмән эйсем ким билсин.

— Мен сени өлүмден халас этдимми?

— Элбетде.

— Хачан?

— Бир вагт обамызың гүндогар четинде тәзе-тәзе уллакан овадан җайларың салынандыгы ядыңа дүшйәрми?

— Ёгсам нәме? Демир ёлунын голайында салынан жайлар дәлми?

— Эдил өзи. Шол ердәки уллакан ховуз ядыңа дүшйәрми?

— Әлбетде. Ядыма дүшмән нәме? Огланлары ол ерден ховубам айрып болмазды. Хачан гөрсең ичинде балык ялы йүзүшер йөрердилер.

— Эдил өзи, эдил өзи! Мен ол вагтлар йүзүп билмездим. Иллер аркайын йүзүшип ховузда сува дүшүнип йөренсоңлар менем өзүми ховза окладым. Ниетим бирбада йүзүп, ховзуң ол тарапына гечәймекчиди. Болмады. Ховзуң эдил ортарасында доңуп галдым. Не аңрык йүзүп билйән, не бәрик. Аягым дагы ховзуң дүйбүне етер дагы эдер ялы дәл. Сувуң дүйбүне гидип, гарк болуп башладым. Элими келеменледип «гарк болдум!» дийип, улы илим билен гыгырмага дурдум. Агзыма сув гидип, ардурҗа өлмели болдум-ов диениңде сен мени гелип халас этдиң.

— Догры, догры, ядыма дүшйәр. Догруданам шонда сениң хеләк болмагың гаты ахмалды. Ичиңе мазалы сув гиден экени. Сени сувдан чыкаранымда сен оңлы өзүңем билемокдың. Башшак тутуп, ичиңден сувы айрып, зордан өзүңе гетирдим. Бай, ба!... Ондан бәри гөр нәче йыллар гечипдир. Сен, айт, шоны ядыңдан чыкармансың-ов?

— Хей, онам ядыңдан чыкарып болармы? Сениң ядыңдан чыкса-да, ол мениң хич ядымдан чыкмаз.

— Ол вагтлар сен кичижик чагадың. Инди бир өзүңе серет, менден гарры гөрүнйәң.

— Ай, нәме, сакгалдаш, башдан гечмедик зат бармы нәме? Урша гидилди. Өлүм-йитим ара дүшди. Ёгсам, эдил жуда бейле гаррамасамам гаррамаздым.

— Оңарыпсың, сакгалдаш. Мени гутлап гелен болсаң яшың узын болсун! Геч, отур, гөзүмиң үстүнде ериң бар.

Шол вагт гоңшы өйде яшаян яш йигит Гулмырат аганың гулагына чавуш чакды. Гулмырат ага:

— Гелсин! Гелсин! — дийип, элини ере дирәп еринден турды. Шол еринден туршуна-да, ховлың гапысына тарап уграды. Шол гидип баршына-да, яп-яңыжа гүрлешип отуран сакгалдашына тарап гаңрылып середи-де:

— Хәзир гелдим, сакгалдаш — дийип гыгырды.

Гулмырат ага гапа етип-етмәнкә яп-яңыжа ховла гирен даяв пыяда оңа тарап ики элини узадып гөрүшди.

—Гулмырат ага саг-гургунчылыкмыдыр?

— Гургунчылыкдыр. Гелиң бакалы.

— Хова, гелдик, Гулмырат ага. Яш тоюңы, гутламага гелдик. Яш тоюң гутлы болсун!

— Саг бол, иним, саг бол. Гелен болсаңыз гаты говы эдипсиңиз. Гечиң, отурың.

— Гөрйән велин, Гулмырат ага сиз мени танамадыңыз өйдйән.

— Догрусыны догры айтмалы, иним. Өзүң танадаймасаң танамадым.

— Маңа Бэшим диййәрлер. Меретли гышыгың оглы.

— Ә-хә, бу Меретли гышык дийсене! Вах, оңа белетле. Онуң билен чагалыкдан билеже гезип, билеже өсүпдик. Йигит дагам дэлди. Дийсең даяв адамды. Уруш онуңам башына етди. Шол гидиши-гидиши болды өйдйән гөргүлиң. Шондан-а шол йыллар хат-хабарам гелмедими?

— Ёк, Гулмырат ага. Гелмэндир. Биз-э ол вагтлар чагаҗык экеник велин, эҗем пахыр-а шей дийип гүррүң берйәрди.

— Ол гөргүлем өлди дийсене?!...

— Үч йылдан гечди.

— Шей дийсене?... Галаныңыза узак яш берсин, иним. Башга нәме диейин. Гечен затлар гечди гитди, иним. Гелиң бир, бу гүн гарры агаңызың яш тоюнда иелиң, ичелиң, шат болалың. Сен мениң бу гүн яш тоюмдыгыны билип гелдиңми я-да бу бир сәвликми?

— Билип гелдим, яшулы. Сизиң яш тоюңыза мен гелмән ким гелсин. Сизиң маңа эден ягшылыгыңызы хич вагт унутман. Мүмкин сизиң ядыңыза дүшмесе-де дүшйән дэлдир велин, мениң ядыма дүшйәр. Кичиҗик чагакак, нәчинҗи йылларды-а ядыма дүшенок велин, гайрак, Дикегумыңам аңырсына гезмәге гитдик. Көп чигилдем гүли, җумҗуме гүли тапдык. Хова-да бичак оңатды. Асман гөк чүйше ялы дуруды. Ялпылдап гүн чыкып дурды. Нирeден булут гелип, ниреден гүнүң өңүни тутаныңам дуйман галыпдырын. Хова гаралды-да, гүрләп, йылдырым чакып, шейле бир ягыш ягды велин, мен-э ер йүзүни сув алар өйтдүм. Не ёлдашларымы тапып билдим, не-де гайрамы-илерими сайгарып билдим. Хөкман буюп өлерин өйтдүм. Горкуҗыгыма бар сесим билен зөрледип агламага башладым. Шол аллаҗы ягы-

астында алжырап дуршума, бир гүйчли элиң мени голумдан тутуп, аркасына аланыны билйән. Асыл, гөрүп отурсам сиз экениңиз. Сиз мени шол аркаңыза зобба эдип алып гайдышыңыза гөни өймүзе гетирип гитдиңиз.

— Ядыма дүшд-ов. Мен ол вагтлар яңы колхозың башлыклыгына сайланан гүнлеримди. Сениң бу дүййәә урушдан үч-дөрт йыл соңды. Ол вагт мен гөкчүлерин үстүнден гайдып гелйәрдим. Шол гезек ёлумың сениң үстүнден дүшени говы болайыпдыр. Ёгсам-а, нәме, ол ягдайда адамың алжырап, буюп галыбермегем ахмал. Оба басымрак етжек болуп, шол гүйчли ягшың астында шол тасап гелшиме, бирден чиркин гыгырып аглаян чаганың сеси гулагыма иләйди. Ёгсам-а шол гүйчли ягшың ичинде хон ялы ерденем зат гөзүңе илер ялы дәлди. Ол вагтлар, иним, мен диен вагтларым ахырын. Ядавлык, ишден басылмак диен зат ядымыза-да дүшмезди. Инди сәхелче зат агыр дүшүп дур. Яңы бир жанлыжыгы өлүмиң өңүнде пударладым. Ёгсам гөргүли, кейванам, дик дуруп көмек этди-ле велин. Ай, нәтжек, элде, аякда гурп галмаса, этжек алажың нәме.

— Инди ишлемезлер. Дынч аларлар.

— Ене гүйжүң чатдыгындан бир зада гүйменсең ягшы хов, ёгсам-а йөне ятып, гүнүңем геччек дәл!

Гоңшулардан гутламага геленлер кән болды. Ене бири гелди. Бу гезек Гулмырат ага бу гелен билен саламлашмадам, гел-гечем диймеди. Олар бири-бирине топулшып, сессиз гужаклашып огшашдылар. Гөрүп отурсак булар фронтда биле сөвешен экенлер. Шейдип Гулмырат аганың доглан гүни улы тоя өврүлди. Шу ерде ене-де Гулмырат аганың ядына оглы дүшди. Гулмырат ага еринден турды-да, аялының янына барды.

— Бе, бу онуң гелмедиги болд-ов?!..

— Бичеме дәл — диййип, аялы жогап берди.

— Онуң бу нәме этдиги болдука?

— Биз-ә билмедик. Жаны саг болса-да бири.

— Жуда бейле болайжагынам билмәндирис.

— Бу-ха улы тоя өврүлди өтәгитди. Ил-гүн бир говы зат. Етмиш бәш яшымы улы тоя өврүди отурыбердилер. Етмиш бәш яшанымы өзүм билемок велин ил-гүн, дост-яр биләййәр-ай. Яшлары узын болсун. Мен-ә бу гүн йүз яшана дөндүм. Йөне велин Аксолтан диййәнә?

— Эшидйэн.

— Хер зат болса-да оглумыза яш тоюмызы эдйэн дигимизи айдаймалы экени. Билс-э ацрыужы ичинде жаны болса гелерди. Икимизем гутларды. Гелними гетирерди, агтыжыкларымы гетирерди.

— Мен сениң йүрегиңи агыртмажак болдум, Гулмырат. Мен сениң яш тоюңы этжекдигими йөрите өйлерине барып айтдым. Олар эшитмедик я-да билмэндирис дийселер-э ынанмаса болар.

Гулмырат ага өр-гөкден гелди.

— Нэме дийдиң? — дийип аялының алкымына дыкылды. Оны гөзи билен ийэйжек болды. — Айтдым дийдиңми?

— Айтдым, Гулмырат, айтма кемини гоймадым.

Гулмырат ага дик дуран ериндеи нэхили болуп өзүни ере гойберенини дуйман галды. Пүзүни ашак салып, эп-эсли вагт гымылдаман отурды.

— Шей дийсене?!... — дийип, улудан демини алды.

Аксолтан эже өзүнден бетер адамсының халына гынанды. «Ол-а муң ичини якды» дийип, ичини геплетди.

— Какасы, гынанма! — дийип, оңа гөвүнлик береси гелди. — Элбетде, адамчылыкдыр, гелмезлиге бир себэпжик тапыландыр. Башга бир гүн йөрите гелэйжекдирлер-дэ. Ил-гүн гелди, эхли ёлдашларың гелди, боляр-да шол.

Аксолтан эже шондан башга гүрлэп билмеди. Бокурдагы долды-да, гөзүнден боюр-боюр яш дөкди. Ол гөзяшыны Гулмырат агадан нэче яшыржак болса-да, Гулмырат ага оны дуюп дурды. Гулмырат ага-да аглады. Пөне оны велин Аксолтан эже аңмады.

БАХАР ГҮЛ АЧАНДА

— Тураверн; оглум Акмырат, гүллең ачылындыр!

Беркели ага хер гезек бэгүл ачыланда агтыгыны шу сөзлер билен оярярды. Акмырат атасы турзандан ылгап дашары чыкарды. Кэсе ялы болуп ачылан гырмызы гүли хезил эдинип ёларды. Атасы болса өз агтыгының бу шатлыгына бегенип, ики болуп билмезди. Мыс-мыс гүлерди. Акмырат элиндэки гүли бир гезек атасына, бир

жек эжесине ысгадарды. Ата-да, эне-де Акмырадың ындэки гүли ысгап-ысгап доюп билмездилер.

Бу бахар хем Беркели агаларың гүли обада илкинжи болуп гүлледи. Бу гезек хем Беркели ага өз бәгүллериниң гүл ачандыгыны хеммелерден өңүрти гөрди. Беркели агаларың ховлусы гөк-пүрчүк болуп отырды. Гечен бахарлардакы ялы бу гезек хем белент башлы, эйбаң шахалы агачларың үстүнде гушжагазлар энайы саз чалярды. Беркели ага сәхер туруп, багларыны, гүлүни, яңы догуп гелйән гүни сынламагы бар затдан озат гөрерди. Онуң ховлусындакы баглар ялы сүйжи миве гетирйән, саясы гойы баглар күрен обада ёкды.

Гарры бу баглара аз зәхмет сарп этмеди. Хер бахара ченли ерини эдил махмал ялы юмшадарды, хер дүйп агажың өзүне етерлик сув баряп япжагазлары мыдама арчалгыды. Онуң өзи хем шу ерде көк баглап өсен бир дүйп агач мысалы, хачан гөрсең багларың арасындады. Ол инди күйкерип йөрейәрди. Йыгы-йыгыдан үсгүрйәрди. Эмма ир эртир, гич агшамларына ховлының ичини дөржелемесини гоймазды. Онуң яшы инди сегсене сердурды. Шейле-де болса, бу багларың угрунда гара гүйжүни гайгырман, зәхмет дерини сачярды.

Гелни Нурсолтан гайын атасына рехими инип: «Багбакжа өзүм середерин. Сен азар эдинме!» диййәрди. Гоншы-голамлар болса: «Сениң инди нәме өмрүң галыпдыр, жаныңа хайпың гелсин, ятап чөпи-де галдырма!» дийип кәйинйәрдилер.

«Кежир» гаррың велин өз айданы, өз диенини. Онуң өз янындан гөвүн беслейән арзувы барды. Ол әхли гүйжүни, әхли дерини шол арзувы үчин сарп эдйәрди. Гарры агтыгына гарашярды. Гарры гөвүн йүвүрдйәрди: «Ине, Акмырат жан гелер. Ол гелип: «Ата, инди бес, бу затлары өзүм оңарарын» дийсе, онсоң мен аркайын болуп билерин. Ёгсам, ондан бәрде мен нәхили гол говшурып отурып билерин? Ол гелйәнчә, гайрат этмесем болмаз. Нурсолтан болса ишли адам. Онуң онсузам өз хысырдысы өзүне етик. Энтек ичимде демим барка, оңа көмегими етирерин. Бу баглары идисиз гоюп болмаз...»

Баглар инди өсүп етжек ерине етипдилер. Оларың «Мен» диен вагтыды. Эмма Беркели ага велин өзүниң бу йыл өлмән бахара чыканына дийсең бегенйәрди. Ол сәхер чыгына йылдырашян яшажык тер япраклара, көз

ялы гызарып отуран бәгүллере мәхир билен середйәрди. Бахарың гечип баряндыгына болса гынанярды. Ол өзүниң янында агтыгының хем болмагыны ислейәрди.

Қакасы Бейик Ватанчылык уршунда вепат боланында Акмырат яңыжа бәш яшына гидипди. Эҗеси колхозда ишлейәнлиги үчин, өйде көпленч Акмырат билен атасы икичәк галярды. Акмырат Беркели аганың ялңыз гүйменҗеси, ялңыз хөврүди. Агтыгының энайы дили, онуң дерт-азара галып, гара чыны билен берйән гүррүңлери Беркели ага үчин дүнйәниң әхли эшретлеринден сүйҗүди.

«Ики аяклы ики гүнде» дийлиши ялы, Акмырат яш баг ялы өсйәрди. Ине, шонда Беркели аганың өз бойы-да өсүп, арша етип барян ялыды.

Акмырат хаятың үстүне чыкып, өзүни атасына гөркезҗек болуп, кичиҗик эллерини чарпып гыгыранында йыкылып хеләк болар ховпундан яңа Беркели аганың йүреги чатлап, агзындан чыкайҗак боларды. Эмма ата өз агтыгының батыр хем-де эденли адам болуп етишмегини ислейәрди.

Акмырат йигрими ики яшады. Ол инди атасындан узынды, йигрими ики яш. Бу — адамының дагы ериндеи гозгап билҗек чаглары ахырын.

Арман, ол атасының янында ёкды. Беркели ага, инди бәш йылдыр, бахар айлары бәгүл ачыланында өз агтыгыны ёклаярды. Акмырат Ашгабатда окаярды.

Акмырадың окувыны гутарып гелмегине болса инди бары-ёгы бир ай галыпды.

Беркели ага-да Акмырадың эҗеси Нурсолтан-да өз перзендиниң аркайын окувыны гутарып гелмеги үчин хич задыны гайгырмадылар Акмырат пулдан-пүчекден көсенмесин дийип, хер ай диен ялы онуң ызындан пул иберип дурдулар. Олар Акмырады гөреслери гелип, йүреклери үзүлип барян хем болсалар, хер хатларында: «Сен бизи азар эдинме-де, аркайын окабер. Сен диңе окувыңы бил. Окувыңы абрай билен гутарсаң боляр. Биз мес, гургун» дийип язардылар.

Акмырадың гелер вагты нәче голайлашдыгыча, оларың шонча-да такаты гачды. Вагт шонча-да хаял гечди. Беркели ага өзүне хем-де гелнине гөвүнлик берйән мысалы, хер гезек агшам дүшенде: «Бу гүни хем гечди биләй. Саг-аман ятып турсак, ене бир гүни кемелйәр»

диерди. Олар ерине гечип, тә уклаянчалар Акмырады ятып ятардылар. Олар ахырында укланларында ене-де дүйшлеринде Акмырады гөрердилер.

Гарашылан пурсат гелип етди. Эмма Акмырат гелмеди.

Бейлеки окува гиденлериң хеммеси гелди. Бир Акмырат гелмейәрди. Бу ягдай оларың йүрегинде тәзе ховсалалар дөретди.

«Жаны бери сагмыкан? Бу нәхили ахвалат болды? Нәме себәбе хат язмаярка? Хернә, эйгилик бола!...»

Гарры хорланярды, йүреги дарка бөлүнейин дийәрди. Ол өзүниң йүрек хыялыны гелниниден гизлежек болуп дерт-азара галярды. Бахар-да, томсуң ыссы гүнлеринде ызда галды. Ниредендир тебил тапып, балдагындан гопаң сары япраклар гайышып ере гачып башлады. Гарры нәме үчиндир, ере гачан япраклара йигренч билен гарады. Йүзүни асмана тутды. Төверегине диң салды. Дик депесинде, алла-оваррада юкажык ак булутлара гөзи илди. Якымсыз шемалың шуввулдысыны эшитди.

—Муңа гүйз диерлер — дийип, гарры хүңүрдеди. Онуң гөзүне баглар кем-кемден солярдылар. Бар зат саралярды, чаңжарярды. Гарры болса сары реңки, чагы учурсыз йигренйәрди. — Бу йыл онуң гелмедигидир. Элхепус, онуң нәхили бейле зерур иши чыкдыка?

Ол өз агтыгыны гөк-пүрчүк болуп отуран баглар, ачылып отуран гырмызы гүллер билен гаршыламакчыды. Онуң үчин-де, хер сары япрага, хер шемал шуввулдысына гахарлы хүңүрдейәрди. Баглар соңабака сары япракларыны эдил пишме ялы сечелендирип башладылар.

Гарры умытсыз дем алды. Кимдир-де бириниң гүйчли эли йүрегинден пенжелән ялы болды.

Шондан соң Беркели ага яныны ере берди. Авдан галан ёлбарс ялы, тамың бир бөврүнде иңләп ятырды.

Онуң халыны сорап гидйән адамлар кән-де болса, Беркели ага оларың арасында өз агтыгыны гөрмейәрди. Ол, адамлары шундан соң хич хачан гөрүп билмежегини дуйян ялы, гелип-гидйәнлере йити-йити середйәрди. Беркели ага бу дүнйә инип, хер хили адамлар билен иш салшып гөрүпди. Ол дурмушың ажысыны-да

гөрди, сүйжүсини-де. Адамың өлүм пурсады голай ге-
ленде гечен ёлуны бир-бир ятлар экен.

Онуң гөз өңүнден гелип гитмейән жеменде ёкды. «Ягшыдан ат галар, ямандан сет» дийилйәни догры экен. Беркели ага адамлардан мүң-де бир разыды. Таныш йүзлериң хер хайсы Беркели аганың йүрегинде бир хили якымлы ыз галдырыпды. Эмма шол таныш йүзлериң ичинде онуң йүрегинде гара ыз галдырып гиденлери хем барды. Ол олары озал хем йигренипди, хәзир хем йигренйәрди. Иң йигренйәни Борҗак бай гөзүниң өңүне геленинде Беркели ага йүзүни чытды.

Адамың башы ялы гаты зат болмаз экен. Беркели аганың Борҗак байың элинден чекен эҗир-азабыны ит гөрсе, гөзи агарар. Ол байың гойнуны бакып башланында инҗиклери чөп ялыды. Өзүниң «Япбашык, үсти үч дешик» чепегиниң гулагыны гүнде үч гезек тәзеләрди. Чаң сиңип кесмек баглан инҗиклери чөп-чалам чызып ганжарышар дурарды. Ол өзүниң чагалык йылларында Борҗак байың гойнуның ызында селпэп, гоюн ызында хем кемала гелди.

Беркели ага өз өмрүниң ярысыны бай хызматында дөвүм нана, битин гейиме зар болуп гечирди.

Ер-сув берленде Беркели ага догры кырк яшындады. Шол агшам, айың ягтысына эпет айна ялы ялпылдап гөрүнйән сувуң өз ерини герк-гәбе эдендигине, Беркели ага бирбада ынанмаҗак болды. Ол хич кеслен тешвүшсиз, өз еринде хасыл өсдүрип етишдирип билҗекдигине гөзүни етиренинде йүреги гүрсүлдеди. Байлар дүнйәсиниң чепбе чөврүлип, дөвраның өзүне айланандыгына акылы хайран галды.

Шол гүн өз ягырнысына багт шемалының чаландыгыны Беркели ага өмрүнде илкинҗи гезек сызды.

Йөне велин гечмиш Беркели агада өз тагмасыны галдырып гитди.

Ол шол вагт яңы кырка гирен болса-да, йүзүне йыгырт дүшүпди, били агырылыды.

Ол өйли-ишикли, ерли-сувлы болды. Огул өсдүрип, гелин эдинди. Онуң чекен зәхмети оңа багт гетирди. Оны бүтин оба сылады.

Эмма сүйҗи гүнлериң ажы чаглары хем болар экени... Онуң чынар бойлы оглы Бейик Ватанчылык урушында вепат болды.

Гарры эке оглуның одуны аз чекмеди. Гелни Нургелдини көп вагтлап гөзяш эдип, өртенип гезди. Шондан соң атаның-да, эҗәниң-де әхли умыды кичиҗик Акмырада жемленди. Акмырат! Ене-де Акмырат!...

Акмырат атасының гөзүне хер хили ягдайда болуп гөрүнйәрди. Ине, ол өз агтыгыны үсти гызыл бегрес билен өртүлен узын столуң аңырсында гөрди. Ол эгинлек, инчке гапак ялы, даяв йигит болупдыр. Ол ериндеи турярда, улы меселе билен колхозчылара йүзленйәр. Ол хезил гүрлейәр. Өсгүн сачлары болса маңлайының үстүне дүшүпдир. Бай, онуң дилевардыгыны! Хеммелер оны улы үнс билен диңлейәрлер. Онуң сөзүни макуллап, колхозың башлыгы-да, әхли отуранлар-да эл чарпышяр. Кимдир-де бири Беркели аганың гулагына: «Сениң гайрат агтыгың бар. Бу йигит абрай алар!» дийип, чавуш чакяр. Бирден-де Беркели ага гөзүни ачяр. «Оглум, басымрак гел ахырын!».

...Акмырат ховлының ортарасында дур. Ол төверегине — баглара середйәр. Йылгырып: «Атам!» дийип, хеммелердир өз янындан бегенип гүрлейәр. Беркели ага агтыгына тарап гуҗак ачып топуляр. Бу гезек хем дүйш болуп чыкяр. «Җаны саг болса-да бири, хей бейле-де ара бермезлик, хабар етирмезлик болар огушян!»

Беркели аганың эйменч бир вака ядына дүшди. Икиндинаралары. Ол ишден гайдып гелйәрди. Ол кимдир-де бириниң: «Өңүнден бол, хов!» дийип, гыгыран чиркин сесини эшитди. Хай диймәң болса эдил өң янындан көчеден ала тозан турзуп, аяк алдыгына чапып гелйән яба гөзи дүшди. Онуң үстүнде япырылып гелйән огланҗык агдарылып гитди. Огланҗыгың бир аягы үзеңңә илиниди-де, ерден сүйренип уграды. «Вах, чагаң пахаҗык ганына галды-да. Инди бери дур ахырын, залым, бир бендәң-ә багтыны ятырдың!» дийип, Беркели ага ики элини герип, атың өңүни саклады. Ат гепе дүшүнйән ялы, сакга дурды. Беркели ага тозаның арасындан бу огланҗыгың өз агтыгы Акмыратдыгыны танап, чиркин гыгырды.

— Балам!.. Акмырат җан!..

Бу гезегем гарры йүреги ярылан ялы болуп өз сесиңе оянды. Онсоң бейлесине өврүлди-де, өз хорланып ятышындан көп нәгиле болуп, кичиҗик чага ялы хамсыкды.

Бәш-алты гүн гечениңден соң, гарры ирден ојнанда сүңңүнде бирхили еңиллик сызды. Шол гүн, гең гаммалы, айратын майыл болды. Беркели ага аз-овлак гарбанды. Донуны эгнине атды, элине хасасыны алды-да колхоз правлениесине тарап уграды. Ёлда оңа көп адамлар габат гелди. Оларың хеммеси-де Беркели ага салам берйәрдилер. Беркели ага оларың көпүсини танаса-да, яш өсдүримлериң бирнәчесини танамаярды.

Колхоз башлыгы оны хормат билен гаршылады. Беркели ага юмшак диваның үстүне гечип, язылып отурды. Онуң хашлап дем алшындан шу ики аралыга ченли йөрән ёлуның хем оңа агыр дүшенлиги гөрнүп дурды.

— Беркели ага, сен гезен болуп, бирден гайра үзүлэйме. Өйдежик отурсаң болмаярмы? Өзүмизем шу гүн сениң яныңа барып гайтҗакдык.

— Мен сизден разы, иним, барма кемини гояңзок. «Хыял гелди келлесине дәлиниң» диен ялы, шу гүн бир хыяла мүндүм.

Башлык йылгырды. Чилимини отлаҗак болды-да, гарра ярамаз өйдүп сакланды.

— Чекибер чилимиңи. Аркайын чек. Түвелеме, контуруң сарай ялы ахырын. Мениң башлык вагтымда кичиҗик контурым боларды. Бай шонда чилим чекердилер-ов! Агшамларына дагы пелте чыраның ягтысында чилим түссесинден яңа бир-бириң зордан сайгарылярды. Кимси ерде айбогдашыны гуруп, күкүдип отурандыр, кимси дик дурандыр, кимси стулдадыр. Бу адамлара чилим кәр этмез, чек оглум, чек!

Хер халда хем башлык чекмеди.

— Нәхили хыяла мүндүң, Беркели ага?

— Дүнйә сейил этҗек, оглум. Мени бир гездир. Соң бейле майыл гүн, бейле гурбат бизе тапдырмы я тапдырмазмы...

Беркели аганың бу теклибине башлык бегенди. Онсузам ол бу арзылы яшула нәхили хормат гойҗагыны билмән йөрди. Онуң агтыгы Акмырада болса гахары гелйәрди. Башлык хут Беркели аганың хатырасы үчин-де, онуң билен ишлешмәге разыды ахырын. Акмырат болса инди инженер-механик болупды. «Ёгсамам, Акмырат нәхили пикире гуллук эдйәркә? Болса-да, ол дурмуш дийилйән зада дүшүнйән йигит дәл болара чемели» дийип, башлык ичини геплетди.

Беркели ага тә обадан сайланянчалар хич зат гүрлемеди. Машының айнасындан үсти гарлы ала даглар гөрүнйәрди. Байыр болса даг билен бәсдешлик эдйән ялы йокарык гидйәрди. Гарры шол тарапа середип дуршуна:

— Бирнеме дүме экилйәнмидир? — дийди.

Башлык соңкы йылларда дүме экилмейәндигини айтды.

— Билип гой, оглум, шу байыр этегини гөрйәрмиң, бу бир хазынадыр, түйс дүме үчин яран ердир. Нәме экиң гөгәр. Кә йыл гураграк геләййәр дийип, бу ерлери ташлап болмаз.

Башлык Беркели аганың бу айданы билен долы ылалашды.

Олар көп ери айландылар. Гушчулык фермасына, мал фермасына, гурлуп гутарылып барян электрик стансиясына барып гөрдүлер. Машын экин мейданына аралашанда болса гаррының шатлыкдан йүреги галкылдады.

— Элхепус, бу сүрләен мейданы! Мунуң не хетди бар, не хасабы!

Гарры машыны сакладып дүшди-де, яңыжа сүрлен ымызсыз картаң гырасына барып, чоммалып отурды. Махмал ялы юмшак топракдан бир гысым алды-да, дамарлак эллериниң арасында овкалады. Топрак онуң элине яг ялы мылайым дегди. Топрак! Шу топрагы Беркели агадан көп басан адам бармыка! Шу ериң гадырыны Беркели агадан артык билйән адам бармыкан! Ол шу ерлерден аягы чепекли йөрәпди, атлы дабырапды. Бу гүн болса елден йындам ялдыравук машынлы гелипди. Онуң шол чоммалып отуршына, ериндеи турасы гелмеди. Ол хәзир яңыжа сүрлен ериң ысындан хич ганып билмейәрди. Багрың бадашан топрагың ысындан ганып бормы нәме? Гарры өз янындан бу дүнйәде хезил эдинип, яңадандан бир зәхмет чекседим дийип арзув этди. Арман, гарран адам йигделмейәр. Беркели ага эли билен башлыга янымда отур дийип ышарат этди. Башлык барып отурды. Ине, шонда гарры шейле дийди:

— Бу дүнйә гарры дүнйәдир, муңа гелип-гиденин хасабы ёкдур. Шол гелип-геченлериң ичинде шу яшап йөренлерден багтлысы ёкдур. Шу дурмушың, шу адамларың гадырыны билгин, оглум. Дурмуш инди сизиң

элиңизде. Мен дүнйәмден разы. Менден галжак ек[illegible] агтык. Ол инди йигит чыкды. Шолам бир хатара г[illegible] лып, деңли-дережели болса, ил бәхбидине иш бити[illegible] башга зат герек дәл. Онсоң бакыете йөр диен гүн[illegible] ни өңлерине дүшүп хайдабержек.

Башлыгың гөзүне Беркели ага гечмишден хем-де т[illegible] дөвүрден хабар берип отуран ялңыз ядыгәрлик я[illegible] болуп гөрүнди.

Беркели ага үчин бу чоглужа гүн багтлы түн э[illegible] Ол, доланып өе гелсе, өңүнде агтыгы Акмырат отырд[illegible]

Гарры агтыгына ики элини узадып гөрүшди.

Гарры өз агтыгыны дүйшде дәл-де, хут оялыкда г[illegible] рүп дурандыгына бирбада ынанмажак болды. Ол ы[illegible] жалыклы отурып, агтыгына тәзеден сын этди. Онуң [illegible] агтыгына шейле ыхласлы, шейле йити середен гезе[illegible] болан дәл болса герек. Ёк. Бу хут онуң өзүди! Манла[illegible] йына дүшүп дуран сачлары оңа агтыгының бир вагтк[illegible] эгнине дүшүп дуран меле галпаклыжа ылгап йөрен ча[illegible] галык йылларыны ятлатды. Гүр гашларының астынд[illegible] ойнаклап дуран ала гөзлери, чалажа йылгыраньында хем гөрнүп дуран овадан ак дишлери шол өңки Акмырат-ды. Беркели ага агтыгының бу кешбини, гөр, нәче вагт-лап өз калбында беслэп гелди! Акмырадың бу кешби онуң гөз өңүнден шам-у-сәхер айрылмаярды. Эмма инди Акмырат хас дешлиди, өңкүсинден аграс гөрүнйәр-ди. Беркели ага велин, терсине, өңкүсинден кичелипди, ак түйлериң арасындан гөрүнйән өчүгси гөзлери ичине чөкүпди. Акмырат өз атасының гаррылык зерарлы сан-дыраян келлесине середип, йүзүни ашак салды. Сегсен яш, эйсем оюн затмы нәме? Беркели ага ики эгнинден дем алып отурышына, агтыгына йүзленди.

— Не бейле гарашдырдың, гөзүмизи ёлда гойдуң-ла!

Бу совала Акмырат өңден хем гарашярды. Өзүне гөз дикип отурандыкларыны-да билйәрди.

— Догры гарашдырдым. Хабар берәйсемем болжак экени.

— Нәме, ишиң дагың чыкдымы? Саглык болса-да бири.

— Саглык-ла!

Шундан соң Акмырат-да, ата-да бир-бирлерине сөз гатмадылар. Бу дымышыгы халамадык Нурсолтан та-кат эдип билмеди.

— Саглык болса бор, оглум, саг-аман гелен ериң [illegible]. Йөне атаң-а арада горкузды. Инди ганымат, ни-[illegible], гүп-гүнден бәри бакяр. Сенем хат-хабар-[illegible] дагы иберәймели экениң. Ай, бәхбит бола! Саг-[illegible] гелишиң, бизиңк-ә шол.

— Хава-ла, саглыга етеси нәме бар — дийип, Беркели ага Нурсолтаның сөзүни макуллады.

Шундан соң чай ичилди. Ата-да, эже-де Акмырада [illegible] чекен азапларыны биреййәм унудыпдылар. [illegible] шол арзувлы багт гушлары бу гүн, өйлериниң [illegible] гелип гонупды. Олар өз багт гушларындан [illegible]-де гөзлерини айраслары гелмейәрди. Бирден [illegible] сыпдырайсалар, Акмырат мисли ак кепдери ялы [illegible]үне учуп өтәгитҗек ялыды. Эмма олар бир зада [illegible]ыландылар. Акмырат инди окувыны гутарып [illegible]ди.

— Окувлы меселәң-ә арка атансың? — дийип, Беркели ага Акмырада совал берди.

— Хава, окувы өңрәк гутарыпдык. Иллер эййәм иш-[illegible] йөрендир.

— Ай, бәхбит бола, «Ярым гүне ярыш ёк» дийипдир-[illegible]. Азажык гижрәк башлаҗак экениң-дә. Йөне велин [illegible]лык бирнеме гыссаняр. Ол сени идәп, ики гезек дагы адам иберди. Арада онуң өзем гелип гитди. Се-[illegible] вагтында гара бермәңсоң, ол маңа: «Ай, нәбилейин, Акмырадың инди бизе иш гелмедиги болаймасын» дийди. Мен оны гаты ынандырып гойбердим. Ол гелер дийдим. Ичинде деми болса гелер дийдим. Хат-хабар гелмесе велин, адам пахыр хер хили затлары пикир этҗек экени. Херни соңы хайыр экен!

Эмма гаррың бу шатлыгы узага чекмеди. Акмырат ене ызына, Ашгабада гидермен болды. Гарры муңа гең-таң галып, агтыгына совал берди.

— Ери, оглум, бу не хесип? Ханы, сен ене гидермекмиш дийип эшитдим-ле?

— Хава, ата. Эртир ирден уграмакчы.

— Вей, вей, ханы, сен окувымы гутардым диеңокмы нәме?

Акмырат яландан гүлди.

— Ишиң улусы, ишиң кыны окувы гутараныңдан соң экен.

Беркели ага агтыгына үнс билен гөзлерини дикди.

— Ери, оглум, айдып отур. Эйгилик бола. Ол нәхили кынчылык?

— Зордан башымы гутардым — диййди-де, Акмырат гаты-гаты гепледи. — Мени оба ибержек болдулар. Менем: «Гитмерин!» диййип, аягымы депдим дурдум. Сен хөкман гитмели боларсың диййип, мени горкузжак болуп, абай-сыясат эдибем гөрдүлер. Догрусы, Ашгабатдан чыкып гитмели боларын өйдүп гаты горкдум. Ине, ондан соң мен шол ерде галмак үчин, ериң ассырынлыгы билен иш гөзләп башладым. Шол ики арада мазалыжа хорландым. Көп адамлара ялбармалы болдум. Баран эдарам маңа: «Сен өз хүнәриңе гөрәише гир» диййип, кабул этмедилер. Ине, ата, шейдип, ахырында бир эдараны ырдым. Олар маңа шу айың аягында бир ишжагазы вада этдилер.

— Сениң гутаран окувың оба хожалык машынларының инженерлик окувы дәлми нәме?

— Хава, ата, эдил өзи, инженер-механик.

Беркели ага агтыгына ене-де совал берди.

— Эйле болса сениң хак ишлемели ериң оба-да, шейле дәлми?

— Хава.

— Онда нәме үчин обаише гайтмадың?

— Ата жан, мен обаны халамаярын ахырын. Мен обада яшап билмен.

Беркели аганың йүзи агарды. Онуң гар ялы сакгалы сандырады. Ысгынсыз элини гапа тарап узадып душуна, газаплы гыгырды.

— Чык өйден, гөзүме гөрүнме! Эшидйәрмиң!

Акмырат өр-гөкден гелди. Атасының газапдан яңа ялдыраян гөзлеринде эйгилик аламатыны гөрмеди. Бу гыкылыга гең галан Нурсолтан өе гирди-де, Акмырада йүзленди.

— Атаң гахарыны гетирип дурмасана, онсузам онуң дерди өзүне етик.

Акмырат хаял әдимләп, гапыдан чыкды. Шол халатда хем атасының: «Саклан!» диен сесини эшитди.

Акмырадың гахардан яңа додаклары гурапды, аяклары зордан әдилйәрди. Ол атасының сесини эшитсе-де гулак асмады. Бир баша ховлудан чыкып гитмеги йүрегине дүвди. Ол дервезәниң янына етенинде, ене-де атасының газаплы сесини эшитди.

— Дур диййдим, дур!

Акмырат ялт эдип ызына баканында, Беркели ага [illegible] ишикгеден бойнуны узадып дурды.

Беркели ага даш чыкып, гөни Акмырадың алкымына барды-да, онуң гөни йүзүне чинерилип бакды.

— Сен менден гаты гөрме, балам! Мен бир лагар дүшен гарры. Сен мени хөкман багышламалы боларсың. Мен сениң атаң ахырын — диййип, гарры чала гүрледи. Ондан соң ол бүтин ховлусы билен өмүрлик хошлашян ялы, төверегине гөз айлап чыкды.

— Ине, Акмырат жан, шу ховла мениң отуз йыллап зэхметим сиңди. Серет, бу баглар инди нэхили белент, нэхили овадан баглар болуп етишди. Мен муның барыны сениң үчин өсдүрипдим. Хол бэгүли какаң уруша гиден йылы сениң үчин экип гидипди. Хер гезек бэгүл ачыланында, онуң илкинжи ачылан гүлүни саңа үзүп берердим. Эжең Нурсолтан айралык одуна нэче янса-да, сен диййип шу өе ыхлас чекди. Сени саклады, адам этди.

Гарры бирден эрбет үсгүрди. Шейле-де болса өзүнде гүйч тапды-да, секиниң үстүне мүнүп, нирелередир узаклара серетди. Бүтин оба гөз гездирип чыкды. Онсоң ол өз-өзүне гүррүң берйән ялы сөзледи.

— Шу топракда атаң басмадык ери ёкдур. Шу колхозың илкинжи керпижини өзүмиз гоюпдык. Шу желегайда Беркели аганы танамаян адам болмаз. Бу жайлар, бу көчелер, бу баглар, ол гиден экин мейданлары өз гөзүниң өңүнде дөреди ахырын. Какаң шу гөрйән затларыны душмана бермежек болуп, жаныны берди. Ине, инди атаңам узак яныңы алып дурмаз. Йөне мен өлсемем, аркайын өлмекчидим. Өлсемем ызымда өз агтыгымы — эденли, иле ярар йигиди гоюп гидерин диййип дүшүнипдим. Арман, ол диеним болмады. Окув гутараныңы гөрдүм, адам боланыңы велин гөрүп билмедим.

Шунуң билен-де ата билен агтыгың арасындакы гүррүң гутарды. Акмырат бир дуран еринде доңуп галды.

* * *

Ене-де бахар дүшди. Беркели аганың ховлусы, бүтин оба ене-де гүл ачды. Беркели аганың ери ене-де эдил гечен йылкысы ялы юмшадылыпды, сув барян ерлери

арчалгыды. Эмма бу йыл бахар гүллерини гөрмек Бе
кели ага миессер этмеди. Бу сапар ачылан илкин
гүли Акмырат гөрди. Бу ачылан гүл оңа атасыны я
латды.

Акмырат хем эдил атасы ялы догуп гелйән гү
сынлады. Сәхер ягтысына оба дийсең овадан гөрүнй
ди. Хованың дурулыгындан даг башының арчалары са
гардярды. Байыр яшыл махмала өртүлен ялы өвш
атярды. Оба ондан-ам гөзелди. Ак тамлара яшыл ба
лар безег берйәрди. Обаның адамларыны дийсене! Бу
ларың гөвни ачык, шат адамлардыгыны! Акмырат об
да ише башланындан соң, муңа хас-да гөзүни етир
Ол хәзир шол ерик, иш үстүне, адамларың янына ба
мага ховлугярды. Эдилмели иш болса көпди. Ол ин
сәхел иш үстүнде гәрүнмесе, иш ятайжак ялыды. Сәх
идисиз гойса, бәгүлдүр баглары гурап галайжак ялы
ды. Диңе дурмуш билен ыхласлы адамлар шейле пик
эдйәрлер.

Белкем, Беркели ага-да гүнүң догшуна сын эдйә
чаглары шейле пикирлер эдендир. Акмырат муңа ди
инди дүшүнип галды.

— Атам, багышла мени!..

ГЫЗ ЙҮРЕГИ

«Ышк одуның болмаз экен дерманы» дийлени догры
экен. Мая ялы гыз хут бәшже гүнүң ичинде мазалыжа
сыкылайды. Муңа Алтының өзи-де гең галып, аңырсы-
на чыкып билмеди. Егсам, ол бу йигиди өмрүнде
илкинжи гезек гөрди ахырын! Онуң сөймәге-де, сөйүл-
мәге-де нәче дийсең мүмкинчилиги болупды. Онуң окан
институтында юваң сечеги ялы жахыллар гыт дәлди.
Алтының угрунда сергездан болуп, онуң көлегеси ялы
ызындан айрылман гезен йигитлер хем ахырында пал-
тасы даша дегип, бу гыздан ришдесини үзердилер. Ал-
тын шу гечен 23 яшының ичинде бир адама-да гөвүн
бермәнди. Эмма... Алтының бүтин сүңңүни лагшадан,
йүрек тарыны говшадан шу «эмма» дәлми нәме?

Ол обада врачлыга тәзерәк башлапды. Өңки врач
Ефим ага (Обада оны шейле атландырярдылар) гар-
рап, пенсия чыкыпды. Ол яш врача гайрат эдип көмек

... Яшулы врач бу гызың пайхасыны, өтгүр зехи... үстүнде өлүп ятандыгыны, иң эсасы-да, ... делалат эдип гелйән адамлары дийсең оңат ... гөрйәндигини түйс йүрекден халады.

Алтын үчин врачлык еңил дүшмеди. Вагтал... ... өдерини билмән икибака зовзулдарды. Сыркав ... деррев гутулдыраясы гелйәрди. Ол дерт-дер... гөзләп, узын гиже отурып китап гатларыны ... дырарды, Ефим аганың янына ылгарды, района ... какарды. Йөне велин шол кын пурсатларда хем шу ... гүнүң ичиндәкиси ялы хорланманды.

... ол йигидиң оба кеселханасында ятып гиден ... атасы-да Алтын үчин мукаддес болуп галды. Онуң ... гүнки ызына гараман гидип баршы шинди-шинди... хем Алтының гөрежинде дур.

Язлыны Алтының янына хушсуз ягдайда гетирди... Алтының оны шол сапар илкинжи гезек гөрүп ... уды. Язлы койканың үстүнде ал гана боялып ятыр... Алтын онуң агзына сырыган ганларыны пагта би... сырып айырды. Келлесинден болса шол бир ган ... дурды. Оны врача гетиринчәлер эп-эсли ган ги... ... иги үчин, Язлының йүзүнде ган-пет галманды. Дер ... ып өл-сув болан гөк көйнеги мыжжыкды. Ган ак... ... ының өңи алынмаса, яш йигидиң жаны ховп астын... ... ды. Ине, шонда яш врач Алтын Мәммедова колхоз шофёры Язлы Солтанмырадовы бу беладан халас этди. Ган дурзулды.

Язлыны оба кеселханасында галдырдылар.

Йигит хушуна геленинден соң, ярым сагат гечип-геч... ... кә сүйжи ука гитди. Бир хаюкдан сувсузлыкдан теб... сирәп гөзүни ачса янында Алтын отырды.

— Ягдайың ничик? — дийип, Алтын совал берди.

— Хей бир сув ёкмукан?

Алтын графинден бир стакан сув гуюп Язла узатды. Язлы бир тирсегине галды-да, Алтының элинден стаканы алып, шол бада башына чекди.

— Көп саг болуң!..

Язлы шейле дийди-де улы миннетдарлык билен йылгырып врача гарады. Ине, әхли болан зат шуды. Йөне велин эдил шу дилярма, шу гарайыш хем Алтының шу чака ченли йүрегинде басырылып ятан дуйгу-

сыны ояндырды. «Бу нәме болдугыкан! Бейле мәхирли гөзлери хениз дүйшүмде-де гөрмәндим ахырын! Я-да бу йигит жадылымыкан? Вай, доган жан бу огланың сесси-де илиңкә меңзәнок». Алтын алжырады. Ышк аташының нәхили өтгүр затдыгыны Алтын хәзир илкинжи гезек дуйды. Алтын шондан соң йигидиң йүзүне бакып билмеди. Онуң ики яңагына ал рецк чайылды.

Язлының сөз ачмагы Алтыны бегендирди.

— «Эмгек гөз билен гашың арасында» дийлени-дә. Бейле-бейле болар өйдүп, кимиң келлесине гелйәр.

— Нәхили болуп йыкылдың? Ол тайы даш-пашынам болжак ери дәл.

— Вах, шоны дийсене. Бары өзүмден болды. Илиндециңде дурубермели велин, болярмы нәме. Машының йүки ёгсам етжек ерине етинди-ле. Хут даг ялы болуп гитди. Менем, ай, шуларам галмасын дийдим-де, галан үч ганар пагтаны-да машының депесине басдым. Нәбилейин нәхили боландыгыны, шол ерден аягым тайды--да дик башчак гайтдым. Ери, келләмиң барып керпиже дегшини дийсене. Шондан соң өзүми билмәндирин. Машынымы кимиң база сүрүп әкиденини-де билемок.

Алтын йигидиң гүррүңини үнс билен диңледи. Язлының өз ишине ыхласлыдыгыны, хыжувлыдыгыны аңлады.

— Келләңизиң агырысы ничик?

— Ганымат, йөне башым айланяр.

— Көп ган гиденлигиңизденди́р. Тиз айрылар. Яңы колхозың башлыгы гелип гитди. Ол сизиң саглыгыңызы сорады. «Басымрак гутулдыраверин. Ол бизиң иң оңат шофёрымыздыр» дийип табшырды. Сиз укуда боланлыгыңыз үчин, оны сизиң яныңыза гойбермедик.

Врач гыз бейлеки сыркавлара айланмага гитди. Язлы бу гыз хакында узак вагтлап пикир этди. Онуң мылайымлыгы, чаласынлыгы, аң-дүшүнжеси Язлыны хайран этди. Ол өз ичинден: «Ефим ага-да зор доктор-ды дийййәрлер велиң, шу гызам хер кимче бар» диен нетиҗә гелди. О дүнйәниң ак гушы дийилйән зат бар болса шу хем шонуң биридир. Бу гызың диңе бир эли дәл, онуң дили-де, өзи-де жана тенекар ахырын! Түйс «Багтлы бендәниң пайы гөзел сен» дийилйәни-дә. Өзә-хә дурмуша чыкмадык гыз болара чемели»... Эмма

Язлы тиз вагтдан бу пикирини унутды. Шол гүнүн эртеси эййәм кеселхана онуң йүрегини гысдырып башлады. Онуң басымрак иши — өз ёлдашларының арасына бармагы гелйәрди.

Алтын велин Язлыны унудып билмейәрди. Өз болшуна өзи-де хайранды. Язлы бар йигитден үйтгешик гөрүнди. Алтын әхли гөрен гөзлериниң арасындан өзүнүң агтарып тапып билмедик гөзлерини Язлыда тапды. Язлының гөзлери, йылгырышы, йылгыранында ики янагында эмеле гелйән чуканаклар башга киши үчин дәлде, хут Алтын үчин буйрулан ялыды.

Алтын хер хили агыр операцияларда хем сандырамаянды. Ол батырды хем-де төвекгелди. Эмма Язла гезек галанында велин, онуң диңе саргысыны тәзеләнинде хем эли сандыраярды.

Алтын нәме үчиндир-де Язлының гашында отурасы гелйәрди. Онуң диңе бир йүзүне середип отурса-да, гозгалаң тапан жаны арама геләйжек ялыды. Арман, гызлык утанжы оны бу затлардан сакланмага межбур эдйәрди. Ол инди хер гүн ишден гайданында өз йүрегини-де гоюп гидйәрди. Алтын өйлериндекә-де йүреги шу ердеди.

Оңат иди-ыссуватдан, хер дүрли тәсин дәри-дермандан соң, яш тене дүшен яра хай дийман битип гидиберер экен. Язлының хем ярасы тиз гутулды. Онуң баш айланмасы-да тас сабалды диен ялыды.

Алтыланжы гүн дийленде Язлы кеселханадан чыкды. Ол бу ердәки адамлар билен хошлашды. Гезек врача — Алтына етди. Язлы Алтының элини түйс йүрекден гысды.

— Саг болуң. Яшыңыз узак болсун! Мен инди гутулдым.

— Хош вагтыңыз!..

Алтын Язлының ызындан эсли вагт середип дурды.

— Хава, сен-ә саг-аман гутулып гитдиң, эмма мен йүрегимиң дердини киме гутулдырып билеркәм?!..

Язлы муны эшитмеди. Ол гидип барярды. Ичини якайын диен ялы, гаңрылып ызына-да бакмады. Шол гидип баршына-да гөзден йитди. Язлы шол гөзден йитип гидишине гызың йүрегини хем алып гитди. Эмма Язлы оны сызмады. Вах, ол муны нireден билсин! Гыз йүрегини билип болярмы нәме?

ГАРРЫ ОГЛУНДАН РАЗЫ

Нурназар ага оглуна улы умыт билен гарашып отырды. Бу гезек оглуныңкы шовуна дүшсе герек. Оны хут райком комсомолың өзи идэп чагырды ахырын! «Юмша иберилениң эгленениии диле» дийиндирлер. Халлы гелер вагтда гелмеди. Диймек, бир иш гопарандыр. Халлыны өрән оңат окува иберҗекдирлер.

Гарры өз яныдан хер хили ойлара гидйәрди. «Оны Ашгабатда дагыда галдырайсалар-а оңат велин, бәри-бәрде гоймазлармыкан диййән. Москва я Ленинград... Җуда болмаса Дашкенде иберерлер. Зелели ёк. Гараз, бир ерде нетиҗели окувда окаса боляр. Нересcе, Ашгабада гидип, окува гирин билмэни бэри, онуң кейпи гачайды. Чага мазалыҗа хорланайды. Онда не ишдә бар, не-де кейп. Өзи ялаклар эййәм чемеданларыны тайярлап, Ашгабада уграмакчы болуп йөрлер. Бе... хут райкомың өзүниң чагырайшыны дийсене! Оны хайсы окува ибермекчикәлер, җанларым! Оны йөрите өзлери идэп чагыран болсалар, йөне-мөне окув дәлдир...»

Гарры бегенйәрди. Оглуның басымрак гелип, райкомлы гүррүңиң нетиҗесини хабар бермегине сабырсыз гарашярды. Ичини якайын диен ялы, Халлы какасыны эп-эсли гарашдырды. Йөне велин хер задың өз чәги боляр. Ине, дашкы гапы ачылды. Гарры өз оглуны аяк басышындан танады.

— Гелдиңми, оглум?

— Гелдим, кака.

— Ери, гуртмы, тилки?

— Ай, кака, биз-ә билмедик.

— Вей, ол нәхили бейле боляр?

— Шейле-дә.

— Ханы, райком чагырындыр, ол бизи окува иберҗек дийип айтмадыңмы? Асыл сен шу вагт райкомдан гелеңокмы нәме?

— Райкомдан. Хава, чагырдылар. Отурып гүррүңем эдишдик.

Гарры оглуның җогапларындан, онуң кейпиниң ёклугындан нәгиле гөриүше гечди.

— Эйсем окува иберҗек диенлери ялан экени-дә?

— Окува дәл, ише иберйәрлер.

— О нәмәң иши?

— Лай эдип, там сувамалы. Багтың ишләп, шовуна ...се, керпижем өрсең өрәймели. Махласы, гурлушыга ...мели.

Гарры дымды. Пузуни ашак салды. Ярысы ичилип, ...сы ичилмән, совап галан чәйнегини ызына сүйшүр-...

— Ай, оглум, этжегиң лай болса, суважагың там ...са, өз обамызда-да тапылар, говусы, обадажык га-... Жаны сага шу ерде-де иш кән. Гурлушыкда-да ...иң ёк, бейлекиде-де...

Халлы чала эшитдирип шейле дийди:

— Мен гитмәге разылык бердим.

Гарры өр-гөкден гелди. Оглуна чинерилип-чинерилип ...ретди. Ол чинерилип серетмезче-де дәлди. Он йыллап ...ан оглум инди бир кәриң хем башыны тутуп билмеди ...йип гыпанярды. Оны говшак, догумсыз хасап эдйәр-...

— Сени билйән, гөзүңи мөлердип, йүзүңи саллап ду-...сың. Раст, гидесиң геленокмы, «Гитжек дәл» диер-...ер. Догрыңы айданың билен сени тама сөйәп атаясла-... ёк. Йөне мен эмелсизрәк дийсене.

Бу сөзлер оглуның хем четине дегди. Халлы бирден ...ңылдады.

— Кака! Ол тайда сениң батырлыгыңа ёл ёк. Я-да ол тайда гүйч билен алмалы зат ёк. Мен комсомол. Эшит, кака, мен комсомол. Комсомолың юмушына ёк дийип болмаз ахырын. Гурлушыга еке мен дәл, башга-да гидйән көп. Бизиң гитжек гурлушыгымыз йөне-мөне гурлушыкмы нәме! Ол ере адам герек, гаты кән адам герек.

Какасы оглуна хич зат диймеди. Шол агшам Нурназар аганың кейпи-де болмады. Ол узак гиже өз оглуның ыкбалыны алада эдиниң ятды. Халлы онуң ялңыз перзендиди. Онуң илкинжи чагасы — Нурбиби инди машгалалы болуп, өзи-де башга шәхерде яшаярды. Ики оглы болса фронтдан гайдып гелмеди. Онуң гөз дикип отуран көрпе оглы Халлы окувсыз галды. Ине, ол гурлушыга гитди-дә, ери, онуң ол ерде алжак галасы, өвренжек кәри нәме? Оглы ене он йыл окаса-да, ол окама дийжек дәлди. Оңа көмегем бержекди. Онуң колхоздан аляң гирдежиси аз дәл ахырын...

Алтынжы гүн дийленде, Халлы чемеданына гошла-рыны салып отырды. Какасы оңа:

— Гитмели болайдыңмы? — дийди.

— Хава — дийип, Халлы жогап берди.

Нурназар ага оглуны тә отлы уграянча угратды.

* * *

Халлы дагыны Ашгабадың хем аңырсына — Бүзме-йиң диен ере гетирдилер. Дөрт адама бир жай бердилер. Жайың ичи о диен гиңишлик дәлди. Ортарада уллакан, үсти клеёнкалы стол дурды. Аз вагтдан соң жая дөрт саны койка гетирдилер.

Шейлелик билен Халлы Бүзмейиниң бир четинде, байыр этегинде яшамалы болды. Халлы илкибада хич зада дүшүнмеди. Бир гөрсе, керпич дашалып дур, бир гөрсе, ичинде ат чапдырыбермели чукур газып йөрлер. Даш-төвереклерини өлчешип йөрлер. Бир чал сачлы адам болса улы гыкылык эдйәр: «Ёлдаш инженер, мен-ә гуйының газылжак ерини халамок, оны илерик сүйшүрмели!». Инженер болса башга бирине гыгыряр: «Гурлушык материалларыны, ханха, шол ерик дашаң дийип айтмадыммы?! Бу ерик екеже керпижем, екеже агажам дүшүрәймәң!».

Халлыдыр ёлдашлары бу эдилйән затлара гең галып, өз өйлеринде гүрлешип отыркалар гапыдан инжене-риң өзи гелди.

— Ери, жахыллар, кейплер нэнең?

Огланлар диңе эгинлерини гысып жогап бердилер. Инженер йылгырды. Ондан соң йүзүни чытыбрак гүрледи.

— Электрик станция гурмага гелдик дийсене! Бай-ба! Иш-ә агырдыр, өрән агырдыр. Сизем, гөрйән велин, элини совук сува батыран адамлара меңзәңзок. Ай, зелели ёк. Бизиң арамыза гелен болсаңыз, биз сизи ишледерис. Йөне велин «Ат алманкаң, эер ал» дийип-дирлер. Илки өзүмизиң яшайыш жайымызы дүзеделиң. Бизиң гүнбатар участогымыз ишчилер шәхержиги болмалы. Сизиң ишлемели ериңиз, ана, шол.

Гүйзүң шемаллыжа гүни Халлы дагы гарабашына гай болуп ишлешип йөркәлер бир ерден Нурназар ага пейда болды. Аталы-огул мәхирли саламлашдылар.

Ахшамкесмеде булар өе гелип чай ичдилер, нахар эдиндилер. Гарры оглундан хич зат сорамады. Йөне велин өз гөзүнден оглуның ягдайына небси агырды. «Бу тутулян тутум, бу гурулян десга хеле-мүчүк затмы нәме? Хачан жай гурлуп, хачан десга бина болар. Оглумыңкы йөне бир тысыр эмгек болаймаса» дийип, гарры ичини гепледи. Оглуның дөрт болуп яшаян даражык жайы гөвнүнден турмады.

Гарры шол гүнүң өзүнде хем ызына — оба гайтды.

Арадан бир йыл гечди. Гаррының йүрегине ховсала душүп башлады. Ол инди икиленжи айдыр, оглундан хат алмаярды. Онуң әхли кейпи, бар умыды оглундады, оглуның язян хатындады. Муңа нәче вагт чыдамак болар?

Гарры ахырында белли бир карара гелди. Оглуна этдип бермели затларыны топлады-да, ёла душмекчи болды. Бу гезек ол оглуның янында бирнәче гүн болмакчыды. Ине, шол вагт оңа оглундан хат гелди. Бу хат оны шатландырса, икинжи тарапдан, онда тәзе ховсалалар дөретди.

— Бе... Жанларым? Онуң жаныбери сагмыкан? — дийип, гарры ичини геплетди. — Ол мени не бейле гыссаглы чагырярка? Не бейле менлик зерур иши чыкдыка? Ахыры хайыр бола!

Нурназар ага шейле ховсалалы ягдайда хем Ашгабада тарап ёла рована болды.

Икиленжи гүн дийленде отлы Нурназар аганы Ашгабада гетирди. Шол гүнүң өзүнде хем ол машын билен оглуның ишлейән гурлушыгына гелди. Ол төверегине сер салды. Бу тайы онуң өңки гөрен ери дәлди. Гарры: «Мен ялңышып йөрен болаймайын?» дийип пикир этди. Гең галыплар серетди. Ёк, дүйбүнден өңки ере меңземейәр. Ханы, эйсем милтиң болса Халлының яшаян жайыны тап-да! Тапжак гүманың ёк! Мунуң хәзирки дуран ери кичирәҗик шәхер ахырын. Бу көчелер, бу яшажык баглар нирeден эмеле гелдикә? Әпет-әпет гөтерижи кранлары, бетон ишләп чыкарыжы заводы гөрүп, яшулы аңк болуп дурды. Бар зат үйтгәпдир. Диңе илерки, үстүне абаныпып дуран ала гарлы даглар шол өңкүси ялы думанлап гөрүнйәрди. Онянча:

— Яшулы, сизе ким герек? — дийип, бир яш йигит онуң янына гелди.

— Маңамы? Шу ерлерде мениң оглум болмалыдыр. Халлы дийиэндирлер.

— Халлы?

— Хава. Мен шонуң какасы. Нурназар диййэрлер.

— Нурназаров дийсене! Йөр, йөр!..

Яш йигит Нурназар аганы эп-эсли йөретди. Шәхерҗигиң гүнбатар четрэгиндэки икигат жая алып барды. Онуң биринжи гатында бир гапа гирдилер. Олары бир гыз гаршы алды. Яш йигит:

— Ине, яшулы, Халлының өйи шу болмалы — дийип, чыкып гитди.

Гарры өйүң ичине сессиз сын этди. Ол бейле гурплы, бейле арасса, бейле тарашланан өйи кэн гөрмэнди. Гарры бу жайың нэче отагының бардыгыны аныклап билмеди. «Азындан дөрт—бэш-э бар болса герек» дийип чаклады.

Өй эеси яш гелин гаррының гөвнүнден турды. Ол эдил отлуклы ялыды. Ол деррев чай гетирди. Онсоң нахар гетирди. Гарры: «Түвелеме, машгала дагам дэл экен» дийип ойланды. «Йөне велин бу гелип отуран ерим Халлының жайымыкан бери? Башга бириниң яшаян ери болаймасын?» дийип, гарры ол гелне совал берди.

— Херин, бу Халлы Нурназарың өйүдир-дэ бери?

— Хава, хава — дийип, гелин тассыклады.

—-Мен шонуң какасы болмалы. Мени чагырып хат языпдыр.

Гызың йүзи нар ялы гызарды. Ол утанҗындан башга тама гечди. Гаррының көпи гөрен гөзлери бу гызың ягдайыны деррев аңлады. «Эгер бу шейле болайса, онда мениң арманым ёк».

Бу хат шейле-де болуп чыкды. Бу отуран ери онуң оглунын өйүди. Бу гелин онуң гелниди.

..Шол гүнүң эртеси тэзе гурлан электрик станциясының мейданчасы мэрекеден долды. Хеммелер дабаралы бир минута гарашярдылар. Бу ере йыгнанан адамларың эхлиси Нурназар аганы гең галдыран шу улы өзгеришиң эелериди. Бу улы десганы шу адамлар гурупды. Ине, бу эдермен адамларың арасында Нурназар аганың оглы, диңе бир оглы дэл, гелни-де барды.

Дабаралы минут гелип етди. Чекилен зэхмет, улы десга өзүниң илкинжи мивесини эчилди. Электрик станция илкинжи сенагат токуны берди. Ине, шол дабаралы

гинде хас тапавутланан гурлушыкчыларың арасында Нурназар аганың оглы Халлының хем ады тутулды.

Гарры бегенжинден хамсыкды. Ишчиниң гүйжи ялы хорматлы гүйжүң ёкдугына гөзүни етирди.

Гарры инди райкомдан-да, оглундан-да, гелининден-де разыды. Ол дийсең шатды, чүнки онуң хүнәрли —ишчи оглы барды.

БЕССИРИҢ СӨЙГҮСИ

Ики гызың душушыгы төтәнден болды. Йөне велин төтәнликде болуп гечйән вакалар кәхалатларда адамының дурмушында улы өзгеришиң йүзе чыкмагына себәп боляр. Хер бир төтәнлигиң йүзе чыкмагы-да хөкманы шерте баглы ахырын! Бессири пикир дерясына зыңып ташлан ягдай хем онуң шу гүнки төтәнден душушыгы дәлмиди нәме? Булар диңе шу гүн душушмалымы нәме? Он йыл биле окадылар. Онда-да бир класда, бир партада. Бир ёлдан гатнадылар, биле ойнап, биле гүлүшдилер. Оларың окан сансыз китаплары, икисиниң-де дурмушының эсасан окува баглы болмагы, көп-көп мугаллымларың шу гечен он йылың ичинде икисине-де десденже берен өвүт-несихатлары ики жораның достлугыны хас-да беркидипди.

Догрусы, Акгүл-де, Бессир-де энтек ашакы класда окаяркалар акмажыкдылар. Сәхел зада жакгылдап гүлердилер, сәхел зада-да мөңңүрип аглардылар. Ол затлар инди булар үчин дүйш ялы болуп гечди. Ханы, ол чагалык йыллары? Бөк, гүл!... Ислесең, аглап ичиңи соват, саңа хич киминиң гең галжак гүманы ёк. Инди велин буларың хер әдимини сынлаярдылар. Инди буларда бир вагтки товарып дуран меле гулпагың дерегине, дөрт өрүм шар гара сачлар йылан ялы овсун атярды. Эгер-де булар сачларыны саллап жак-жак гүлүп, бир-бирини ковалап йөрселер, ил-гүн нәме диер? Пайхаслылык, сыпайылыгы элден бермезлик, бирнеме аграслык. Ине, бу хәсиетлери етишен гызлар, онда-да түркмениң улугызлары мукаддес саклаярлар.

Телим гүнүң довамында Акгүлүң ховлуларындан илкинжи гезек чыкышыды. Ол көче билен гайралыгына тарап гидип баряэды. Акгүл көчә чыкдыгы адамлар оны

сейисленип йөрен ата сын эдилиши ялы сынлаярдыла. Пөне велин бу сынларың әхлиси ач-ачан дәл-де, огры болуп гечйәрди. Акгүл хер нәче йүзүни галдырман й… ресе-де, көп гөзлериң өзүне гараяндыгыны дуйярды.

Акгүле серетмезлик мүмкин дәлди. Шонуң ялы оң… гейинйән, шонуң ялы овадан гыз күрен обада ёкды. Онуң адыны Акгүл дийип догры дакыпдырлар. Гиҗәниң түми ялы гара сачлары, гыйма гара гашлары аклыгы… на хас-да нур берйәрди. Бу затларың үстесине-де, сү… нүп-саркып йөрәйшини дийсене! Белкем, ере-де агра… саласы гелйән дәлдир. Ол бу гүн ненең көчә чыкайдыка? Оны ненең әҗеси гойберәйдикә? Буларың хеммесиниң себәби барды. Әҗеси гызыны элъетмез шаха сайярды. Гызы-да өзүни шол дәлдирин өйтмейәрди. Әҗеси гызының өйден чыкман отурмагыны асыллылыгың ёкары кадды дийип дүшүнйәрди. Гызыны кәте бир зат бахана-лап көчә чыкармагы болса, онуң арзыны хас-да артдырмак үчинди. Ол Акгүли бир юмушҗыга иберенде гурҗак ялы безәп иберйәрди. Акгүлүң кәте бир бахар гүлләлеги ялы гызарып гөрүнмеги болса бирнәче адамларың хушуны башындан айырярды. Олар оны гөрүп: «Шундан оңат машгала дүнйәде ёкдур!» диен нетиҗә гелйәрдилер.

Бессир Акгүле эдил улы ёлуң чатрыгында душды. Акгүл оны узакдан танап, тә өз деңине гелйәнчә гарашды.

— Бессир җан, сенем гөрме бар экен.

— Сенем ят болдуң-ла, доган җан.

Телим айлап бир-бирини гөрмезлик бу ики җора үчин йыллара барабарды. Окаяркалар еке гүн гөрүшмеселер-де йүреклери гысарды. Шол җәхетден-де булар хәзир бир-бирини йитирип тапан ялыдылар. Акгүлүң Бессире бир хили йүреги авады. Онуң эгниндәки гөвшүлләи совсаныны, Акгүле галса, эгнине-де илдирҗек дәлди. «Гөргүли, нәтсин, яш башындан эклենч башына дүшди. Онуңам диренип дуран агалары я-да какасы болан болса бейле болмазды. Колхоз иши гыз машгала үчин еңил дәлдир» дийип, Акгүл өз янындан пикир этди.

— Ишден-ә халыс ядаянсың, җора җан?

— Ёк-ла. Мен-ә инди өвренипдирин. Гайтам, іше гит-

...., йүрегим гысып өләйжек ялы. Ише гызыгып, гү-
.... нәхили гечениием билемок.

— Шейлеми? — дийип,Акгүл йылгырды.

Ики жора эп-эсли гүрлешип дурдулар. Ахырында Бессир хошлашмакчы болды.

— Ёк! Ёк! Гайтжак болуп хыялам этме! Бизе бар-...гитсең, йүзүңи гөрмен. Биз хер гүн душушып йөрем-... Йөр, элимдәки көйнеклиги тикдирмәге берип гайда-... Эдилжик ики әдим. Онсоң бизе гидерис.

— Маңа эжем гарашяндыр. Иргөзинрәкден өе бара-... Енс бир гүн.

— Буйтар—суйтарың нәме, гыз?! Йөр дийдим, йөр-дә.

Акгүл Бессири өз гүнүне гойман алып гитди.

«Гызымың жорасы гелипдир» дийип, Акгүлүң эжеси Бессири ниреде отуртжагыны билмеди. Бейле гадыр ...алам чекинжирәп дуран Бессири хас-да йыгрыкдыр-... Акгүлүң эжеси Бессире өлиң сорагыны берди. «Па-...р, говы адамды» дийип, Бессириң какасыны ятлады. Онсоң: «Гайрат эт, гызым, эжеңе делалатыңы етире-...гин. Оңа башга ким хоссарлык этсин?» дийип, бир топар өвүт берди. Бу гүррүңлер Бессире тәсир этмән дурмады. Ол өз янындан: «Бе, биз шейле әжизмикәк?» диен нетижә гелди. Бирхили мүззерди. Акгүлүң велин кейпи чагды. Ол Бессири башга тама алып барды-да, шкафдан букжасыны чыкарып гөркезди. Шкафың-да, дулда герилги дуран уллакан түркмен халысының-да хут өзүниңкидигини айтды. Бессир шу ерде өз жорасының кимдигине гөзүни етирди. Акгүл йөне бир овадан гыз болман, түкениксиз байлыкды. Бир көйнегиниң өзи зыбрым йүпекден болуп, отуздан гечйәрди.

— Түвелеме, барысы өзүңкими!

Акгүл муңа жакгылдап гүлди.

— Ёгсам нәме, киши хилели задым болмаз.

— Несип этсин, Акгүл жан. Саңа душан йигидиң-ә багты гетирер. Сизе сөз айдыжы гелйәниң саны ёкмуш дийип эшитдим. Бирден йөне маңа айтман чыкаймагын. Эгер шейдәйсең, йүзүңи гөрмен.

— Саңа айтман, киме айдайын, Бессир жан. Мениң сенден гизлин задым болмаз. Гелип гидйән кән. Йөне велин дүнйәң хырыдардан долы боланда-да, ичинде өз сөййән ярың болмаса, бидерек ахырын! Ине, шол багта-да етдим, Бессир жан. Мен багтлы экеним. Мен шу ваг-

та чепли багт дийилйән зада дүшүнмейән экеним. Я... на дүшйәрми, мугаллым бир гезек маңа икилик гоя... аглап масгаралар болупдым. Шонда мен өзүми бары... тан багтсыз хасаплапдым. Сен мыдама оңат баха ал... лыгың үчин: «Сен, залым, багтлы-ла!» диердим. В... Бессир жан, бизиң ол гүнлерки шатлыкдыр гынанч... рымыз, чагаларың гуржак ойны ялы болгусыз затл... экен! Середип отурсам, күпүр геплемәйин велин, ... багтлы адам мен болуп чыкдым... Онуң кимдигини ... бир билседиң!...

— Гөзүң айдың, ким ол? Мен танаярынмы?

— Танаяң, Бессир жан, танаяң! Оны танамаян ... дур.

— Кыясмы?

— Ёк.

— Онда Жумадыр.

— Ёк.

— Сәхет, Меретли.. Ене ким бар?... Мерет агаң ки... оглы, кимдир онуң ады?

— Ёк, ёк, билмедиң.

— Болмады. Өзүң айт.

— Бегли.

— Бегли?!

Бессир өр-гөкден гелди. Йүреги еринден гобсу... гитди.

— Агроном Беглими?

— Эдил өзи, Бессир жан.

Шатлык дабарасына башы айланан Акгүл өз жора... сының йүрегинде гопан хараса ды аңшырмады. Бесси... инди еке агыз гүрләйсе, аңшырса-да аңшырарды велин, ол инди агзыны-да ярмаярды. Диңе эп-эсли вагтдан соң:

— Тоюңыз оң болсун! — дийди-де, хошлашып чыкып гитди.

Гөргүли Бессир! Яп-яңы ишден гайдып гелйәркә-де, яш гөвни ал-асманда галкыжаклаярды. Инди велин онуң болуп баршыны гөрсене! Гиң дүнйә оңа дарды. Гүн хениз яшмадыгам болса, Бессириң гөзүне зат илмейәрди. Ол хут шу гүнүң өзүнде-де Бегли хакында дүйбүнден башгача пикирленипди. Бегли онуң гуванжы, дурмушының безеги, дүнйәсиниң гелшигиди ахырын! Пынхан сөйги ачык сөйгүден мүң эссе гүйчли болян экен. Нәме үчин онуң өңүнде ярылмадым? Нәме үчин өз үке-

…з сөйгимиң екеже бөлежигини-де оңа аян этмедим? …а мени сылаяр ахырын! Умумы йыгнакда звеновод… хут онуң өзи мени гөркезди ахырын! Ол кәте ме… …ыма гелип, говача дийилйән экини өсдүрип етиш… …гиң мүң бир тилсиминиң сырларыны айдып бере… …е, пәхили мылайым гүрлешйәрди. Мениң чекинжең… …м гурсун. Шонуң блен гүрлешсем, эдилжек ысытма …лы, дилим басылайярды. Ёгсам, мен Акгүл яла… …нусының эденини еке өзүм... Ёк, ёк. Бегли хаклы. …л овадан! Онуң затларыны дийсене! Менде велин …рын икиси-де ёк.

…ессир өйлерине барярка, дәлирәп ялы өз эллерине …гди. «Ери, шу эллери хей-де Акгүлүң эллери билен …дирер ялымы? Онуң эллери памык ялы юмшак, …ялы ак. Мениң элим болса төрпи ялы гаты, кесеви …гара. Онуң ады Акгүл, мениң адым Бессир. Дүнйә …мде-де менден дойгун экенлер ахырын! Ине, адам… …, багтсызы гөрсеңиз мени гөрүң, багтлыны гөрсеңиз — Акгүли. Акгүл, сен багтлы экениң! Акгүл, жорам! …ни аланыңдан гелип жанымы алсаң болмаярмы? …дирижe якмага ненең дөздүң?» Ол өз-өзүни кө… …дирмек иследи. «Киши багтына бахылчылык этмә… …». Хава, Бессириң дили шейле дийййәрди. Йөне йүре… …мр эдип болярмы? Шол бир: «Бегли, Бегли» дийип …п дурды.

…ессир өйлерине гелип чай-чөрек билен сери болма… …. Эжеси онуң зат ийип-ичмезлигини ядавлыкдандыр …и ойланды. Бессир ерине гечип ятанында, эжесине …е дийди:

— Акгүл, багтлы гыз экен.

Эжеси гызының сөзүнден бир маны аңламак иследи.

— Нә, сен багтсызмы?

— Хава.

— Ол нәме үчин?

— Акгүл овадан.

— Мениң гөзүме-хә дүнйәде сенден овадан гыз ёк!

* * *

Бессириң шу йылкы ялы ыхласлы ишлән гезеги болан … болса герек. Онуң говачасы болсады экилен ялы …ды. Колхозда илкинжи болуп планыны ерине етире…

ниндe болса онуң дабарасы даг ашды, газетлер Бессириң суратыны чап этди. Хер ким ишде Бессире деңлешмәге җан этди.

Колхоз хасыл тойыны гечирмек үчин дабаралы йыгнага җемлененде, Бессир президиум столунда отырды. Бессириң шейле безенен гезегини шу чака ченли хич ким гөрмәнди. Колхоз мейданының сергин шемалы онуң йүзүни хер гүн сыпап гечипди. Шатлыклы зәхмет оңа гүйч хем-де гөрк берипди. Хут шонуң үчин болса герек, бу вагт Бессир мейданда ачылан гүләлеге меңзейәрди. Ол өз эллериниң зәхмете бишишендигини, зәхметден хич хачан еңилмеҗекдигини айтмак ислейән ялы еңлерини чермәпдир.

Бегли йыгнакда отуран ериндеи шол голлардан гөзүни айрасы гелмеди. Ол Бессириң башарҗаңлыгына боюнды. Онуң голларында гүйч барды. Бир гезек машына пагта йүкленип дурка Бессир бир яш йигидиң ганары гүйҗи етмән хорланып дураныны гөрди. Ол шол гезегем эдил хәзиркиси ялы голларыны чермеди. Яш йигидиң гүйҗи етмән дуран ганарыны алды-да, гөтерип машының үстүне оклады. Шонда яш йигит утанҗындан нар ялы гызарыпды. Бегли хәзир шоны ятлап, чалажа йылгырды. Онсоңам Бессириң шу йылкы йыган пагтасыны бир ере үйшүрсең, кичирәк даг эмеле гелҗекди.

Бессириң бу гүн айратын безенип, президиум столуның башына гечип отураны үчинми я-да болмаса әхли гыздан сайланып, ишде озуп гечени үчинми — овадан гөрүнйәрди. Белкем-де бу диңе Беглиниң гөзүне шейледир. Бегли оны озалам гөрйәрди. Гүрлешйәрдем, гүлүшйәрдем. Бессир, нәме үчиндир, Беглиниң йүзүне бакан-да, мыдама бир хили гызарярды. Бегли муны сызярды. Эмма онуң себәбини билмейәрди. Хәзир велин Бессир нирәдир узаклара середип отырды. Бүргүдиңки ялы шейле йити гөзлери билен ол кими агтарярка? Бессир кәте-кәте йылгырярды. Ол йылгыран вагты Беглиниң гөвнүне бүтин клубуң ичи-де йылгырян ялыды. Бегли өз яныңдан: «Бүтин дабараның безеги шол ялы болуп дур» дийип, пикир этди. Бирден Бессир туруп өтәгитсе нәхили болар?

Эдил шейле-де болды. Йыгнак гутарып, той шагалаңы башлананда Бессир аз салым гөрүнди-де, бирден йитирим болды. Бегли хич киме сыр билдирмән, оны гөз-

... башлады. Эхли гелин-гызлар барды. Бессир ёкды. ... колхоз башлыгы дагы бир иш билен контора чагыраи болаймасын дийип, шол ерик гитди. Ол ерде-де ... жады.

Беглиниң йүреги, нэмедендир, гүрсүлдэп башлады. ... болмаса, Бессир бүтин обаны ташлап, нирэдир бир яна учуп гидэен ялыды. Эжеси оңа: «Аңружы несибэңиз бар болса, Акгүлден башганы гелин эдинмерис» ... йэрди велин, догрудан-да, онуң маңлайына язылан ... Акгүлмикэн? Акгүл, Акгүл! Бичак овадан, эдил сурат ялы. Дүнйэде овадан гыз гытмы нэме?

Бары-ёгы бир-ики минутың ичинде Бегли шу затлары өз янындан өврүп-чөврүди-де, моторына атланды. «Ех. Ол өйлеринден башга ерик гидип билмез!» Мотоциклетиниң чырасы билен гиң даш көчэни ягтыландырып, Бессириң гөзлегинде гүзлэп барярды. Шол бармада бириниң улы көчеден чепе өврүлендиги гөзүне илди. Ол муны чыраның ягтысына чала сайгаран болса-да, «Хөкман Бессирдир!» диен нетижэ гелди. Ол моторың тизлигини хас-да чалтландырды. Бессириң өврүлен тарапына совланам шолды велин, Беглиниң моторы ёлуң гырасында кесилен агажың төңңесине урды. Бегли мотоцикл үстүнден түвдүрилип гитди-де, келлеси жалкыллап ере дегди. Шол бада хем өзүнден гитди.

Аз салымдан соң, Бегли гөзүни ачанында, бир юмшак элиң маңлайындан сыпалаяндыгыны дуйды.

— Бегли, гөзүңи ачдыңмы?

Бу Бессириң сесиди.

— Бессир, бу сенми?

Бессириң сеси ховсалалы чыкды.

— Хава, мен. Тас-а хелэк болан экениң. Херне чөрегиң битин экен!

Бегли өз келлесиниң Бессириң дызының үстүндедигини гөрүп, еринден галмак иследи. Бессир оны саклап, еринден гозганмага май бермеди.

— Азажык дынжыңы ал.

Бегли бу гезек Бессириң улудан демини аландыгыны эшитди. Гөвнүңе болмаса, шол дем онуң йүзүни чавлап гечди. Бегли тисгинди-де, келлесини галдырды.

...Бегли инди хаята япланып отырды. Ысгынсызды, эмма гүлйэрди.

— Ховлугып, моторың билен нирэк барярдың? — ди-

йип, Бессир совал берди. Бегли эсли салым жогап бе мәге яйданды-да, чаларак эшитдирип гүрледи.

— Сениң ызыңдан...

Бу сөзи эшидип, Бессир алжырады. Йүреги сарсы гитди. Бармагыны дишләп, икибака ялтаклады. Онсо Беглә середип билмән, асмана серетди. Ак булутлар то бак-топбак болуп, нирәдир ховлукмач гөчүп барярдыла Бессир бу хакда пикир этмесе-де, шол гөчйән ак булу лары, кәте гөрнүп, кәте булуда габат болуп гөзден йи йән йылдызлары өмүрбакы унутмаса герек.

БОССАНЫҢ ГӨЗЛЕГИНДЕ

Җемал бейле болаяр өйтмәнди.

Боссаның яшы он секизден аган-да болса, эҗеси он хениз чага хасаплаярды ахырын. Ёгса-да, яп-яңы дә миди онуң гулагыны товардып йөрени. Боссан кичи жиккә дуранжа дилди. Онуң тапайян гүррүңлерини и гең гөрерди. Кәте-кәте какасы Боссанжыгың гүррүңин диңләрди-де: «Дил битени яңы велин, дүнйә акыл сатяр Шу гызымыза гөз дегәймесе ягшыдыр» диййип, хези эдинип гүлерди. Ата-эне диңе сөзайдыҗы гелип баш ланындан соң, гызларының етишендигине боюн бол дулар. «Элхепус, илиң мекир догумлыдыгыны! Эди енселеринде гөзи бар ялы. Залымлар, гөзүңи-башыңы айлап баряр. Боссан җаны энтек-энтеклер чыкармаң -эй!» диййип, эҗеси, мисли бири гызыны элинден алай жак ялы, хер сөзайдыҗы гелип гиденинде ала басга галарды. Сөзайдяның велин, ызы үзүлмейәрди...

Хава, эне-атаның гөзүне Боссаның хениз-де шол өңки чагалыгы, шол өңки энайылыгыды. Йөне велин херки задың өз чәги бар. Боссан хачана чеңли шол өңки чагалыгында гезип билсин! Боссан үчин дурмуның манысы инди хас чылшырымлашыпды. Оңа ышк хесериниң етендигини хич кимиң чакламайшы ялы, онуң өзи-де муны соң-соңлар билип галды. Ол нирeде болайсын: укласа-да, оянса-да Аманы күйсейәрди. Эне-атаның гөвни диңе Боссанда боланы үчин олар гызының йүреги башга ердедир диййип ойламаярдылар.

Бир гүн агшам какасы йыгнага гиденде, Боссан эҗесиниң өңүнде ярылмакчы болды. Шонда онуң

[illegible] хопугып гитди. Сүңңүни тутуп билмән саңңылдады. Йүзүнде ган-пет галмадык гызында бир гарагоплугың [illegible]дыгыны аңлап, эжеси оңа чиңерилип-чиңерилип [illegible]етди. Боссан зат диййп билмән, утанып даш чыкды. Бир гөрсе, Боссан ички тамда аглап отуран экен. Эжеси гызының бу ягдайына геңңалды.

— Нәме болды гыз, саңа? Болуп йөршүң нәтүйсли? [illegible]маң нәме?

Боссан жогап бермеди.

— Саңа нә дөв чалды? Геплесене!

Боссан геплемеди. Онуң геплемән, шол бир гөзүнден [illegible]ы дөкүп отурмагы энәниң йүрегини бетер бөкдүрди. Онянча гыз йүзүни ашак саллады-да, чалажа:

— Эже! — диййди.

Жемал гызының бу екеже агыз дил ярмасының [illegible]нда мөхүм хем-де улы меселәниң бардыгыны аңлады. Жемал «Хә» бермегиң дерегине, онуң голайына [illegible]ып отурды. Гыз илкинжи әхеңинде сөзүни довам [illegible]дирди.

Дүнйәде маңа сенден якын адам ёк, эже жан! Бу йүрек сырымы саңа айтман, киме айдайын? Сениң йүзүңе гелeним үчин, маңа гахарың гелмесин. Мени [illegible]ла, эже. Маңа өз тәлейими өзүм гарамага руг[illegible] бер. Мениң үчин гелип гидйәнлериң янында сөзүңи [illegible]ма. Мен өз йүрегими бирине бердим. Инди маңа [illegible] дурмуш харам.

Жемал өр-гөкден гелип, якасына түйкүрди.

— Вай, хабарымызам ёк, доганлар! Боссан жан, бу [illegible] бери? Эййәм йүрегиңи бирине берип, онсуз дурмушыңы терклэп; етишениңи нә билдиң, балам? Йүзүңи ере салдым диййсене! Ашыңыза авы гатдым диййсене! Бу ишиңи какаң эшидәйсе нәме диер. Эгер-эгер [illegible]нам этжек дәл.

Жемал нәче жибринсе-де, Боссан өз пикиринден [illegible]меди.

Ненең дәнсин? Эжесине бу затлары айдянча Боссан аз хорлук чекдими нәме? Ол бу сөзлери бар зада: урулмагына-да, сөгүлмегине-де боюн болуп айдыпды ахырын! Екеже йыл мундан өң урулса-да, сөгүлсе-де бу сөзлери айдып билмезди, инди велин бу затлары диймәге диңе сөйги межбур эдипди.

Эжеси тей ахырында ол йигидиң нә кәрдедигини, ене-атасының кимдигини сорады.

— Онуң эне-атасы ёк. Окувыны гутарып, яңы ш
ерде ише дурды.

— Вах, бир етим хайран дийсене! Дүйшүмде сы
рам-а мунмәндим. Сачың кесилсин, йүзи гуран. Гы
машгаланы кән сакламалы дәп ниййлени догры экен
Какаң бир гелсин бакалы, онуң билен боюңы дең-де
этдирин. Вах, не гөзел ерлери ковуп гойбердим. Били
болсам, эййәмлер ёгуңа янмазмыдым!..

— Эже, мен башга кишә... өлсемем...

— Кес сесиңи, харам тула! Асылып өләйсеңем шо
сениң йүзүң дүшмез. Ненең утанмадың, ненең, уялма
дың? Басымрак сениң ёгуңа көенден говусы ёкдур!

Җемал онсоң Боссана хөре-көше этди, оны сүйж
дил билен, несихат билен ырмак иследи.

— Сен энтек яшсың, гызым, бу затлардан башы
чыкмаз. Сен, йөне, акыллыжа бол-да, мениң диени
эдәй!

Эмма Җемалың диени болмады. Гыз өз сөзүни ге
гертди. Көп гүн гечмәнкә, Боссан гүндизиң гүнорта
өйлерини ташлап, йигит билен бирбаша шәхерден чык
ды. Җемал иле дуйдурман, гызыны гөзләп, обаны эле
этди. Эмма Боссандан дерек болмады. Җемал өйлерин
гелди-де, чөке дүшүп аглады. Боссан онуң өмүр гүлүд
ахырын! Догры, Боссан онуң еке презенди дәлди
Җеренҗигем эййәм онуна аяк басыпды. Җерене
эдил Боссана меңзәп дурды. Диллиди, ише чулумды
Онуң-да гөзлери эдил Боссаныңкы ялы оваданды
Йөне велин илкинҗи перзендиңе болан мәхир айры
болар экен! Боссан эҗесиниң үстүнде өлүп ятырды
ахырын! Җемал сәхелче хык-чок этсе, Боссан эҗе
сиңиң үстүнде көкенек боларды. Эҗесине ятар
чөпи галдыртмазды. Җемал пахыр аглап отурышы
на: «Ери, шу өйден онуң гөрен яманлыгы нә
мекә?» дийип, пикир этди. Җемал оңа яг ийдирип, йү
пек гейдиринди. Дең-душларындан бирҗик-де кем
ситмәнди. Ине, эҗесиниң әхли чекен азабына Боссаның
берен аклыгы! «Инди, тә өлинчәм «Гызы гачды» ады
депәмден саңсар дашы болуп ягар!»

Җемалың бу наласы Боссаның какасы Назара-да
тәсир этмән дурмады. Ёгсам Назар ялы гиң адамыны
тапаймак кынды. Ол мыдама яманлыгың ягшылыг

тарапындан середйән адамды. Онуң дарыгып-алҗыран ваггыны хич ким гөрен дәлдир. Назар Боссаның гиҗеки агшамы гахарына Җемала мазалы азгырылды-да, сон еке агзам гүрлемеди. Йөне узын гиҗе укусы тутмады. Эйсем, ата перзендине энеден гайра дурярмы нәме?

Арадан үч ай гечди. Боссан гара бермеди. Соңабака Җемалдыр Назар асла Боссан хакда сөз ачмадылар. Кәте-кәте Җеренҗик эҗесиниң янында бойнуны буруп:

— Боссан хачан гелер? Гаты гөресим гелйәр — диенинде, Җемал онуң йүзүни далап гойберерди.

— Шонуң адыны тутма, ады гурмушың. Сен ондан говы этенет борун өйдйәңми?!

Җерен эҗесиниң Боссаны нәме үчин шейле йигренйәндигине хич дүшүнип билмейәрди. Асла Боссан нәме үчин өйлерине гелмейәркә? Онуң җаныбери сагмыка? Бу пикирлер Җеренҗиги бирҗик-де рахатландырмаярды. Кәте-кәте Боссан онуң дүйшүне гирерди. Ине, шонда велин, Җерен Боссан билен гүлүп, гүрлешип кейпи эдинйәрди. Бир гезек ол дүйшүнде, өң Боссан билен ёрунжа йыгмага гидишлери ялы, ёрунжа-да гитдилер. Бир гезек болса дүйшүнде сача дакылян, ялпылдап дуран, овадан лента-да гетирип берди. Кәте-де өзи гөрүнмән, хаятың аңырсындан: «Җерен җан!», «Җерен җан!» дийип гыгырярды. Бир гезегем өйде ички тама гирип аглап отуран экен. Хер нәче «Боссан!» дийсеңем, жогап беренок. Йөне велин буларын хеммеси дүйшди. Ханы, онуң өзи бу вагт нәме ишлейәркә? Җеренҗигиң хасам Боссаның дең-душларыны гөренинде йүрежиги бөкйәрди. Оларам эдил Җерениң йүрегини билип дуран ялы: «Боссан геленокмы?» дийип сораярдылар. Бир гүн болса Җерен эҗесиниң янында: «Боссаны гөресим гелйәр» дийип, зар-зелил агладам.

Назар йыгнага дийип гиденсоң, Җеренем, нәме үчиндир, гара бермәнсоң, бу гүн Җемалың бир хили йүреги гысды. Гүн яшып гараңкы гатлышанында-да Җерен гара бермеди. Җемал Җерениң җораларының өйлерини барлады. Эмма Җерен ёкды. Мекдепде оюн дагы гөркезилип йөрен болмасын дийип, мекдебе гитди. Эмма мекдебиң чыралары сөнүкди. Назар йыгнагы гутарып геленинде-де, Җерен хениз гелмәнди.

Ери, муңа нәме дийжек? Гиҗәниң бир вагтына ченли өйлерине гелмән, оңа нәме болдука? Назар билен Җемалың йүрегине ховсала дүшүп башлады. Өйүн ичи эдил базары совлан ховлы ялы ыңләп дурды. Боссаның нирә гидендигине, онуң саг-гургун гезип йөрендигине буларың гөзи етикди. Эмма Җерене нәме болдука? Җерен кимдир, бу вагта ченли өе гара бермезлик кимдир? Эйсем ол ниреде болуп билсин ахырын! «Барысы сенден! — дийип, Назар аялына игенип башлады. Увлан болуп, хайкыран болуп, асла сениң пәлиң говы дәл. Сен Җерене-де бир зат дийип гөвнүне дегенсиң. Ине, инди бөврүңи диңле-де отур. Боссан пахырың гөвнүне дегип, кәемегиме-де сен себәп болдуң. Яш йүреги бирини сөйүпми, гой, шоңа-да гитсин. Сен болсаң депәңден гөк инене дөндүң. Ери, мен бери сениң билен деӊ болман, меселә пайхаслырак гарайсам болмаярмы? Вах!..»

— Эйсем мен чагаларымың яманлыгында-да, шейлеми?

— Ёгсам нәме! Бир адам өз эли билен багт чырасыны якса, сенем оны сөндүрҗек болсаң, ол, нәме, өз чагаңа хыянатчылык дәлми?

— Мен гурайын, ахырында бар гүнә мениң бойнума сырыгды дуруберди. Вах, инди бүтүки Җерене нәме болдука? Я-да онунам инди йитирим болдугымыка? Хай геплесене! Җерен җан ёк-ла! Ханы оны тапалы ахырын.

Ёк. Олар Җерени гөзләп бидерек азара галярлар. Җерен бу желегайдан бирейийәм сайланыпды!

Җерен хәли гүнортанлар шәхере тарап гатнаян ёлагчы машына мүнүпди. Ол обада бир аялдан салгы алан җайыны гөзлейәрди. Җерениң тапян ери уллакан театрың җайыды. Ол салгы берлиши ялы, театрың гүнбатар тарапындакы көче билен илерлигине йөреди. Җерен шу гидип баршына, үч көчәни гечирип, чепе өврүлмелиди. Ол эдил айдылышы ялы-да этди. Үч көчәни гечирип, чепе өврүлди. Ол чепе өврүлен көчесини сырып, җайларың номерини сыпдырман окап барярды. 67-нҗи номере барянча, гаты кән йөремели болды. Эгер кейпине гезип йөрен болса, Җерен гуррүңсиз ядарды. Йөне бу вагт ядавлык ядыңа дүшйәрми нәме? Җерен 67-нҗи номери гөренде бегенип тас учупды. Гапыны какды. Ене какды. Эмма җогап бол-

жады. Үчүленжи гезек какжак боланында, гапының ақырсындан килдиң шакырдысы эшидилди. Җерениң йүреги сарсып гитди. «Бу хөкман Боссандыр!» Эмма гапының ақырсында муртлак, чишик адам пейда болды. Ол адам чалгырт гүрледи.

— Ай гыз, ким герек?

Боссанлар шу ерде яшаярмы?

— Боссан ёкдур.

— Боссанлар «Совет» көчесиниң 67-нжи номеринде яшамалы ахырын!

— О-хо! Бу «Совет» дәлдир. «Колхозная» көчедир. «Совет» бу янда.

Җерен чишик адамың салгы берен тарапына гитди. Эмма бу барян ёлы онуң гөвнүне дүйбүнден макул гелмеди. Оңа обада яңкы какан гапысыны салгы берипдилер ахырын! Я-да чишик адам оны алдайдымыкан? Бу вагт болса ол гөни терсе тарап тутдурып барярды. Бу дине онуң гөвнүне шейледи. Шәхериң өтлем-өтлем көчелеринде Җерениң башы айланыпды. Бирден-де хова гараңкырап уграды. Догрусы, инди Җерен угруны йитирипди. Көчеде чыралар янды. Җерениң болса йүрегине эрбет ховсалалар дүшүп башлады. «Эгер-де Боссанлары тапып билмесем, өйүмизе нәхили гидерин. Гижәниң ичинде мен нәме ишләркәм?..» Җерен шейле ягдайда нирәк гитжегини билмән зовзанаклады. Көчәниң бир чүңкүнде дурды-да, чалажа аглады. Телим гүнләп йыгнанжа пулуны алып гайдандыгы ядына дүшенде болса, онуң аз-кем йүреги дүшүшди. «Бир машыны саклап, шу пулларымы берсем, өйүмизе әкидерлер».

Җерен тротуардан көчә чыкды-да, машынлара элини галдырды. Онянча бейле янында даяв милиционер җүрлевүгини чалды. Җерен шол тарапа серетди.

— Нәме, өлесиң гелйәрми? Машының астына дүшжек болярмын?

Җерен горкужыгына галпылдап дурды.

— А гыз, киме айдыляр? —дийип, милиционер бу гезек гахарлы гүрледи. Җерен бирден мөңңүрди. Онянча милиционер ылгап гелди-де, онуң элинден тутды.

— Нәме горкайдыңмы? Мен саңа ягшылык айдян ахырын! Ёлуң гатнавыны гөреңокмы?

Җерен гайта мөвч алярды.

— Өйүңиз ниреде?

Жерен агың арасында «обада» диййп жогап берди.

— Бу ере нәме ише гелдиң?

— Доганларымың өйүне.

— Олар ниреде?

Жерен сесини гойды-да, дүшүндирмәге дурды.

Милиционер биринжи душан машын билен Жерени Боссанлара гетирди. Боссан Жерени гөрениндеи, оны багрына басды.

— Жигим, эзизим! Гара гөзүм. Сен нирeден чыкайдың? Өйүмиз саглыкмы? Эжем, какам гургунмы?

Жерениң Боссаны гөрүп, Боссаның Жерени гөрүп, нәхили бегенендиклерини беян этмек аңсат дәл. Жерен Боссанларың өйүниң әхли задына сын этди. Безегли экен. Кроватларам үйтгешик. Полларам ялпылдап дур. Халыларының гүли-де овадан. Боссан бирнеме агарыпдыр. Өзем өйүмиз дийип, өлүп-өчүп баряр. Жерени ниреде отуртжагыны биленок. Йөне Жерен екеже зада дүшүнмейәрди. «Боссан нәме үчин өйүмизе гиденокка?» Шонуң үчин-де Жерен:

— Боссан, йөр, гайдалы — диййди.

— Вах, жигим, сен энтек чага боляң — диййди-де. Боссан улудан демини алды. — Ёк, Жерен жан, мен энтек гидип билмен.

Шейле диййди-де, Боссан геплэп билмеди. Йүзүни ашак салды.

— Йөр, гайдалы — дийип, Жерен ене гайталады. — Мен йөрите сени алып гайтмага гелдим.

Боссан бирден келлесини галдырды-да:

— Сени ким иберди? — диййди.

— Хич ким.

— Эйсем сениң бу ере гайдандыгыңы хич ким биленокмы?

— Ёгсам нәме? Ким билсин? Мен өйүмизе-де, хич киме-де айтман гайтдым. Йөр, гайдалы — дийип, Жерен ене гайталады.

— Ёк. Жерен жан, ёк. Гидип билмен!

— Мен инди сизе гелмен. Гитмесең... —диййди-де Жерен ичиниң ягысына агламжырап, гапа тарап йөнелди. Боссан оны гужаклап саклады.

— Нирә? Хич ерик гитмерсиң.

— Гойбер, мен гайтжак.

Онянча Аман ичерик гирди.

— Бу аглаян гызҗагаз ким? Бизе мыхман гелен ялы-ма?

Аман сачы маңлайына дөкүлип дуран, йигрими ики яшларындакы гараягыз огланды. Ол бәлчиремәни говы гөрйәрди. Белкем, ол Боссаның-да йүрегини шу алчаклыгы, вәшилиги билен эредендир.

Боссан Җерени Амана танатды.

— Җерен, түйс пионер экен. Ол горкман, обадан бизе гезмәге гелипдир. Боссан Җеренден улы-да болса, өйлерине гитмәге горкяр — дийип, Аман гүлди.

Җерен Аманың йүзүне аларылып серетди-де:

— Сен нәме Боссаны өйүмизе гойберенок? — дийди.

— Эгер ол гитсе, хәзирем әкитмәге тайын — дийип, Аман ене-де гүлди.

—Йөр-дә онда —дийип, Җерен Боссана йүзленди.

— Мен гидип билҗек дәл, Җерен җан!..

— Горкак дийип айтмадыммы! — дийип, Аман йылгырды.

Җерениң Боссандыр Аманың гүррүңине гахары гелйәрди. Ол өз янындан булар мени чагаҗык хасаплап, үстүмден гүлҗек болярлар диен нетиҗә гелди. «Мениң Боссаны нәхили гөресим гелендигинден буларың хабары ёк. Мен нә гүнлүк билен горкман, еке өзүм бу ере гелдим. Боссан дүйбүнден үйтгәпдир. Ол асла өңки Боссан дәл. Шонданам бир доган болармы?» Җерен гахарына чишип ярылайҗак болярды.

Җерен шарка гапыны ачды-да, чыкып гитди. Көчә дүшди-де, гараңкының ичинде чем гелен тарапына ылгады. Боссандыр Аман оны зордан диен ялы өе гетирдилер. Эртир даң атып билдиги Боссан икисини өйлерине машынлы әкитмәге Аман чыны билен вада берди. Олар шейле хем этдилер. Эртеси олар йөрите машын тутуп, совгат-серпай алып, Боссанларың атасы өйүне уградылар. Йөне оны —муны алмак үчин эгленип, гиҗрәк уграмалы болдулар. Олар гүни ёлда яшырдылар.

Җерениң какасыдыр эҗеси хич ерден угур тапман, палталары даша дегип, укламакчы боланларында, эпишгә машының ягтысы дүшди.

— Бир машын-а гелди. Хернә эйгилик бола — дийип, Җемал гапа йөнеленде, гапы какылды.

— Эҗе! Эҗе!...

— Җан эҗе! Балам, Җерен җан! Аю, какасы, гөзүң

айдың, Җерен җан гелди! Хәзир, хәзирҗик гапыны яң!

Җерен гапы ачыландан эҗесини гужаклады.

— Нирeдeн чыкдың, балам?

— Боссаны гетирдим.

Җемалың бир хили дили тутулды.

— Балалам! Балалам!..

Боссан чала әдимләп, йүзүни ашак салып, какасына гөрүнмән, бейлеки тама гечмекчи болды.

— Бәрик, бәрик!.. —дийип, какасы олары өз яны чагырды. Боссан какасының тамына гирип билмән, аг лап, өзүни ере гойберди. Боссан шу агыр халында хе какасының эҗесине:

—Машында кимем болса чагыр. Өйден отурсын — диен сесини эшитди.

Эмма машын эййәм гидипди. Аз салымдан Ама обадан сайланып, асфальт ёл билен учуп барярды.

Бирнәче минут мундан өң хем гум-гук ичери Боссандыр Җерениң гелмеги билен шовхунлы базара өврүлди. Назар билен Җемал гызлары болан гүнүнде-де шундан бетер шатланмандылар.

ГОҢШЫМЫЗЫҢКЫДА

Гиҗәниң бир вагты гапым какылды. Хенизем ятман, столуң башында ишләп отураным үчин, деррев туруп гапыны ачдым. Гөрсем, гоңшымыз экен. Гоңшымызам болса онуң билен, догрусы, ол диен танышлыгым ёкды. Онуң өзи гөрәймәге гоюн ялы юваш, гепе-гүррүңе гошулмаян адамды. Мен инди бәш-алты ай бәри бу ерде яшасам-да, бири-биримизиң өйүмизе барып гөрмәндик. Онуң шейле гич гелмеги мени гең галдырды. Йүзүнде ган-пет ёкды. Дуршуна саңңылдаярды. Ол шейле алжыраңңы ягдайда сесини эндиредип гүрледи.

— Гардаш, бир җаң эдейин-ле!

Мен онуң хөкман өйи талананды өйтдүм. Элини сандырадып, зордан телефон номерини йыгнады.

— Скорый помошмы? Вах, басымрак етеверин! Аялым өлүп баряр!..

Онсоң ол адресини айтды. Менем эгниме пенҗегими атдым-да онуң ызы билен чыкдым.

Онуң аялы өйүң ортарасында, халының үстүнде сап-аркан ятырды.

— Вах, яп-яңыжа гүрлешип отырдык. Бирденкә: «Йүрегим!» дийди-де, гапдалына гышарды.

Ол өзүни ашак гойберди-де, аялының йүзүнден-гөзүнден сыпаламага дурды. Бирденем кичижик чага ялы ағламага башлады. Мен оны хөре-көше билен ериңден турзудым.

—Мерт бол! Агың адама хайры ёкдур —диен болдум.

Ол маңа шейле бир найынжар гарайыш билен середи велин, тас өзүмем агландым.

Гоңшулара хабар бермәге чыкҗак болуп дуркам, ашын гелип гапыда сакланды.

Врачлар деррев йүрегини диңләп гөрдүлер. Дамарының уршуны барладылар. Шу ики аралыкда гоңшымың йүзүниң нәхили боландыгыны сиз бир билседиңиз! Ол ямман чашып йыкылар өйтдүм. Врач улудан дем алып, ериңден турды.

—Йүрек энтег-ә уряр!...

Гоңшым мени гужакламак иследими я-да йыкылмазлык үчинми, билмедим, мениң эгнимден япышды. Мен оны ики элим билен сакладым. Врачың укол этмекчи боландыгы үчин, деррев дашкы тамда керогазы якдым. Онсоң гоңшы икимиз бейлеки тама гечдик.

Гоңшым гөзүни бир нокада дикип отырды. Онуң бу болуп отурышыны халамадым. Оны геплетмек иследим.

—Гайгы этме. Йүрек урян болса барысы дүзелер.

Ол велин шол гөзүни депесине дикип отыр. Екеже агыз дагы геплесин-ле! Гөзүнем гырпанокды. Бирден-де онуң реңки хас агарып башлады. Келлеси саңңылдады.

— Тутман гечеп-ә тутды-ов!..—диениңде, дили басык чыкды. Ериңден турды. Гөзи ханасындан чыкайжак болды. Тутмасам, йыкылжакды. Кроватда ятырдым. Гөзүни бир нокада дикип ятышына, өл-сув болуп дерледи. Шол дерем оны өзүне гетирди. Бегендим.

— Гоңшы, саңа нәме болды?

Ол элини маңлайына тутуп дуршуна келлесини галдырды. Бу сапар маңа середениңде реңки ериндеди. Гүррүңи сап-сагдынды.

— Бу бела маңа урушда ёлукды. Мени ики метр ериң астындан чыкарыпдырлар. Адам етмесе, дири галайжак экен. Өңе чозуп баряркак, депәмизден топ иненди.

де, гулагымың яман шаңлап гиденини билйән. Шол ш
ңылды госпиталдан чыкамда-да айрылманды. Вах, г
шы, мениң муным айбыгадым бир кесел-ле. Озаллар
ты йыгы тутарды. Дынайдыммыкам дийсем,ынха, Н
солтаның болуп ятышыны гөрүп, ене гозгайды. Әтене
лет, менден эййәм совулды-ла! Нурсолтан нәхили
Петимизе гар ягдыраймаса ягшыдыр. Гызым эшидә
нәдеркә? Гөни аглап өлер! Ол атасыз өсди ахыры
Менденем бир ата бормы? Беланың көрүги өзүмде-
Бу затлара мен себәпкәр, мен. Шу бир-ики йыллык
дүнйә тәзе инәйдиммикәм дийиәдим. Ери, шол авулы
дан датма нәмәңе герек дийсене! Хәли эп-эслиже ич
йиндирин. Ичсеңем яңрадяр. Йөне Нурсолтан өлмәве
син дийәйгин! Йөр, гөрели-ле, докторлар нәме эм этди
леркә?

— Сен отур, деррев гөрүп гелейин.

Нурсолтаның ятан тамына гиренимден, гоңшым эй
йәм янымдады. Нурсолтан гөзүни ачыпдыр. Аглан бола
ра чемели, гөзлериниң гырасында яш барды. Гоңшым
«Нурсолтан!» дийип гыгырды-да, онуң янына барма
иследи. Врачлар оңа ёл бермедилер. Биз ене өңки ота
гымыза гечдик. Инди гоңшымызың бирнеме кейпи көкл
нип гөзлери учганаклап башлады. Ол маңа улы мин-
нетдарлык билен середип дуршуна шейле дийди:

— Гоңшы жан, көп саг бол... Доган, тоюнда гайтсын,
инди, түвелеме, оңат, аркайын ят. Биз бу гиже саңа-да
азар болдук.

— Диййәниң нәме, гоңшы! Онуңам бир азарлыгы бо-
лармы? Сен мени гайгы этме, онсузам энтеклер ятмак
хыялым ёкды.

Шей дийдим велин, ол ынжалан ялы болды. Стула
гечип аркайын отурды. Мен оңа:

— Сениң гызың ниреде? — диенимде, өзүмем гең гал
дым.

— Дүрли жанмы? Ол шу йылың башларында дур-
муша чыкды. Дуранджа акылың өйи.

— Өз гызыңмы?

Бу сорагыма ол шейле бир чиңерилип серетди ве-
лин, тас гөзи ичимден гечипди.

— Хава, дагы киминки болсун?

— Нәбилейин, атасыз өсди диениң үчин сорайдым.

Гоңшым шу ерде иңкисе гитди. Онсоң йүзүни ашак

отуршына, эдил өз-өзүне гүррүң берйән ялы, ча-
...тдирип гүрләп башлады.

— Вах, чындыр гоңшы җан. Фронтдан гайдып гел-
...м. Әневден гечдим велин, хер минудым йыла дөн-
... билен Ашгабат аралыгында йүрегим тарсыл-
...ак агзымдан чыкыпды. Басымрак Ашгабат вокза-
...а дүшсем, машгаламы гөрсем, арманым ёкды. Вах,
... дидарына бир гөзүм дүшседи дийййәрдим. Бу
шейле-де болды. Отлудан дүшенимем шолды велин,
... гужакладылар. Гөрсем, Нурсолтан билен гызым.
Нурсолтан бойнумдан аслышып аглаярды. Гызым,
... җан, түвелеме, гулпагыны товардып дуран, ыл-
...йөрен гыз болупдыр. Бегенҗимден, доган, богазым
... геплэп билмедим. Шондан соң ики я-да үч гүн
машгалам билен багтыяр яшадым. Колхоз болса гуйру-
...лек ялы гоюн берди. Оны өлдүрип, той этдик. Өйүм
...дан долды. Ичилип башланды. Менем ичдим. Он-
... аялымың — Нурсолтаның саглыгына-да ичип баш-
...лар. Ине, шол Нурсолтаның саглыгына ичилме хем
...ң пендими берди. Нурсолтан маңа мекдепде мугал-
...чылык эдйән дийип языпды. Мекдебиң директорам
...мда отырды. Ине, яңкы директор, гапдалындакы
...ның гулагына пышырдап, маңа бакан йылгырай-
...мы? Эдил шол вагтам гапыдан нәмедир бир затлы
Нурсолтан гирди. Бирден бир айылганч пикир келләме
...и-де, тоюма гелен директорҗык гөзүме җеллат ялы
...үнди. Мен оңа әхли газабым билен серетдим-де:
«Сен, йигит ит йылгырышыны этме!» дийип гыгырдым.
Бир ярагыма япышанымы билйән, онсоң шол бела-бетер
...туп башлады. Гулагым шаңлап зат эшитмедим. Гөзүм
зат гөрмеди. Шол гиҗе адамлар даргашансоң, аялыма
...рен хупбатымы дийсене! «Сен шол директор билен
...е гезен дәлсиң!» дийдим. Эдил итден сораг эден ялы
сораг этдим. Яраг ченедим. Ол гөни өзүни ярагымың үс-
түне оклады-да: «Нуры җан, саңа нәме болды?» дийип,
мени гужаклады. Ери, шол вагт сапанчамың гулагыны
...саян болсам нәхили боларды? Ол вагт мениң үчин
ярагың гулагыны гысмак сув иченче-де ёкды. Ойнагы-
...ыз яраг болды ахырын! Ине онсоң, доган ол гөргүлә
хер агшам диен ялы азар яманыны бердим. Хер гүнем
...р ялы ичйәрдим. Йүрегиме хер хили затлар гелйәр-
ди. Шол директорҗыгы барып атып гойберейин дийййәр-
дим. Бир гиҗе Нурсолтана агзыма геленини дийдим.

Бейле болар өйтмәндим. Ирден туруп гөрсем, не солтан, не-де гызым бар. Ерлери бош гугарып дур. дан соң еке яшап башладым. Догрусы, эден ишим яньмдан өкүнйәрдим. Эмма эркеклик намысы Нур таның гөзлегине чыкмага ёл бермейәрди. Онсоң ме өйүмизе гулп урдум-да, Байрамала — гарындаш мың янына гитдим. Олар бизин халымыза гынанды Мен оларынам өвүдини алман, бир аяла өйлендим. же аям яшап билмән айрылышдым. Асыл она нип билмедим. Әхли болшы, гүррүңи-гепи дәл ялы луп дур. Соң ене-де бир аял алдым. Соңкым-а аял -де, дуранжа бир от экен, ялын экен. Гөзе ярар ялы шум болса машына басып туруп өтәгидипдир. Ине, ган, сен соңундан перә өйленәй, эмма башдашың болжак дәл экен! Шол ики-аралыкда бир Нурсолт күйседим велин, кәте-кәте ичиме довул дүшүп, -ятыплар чабаланыбересим гелйәрди. Күйүм-пик Нурсолтандады. Гижелер дүйшүме гирйәрди. Дүйшү мыдама маңа серетмән, йүзүни саллар отурарды. ак-тамды. Башында-да мыдама шол гара йүң яглы ды. Өзүмем шол гүнлер эдил сүнк болуп галып Кесби-кәрим жай салмак боланы үчин, томсуң ыссы гара көйүк болупдым. Эртир отла мүнүп, ызыма Нурсолтаның янына гайдайын дийип дуркам, бир газетде онуң суратыны гөрәйдим. Область Советине путатлыга кандидат гөркезилен экен. Гөзүме хүйр-пе лерденем овадан гөрүнди. Эдил ичим янайды. «Ол нәтепи...» дийдим. «Нурсолтан инди мениң йүзүме бакмаз. Мен ким, ол ким» дийдим. «Гуры бараным лар, ит масгарасы болуп ызыма гайтмалы болары дийдим. Ичими тутун галдым. Дүнйәден өркүм үзүл ялы болды. Ине шейдип, келебимиң ужуны йитир нәдерими билмән йөркәм, гызым Дүрли жан гелә Шейле овадан гызым бардыр өйдүп, ятсам-турс хыялыма гелмейәрди. Ол агламжырап: «Кака!» дий йүзлененде, йүрегимиң бир тары үзүләендир өйтдү Гөргүлим, менден тарап гүрс янан болара чемели- ичи-ичине сыгман, аглап гүррүң берйәрди. «Эжемде ме гүнә тапдың? Сениң эжең оңлы зат болян болса, каң ташлап гитмезди диййәрлер. Эжемиң мыдама гө янлы, багры дашлы. Оны якдың. Инди мен дурму турмакчы боланымда, менем якярсың. Мен барыны би мәге гелдим...».

нәме эдейин? Эсассыз зат хакында нәме айтмак
? Дилим ёк. Хава, доган, шол дымдым отурдым.
белли жогап алып билмән гайтды. Мен онуң
дан ылгамакчы болдум. Эмма шол бела тутды-да
ы баглайды. Гулагым шаңлап, гөзүм зат гөрмән,
тамда екеже өзүм ятыпдырын. Ай, гардаш, ил нә-
йсе шоны дийсин, «Азашаның ызыны тапдыгы
р» дийдим-де, басдым отлың билине. Ил-гүндеи
ип, ярыгижелер, эдил огры ялы букдаклап гапы-
бардым. Гараңкы тамдан сес-үйн чыкаиокды.
геден ышыкладым. Зат гөрүнмеди. Онсоң эдил ва-
бар ялы ювашжа гапыны итдим. Ачылмады. Гаты-
итдим. Ачылмады. Соң ювашлык билен эпишгәни
ым. Сес чыкмады. Нәхили болуп, бар гүйжүм би-
каканымы билмедим. «Кимсиң?» дийип, Нурсолта-
сеси эшидилди. Йүрегим жиглэп гитди. Шол өңки
мәхирли сес. Хич хачан онуң сеси шейле якымлы
дикмәнди. «Мен» дийдим. Ене жогап болмады. Эп-эс
гарашдым. Хәзириң өзүнде туруп гапыны ачар өй-
гапының илгенчеги шыкырдар өйдүп гулак асдым.
хич хили сес, хич хили шыкырды гулагыма илме-
Ол менден белли-күлли гечен болаймасын?» диен
улы пикир келләме гелди. Мен онсоң, йүрегим яры-
ялы: «Нурсолтан! Нурсолтан!» дийип гыгырдым. Ол
сесимден танан болара чемели. «Вай, бу Нуры
ак-ла!» диен сесини эшитдим. Ялпа чыра янды. Дер-
гапы ачылды. Ичерик гирмән, онуң өңүнде газык
ялы саңалдым дурдум. Ол гараңка бакып дура-
үчин, шол дүйшүмде гөрнүши ялы йүзи ап-акды.
үме болмаса, бичак оваданды. Олам дур, менем.
ы «Мен — Нуры» дийдим. Шей дийдим велин, ол
ызына өврүлди. Ызы билен күрсэп ичерик гирдим.
Ханы Дүрли?». Ол ички тама элини узатды. Гөрсем,
ызым сүйжи укуда ятан экен. Дүнйәниң гиндигини хер
агтам билйәрдим. Йөне велин шол гиң дүнйә мениң
диңе шу гелип дүшен өйүмиң ичинде жемленен
экен. Өмрүмде көп-көп юрт гездим. Көп-көп дилде сөз-
ледим. Даг ашып, чөл сөкдүм. Деңиз, деряда йүздүм.
Гөзүм сансыз гөзлере дүшди. Эмма гөзүм Нурсолтан
билен Дүрли жаның дидарына зарды. Мен шол гүнлер
булар билен екеже гүнүң айралыгына разы дәлдим. Йө-
алач нәме? Ол вагт ер гатыды. Үстүмизе ягы иниди.
Ердик. Багтым даш ярып, өлмән гелдим. Саг-аман

машгалама говушдым. Багтың чүвдүми? Хезил эди
машгалаң билен эбеде-җүйҗе болуп яша-да йөр-дә!
оны гөтермәге ёгын инҗик герек дәлми. «Сув гө
таммаң чыкардым». Хава, доган, шол вагт, өйүмиз
ланып баран минутлам, менем, Нурсолтанам бир-би
мизе середишип сессиз дуркак: «Бары шовуна бо
Нурсолтан йүзүми алмады» дийип ичими гүлдүр
Индем орта гечип, аягымы узын салып, дерләп, ма
ламың ичинде чай ичмекчидим. Бу сапар Нурсо
йүзүни тама берди-де, агламага башлады. Кән агла
Бәри-бәрде динмеди. Эрбет болар экен, гардаш! О
шол агысына чыдар ялы дәлди. Нәдерсиң, чыда
Соң Дүрли җан оянды. Олам агламага дурды. Ёгса
телим йыллап ичинде саклап йөрен дердини бирден
караймак аңсат зат дәл ахырын! Бирхаюкдан соң
шешдилер. Шонда мен Нурсолтаны оңатҗа сынлама
мүмкинчилик тапдым. Гөргүли, гам-гуссадан яна җеб
чекипдир. Адамың ики эгни басык болса, ини-боям
челәйҗек экен! Бир гысым болуп галыпдыр. Бир ва
кы шар гара сачлары акдан долы болса нәтҗек. Д
ли җан эдил Нурсолтанды. Йөне ол хәзирки гөрүп
ран Нурсолтаныма дәл-де, бир вагтки мениң тана
Нурсолтаныма меңзейәрди. Гараз, шол гиҗәни илки а
лашып, соң гүлшүп гечирдик. Олар башда аглаша
догрусы, мен агламан сакландым. Соң олар ачылыш
гүррүң берип башладылар. Оларың шу чака ченли ше
ле хөвес билен гүррүң берер ялы якын хоссарлары ё
ды ахырын! Олар хич зады сыпдырман айдаслары ге
йәрди. Дүрли җан барха гызыгып гүрлейәрди. Була
шейле садалыгына, эдил кичиҗик чаганыңкы ялы а
гөвүнлилигине гөзүми етиренимден соң бирден бокурд
гым долды-да, ягдайымы дуйдурмазлык үчин даш чы
дым. Дашарда агладым. Хава, доган, агладым. Сен му
ны гең гөрме. Дүнйәде эҗизе ганым болмакдан бетер
намартлык ёкдур. Мен шол гүнден башлап дүнйә ян
дан инен дәлдирин өйтмедим. Гееним геен ялы, ие
нен ялы болды. Ынанар болсаң шол бела-бетер кесел
соң екеҗе сапарам тутмады. Агзыма арак алмады
Ятсам-турсам шу гүнүме шүкүр этдим. Дүрли җан дур
муша чыкды. Ханы, инди дагы бир адам онуң йүзүн
чирк етирсин-дә вели. Хакы ёкдур. Хич хакы ёкдур! Ва
йөне хәли мазалыҗа ичипдирин-дә. Ине, шол ичги

мыш йөне-мөне арак дәл экен. Бүтин өйүми зәхер-... Гелдим. Яңрадым. Нурсолтан гөргүлиң нәлер гы-...дыгыны билибем дурун-ла! Гайтам, бетер яңра-дым. «Хәх, шол директорҗык!..» дийдим. Шонда Нур-солтаның шейле бир гахары гелди. Тас элиндәки чәй-неги депәмден агдарыпды. Ине, бу онуң өмрүнде ил-кинжи гезек мениң кастыма гол гөтеришиди. «Нуры!» дийди. «Сениң хенизем гөвнүңде чиглик бар-ов!» Мен сесими чыкармадым. Дилиме ысмаз деген ялы дымдым. Вах, шол вагт: «Ёк, әзизим, ёк. Хей мениңем саңа гөв-нүңде чиглик болармы. Сен мениң иң мәхрибан адамым-...ырың» дийип, багрыма бассам болмаярмы? Әхли бе-рен азанларым үчин өтүнч сорасам болмаярмы? Аягы-ңа йыкылып ялбарсамам мениң үчин кичилик дәл ахы-рын. Бүтин уршуң довамында элинде барыны эдип ишлә-ним үчин, маңа болан чәксиз сөйгүси үчин, мениң ата бо-луп олары етим гояным үчин гөвнүмде чиглик галсын-мы? Барына мен гүнәкәр, доган, мен!.. Мен ичип гелип гөвнүне дегмедик болсам, «йүрегим» дийип йыкылмаз-дым!

Гоңшым чеп эли билен маңлайыны тутуп, келлесини ашак эгди. Ак гирен сачы чыраның ышыгына күмүш ялы ловурдады.

— Ёк, гоңшы бу ерде хиҗиңизем гүнәкәр дәл. Йөне саңа ичмек болмаян болса, ичмели дәл экениң.

Онянча гапы ачылды. Врач гапыны ачып дуршуна гүрледи.

— Биз ене гелип укол эдерис. Энтек, оны шол ятан ериңден гозгамаң. Хош, саг болуң!

Гоңшым оларың ызындан ылгады.

— Гутулармы?

— Гутулар, йөне хич хачан гахарыны гетирмәң.

Биз онсоң Нурсолтаның янына бардык. Ол чала йыл-гырды. Онуң чала йылгырмасына гоңшым кичиҗик ча-га ялы бегенип гүлди.

— Яман горкуздың. Шейт-де басымрак тураверш! Ненең, ягшымың?

— Оңат... — дийип, Нурсолтан жогап берди.

Хеммәмизиң кейпимиз чагды. Гоңшымың йүзи ачы-лып, йүреги ерине гелди. Ол бирденем тарса ериндең турды-да, бейлеки тама чыкды. Деррев бир эли коньяк-лы доланып гелди. Өңүмде стакандыр иер-ичер ялы зат

тойды. Онуң бу болшы гөвнүмден турмады. «Занны ман, ене ичжег-ов!» дийип ичими геплетдим! Нурсо тан чүйшә ятан еринден гөзүни алардып серетди. Го шым яныма отурды-да, стаканлара коньяк гуйма башлады. Мен онуң элинден тутуп: «Болмаз!» дийди Ол велин элиме-аягыма серетмән гуйды-да:

— Ал, гардаш, гөтер! Саглыга болсун! — дийди.

Мен гаршылык гөркездим. Гоңшым Нурсо тана гаңрылып серетди-де, кичиҗик чага билен ою эдишйән ялы йырш эдип йылгырды. Онуң бу йырша масына Нурсолтан аларлып серетди-де аңырсына ба ды. Мен оңа:

— Ене ичжек боляң-ов! —дийдим.

— Ичҗекдим, гоңшы җан. Шуҗагаз булгурҗыгы саңа ёлдаш болмак үчин ичҗекдим, себәби өзүне шунча көмек эден гоңшыңы хеззетлемезлик бормы? Онсоң-да Нурсолтан айңалды, шонуң саглыгына ичҗекдим. Инди ичмен. Шундан соң бир грамам датман. Себәби сен ич медиң.

Онсоң эдил чага ялы еңил туруп, дулда асылгы ду рән дашы махмал гаплы дутарыны элине алды. Габын дан чыкарды-да улы гуванч билен онуң гапагыны, пер делерини сыпалады. Дутарыны чаксыз говы гөрйәндиги онуң бу херекетинден гөрнүп дурды. Онсоң маңа гарап йылгырды-да, саг элини тирсегине ченли чермеди. Дута рың тарына ювашҗа какып гөрди. Оны дүзди. Онсоң гөзүниң гытагыны Нурсолтана тарап айлады-да чалып башлады. Нурсолтаның гахарлы, шол аңырсына бакып ятышыды. «Бу-ха хич хайсысыча-да болмады. Муны бир сәй билен бу ерден башга ере чыкарып болмазмыкан. Ёгсам, ала шовхун эдип, Нурсолтаның халыс йүрегине дүшер» дийип, ичими геплетдим. Йөне велин онуң дутардан ширин оваз алшы, элиниң йүврүклиги деррев үнсүми өзүне чекди. Ол екеҗе минутың ичинде дүнйәни унутды, әхли ой-пикири дутарындады. Илкинҗи хеңини чалып боланында, маңлайында чыг гөрүнди. Ол онсоң маңа бакды-да шейле дийди:

— Нәче йылдыр, эле дутар алынян дәлдир. Хемме зада хөвес герек. Дутара какам пахыр өкдеди. Онуң дутардан сес алайшына агзыңы ачаймалыдыр. Мен бу дутары Сары усса ясадыпдым. Эдил гопуз ялы болмалыдыр. Йөне, нәме, чалып йөрмесең ятданам чыкыш-

Дутарыңам өңкүлиги галмаяр. Сеси песелйәр. Перделери говшаяр.

Ол, гөвнүңден турмак нслейән ялы бу, гезек дутарың гулагыны мазалы чекди. Бу хеңи чалып отырка ...лыжа дерледи. Оңа хас голай сүйшеними өзүмем ...андырын. Бу саз маңа шейле бир тәсир этди велин, ...ым гөзүме үйтгешик адам болуп гөрүнди. Онуң ...ри, бүтин херекети җадылы ялыды.

Бир серетсем, Нурсолтан бәрсини бакыпдыр. Онуң ...лдап дуран гөзлерине ягты дүшүп йылдыраярды. ...ни гырпман, гара дер болуп саз чалян адамсына ...ейәрди. Мен, нне, шу ерде, онуң бу гарайшындан ...р топар маны окадым. Гөвнүме болмаса, ол шейле ...әрди: «Нуры жан, шейт-де сенем ачыл! Мен сениң ...н гурбаны ахырын! Дүнйәде маңа сенден оңат, ...ден якын адам ёк. Саңа душан илкинҗи гүнүмден ...ап өмрүми саңа багышладым. Сенсиз гечен өмрүм ...р дәл. Сенсиз шатлык шатлык дәл. Сен сәхел йүзүни ...тсаң дүнйәм дараляр. Уруш беласы гутаралы бәри ...ң шейле ачылып шатланан гезегини гөремок. Ядыңа ...әрми, сен мениң голайҗыгымда отурып саз чалып ...рдиң. Какамам эҗем пахыры алып гачанда, эҗем ...ң сазына ашык болуп барыпдыр» диййп бәлчирәрди. Сен хер хили гүррүңлер тапып мени шатландырардың, гүлдүрердиң. Биз гайгы нәме, хасрат нәме — билмездик. Бизиң әхли өйкәмиз диңе нәзди. Икимизем тут ...ы сагатдык, гүйчлүдик. Мен шол-өңки Нурсолтанындырын. Бидерек, галат пикире уюп, өзүңи машгалаңы ...рлап йөрме, Чал, эзизим, чал...»

Гоңшым Нурсолтаның гөзүни гырпман, өзүне середип ятанлыгындан бихабар барха гызярды, барха сүйжи, барха батлы чалярды. Онуң ягырнысы дерден ...а сыкаймалы болупды. Гөвнүме болмаса,онуң бүтин гайгы-хасраты, әхли дерди шол дер билен дашына чогуп чыкып барян ялыды. Бирден гоңшым чалмасыны гойды-да, Нурсолтана серетди. Нурсолтан дутарың овазына меймирәп, ука гидипдир. Ол дүйшүнде нәмедир бир зада чалаҗа йылгырярды. Гоңшым онуң үстүне эглип, дем алшына гулак асды-да, өзи хем ...удан дем алып:

— Уклапдыр — дийди. Еңилҗек зат билен үстүни

япды. Мен туруп, эпишгәң бир тайыны ачдым. Д
мазалы агарыпдыр. Гүнүң догҗак ери көз ялы гыза
дурды. Өйүң ичине даңың ягтысы билен бирликде я
салкын шемалы урды.

Дурмушда өзгеришиң шейле чалт болуп гечйә
гине гең галдым. Мен хәли өйүмизден, столуң баш
дан туруп гайданымда, йүрегим ярылан ялы бо
гайдыпдым. Хәзир болса гоңшым билен гүлүп, ш
лыкда хошлашдым.

Озал бу өй маңа дүйбүнден таныш дәлди. И
велин хер хачан бу өйүң душундан гечсем, гоңшым
чалып берен ширин, якымлы сазы гулагыма гелип ду

ЭНЕ МӘХРИ

Гиҗәниң бир махалы гөзүми ачсам, эҗем хениз хе
ятмандыр. Ол стол чыраҗыгыны ере дүшүрипдир-де
оңа голай отуруп җорап өрйәрди. Ол четлерини йыгыр
басан, күтелишен гөзлерини ишден айырман, дамарла
эллериниң тагашыксыз бармаклары билен чишлерин
дүрс гечирмәге җан эдйәрди. Онуң җорап өрйән чишле-
ри чыра дүшүп йылпылдашярдылар ве бир сыдыргы
энайы сесленйәрдилер. Онуң укудан галып, улы хысыр-
ды билен өрйән җорабының мениң үчиндигини билйәр-
дим. Бир-ики гүнлүкде: «Эҗе, мени совук урайыпды
өйдйән, бурунларым маңлашып дур» диййдим. Ол маңа
игенҗеңлик билен: «Оглум, адам үшесе, көпленч аягын-
дан үшейәндир. Сениң җорап диййп гейип йөрениң өй-
мәниң өңүни долаян бир зат. Мен саңа гойнуң иң оңат
йүңүнден эдил махмал ялы юмшак җорап өрүп берейин
велин, аягын гор ялҗак йылаяр. Ынха, оны мен хасыр-
-хусур өрейин» диййди. Мен аягымдан үшемейән-де бол-
сам, эҗемиң гөвнүни йыкмазлык үчин: «Шейтсене,
эҗе!» диййдим.

Мен эҗемден эп-эсли аралыкда, кроватымың үстүн-
де ятан-да болсам, онуң гызгын мәхри мени якып бар-
ярды. Маңа шейле мәхирли, маңа шейле якын адамы-
ның өмүрбоюма яным алып отурмаҗакдыгына мен дү-
шүнйәрдим. Мен өз эҗемиң барлыгына диййсең бегенип,
онуң инди чагшашып баряп гарры сүңңүне болса дий-

гыйлып середип ятырын. Мениң оңа гөз астындан гаэтанлыгымдан бихабар эжем жорабы билен гарабагайды. «Эне! Хей мунуң бахасына етме бармыка?» өз ичимден пикир этдим. «Оны бирден йитирәйсең, хей оны соң тапжак гүманың бармы?»

Эжемиң этли-ганлы аялдыгы шу гүнки ялы ядымда. Онуң этлек эллери мыдама чермелгиди. Ол эллер кәте гырмызы ренке, кә яшыла бояларды. Ол реңклер элинден эп-эсли гүнләп айрылмазды. Ол ласырдагейим боянда, мен өзүмиң иң говы ашыкларымы ичине атардым. Гүбүрдәп янян демир печиң үстүнде захар биширенде я-да ичинден ховур туряи тамдыра дадып чөрек япанда, я-да болмаса совук гүнлери ардан ич гиренинде онуң пөкги яңаклары нар ялы ырарды. Инди шол яңаклар, шол ёгын голлар эдил гойлан гавун ялы мыссарыпдыр. Онуң сачлары гижәниң түми ялы гарадыгы чала ядыма дүшйәр. Вагтал-вагтал башыны гатыга ювуп дараныл боланда онуң сачлары йүпек ялы өвшүн атарды. Хәзир ол сачлар элиндәки өрйән жорабы ялы агарыпдыр.

Мен ынжалыклы укламак үчин бейләме өврүлмек исләнимде, эжемдәки дөрән ягдай мени шол бада өзүне чекди. Бир гөрсем, онуң хайдап жорап өрйән эллери-де инди өрмейәрдилер. Ол онсоң ики дызының үстүне отурышына, келлесини ашаклыгына эгди-де, сессиз агламага башлады. Якут ялы йылдырашян дамжа акымлары болса онуң гасын-гасын йүзлеринден ашаклыгына тарап сырыгышярдылар.

Мен эййәм эжемиң алкымына гысылып отырдым. Ол йүрегини чишпрен елпни бирбада бошатмак исләән ялы башыны асмана тутды-да, улудан демини алды. Ондан соң гыңажының ужы билен йүз-гөзүни сүпүришдирди. Эмма ол онуң гөз яшының кемелмегине көмек этмеди.

Мен эжемиң гөни йүзүне бакып отурдым. Онуң бу халы мени алжырадярды. Өзүниң чаганыңкы ялы гүнәсиз, найынжар гараян яшлы гөзлерини маңа тарап айланында йүрегим гыйлып гитди. Онда-да гатырак сорамага-да чекинип, гөйә онуң ваввасы бар ялы:

— Эже, саңа нәме болды? — дийип сорадым. Ол чеп элинде тутуп дуран жорабыны дызының үстүнде гоюп:

— Ай, жан оглум, хич задам боланок — дийип, жогап берди.

— Нәме үчин аглаярсың, эҗе?

— Сен эҗеңе белет ахыры — дийди-де, ол бетер б
сүр алды. Мен онсоң оңа сөз гатмадым, онуң халына й
регими авадып, эсли салым отурдым.

...Бу гүнлер эҗем той күл-күлүне дүшүпди. Той гү
болса инди өрән голай гелипди. Бу тоя онуң нәхили у
дабара билен тайярлык гөрйәндигини сиз бир билсе
низ! Бу ваканы ол өмрүниң иң шатлыклы гүнлери дий
хасаплаярды. Онуң әхли гуванжы, гүррүң-пишеси то
ды. Диңе бир дүйнүң өзүнде хем узын гүнләп, өе сере
җам берди. Пол-потолоклары ювмага, өй гошлары
реҗелемәге гоңшы өйлерден көмекчи чагырды. Нене
ол бу тоюң угрунда көкенек болмасын! Бу той онуң өмү
бойы йүрегинде бесләп йөрен арзувыды ахырын!

Онуң шу арзувының сынмагына хут мениң өзүм се
бәп болайдыммыкам диен пикир мени дийсең горкузяр
ды. Бу шейле болды: өтен агшам онуң билен чай башын
да гүррүң ачанымызда, мен гүлдүм-де:

— Гелниңе гөвнүң бери етйәрми? — дийип сорадым.
Ол шонда эдил ярасына деглен ялы тисгинип гитди,
дийсең кесгитлилик билен:

— Ёк, ёк, сен маңа бейле затлар дийме, башга нәме
ишиңе гатышсам-да, мунуңа велин гошулып билмен —
дийип, җогап гайтарды.

Онуң бу сөзлери маңа эдил шарпык деген ялы болды.
Шондан соң мениң сайланым эҗемиң гөвнүнден турма
дык болара чемели диен улы инкисе гитдим. (Ол гыз
обамызда врач болуп ишлейәрди). Белкем-де, ол илки
башда өзүне маслахат салынмандыгына, бу меселеде
онуң гөвнүне гаралмандыгына менден гаты гөрендир?
Эҗемиң хәзир агламагына-да хут шу иш себәп болан
болаймасын!..

Ол инди агламаярды. Эмма гөзлери өңкүси ялы гай
гылы бакярды, йүзи салыкды. Ол шейле ягдайында ма
ңа гүррүң берйәрди. Мен оңа шейле голай отуран-да
болсам, онуң сөзлерини зордан эшидйәрдим. Ол маңа
дәл, өзүне гүррүң берйән ялы дийсең юваш геплейәрди.

— Мениң эдилҗек дүйнки ялы ядымда. Сен велин,
оглум, кичиҗикдиң, хениз мекдебе-де гатнамаярдың.
Узын гиҗесине гузы ялы мыслап ятярдың. Ине, шол
гүнлер мен гүндизине колхозда ишләрдим. Мениң:
«Огулнур эҗе, Огулнур эҗе» дийилйән вагтымды. Оба-

... даяныклы аялларының биридим. Шу гарран эл-лер хем ишлериң башыны агырдандыр. Бу эллер бедрә-де чүржикледип сыграм сагды, орагам орды, пелем чапдың, кәтменем урды. Уруш йыллары шу гарры эжең Акаңы ёкладан дәлдир. Ол пахыр уруш беласы-ны гөрмән,-аманадыны табшырды... Эҗем сөзүниң ара-сыны кесип, диңширгенди-де:

— Дашарың елине гулак асярмын? — дийди. Мен хем шуввулдысына гулак асдым. Елиң зарбына эпиш-гелериң говшаграк айналары шыкырдашярды. Эжем диңширгенип отуршына елиң шуввулдысында бир жады-лы сес эшидилйән ялы гөрүнүшде:

— Шунуң ялы совук ховалы гүнлерде йүрегимиң кө-ки үзүлиберерди — дийди. Мен онуң нәме айтмак исле-йәндигне аңк болуп гарашярдым.

— Мен яңы жорап өрүп отыркам дашарың елине гу-лак саланымда, шол гайгылы гиҗелерим ядыма дүшди. Ине, оглум, ине, эдил шейдипжик Акы жан үчин гиже-лерине жорап өрердим. Билмедим, жан оглум, ол жо-раплары геймек оңа несип этдими я-да ёк. Вах, оны би-лип билмедим. Хабар алардан узак болды. Бир яраландым дийип язан экени. Соңам оглумың өлүм хабары гелди. Ала гөзли огул, гара сачлы огул, чынар бойлы огул я-да душенде хеем эже-де бир агламан дуруп билерми? Ол бир йөне-мөне йигитмиди нәме? «Гелди—гечер» дийил-йәни шол экен. Мен, ынха, онуң эжеси болуп, чагалык-дан бәри өе аглап гелени ядыма дүшенок. Мен гурайын, ме-нем түйс асып өлдүрмелиң биридирин-ле! Нерессәни үч гезек лагы ураным ядыма дүшйәр. Бир гезек гоңшымы-зың гөгеле үзүминден көйнегиниң ичини долдурып маңа гетирди. Ине, шожагаз эден иши үчинем мен оны урдум ахырын. Мен эли гураның, элим гатымы-нәмеми, уран ериниң ызы ягырнысында гызарышар дурарды. Ол гай-та урлан ерини маңа гөркезип гүлерди.

Мен өз ичимден: «Эжемиң гулагына Акының сеси эшидилип дурандыр. Онуң гүлши, әңедиши, хәсиетлери гөз өңүнде жанланып, дирилигиндәки ялы гөрүп оту-рандыр» дийип пикир этдим.

Акы хакында эжем тә эртире ченли гүррүң берсе-де диңлемәге тайындым. Онуң йүз кешбинден, ынжалык-сызлыгындан ене-де нәмедир бир затлар айтмак исле-йәндигини дуйярдым. Эжем Акы хакында гүррүң ача-

нында, өзүни мыдама онуң өңүнде бергидар я-да
мамла хасаплаярды.

Акыны-да, мени-де кемала гетирен бу адамының
лиже затда бизи дәл-де, өзүни бимамла эдйәндиг
мен гең галярдым. Биз ягшы-яманы селҗерйәнчәк,
нәче бидүзгүнчиликлер эдендирис? Онуң аладасы
бирнәче эссе көпелмегине хут бизиң дүнйә инмеги
себәп боландыр ахыры? Эгер-де перзендиниң чала
бир ери сыпҗырылса, ол онуң йүрегине барып ет
Хава, эне йүреги шейле дуйгур ве эҗиз боляр. Перз
диниң угрунда ол өзүни сува-да, ода-да урмага тай
Эне йүреги шейле берк ве гайратлы боляр.

Өзүниң йүрекбагы, узак йыллап мүнде бир сө
ве алада билен эклэп саклан җигербенди Ватан угр
да вепат боланында шейле улы йитгини мертлик бил
кабул эден, ол өлүми адамкәрчилигиң иң бейик дереж
си дийип хасаплан эне, эйсем гахрыман эне дәлми нәм
Ол өзүниң шу гүнки сүйҗи гүни үчин, шол йитирен о
луна миннетдар болмалыдыгыны биреййәмден бәри ду
ярды.

Эҗемиң йүрекден сыздырып берйән гүррүңлери ону
ички дүнйәсине хас аныграк дүшүнмәге маңа көмек бер-
йәрди. Мен онуң чага болан шейле мукаддес сөйгини ө
йүрегинде нәхили ерлешдирип билйәндигине хайран гал-
ярдым.

Эҗем гүпбе бир зат ядына дүшен ялы, маңа дикан-
лап гарады-да:

— Сен шуңа ынанайгын, оглум. Нәче кәесем-де, кес-
-келләм, гөвнүне алмазды — дийди. — Бир гезек велин
хакыт гөвнүне дегдим.

— Киминг, Акынынгмы? — дийип, мен сорадым.

— Хава.

— Нәме үчин?

— Акы җан хер эгнинде бир адам отурыбермели, даг
ялы йигит болуп етишди. Окувыны гутарып, обада му-
галлымчылык эдип башланында мен оңа дийсең онат
гелинлик сайладым. Сәхедини беллэп, той энҗамыны
хәзирлэп гойдум. Ол ишден гелип, яңы чайыны өңүне
алыпды. Шонда мен оңа: «Тоюмыза-да, саглык болса
бәш гүнҗүк галды» дийдим. Ол маңа «Ёк, же, гел, шу
тоюмызы гойболсун эдели» дийди. Мен өр-гөкден гел-
дим. «Бу нәхили гүррүң болдугы» дийдим. Ол маңа:

...ез сөййән гызым бар» дийди. Мен оны хер зат... ыржак болдум. Болмады. Гахарым эдил депә...айды. Ине, онсоң:«Я эжеңден гечерсиң, я-да шо...ерсиң!» дийдим. Ол өр-гөкден гелди-де, маңа ...ди. Соң йүзүни ашак салды-да, бир агзам геп... Мен болса ичимиң янгынына агладым. Ол шон...рден башыны гөтерди-де: «Эже жан, сенден гечип ...!» дийди. Шейдибем, балаҗыгым өз сечип-сай...ер ярына өйленип билмән урша гитди. Шол эден ... велин, өлсем-галсам йүрегимден чыкмаз — дий..., эжем келлесини яйкады.

... ярысындан көпрәги өрүлен жорапдыр йүплүкле... бир гандала йыгнашдырып гойды-да, дүйбүнден ...а лабызда өвүт берижилик билен гүрледи.

— Өтен агшам: «Бу ишиңе гошулып билмен» диени... гөрме, оглум. Эжеңде чигит ялыжагам өйке ёк... Сениң өз халаның, эжең халадыгыдыр. Сениң тоюң...эзил эдиниш яйнасам, онсоң эжеңде арман галанок. ...е велин, жан оглум, инди бери уруш дийип, зат ди... арамыза айралык салмаверсин.

...ен эжемиң гөвнүне дегмәндигиме дүшүнип ынҗал... себәби онуң гөвнүне етип билсем арманым ёкды. ... оны шатландырып билжек сөзи тапандыгыма беге...

— Аркайын болай, эже, инди уруш болмаз! — дий.... Мениң бу сөзүме ол эдил кичижик чага ялы улы ...гатланма билен йылгырды-да:

— Уруш турмаса боляр, оглум, бизиң башга доку...ыз дүзүв — дийди.

Онуң йүзүнде гайгыдан нам-нышан ёкды. Хәлки бир ...ада бакян гөзлери шатлыклы йылпылдашып, өйүң ...ин ерине гезим эдйәрди.

Ол еринден ениллик билен гопды-да, сагада серетди.

— Бов, оглум, сагат үчден ишләп йөрен ялы-ла, ята...ерәли!

Аз салымдан эжем ука гитди. Чыраның шөхлесине онуң йүзи агарып гөрүнйәрди. Ол укудака нәмедир бир ...ада йылгырярды. Белкем, ол хәзир хас шатлыклы гел...жек гүнлерини гөрйәндир? Белкем-де, ол өзүниң арзув...лап йөрен тоюны тойлаяндыр! Онуң бу сүйжи укусына ...эсгел бермек ислемейән ялы, дашарың ели-де песелип...ди.

Мен усуллык билен онуң үстүни япдым. Чыраны сө дүрип, ериме геченимде эпишгеден дүшйән сүйт ялы дың гижәниң ялкымы өйүң ичини ягтыландырярды.

Гиже шейле гөзелди, парахатды. Мен тә ука гид чәм эжемиң аркайын дем алшына диң салып ятдым.

БИР ТАХЯНЫҢ ТАРЫХЫ

Эжеси Амана тәзеже тахя гейдирди. Аман хо тәзеже тахяның нагышларының арасында өз адың языландыгыны гөрүп, шейле бир бегенмек бегенди, х йөне гояй!.. Онуң ады шейле овадан языланлы үчин сиңе сынлаймасаң бейлеки нагышлардан тап вутландырып билжек гүманың ёкды. Бу тахяның тыкмачлыгы диңе бир онда Аманың адының языла дыгы. дәлди. Ол шейле бир сүннәленип, шейле б чеперчилик билен тикилипдир велин, гөренлер хайр галярды.

Аманың бу геен тәзеже акгайма тахясыны онуң өзи билен окаян класдаш гызлары дәл, хатда муга лымлара ченли гөрүп чыкдылар. Зәхмет мугаллым Жерен Ашырова болса, оны асыл элинден дүшүрес гелмеди. Оны гөзүне голай-голай тутуп серетди. Онуң хер нагшының шейле жай, шейле догры тикилишине йүпегиниң рецкиниң говы хем айыл-сайыллыгына ге галды. «Бә, мунуң кетенисем дик дуран, түйс барың ятан кетениден болмалы» дийип ичини геплетди.

Аман, муны саңа ким тикип берди?

— Хич ким?

Жерен Ашырова Аманың берен жогабына гең галып йылгырды.

Ол нәхили хич ким?

— Хавва-да, хич ким. Муны маңа эжем берди.

— Эжең беренем болса я-да башга беренем болса, гараз, бири тикендир ахырын?

Билемок, ёлдаш мугаллым.

Жерен Ашырова ене-де гүлди.

— Ол нәхили билеңок? Саңа шейле оңат тахяны кимиң тикип берендигини билеңокмы? Ол хут сениң адыңам нагша гошуп языпдыр ахырын.

Аман билемок диен маны-да ене-де келлесини яй-

...ы. Жерен Ашырова «гең зат» дийди-де, соң Амана ...аг бермеди.

Ал, саглыкда гейип-тоздурмак несип этсин. Ки...и болса эли чепер тикен экен.

Аман өзүниң шейле оңат тахясының бар экендиги...е шондан соң гөзүни етирип галды. Ол өз тах...а шейле гуваныл, шейле аявлы саклаярды.

Гүнлерде бир гүн Аман дүмевледи-де, оба врачы... янына барды. Бәш-алты гүнүң ичинде Аман дү...иден сапланды. Ине, шонда справкасына гол чек...рмек үчин баш врачың янына барды. Аман баш ...ачын кабинетине гиренинде Гөзел Аннаевна нәме-...р бир зат язып отырды. Гөзел Аннаевна башда Амана үнсем бермеди. Столуң аңырсына гечип отур...на хатыны язмагыны гоюп, йүзүни галдырман диен... Аманың хабарыны алды-да, справка гол чекди. Аман «саг бол» дийип, кабинетден чыкыберенде баш врач оны саклады.

— Ханы, мениң яныма гел!.. Гаты оваданджа тахяң ...ар экен. Ханы гетир, менем гөрейин.

Аман утаныл, бирнеме алҗырап, башындакы тах...ны чыкарды-да, Гөзел Аннаевна узатды. Тахяны ...не аланындан Гөзел Аннаевнаның йүзи-гөзи үйт...эп гитди. Тахяны тутуп дуран эллери сандыр-сандыр ...ди. Ол аяк үстүнде дик дуруп билмеди-де, стулунда отурды.

— Муны саңа ким берди?

— Эҗем.

— Сениң адың нәме?

— Аман.

— Аман?!

Шундан соң баш врач Амана тәзеден сын этди. Юваш-Аманың йүзүне чиңерилип-чиңерилип серетди. Юваш...лык билен ериндеп турды-да, Аманың янына гелип, оны гуҗаклады. Сачындан, йүзүнден сыпалашдырды. Аман бир сөв билен башыны гөтерип, Гөзел Аннаевнаның йүзүне серединде онун аглаяндыгыны гөрди. Оны гөрүп Аманам алҗырады. Онуңам бирхили агласы гелди. Ол бейле-бейле затлара гарашмаярды ахырын!.. Аман хер хал ондан сорамага өзүнде гүйч тапды..

— Сизе нәме болды? Нәме үчин аглаярсыңыз?

— Хич зат, Аман җан, хич зат. Бар, бар. Окувыңа

бар. Инди сен кемсиз гутулыпсың. Эжене, какаң менден көп салам айт.

Аман кабинетинден чыкып гиденде-де, Гөзел Аннаевна аглап дурды. Баш врачың бу ягдайы Аманы бичак үнжә гойды. Ол хич зада дүшүнмән, гең галмадан яңа алжырап, нәдип өйлерине геленинем дуйман галды. Болан ягдайы эшидип, эжесем гең галды. Эмма нәме себәбедир, бу гүррүңе онуң какасы гошулмаярды. Ол Аман билен эжесиниң гүррүңлерини эшитсе-де эшитмедиксирән болуп, нәче гүн бәри окап йөрен күти китабыны окап отырды. Ол шол окап отуршына эп-эсли вагтлап гымылдамады. Бирденем окап отуран китабыны япды-да, улудан демини алды.

— Сизиң хич затдан хабарыңыз ёк.

— Нәме болупдыр? — дийип, Аманың эжеси билесигелижилик билен адамсының йүзүне бакды.

— Гөзел Аннаевна бу дүнйәде менден белет адам ёкдур — дийип, Аманың какасы нәмедир бир затлары айтмак үчин ене-де улудан демини алды. Шейдип эп-эсли отурды-да, гүррүң бермәге башлады.

— Билер болсаңыз, Гөзел Аннаевна обамызда иң овадан гызды. Ол вагтлар Гөзелиң я он еди я он секиз яшы барды. Ол шол вагтларам мекдебимизде медсестра болуп ишлейәрди. Ол барып ятаң түркмен гызам болса, ак халат гейнен чаглары бу төверегиң гызларына меңземезди. Бир гөрсең ак гуша, бир гөрсең перә, бир гөрсең хүйре меңзәрди. Дили сүйжи, мыдама гүлүп дуран гөзлери барды. Ол биз дийип, бизиң өйүмиз дийип өлүп-өчүп ятырды. Эгер шол болмадык болса мениң өмүрлик көр галайманымам мүмкинди. Онуң мениң трахомамы айырҗак болуп этмедик эми галмады. Бир йыл-ики йыл иш эдинди. Ахырын гутулдырды. Ол мениң эжеми үч гезек өлүмден алып галды. Ол биз үчин йөне бир врач дәлди, эдил эртекилердәки сымруг гуш ялыды. Башымыза бир иш дүшдүги шол вагт пейда болярды. Дерревем дадымыза етишйәрди. Шейле овадан, шейле башарҗаң, шейле акыллы гыз боланы үчин, онуң ышгында обаның әхли йигитлери сер-сепилди. Хер кимиң шоңа яраныпп билсе, өзүни шоңа говы гөрдүрип билсе арманлары ёкды. Эмма, нәме үчиндир, ол мени хемме кишиден говы гөрйәрди. Ол вагтлар уруш йылларыды. Бир гарнымыз ач, бир гарнымыз докды. Эгин-эшигимиз юкады. Гөвнү-

болмаса, бизден хор яшаян адам ёк ялыды. Ол шонда-да, башга кишиниң дәл, диңе мениң яныма гелип гелерди. Җан саглыгымы, дурмуш ягдайымы сорарды. Мен шонда ачлыгымам, хор-хомсулыгымам, ...и кынчылыкларымам унудардым. Өзүми иң багтлы адам саярдым. Гөзел башга бирини дәл, мени говы гөрйәрди ахырын! Онуң мени, бизиң өйүмиздәкилериң хеммесини нәме себәбе шейле оңат гөрйәндигине отурып-отурып хайранлар галардым. Мен шол вагтлар Аман жан сенден улы дәлдим. Я он дөрт, я-да он бәш яшларымдадым.

Аман какасының бу җан-тенден берйән гүррүңини гулак герип диңлейәрди. Ол какасындан башга зада дәл, Гөзел Аннаевнаның тахяны гөрүп нәме үчин агландыгыны сорасы гелйәрди. Какасы велин нәме себәбдир-де, ол хакда гүррүң бермән Гөзел Аннаевнаның яшлык йыллары, өз яшлык йыллары хакында гүррүң берйәрди.

— Йөне велин шол йыллар мени өмүрлик утанҗа гоян бир вака болды — диййип, Аманың какасы ене гүррүңини довам этдирди.

— Уруш гутарды. Гөзел хас овадан, хас бердашлы гыз болуп етишди. Онуң ишинден әхли оба разыды. Оңа сөз айдярдылар, хер ким оңа өйленҗек болярды. Гөзел велин оларың хеммесини бир себәп тапып ызына гайтарярды. Шейдип Гөзел йигрими яшады. Соң йигрими бир яшады. Соң йигрими ики яшады... Йигрими бәш яшады. Ол шонда-да дурмуша чыканокды. Бир гезегем.

...Хава, хава, шол гезек Гөзел йөрите мениң яныма гелди. Мен оны гөрүп өр-гөкден гелдим. Аглап-аглап гөзлери дым-гызыл болуп гидипдир. Башында гара йүң яглыгы барды. Ол шонда гелип, эдил голайҗагымда отурды. Йүзүме шейле бир найынҗар серетди велин, тас йүрегим эрәп акыпды. Мен онуң шейле гарайшыны хич вагт гөрмәндим.

— Сен мени багышла! — дийди

— Мен нәмәни багышламалы? Сениң айдып отуран задың нәме?

— Менде инди чигит ялы гүнә галмады. Сиз менден разы болуң!

Ол шейле диййәрди. Өзем етишибилдигинден деми-демине етмән аглаярды.

— Сен нәме айдып отырсың? Биз нәмеден разы болмалы?

Мен шей диййдим велин голтугындан тәп-тәзе тахя чыкарды-да, маңа узатды.

— Мен муны йөрите сең агаң Аман үчин тикипдим. Ол диенимем миессер болмады. Мен оңа гарашдым. Кән гарашдым. Хушумда-да гарашдым, дүйшүмде-де. Уруш ятандан соңам бәш йыл гарашдым. Гой инди бу сизде дурсун.

Мен нәмәниң нәмедигине диңе шонда дүшүнип галдым. Утанжымдан ер ярылмады, менем гирмедим. Мен шол чака ченли Гөзел мениң агамы сөййәндир өйдүп биржигем келләме гелмейәрди. Ол менем, бизиң әхли өйүмизем агам Аманың хатырасына онат гөрүп йөрен экени. Мен велин гөр, нәхили самсык пикирлер әдип йөрүпдирин. Ине, шонда мениң агам бир гезек дәл, ики гезек өлен ялы болды. Шейдип Гөзел бизи өмүрлик ташлап гитди. Ашгабатда окап врачлык кәрини эле алып гелди. Соң ол дурмуша чыкды. Шол дурмуша чыкан гүнем ене-де агамың ясыны тутдум. Шейдип агам бир гезек дәл, үч гезек арадан чыкана дөнди. Шейдип мен онуң агам үчинниетләп тикен тахясыны саклап йөрдим. Ине, индем ондан бәри, гөр нәче йыллар гечди. Сен дүнйә индиң, Аман жан, Саңа агамың адыны дакдым. Ине, онсоң, Аман жан, сен Гөзел Аннаевнаның сени гөрүп, сениң тахяңы гөрүп шейле хапа боландыгыны гең гөрме. Оңа хормат гой, сыла, сарпасыны тут!... Олам агамызың өлүмине дес-дең яс тутупды.

Аман какасының гүррүңини диңләп эп-эсли отурды. Өз башындакы тахясыны элине алып, оңа ымашгандан сын этди. Инди ол бу тахя мукаддес бир зат хөкмүнде середйәрди...

Догруданам, бу йөне бир тахя дәлди. Урушда чекилен айралыклардан, пидалардан, түркмен гызының өз ашыгына синдирен иң арасса, иң нәзик, иң гүйчли сөйгүсинден галан ядыгәрликди.

КИЧИ ГЕЛИН

Гулмырат ага дөвлетли адамды. Үч оглуның икисини өерипди. Олар инди өйли-ишикли болуп, херси бир

ерде яшаярдылар. Онуң янында галан иң кичи оглы Беглиди. Онсоң Гулмырат ага билен Сона эҗе Беглиниң үстүнде көкенекдилер. Ол оларың көрпелери болансы үчин болса-да ахмал, екеже гүнем Беглиден айры яшаслары геленокды. Оны басым өйлендирҗекдилер. Бу гезек көрпе огуллары болансоң хас улы той тутҗакдылар. Эмма Бегли Ашгабада окува гитмели болды-да, Гулмырат ага билен Сона эҗәниң бу арзувлары ыза тесди. Бир гүн Бегли каникула гелнинде эҗеси оңа совал берди.

— Ери, оглум, инди шейдип гезҗек йөрҗекми? Ханы, гелин меселәмиз нәхили боляр?

— О нәмәниң гелни?

— О нәмәниң гелни дийип мөнсүрән болмасана. Йигрими яшадың, өйленме ниетиң ёкмы?

— Ёк.

— Шейдип, өйленмән гезиберҗекми? Ил-гүн нәме диер?

— Илиң бизиң билен нәме иши бар, эҗе! Оглум энтәк окаяр диерлер.

— Ол окувың бәри-бәрде гутарҗак затмы? Бәш йыл ахырын.

— Өзүм айдарын, эҗе.

Олар бир ай гарашдылар. Эмма Беглиниң гелин хакында айдан зады болмады. Ики ай, соң тегелек бир йыл гечди. Бегли шонда-да гелин хакда хич зат диймеди. Үч йыл гечениден соң велин... Ине бир гүн...

Шол йыл Бегли өйлерине каникула гелнинде яны гелинли гелди. Эҗеси бу хадысаны гең гөрүп, оглуна совал берди.

— Бу ким?

— Гелним.

— Ялан сөзлеме!..

— Чыным, эҗе.

—Ненең утанмадың, ненең уялмадың?

— Нәмеден утанып, нәмеден уялайын?!

— Шу мениң гелним дийип, ил-гүне ненең чыкайын? Нәме болупдыр?

— Ханы мунда бүренҗек? Ханы мунда гыңач? Ханы мунда ички гейим?

— Бу мениң өзүм билен биле окаяр. Биз онуң билен Ашгабатда ЗАГС-да никалашдык.

— Ёк, Бегли жан, ёк. Гетирениң шу болса се…
гелниңем гөзүме гөрүнмесин.

Бегли оңа нәче дүшүндирҗек болды, эмма б…
ды. «Вах, какамың өйде ёклугы-да, ёгсам бейле б…
мазды. Ол маңа дүшүнерди» диййип ичини геплетди…
шонда чөле, какасының чопанчылык эдйән ерине г…
мәге хыялланды. Хер хал сакланды. «Мен хәзир г…
йин. Белкәм, соң дүшүнерлер» диен нетиҗә гелди. Ш…
дибем Бегли гелни билен ызына Ашгабада гайтды. Ш…
гидишине-де йыл ярымлап өйлерине гара салмады. …
лериндеи гелен хата-да җогап бермели. Йөне бир …
велни оны гыссанмага межбур этди.

— Акгүл, шу гүнки отла етишмесек болҗак дәл.

Нәме болды?

— Эҗемден хат гелди. Эртир онуң тойы. Ол алт…
яшапдыр. Әхли оба онуң тоюны тутярмыш. «Гел…
алып гелмесең сенден разы дәлдирин» диййип язып…
Эшидйәрмиң, Акгүл!

— Мен-ә гитҗек дәл. Өзүң бар-да геләй.

— Биз эне-атаны өйкеледип билмерис ахырын.

— Ёк, мен гитҗек дәл.

Сен мени оңат гөрйәрмиң?

— Ёгсам нәме?

— Эгер мени оңат гөрйәниң чының болса гидерсиң.

Олар гитдилер. Олар ики болуп дәл, үч болуп гит-
дилер. Бегли билен Акгүлден башга-да оларың ян…
Акмырат диен алты айлык огулларам барды. Ар…
оларың эҗесине совгат алмандыклары отлудан дүшен-
леринден соң ятларына дүшди.

— Бу-ха улы масгарачылык болды — диййип, Акгүл
Беглиниң йүзүне серетди.

— Зелели ёк, оңа соң бир оңат совгат алып берерис
— диййип, Бегли Акгүле гөвүнлик берди.

Той, догруданам, улы болды. Гөвнүңе болмаса, бү-
тин оба шу тоя йыгнанан ялыды. Сона эҗе бу гүн кем-
сиз безененсоң бирхили даяв, бирхили гөрмегей гөрүн-
йәрди.

Ичиңи якайын диен ялы, хер ким Сона эҗәниң алт-
мыш яшына гетирилен совгатлары сынлаярды. Олар
гөренлери биленем оңман:

— Ханы улы оглуң гетирени, ханы ортанҗы оглуң
гетирени, ханы кичи оглуң гетирени? — диййип сораяр-
дылар.

Той гызып етжек дережесине етипди. Хер ким Сона эжәниң тарыпыны етирйәрди. Онуң жаныпкеш колхозчулыгыны, уруш йылларында билини гушап, эркек кишилериң орнунда дуруп ишләндигини өвйәрдилер. Көп адамлар чыкып гепледи. Хут колхоз башлыгының өзем чыкып гүрледи. Ол:

— Сона эже колхозсыз оңуп билмез, колхоз Сона эжесиз — дийип айданында, хеммелер эл чарпышдылар. Колхоз башлыгы:

— Сона эже бу гүн алтмыш яшанам болса, онуң өз мәхрибан колхозындан эл үзмежегине ынанярыс. Ол мыдама бизиң яшларымыза гөрелде болар. Олара иш өвредер. Сона эже үчин колхозың гапысы мыдама ачыкдыр — дийип сөзүни соңлады.

Той шейле хезилди, шовхунлыды. Бир Акгүл — Сона эжәниң кичи гелни гыраракда эгнини гысып отырды. Ол утанжындан ере гирәйжек болярды. Сона эжәниң шейле улы тоюна совгатсыз гелендигине нәдерини биленокды. Онянча мәрекәниң ичинден кимдир бири:

— Сона эже, ханы огулларың, гелинлериң совгадыны гөркезсене! — дийип гыгырды.

Шонда Акгүлүң ини дыглап гитди. Йүреги гүрс-гүрс уруп, агзындан чыкайжак болярды.

Сона эже улы оглунын, соң ортанжы оглунын совгадыны гөркезди. Хәлки адам ене-де Сона эжә совал берди.

— Ханы кичи оглуң гетирени?

Сона эже бирбада нәме жогап бержегини билмейән ялы, сесини чыкарман совал берен адама тарап эп-эсли середип дурды. Үмсүмлик аралашды. Хер ким Сона эжәниң нәме айдарына гарашярды. Бир топар аяллар болса бири-бириниң гулагына чавуш чакярды.

Сона эже хич киме хич зат диймән өйүң ичине гирип гитди. Шол бада-да даш чыкды. Бу гезек онуң элинде ак көйнеклиже, торсук ялжак алты айлык бир чага барды. Сона эже мәрекәниң ортарасына гечип, элиндәки огланжыгы ики эли билен ал-асмана гөтерди-де:

— Ине, мениң кичи оглумың совгады! — дийди.

Шол вагт мәреке улы шовхун турузып, улы шатлык билен эл чарпды. Шондан соң той шовхуны хасам артды. Акгүлүң йүзүне мылайым яз шемалы деген ялы улудан дем алды.

Адамың гурлушыны гең гөрдүм. Бичак гең гөрдү Ёгсам ондан бәри гаты көп вагт гечипди. Отуз йыллап кән. Отуз дөрт-отуз бәш йыл гечен болса-да а мал. Хер кимиң иш-дерди өзүне етик. Хер гүнүң өзүне етик аладасы, өзүне етик хысырдысы бар. Шейдип ы лы-ызына гүнлер гечип, айлар, йыллар айланып ада пахыр көп затлары хушундан чыкаряр. Мениң си гүррүң бермекчи болян вакам хем бир вагт хушумда чыкып гидипди. Оны ятлайын дийип ятламадым. Ятла йын дийсемем ятлап билжек дәлдим. Оны ятламага мени бир гызҗагаз межбур этди. Ине, шонда мен азла -көпде йүрегиңе тәсир эден ваканың адамың калбында хич вагт гитмейәндигине гөзүми етирдим. Диңе оярма га, ятламага белли бир задың себәп болмагы герек.

Ол гүнүң хөзири башгады. Баглар ак гүле басыры лып отырды. Гүн чыкып дурды. Бар задың йүзи тәзе ленипди. Байырларын үсти гөк өвүсйәрди. Адамларам гыш эшиклерини чыкарып, енил-елпай гейнип башлап дылар. Менем пенжегимиң иликлерини яздырып, дөшү ми ачып ишден өе тарап гайдып гелйәрдим. Мен өз янымдан бал арыларының шейле етишиклидиклерине хайран галярдым. Олар көпдүлер, бичак көпдүлер. Хер багың үсти арыдан яна ваг ясаярды. Олар гүлден-гүле гонуп, шейле ыхласлы, шейле ядамазак, шейле туганъ ерлилик билен нектар топлаярдылар. Бал арыларының дердинден ак гар болуп отуран агачлардан нәзиҗек ап-ак гүл япражыклары ызыны үзмән ягып дурдылар. Бар зат оваданды, хатда арыларам язың бу гөзел гөркүне өзболушлы җанландырыжы херекет гошярды. Мен бу затлары сын эдип баршыма бирбада бар зады унудыпдым. Эгер маңа хич зат пәсгел бермедик болан болсады, онда мен хенизем язың җадылайҗы тәсирин ден айңалып билжек дәлдим. Бирденем... Бирден нәме дир бир зат себәп боляр-да, яп-яңкыжа бир секунт, ёк, бир секундың мүңден бир бөлежигинден өңки эдип гелйән пикириң дыр-пытрак боляр. Ине, онсоң дүйбүн ден тәзе ойлар, тәзе аладалар, тәзе тәсирлер башланяр.

Бирден... хәлиден бәри менден галман гапдалымдан эли бедрели йөрәп гелйән гызҗагаз бир зада бүдреди-де йүзинлигине йыкылып гитди. Ичи долы сувлы бедреси бир тарапа дүңдерилди-де, дүнйәни өл-сув этди. Мен

...жагазың голундан тутуп, еринден галдыранымда ...ң элиниң үстүниң сөюлып, ганжарып дурандыгыны ...дүм. Мениң оңа небсим агырды. Ёгсам онуң ярасы ...жа бир затды. Үч-дөрт гүнүң ичинде хич зат бол... ...лык ялы гутулып гитжекдигине-де акылым чатярды. ...е ол эл маңа башга эли ятлатды. Шейле эли мен ха... ...гөрдүмкәм? Ол эл кимиң элиди? Эжем пахырың ...икә? Онуңам эллери гаражады. Онуң эллериниң ...хачан гөрсең ярык-ярык, чызым-чызымды. Оны гө... ...бирденем какамың этлек, гөдекси ёгын бармаклы, ...арлак эллери ядыма дүшди. Нәме үчиндир-де, ол ...маңа якын, шейле мәхирли гөрүнди.

—Нәме, бүдредиңми? Ёлуңа середип йөрәрлер ахы...!

Гызжагаз йүзүни ашак салып дуршуна маңа хич зат ...ап гайтармады-да, ганжарып дуран кичижик элле... ...хол бейледе дүңдерилип ятан бедресине тарап ...тды.

— Сувы нireден гетирйәң? Өз краныңыз ёкмы?

— Кранымыз дөвүлди. Шу гүн бежержег-ә диййәр ...ер.

Гызжагаз шей дийди-де, агырлы эллерини силке... ...дирди.

—Башда кичирәк бедре билен гайтмалы экениң. Бу ...ак улы бедре ялы-ла. Бу саңа гаты агыр болар. Сен ...ы долдурман ярпырак эдип алып гайдайсаң болмады...ы?

Гызжагаз шол ашак бакып дуршуна бирден келлеси... ...галдырды-да маңа серетди. Ол маңа середенинде йү...регим жиглэп гитди. Ики саңжак гара гөз, ики саны гара сач!... Озал гөрен гөзлерим, озал гөрен сачларым... Бу йүз маңа шейле бир таныш, шейле бир якын, шейле бир мәхрибан!.. Йүрегим авап бирхили өзүми йитирип башладым. Нәме себәбедир-де, онуң өңүнде дыза чөке... ...сим гелди. «Бейле-де бир меңзешлик болар экен-ов. Бу ...ол ахырын!.. Адыны, нереде яшаяндыгыны бир сора...ын...» Мен бу сөзлери ичимденми я-да дашымдан ай...данымам билип билмедим. Гыз барха маңа ховатырлы середип уграды. Йүзүме чиңерилип-чиңерилип серетди. Мең болса ол серетдигиче өзүми йитирип барха ысгы...ным гачярды.

— Адың нәме?

«Адымы нәме эдерсиң» диен маныда йүзүме сер...

— Гызжагаз, мен сениң адыңы хөкман билм... Эшидйәрмиң, хөкман билмели.

— Жерен.

— «Жерен!» Әлхепус!.. Хей, бейле-де зат болар... Онуңам ады Жеренди ахырын!.. Мен, догрудан... зыма чөкдүм.

— Ниреде яшаяң? Кимиң гызы?

Ене-де нәмедир бир затлар диймекчи болдум. Эли... билен сачларыны сыпасым гелди. Гөзүм петрәп, ики г... зүм билен гызжагазы ийип барян болмагым хем ...мүм... кин. Гыз мениң болшумдан горкдымы, нәмеми, бирде... йүзүни ак там эдип, бош бедресини шакырдадып ая... дыгына гачып гитди. «Дур» диййип гыгырмага-да мех... лым галмады.

Инди маңа хич задың тәсири ёкды. Язың шейле би... хоштап, өлә жан берижи ховасам, ак патрак бо... луп ачылан эрикдир үлже гүллерем, гүл дүнйәсине ху... жүме чыкан сан етмез бал арыларам, хич зат тәсирини етирип билмейәрди. Әхли ой, бар пикирим, акыл-хушум Жеренди. Яңкыжа гызды. Яңкыжа гыз! Сени гөрмедик болсам говы боларды. Сен хайсы топрага чекип, хайсы гудрат аркалы мениң Жереними меңзәп билдиң? Дүнйәде хич зат икинжи гезек гайталанмаяр диййәрлер. Сен нәхили болуп гайталаныпп билдиң, Жерен! Жерен жан! Сен дирикәң, гөзүм саңа дүшениңден соң сениңем, мениңем чагалыгымызың өлмәндигине, ериң йүзүнден йитип гитмәндигине гөзүм етди.

Сен нирә гачдың Жерен? Өйүңиземи? Я-да өврүлип ене сув алмага гитдиңми? Өйүңиз ниреде? Яшаян өйүңизиң номери нәче? Сени гөресим гелйәр! Гөресим гелйәр! Гөресим гелйәр...

Шол гүнем, эртесем йүрегим ерине гелмеди. Шол йүрегим авады дурды. Оны гөресим, онуң билен гүрлешесим гелйәрди. Эмма мен оңа еди гүнден соң душ гелдим. Ол маңа бу гезегем ишден гайдып гелйәркәм шол өңки душан-көчәмде душ гелди. Оны гөренимден ене йүрегим жиглэп, батлы-батлы урмага башлады. Мен оны магазинден гелйәндир чак этдим. Элинде тор, торуң ичинде болса кагыза доланган затлар барды.

— А гыз, ниреде яшаяң?

Гыз мениң сесими эшиденимден күртдүрип дурды.

Ене-де горкуп йүзүме серетди. Мен болса инди оны шол вагт өз диййән Жереним хасап эдйәрдим: Бу Жерен билен өз диййән Жеренимиң серединде тапавут ёкды. Гөзүме болмаса, эшиклерем бирди. Ол ене менден гачжакчы болды.

— Жерен! Гачма! Мен сени танаян ахырын!

Ене йүзүме чинерилди.

— Вай-ей! Мениң-э сиз гөрен җемендәм дәл.

— Җерен! Сен дүнйә ики гезек гелен болайма?

Бу гезек ол чыны билен горкды. Гөзлери шейле бир тегеленди велин, эдил апбасы ялы ялдырады. Ене-де менден гачып гитди. Мен онуң шейдип гачып гитмегине шейле бир гынандым велин, хий, йөне гояй!

Өе гелибем ынжалыгым болмады. Җерен гөзүмиң өңүнден гиденокды. Хей, бейле-де меңзешлик болар огушян! Меңзешлиги бар болсун!... Ол мениң йүрегими өзүниң инчежик, акжа, кичижик эллери билен мынчгалап, мынчгалап, түйдүм-түйдүм эдип гитди. Мен инди онсуз, оны гөрүп дурмасам такат эдип билжек дәлдим. Оны өзүмден сәхелче-де гачырасым геленокды. Оны өзүме өвренишдиресим гелйәрди. Йөне оны өзүме нәхили өвренишдирҗекдигими велин билип билмейәрдим. Өйлерине бармак бир айыпды, өйүмизе чагырмак ондан-дам бетер айыпды. Мен шейдип бу меселе барада көп пикир этдим. Өз янымдан «Берим гөкден ёл ясар» дийипдирлер. Хер ничигем болса ол энтек бир яш гызжагаздыр» диен нетиҗә гелдим. Шейдибем оңа ниетләп оваданжа бир яглык сатын алдым. Онуң яшаян җайларының янына барып, оңа гарашдым. Хернә кән гарашдырман чыкды. Ол бу гезек мени гөрениңде йүзи агарып гитди.

— Җерен, мен саңа яглык гетирдим — дийдим.

Җерен озал маңа горкулы середйәрди. Бу гезек гахарлы серетди. Бу болса маңа башгача тәсир этди. Онуң шейле гахарлы дурушы өз диййән Җеренимиң иң агыр, гайгылы гүнлерини ятлатды. Бу болса йүрегимиң ярасына дуз сепди. Онсоң оңа өз Җереним хөкмүнде арз этдим.

— Ме, шу яглыгы ал. Гой, бу менден саңа ядыгәр болсун!...

Элим сандыр-сандыр эдйәрди. Мен нәме себәбе сандыраяндыгымы билип дурдум. Алмаса бичак гынанҗак-

дым. Эгер ол мениң бу яглыгымы алса, өз диййән Җерениминң өңүнде азажык-да, болса өз борҗумы берҗай этдигим болҗакды. Бу Җерен болса гайта ичиңи якайын диен ялы ал-петимден алды.

— Нәме, сен мениң какам ёк дийип үстүмден гүлҗек болярмың?! Яглыгың көп болса, гит-де өз гызыңа бер!...

Җерениң нәхили өйлерине гирип гиденинем дуймаң галдым. Ол мениң йүзүми шейле далар өйдүп хич вагт пикир этмәндим. Хут кичижик чага ялы богазым долды.

Вах, ол маңа дүшүнмеди. Дүшүнен болса бейтмезди. О йыллар гытчылыкды. Урушдан хер хили хопукдырыжы, айылганч хабарлар гелйәрди. «Пыланам өлүпмиш, пыланам атсыз-өвзарсыз йитипмиш» диййәрдилер. «Душманлар пылан шәхерем, пылан областам алыпдырлар...» диййәрдилер. Онуң үстүне: «Пылан адам ачлыгындан өләйипмиш» диен хабарларам яйрап башлапды. Вах, сен ол затлары билеңок, Җерен! Эгер билйән болсаң мениң гөвнүме дегип, саңа ниетләп алан яглыгымы алман сөгүп гитмездиң. Ол вагтлар мениңем яшым сениңкиден улы дәлди. Я он биримде я-да он икимдедим. Шол гүнлер какам пахыр эдил сениң ялыҗак, хава, хава, Җерен, эдил сениң ялыҗак бир гызың элинден тутуп, өйүмизе гетирди. Адына Җерен дийди. «Мунуң какасы урушда өлүпдир. Эҗесем ачлыгындан...» дийип, башга хич зат айтмады. Ол вагтлар мениңем эҗемиң өленине көп вагт болманды. Онсоң Җерен бизде яшады. Онуң әхли херекетем, йылгырышам, яшам саңа меңзәп дурды. Какам гаты ир турярды. Җерен болса какамданам ир туруп, оңа хызмат эдйәрди. Чайыны гайнадып, өңүнде бир дөвүм арпа чөрегини гойярды. Соң маңа чай гайнадып берерди. Әхлимизиң эшигимизи ювуп берерди. Өйүмиз үчин иң кын меселе агыз сувумызам Җерен гетирерди. Ол вагт обада екеҗе кран боларды. О-да бизиң өйүмизден эп-эсли узакда ерлешйәрди. Мен сув дашамагың нәмедигине оңат дүшүнйәрдим. Екеҗе гезек сува гитдим, екеҗе бедре сува гүйҗүм етмән тас голум дүшүпди. Дөкән-сачан эдип ярысыны ёлда дөкдүм. Какам мениң бу гөзгыны ягдайымы гөрүп «Сениң мунын гүзаплык боляр, оглум. Инди бери сув гетирҗек болуп азара галма. Өзүм гидерин» дийипди. Җерен болса менден кичем болса, ики саны долы бедрәни дөкмәнҗик гетирйәрди. Онсоң бизиң Җеренсиз гүнүмиз гечмейәрди.

Какам икимизиң ялңыз тутарыгымыз Жерениди. Биз Жерене, Жеренем бизе шейле бир өвренишипдик велин, хий, йөне гояй! Менем, какамам онуң кесекилигини бир вагт унудыпдык. Оны өзүмизиңки, мен-ә жигим, какамам гызы хасаплаярды.

Уршам ятыпды. Жеренем, менем инди эп-эсли улалыпдык. Жеренем, менем окувдан гелипдик. Соңурак какамам ишден гелди. Инди өңки ялы дәлди. Иере-ичере-де задымыз барды. Сачагымызда, гараз, чөрек тапылып дурярды. Жеренем шол гүн бизе сүйжи мәш биширип берипди. Менем, какамам мәши говы гөрйәрдик. Шейдип гүн яңы яшаянда үйшүп, хезил эдинип отырдык. Шол вагтам тамымызың гүнбатар тарапындан йүзүни гараңка тутуп бир адам гелди. Ол адамының эгнинде көнерәк шинели барды. Аягында горсулдавук солдат әдиги барды. Ол отурман дик дуран еринден бизиң билен саламлашды. Какамың адыны сорады. Ахырында-да: «Жерен-ә мениң өз жигим болмалы» дийди. Мен онуң «Жигим болмалы» диен сөзүни халамадым. Нәтжек, шей дийди-дә... Ол адам шол гиже бизде болды. Эртесем адамлар маслахат этдилер-де, Жерени шоңа бермеги карар этдилер. Мен шонда-да өзүме буйруп билйәрдим. Жерен гитжегини чынгардып, өз эгин-эшиклерини бир елйыртан яглыга дүвүп башлапында велин, дуруп билмедим. Эдил гыргы ялы болуп, Жерениң үстүне топулдым. Элиндәки дүвүнчегини гарбап алдым. -да: «Гитмерсиң» дийдим. Жерен шонда маңа шейле бир пайынжар серетди велин гынанжымдан йүрегим гыйым-гыйым болды.

— Нәдейин, доганым-да... Мени изләп гелен болса гитмели болар-да — дийди. Мен эдил кичижик чагажык ялы мөңңүрип агладым. Жеренем аглады.

Шейдип Жерен гитди. Диңе какам икимиз галдык. Жерениң бизе нәхили герек экендигини, Жеренсиз гүнүмизиң кын экендигини, Жерениң гиден гүнүниң эртеси билип галдым. Какам шол гүнем, эртесем чай-нахарыны иймеди. Менинем зат иесим гелеңокды. Икимизем пата гелен ялы сесимизи чыкарман йүзүмизи салладып отурардык.

Шондан соң какам месе-мәлим хорланды. Геплемезек болды. Бирхили лагар дүшәйди. Жерениден башга ики гезек хат гелди. Шонда ол: «Йүрегим гысяр, сизи

гөресим гелйәр» дийип язан экени. Соң ондан хат гел-меди. Бири: «Оны агасы чөле, гоюн үстүне алып гиде-миш» дийип хабар етирсе, башга бири: «Агасы гаты за-бунмыш. Өйлеринден хоң ялы ере-де чыкармаярмыш» дийип гүррүң яйратды. Шондан соң Җеренден не хат гелди, не хабар.

Ай айланып, йыллар гечди. Җерен гиденден соң ү-йылдан какам арадан чыкды. Инди мениң, түвелеме, огул-гызларым етишип адам чыкдылар. Мен гоңшы кө-чәмизде яшаян шол бир вагткы Җерене меңзеш гыз-жагазы гөрүп йүрегимиң эрбет жигләп гитмеги, ине, шонуң үчинди.

МАЯ

Икисем инди мазалыжа гарташыпды. Икисем говы адамды. Арман, йөне дине икисиди! Егсам дүнйәде кем затлары ёкды. Гапылары гөлели сыгырлы, баггоюнлы-ды. Гүл ялы тамлары, гүл ялы ховлулары барды. Ораз аганың аслы кәри там салыжылык болансоң, хәзирем гурлушык ишинде ишлейәрди. Дине бир керпич өрүжи-лик, суваг чылык дәл, агач уссачылыгынданам оңат ба-шы чыкярды. Асла ишсиз бир ерде отурмага йүреги ка-рар тапмазды. Онуң ишсиз отурып билмейәндигиниң себәби бир өйде дине әр-хелей болуп яшаяндыклары үчин болса-да ахмалды. Ишсиз-пишесиз йөне бири-бириниң йүзүне середишип отурмадан эрбет зат бармы нәме? Ораз аганың ене бир оңат хәсиети барды. Кәте-кәтелер ишден бош болуп өйде галян вагтлары элине уссачылык гуралларыны аларды-да, гоңшы-голамларың өйлерине айланып башларды. Дөвүгрәк гапы я-да эпишгә габат геләйсе, оны гүл ялы эдип бежерип гай-дарды. Ол муны шейтдимем диймезди. Бежерени үчин хак-хешдегем сорап дурмазды. Онсоңам ол пулы нәме этсин? Кәшгә онуң эклэп билмейәни бар болса. Асла ол адам билен отурып, адам билен гүрлешйәне мензе-мезди. Эдил лал ачан ялы дымар йөрерди. Салам бер-сең «Гургунмың» дийип жогап гайтарарды-да, доланып адыны тутмазды. Онсоң өз агзындан-а геп эшитжек гү-маның ёкды. Йөне иллер өзал оларың чагалары бар экен, дийип гүррүң эдйәрдилер. Он огла дегип дуран бир огуллары бар экен, олам урушда өленмиш, бир гызам

...сы билен даш бир юртда яшап, нәче йылдан бир ...к гара салайярмыш диййәрдилер.

Ораз ага ир оянярды. Йөне аялы онданам ир оянярды. Ораз ага туруп, геринҗирәп даш чыкянча, Мама эҗе эййәм сыгрыны сагып боларды.

Ораз ага шейдип бир гүн ир билен оянып, геринҗирәп даш чыкмакчы боланында, гулагына бейлеки тамдан бир гызҗагазың энайыҗа гүлкүси эшидилди. Ораз ага муңа гең галды-да, бирхили йүреги җиглэп гитди. Ол нийди нәче йылдыр өз өйлеринде чага сесине, чага гүлкүсине зарды. Ким билйәр? Белкем, онуң өз гызам бир вагтлар, ине, шейдипҗик энайыҗа гүлендир! Ораз ага йишик басышыны эдип, гызҗагазың гүлкүси эшидилен тама тарап юваашҗа йөрәп уграды. Ол гатырак йөрәп өзүни билдирдәйсе, гызҗагаз горкуҗыгындан пасырдап учуп өтэгитҗек ялыды. Бойнуны сүйндүрип гапыдан өйүң ичине серетди. Догруданам, оларың өйүнде бир гызҗагаз барды. Ораз ага оны гөрен десине таныды. Гоңшуларының гызыды. Йөне ол шейле говуҗадыр өйдүп пикир этмәнди. Ап-акҗады. Эгниндәки яшыл көйнегем йүпекди. Ики эгнине дүшүп дуран мележе сачларам йүпекди. Ол етимибилдигинден Мама эҗә бир затларың гүррүнини берйәрди. Мама эҗе онуң билен эдил уллакан адам билен гүрлешйән ялы «хәсини» берйәрди.

Ораз аганың гөзүне бу вагт Мама эҗәниң өзем чага мензәп дурды. Ораз ага хезил эдинип йылгырды. Олара лак атасы, олар билен бәлчирешеси гелди. Гызҗагаз чекинер я-да горкар дийип, этияч эдип-де сесини чыкармады. Онянча Мама эҗе:

— Хан-ха, атда-да туруптыр — дийип, гызҗагаза Ораз аганы гөркезди...

Гызҗагаз Ораз аганың йүзүне середип йыршарды велин, Ораз ага оны элине алып, багрына басасы гелди. Гызҗагазың горкма-чекинме диен зат ядына-да душенокды. Гайтам ол Ораз ага совал берди.

— Сен бизиң гапымызам бежердиң герек?

— Хава, хава. Бежердим.

— Дайзам маңа гаймак берди.

— Гаймак сүйҗи экенми?

— Хава. Эртирем берҗек дийййәр.

— Гаймак ийҗегиң чыныц болса, атда айдым айдып

бер — диййп, Мама эже гызҗагаз билен дөзүмли гүр-лешди.

— О-хо .. Айдымам айдып билйәрмиң? — дийип Ораз ага эгилип гызҗагазың йүзүне серетди.

Гызҗагаз «хава» диен манында баш атды.

—Сең адың нәме?

— Маядыр мунуң ады — диййп, Мама эже гызҗа-газың ерине жогап берди.

Ханы, Мая, онуң ялы болса айдым айдып бер!

Ораз ага оңа айдым айтдырмак үчин кән ялбарма-лы боларын өйдүпди. Мая оңа бир гезегем ялбартмады. Деррев айдыма башлады. Бирем дәл, бирнәче айдым айдып берди. Ораз ага айдым диңләп кейпден чыкды. Ораз ағаны аңк эден Маяның айдымлары, онуң сүйжи лабызы дәлди. Юмрук ялы гыз оңат айтманы, сүйжи лабзы нәбилсин? Ораз ағаны аңк эден, оны өзүне ма-йыл эден зат, Маяның өзүди. Мая гара чыны билен әхли гүйҗүни гоюп айдярды. Бу Ораз ага үчин хор-матды. Онуң херекетлерини дийсене!.. Шейле мәхирли, шейле оңат, шейле тәсин, шейле йүреги сап ынсаның дүййә инмегиниң адамзат үчин нәхили багтдыгына Ораз ага бу гезек хасам гөзүни етирди. Бу дүнйәде адам баласына тай гелҗек зат бармыка? Баланы бал-данам сүйҗи гөрүпдирлер. Эгер оны бал билен хасап-лап болсалар, догрудапам, ялңышҗак экенлер.

Балдан бала сүйжи. Йүз, ёк, мүң мертебе сүйжи!... Берекелла сениң кесгитлемәңе! Яшайшың маңысы, дүнйәниң әхли пелсепеси шу кесгитлемеде жемленен болаймасын?!

Ораз ага даш чыканында, о-да өзүнин чагадыгын өйтди, Онуңам Мая өйкүнеси, шонуң ялы айдым айда-сы гелди. Бар зат эп-эңайы, бирхили, Маяжыга меңзәп дуран ялыды.

Ораз ага эртеси ир билен оянанда ене-де Маяның сесини эшитди. Ол муңа кичижик чага ялы бегенди. Мая оңа бу гезегем айдым айдып берди. Булар шей-дип, өвренишдилер гидибердилер.

Арадан ики йыл гечди. Шу ики йылың ичинде Мая-ның Ораз ага айдып берен айдымларының, эдип берен гүррүңлериниң хетди бар, хасабы ёк. Өз өйлеринде, гоңшы өйлеринде бир гымылды болса, барыны айдып берерди. Онуң кә гүррүңлерине Ораз ага гүлүп-гүлүп кесе йыкыларды. «Бе, мунуң тапян гүррүңлерини. Улы

болубам тапып болар ялы дәл-ов» дийип, соң-соңларам шоны ятлап йылгырар йөрерди. Соңабака Ораз ага онуң билен шейле бир өвренишди велин, сәхел гөрүнмесе ызындан өзи гидип, чагырып гетиреси гелерди. Шол дымма, геплемезек Ораз аганың гүлкүси, инди ховлуларының дашынданам эшидилер дурарды.

Кәриң гурлушыкчы болса, мыдама бир ишлейән еринде ишләп йөрүп болярмы! Бир гурлушыгы болдум этсең, башга ерде, башга бир гурлушыга башламалы болярсың. Ораз агаларың яшаян ериндеи узакда, каналың боюнда бир ерде, улы бир гурлушыга башладылар велин, олам шол ере гитмели болды. Әйле болды, бейле болды, гараз, Ораз ага алты-еди айлап өйлерине гара салып билмеди. Ине, бир гүнем яны совгатлы өйлерине доланып гелди. Дерревем Мама әжеден Маяны сорады. Оны чагырдып, гетирен совгатларыны береси гелди. Мая кән гарашдырман гелди. Ораз аганың оны гөрүп нәхили бегенендигини сиз бир билседиңиз! Оны туруп гужакласы гелди. Чемеданындан чыкарып оңа гетирен совгатларыны узатды. Эмма Мая инди өңки Мая дәлди. Гелип гапының агзында йүзүни ашак салып дуршуна, агзынам ярмады. Ол Ораз аганың гөвни үчинем, ялан-дан-чындан онуң йүзүне-де серетмеди. Ораз ага муңа гең галды. Оңа бир зат боландыр я өзүнден өйкеләндир өйтди.

— Мая, нәме сесиңи чыкараңок? Я-да менден өйкеледиңми? — дийип сорады. Мая жогап гайтармагың дерегине гайтам йүзүни хас ашак салды. Шонда онуң янажыкларына-да ал рең чайылып гитди. Ораз ага:

— Мая, нәме болды? Нәме үчин гепләнок? – дийип, Мама әжеден сорады.

— Ай, инди улугызсыран боляндыр-да нәме — дийип, Мама әже Мая середип йылгырды.

Шондан соң Мая Ораз агалара кән гелмеди. Ораз ага-да оңа дүшүнип, гетирҗегем болуп дурмады. Йөне ол өз өмрүнде ене бир гымматлы задыны йитирендигине — улы бир шагаланының совландыгына дүшүнди. Нәтжек? Дүнйәниң гурлушы шейле. Херки задың өз вагты, өз мөврити бар. Мая мыдама кичиҗик чага болуп гезип йөрүп билмез ахырын! Ораз аганың муңа акылы чатярды. Йөне ол бу шейле тиз болуп гечер өйдүп пикир этмәнди.

АЙЖЕРЕН КӘН ГҮЛДИ

Бу гүнлер Айжеренин иши башындан агдыкды. Колхозың экини йыгып етишсең, бишип етишйәрди. Хыярлары саралтман гөклүгине йыгдыммыкам дийсең, помидорлар гызарышып, сәхел хаял-яғаллыга салсаң бишип, чүйрешип гидип барярды. Бу гүн болса Айжеренин звеносы келем йыгмалыды.

Онуң элине орагыны алып ише угранам шолды. Өз өңүнде сөмелип дуран Аннага гөзи дүшди. Онуң Аннага гөзи дүшүп, йылгырмадык гезеги ёкды. Бу гезегем йылгырды. Гөрмезлиге салып гечип гидибермекчи болды. Эмма бу диени болмады. Аннак онуң ёлуны саклады дуруберди.

Болшуң нәхили Аннак? — дийип, Айжерен оңа гениргәп бакды. Ол велин эдил лал ачан ялыды. Әпет гөвреси билен Айжеренин үстүне абанып, мавумтык йити гөзлерини Айжеренин ичинден гечирип барярды.

— Сен дәлиредиңми?

— Дәлиредим! — дийип, Аннак гырылжык гүрледи.

— Совул ёлумдан.

Аннак ёк диен маныда келлесини яйкады. Айжерен онуң болшундан бирнеме этияч этди.

Болуп дуршуң нәтүйсли, утанаңокмы?

— Айжерен!.. Мен инди бар затдан гечдим...

— Вий, вий!.. О нәме дийдигиң?

— Маңа сен герек!..

— Нәме? Мен?..

Айжерен бирден гүлмәге башлады.

Җәхеннем бол-а! Нәме, акылыңдан азашдыңмы? Самсык хайран.

Айжерен чалт-чалт йөрәп ишине гитди. Аннагың гөвнүне ол ёлбоям гүлүп гидип баряң ялыды.

Айжерен гүлмезче-де дәлди. Аннагың кимдигине бири белет болса, Айжерен белетди. Олар мыдама-да гоңшудылар. Хәзирем гоңшы болуп яшаярдылар. Айжерен Аннак ялы эмелсиз, Аннак ялы таганыксыз адамыны гөз өңүне гетирибем биленокды. Аннак онуң үстесине-де бичак ювашды. Гара ерем бирди, шолам бирди. Еңжип дурсаларам сесини чыкаржак адама меңзәнокды. Асла онуң ил билен дахыллы ери ёк ялыды: Бир зат сорасаңам вагты билен җогап алып болмазды. Җогап берәенлигинде-де я-ха «хава» диерди, ёгса-да «ёк» диен маны-

да келлесини чалажа яйкаярды. Айжерен секизинжини гутаранында Аннак онйыллыгы тамамлады. Орта мекдеби гутаранларың көпүси херси бир угурдан ёкары окув жайларына ерлешенем болсалар, Аннак обада механизаторчылык курсуны гутарып, колхозда нше галыпды.

Аннак етишип, мурты табап уграндан соң, хасам ярады. Аяклары кәтмен ялы, гөвреси пилиңки ялыды. Пәренде-де хөкүдикләп йөрейәрди. Кәте-кәте өз аягына чолашарды-да, дүз ёлдан йөрәп барярка бүдрәп гидерди. Хасам бедентербие сапагында ылгамак боюнча ярыш дагы гечириләйсе, Аннагың дат гүнүнеди. Ёлдашларындан галмажак болуп, гара чыныны эдип ылгарды. Шонуң ялы боланда бичак хорланарды. Агыр гөвре гара дере батарды. Муңа болса огланлар гүлүшердилер. Шонда-да Аннак чалт ылгажак болуп япышар ятарды.

Аннак сөзүни эшидип Айжерениң йылгырмасының ене бир себәби барды. Ол вагтлар Айжеренем, Аннагам кичижикди. Гүнлерде бир гүн Айжерен меллек-ерлериндәки икй пел ёрунжадан от йыгмага баранында меллеклериниң ичинде гуш авлажак болуп йөрен Аннага гөзи душди. Айжерен:

— Ёк бол, ёрунжаның ичинден! — дийип гыгырды. Аннак өң янындакы уллакан эрик агажының үстүне середнп дуршуна, Айжерене дийийәмисинем диймеди. Гайтам ене-де гүлли ёрунжалары басгылашдырып, япырылып аңырлыгына йөрәп уграды.

— Саңа айдыляр, оглан! — дийип, Айжерен [illegible] гыгырды. Аннак муна-да гулак [illegible]. [illegible] хасам гахары гелди. «[illegible]-де, нәхили болуп, [illegible]. Бара-бармага-да [illegible] әр-гөкден гелди-де, [illegible] элини айранда, [illegible] душенден Аннак [illegible] гидишине өйлерине [illegible] динмеди.

Серет! Инди шол эмелсиз. Аннак [illegible] яр. Ери өлжекми, йитжекми? Айжерен [illegible]. Айжерен бир вагт гызлар билен оюн [illegible] ларында бижеси Аннага душенинде [illegible] жек болярды. Я-да инди онуң шол оюн [illegible] лары чын болайжакмыкан? «Ёг-эй!» дийди-де, Айжерен [illegible]

ише гидип баршына, дәли ялы өзбашына хумурдәп якасына түйкүрди.

Ине, саңа герек болса!.. Аннак шол гүнүң эртесем Айжерениң ёлуны саклап отырды. Айжерен Аннагын болуп йөршүне нәче намыс этсе-де, оны гөрүп ене-де йылгырды. Өз янындан: «Самсыгы бирнеме ойнап-гүлүп бир хезил эдинейни-ле» дийип ойланды.

Бу гезегем Аннак оңа сөз гатды.

Не бейле, дүйн гүлдүң, Айжерен?

— Өзүң бир гүлки-дә, Аннак — дийди-де, Айжерен ене-де гүлүп башлады. Онуң гүлкүсине Аннагың нәче гахары гелсе-де, зат дийип билмеди. Хеем зат диерми? Аннак Айжерен зерарлы халыс гүйч-кувватдан гачыпды ахырын!.. Аннак оны бащдан сөйүпди. Шол вагтлар Айжерен единжиде окап йөрди. Хоржа гызды. Хорам болса, бойы узынды. Дөрт өрүм сачлары мыдама ювулгы, айна ялы ялпылдашар дурарды. Эгниндәки яшыл йүпек көйнеги, гөвшүлләп гөк бегреси хенизем Аннагын гөз өңүнден гиденокды. Ай, ол затларың хеммеси хич-ле! Онуң гөзлерини дийсене! Олар гөз дәлди. Онуң нәмедигини бир худайың өзи билйән болаймаса башга адамының билип, башга адамының акыл етирҗек зады дәлди. Чыра дийсең чыра дәлди, гүндиз дийсең гүндиз дәлди, гиҗе дийсенем гиҗе дәлди. Ерде, асманда, гүндизде, гиҗеде — асыл дүнйәде, бир овадаплык бар болса, бары шол гөзлериң ичиндеди. Шол гөзлер кәте бир ёла дагы середәйдиги, Аннагың хушы башындан учарды. Йүреги бөкүп гидерди-де, нәмедир бир зат-бир затлар онуң йүрегини мыпчгалап ууграрды. Онсоң шол гүн Аннага ер-җай тапылмазды. Шол гөзлере зар болуп, шол гөзлериң ышкында дәли-порхан боларды. Айжерениң велии, залым, азарына-да дәлди. Эртеси дүйнкүсинденем овадапланып гелерди. Эдил Аннагың йүрегини билип дуран ялы, онуң билгешлейини ичини якҗак болян ялы, Аннага бармысыңам диймезди. Хамала, Аннак адам дәл-де, гарантга ялыды. Ёгсам, хер аракесмеде Аннак Айжерене огрын-огрын гарап доюп билмезди.

Аннак Айжерениң өңүнде ярылмакчы болды, кәп сынанышык этди. Эмма, нәме учиндир, шовуң янында эдил дили тутулан ялыды. Асыл геплэп биленокды. Иллериң гөни йүзүне середип билйән болса, Айжерениң йүзүне-де середип биленокды. Бир зат диейин дийип хыялландыгы, йүреги тарсылдап урмага башларды-да,

мегын-мыдар галмаз дуруберерди. Онсоң асыл өзүни тутуп билмезди. Ине, онсоң Айжерен билен душушып, оңа сөз гатянча нәхили жебирлерн башындан гечиренлигини өзүңиз гөз өңүне гетирип гөрәйиң!.. Онуң үстесиие-де Айжерениң авулы гүлкүси нәме диййсене! Элхенус!.. Бейле-де бир ичиякгычлык, бейле-де бир зулум бейле-де бир эсгермезлик болар огушя!

Ёк, ёк. Айжерен нәче гүлсе гүлүберсин!.. Аннак оңа гаты-гайрым екеже сөзем айтмаз. Хей, оңа-да зат диййп болармы? Ол Айжерен ахырын!.. Аннак үчин әхли дүнйәде «Еди ыклым» бир янады, Айжеренем бир янады.

Айжерен инди өңкүси ялы хоржа гыз дәлди. Кемсиз етишенсоң, мазалы этине-ганына гелипди, даяв, эденли гөрүнйәрди. Гөзи велин шол өңки, шол бир ваггкы жан алгыч гөзлерди!

Айжерен ир билен ише угранда, Аннак ене-де онуң ёлуны саклады.

Айжерен... Ене гүлжекми? Шу гезек бери гүлмесене!..

— Боляр, боляр. Шу гезек гүлмәйин.

— Өз-ә гүлмәйин диййәр. Өзем гүлйәр. Бейтмесене! Гүлмесене!..

— Боляр. Дуз бар гүлмәйин.

— Ёк, сен гүлйәң Айжерен...

— Азажык гүлейин, онсоң гүлмәйин.

Айжерен, догруданам, аз салым гүлди-де, соң гүлмеди. Ашакы додагыны дишләп Аннага серетди. Шейтмесе гүлерин өйдйәрди. Гең зат. Айжерениң гүлкүси бирден зым учана дөнди. Ол инди ичини гыжыклап дурсаларам гүлүп билжек дәлди. Аннагың болуп дурушы, онуң мавумтык гөзлериниң ичиндәки хасрат Айжерени шу ягдая салыпды. Айжерениң гөзлери тегелеңди. Аннагың гүрләрине гарашды. Аннак ики гезек ювдунды-да, гүрләп билмеди. Даяв гөвре сандыраярды. Йүзи болса бир агарып, бир тызарярды. Бичак хорлук чекйәндиги гөрнүп дурды. Айжерен нәме себәбедир онуң йүзүне середип билмеди. Йүзүни ашак салып дуршуна эп-эсли вагтлап сесини чыкармады. Бирденем укудан оянан ялы, яңадандан бат алып гүлмәге башлады.

— Бес эт!

Аннак муны бичак азмлы айтды.

— Гүлме диййән, бес эт, бес эт!...

Аннак кән гайталады. Аннак «Бес эт» дийдиги... Айҗерен бетер гүлйәрди. Шол гүлүп дуршуна-да, ... диен ялы ишине гитди.

Шол гүнүң эртеси Аннак Айҗерениң ёлуна ... гарап отурды. Бу гезек Айҗерен онуң янында сакланмады-да:

— Сен-ә, догруданам, Аннак, маңа түйс ашык болупсың!—дийип, гүлди гидиберди.

Айҗерен бу гүн Аннагы гөрүп, яңсылап гүлен болуп гитсе-де, ынжалыгы болмады. Аннагың дүйнки болшуны бирҗигем гөз өңүнден айрып биленокды. «Хакыт ол мен дийип, өлүп ятыр экен-ле, гыз. Мен оны бейледир өйдүп, гүманам этмәндирин. Нерессе, шол-а аглаҗагам. Гөвнүме болмаса, шол-а өңки Аннагам дәл. Бирхили сыратланып, ыкҗамлашайыпдыр. Мен-ә шоңа бирхили дөземогам...» Гараз, Айҗерениң инди өңкүлиги ёкды. Бирхили зол-зол Аннак ядына дүшүп дурды.

Айҗерен дагы эп-эсли ишләпдилер. Айҗерен өзүниң йыган келемлерини арассалап, үйшүрип гоюпды-да, чекдирмәге хыялланып дурды. Бирден бир гызың чиркин сеси оны өр-гөкден гетирди. Бейлеки гызларам шол сесе тарап үшерилишдилер. «Нәме-де нәме» болушдылар. Ол гыз йүзүни ак там эдип «Йылан! Йылан!» дийип гыгырды.

— Нириде?

— Хол, сөвүдиң ашагында.

— Уллаканмы?

— Гаты уллакан. Эдил билегимденем ёгын-да!

Шол вагт илерден Аннагың гарасы гөрүнди. Кимдир бири:

— Гызлар, хан-ха Аннак гелйәр. Серет онуң даг ялы болуп гелшини — дийип сесленди.

Аннак сөзүни эшидип, Айҗерениң йүреги бөкүп гитди. Оңа огрын-огрын гарады. Онуң башга кишиниң дәл-де, хут өзүниң ызындан гелендигини билип дурды. Айҗерен бирнеме йыгрыкҗак болды. Дөрт өрүм саңларының үстүнден даңлан яглыгыны айрып, сачларыны өне гойбереси гелди. Гызлар болса эййәм бу ики аралыкда нәмедир бир задың маслахатыны бичип гоюпдылар.

Аннак гызлара голай геленинден келте бойлурак, токгаҗа ап-ак гыз оңа гарап гөзлерини гүлдүрди.

— Хол сөвүдиң шахасында орагым галды. Шоны алып берсене. Сениң элиң узынракдыр.

Аннак ол гызың гүррүңине гең галҗак ялы эденем болса, онуң райыны йыкып билмеди. Чалт-чалт йөрәп сөвүдиң янына барды. Гызлар сеслерини чыкарман, Аннагың әхли херекетлерини сыпдырман середишип дурдылар. Аннак аягының эдил гапдалжыгында келлесини гөтерип дуран әпет гара йыланы гөрди-де, өр-гөкден гелип, ыза чекилди. Муны гөрүп, гызлар гызыл-гыран гүлүшдилер. Олар шейле бир гүлүшйәрдилер велин, чыдап-җекер ялы дәлди. Аннак гахардан, утанчдан яна нәдерини биленокды. Ол өмрүнде хич хачанам шейле масгарачылыга учраманды. Серетсене, ол гүлйән гызларың арасында Айжеренем бар ахырын! Ол нәхили болуп сөвдүң янына ылгап барандыгыны-да дуймады. Әдикли аягы билен йыланың келлесинден басды. Юваш-лык билен эгилди-де, йыланың бокурдагындан тутды. Ине, шол-да иң горкулы пурсатды. Ол инди йыланың бокурдагындан берк гысымлап биленинден соң бир-җик-де хедер этмейәрди. Йылан сыпҗак болуп дызаярды. Элинден келлесини сәхелче сыпдырып билдиги, шол бада Аннага нешдерини санчҗакды. Йылан Аннагың элине чолашып, гысып башлады. Аннак дашына йылан чолангы элини өңе узадып, гызлара тарап йөрәп уграды. Гызлардан сес-седа чыканокды. Горкуларындан гөзлери ханасындан чыкайҗак болярды. Аннак йыланлы элини өңе узадып гелшине, гызлара хас голай баранында гызлар горкуларындан ыза чекилдилер. Йыланам элинде барыны эдип гысярды. Аннагам гысярды. Икисем мазалы ядады. Соңабака Аннагың йүзүнден җопба-җопба дер акып башлады. Элиниң дамарлары даш ялы гатап, гөм-гөк болшуп дурды. Ахырын йылан Аннагың элини говшадып уграды. Аннак бирнеме рахатлык тапды. Элиниң дамарлары юмшашып, гөм-гөк реңки өчүшип уграды. Йыланың әпет халкасы кем-кемден говшады-да, халпарып ашак сырылып гайтды. Инди йыланың әпет гөвресиниң эп-эсли бөлеги ерде сүйренип ятырды. Гызлар диңе шондан соң, аркайын дем алдылар.

Аннак йыланы ере ташлады-да, әдикли аягы билен онуң келлесини мынҗыратды. Йылан келлеси мазалы мынҗырадыландан соңам чалажа гымылдап ятырды. Гызлар болса үшерилишип бир йылана, бир-де Аннага середишйәрдилер. Айжерени дийсене! Ол гелип Аннагы

багрына басаясы гелйәрди. Ичинден: «Аннак билен о… этсеңиз, ине, эдәййәни» диййәрди. Башда Айҗерен гат… эрбет болупды. Гызларың Аннагы масгаралап, он… үстүнден гүлүшлерине ичи яныпбир өлүп билмәнд… «Ә-хе, ханы ене-де бир гүлүң-дә!... Берекелла, Аннак!… Оңардың! Гаты оңардың!».

Аннак бир гызыңам, хатда Айҗерениңем йүзүн… бакман гөни ызына гайтды.

Айҗерен велин эртире гарашярды. Эртир ир билен… ише дийип гиденинде өз өңүнде гарашып отуран Анна… гы гөреси гелйәрди.

Ине, эртирем гелип етди. Айҗерен элиие орагыны алып, ише уграды. Эмма Аннага гөзи дүшмеди. Бирденем кән гүлени ядына дүшди-де хырчыны дишледи.

ТАНЫШЛЫК

Кисловодскиде бизиң санаторимизден говусы, бизиң санаторимизден овадаңы ёк болса герек. Ол санаторииң врачларам бейлеки санаторилериң врачларындан гүйчлүмиш дийип гүррүң эдйәрлер. Башга бири болса «Дүнйәниң иң мешхур адамларам шу санаторйде дынч алярмыш, кеселлерини бежердйәрмиш» диййәрди. Догруданам, бизе хызмат эдйән адамлар: санитаркаларам, врачларам, профессорларам, ашпездир официанткалара ченли — бары хошамайдылар, айратын мәхрибандылар. Мен бу санаторйде инди икинҗи гезек боляныгыма аз бегенемокдым.

Сиз гөрмедик болсаңыз, Кисловодскиниң гадырыны билйән дәлсиңиз. Онуң гадырыны мен билйән. Хер гезек гелениме-де, отларың парч болуп, дыза чыкан пурсатына, мүң дүрли гөрнүшиндәки гүллериң хер хили өвүсйән чагларына габат гелйәрин. Кисловодск шол ердәки курортларың хеммесинден белентликде ерлешени үчин бу ериң ховасам бейлеки курортлара гаранда ыгалсыз, эп-эсли майыл боляр. Махласы, Кисловодскиниң дүнйә мешхур жана шыпа бериҗи нарзанындан ынха, инди он бәш гүндүр хезил эдинип ичип йөрүн. Кейпимем көк, биразаҗык семрәйдимем. Ине, шейдип бир гүн эртирлик нахардан соң, гөзел санаторимизиң ишигинде уллакан хашамлы отургыҗың үстүнде гүнеш-

..., хезил эдинип геринжирәп отырдым. Гапдалымдан ...-гидйән адамларың екежесинем сындырман бой-...-баша сынлаярдым. Оларың ичинде хер хилиси ...ды: гаррысам, яшам. Оларың херси юрдумызың бир ...жегинден гелендиклери үчин олар билен отурып гүр-...әймесең кимдигини, нә кәрдәки адамдыгыны бил-...ек гүманың ёкды. Бир нәзенин гелин велин, гөни йү-...ме серетди-де, салам берди. Танамадым. Йөне улы ...ес билен саламыны алдым. Шейле овадан машгала-... мен өмрүмде бир гөрдүммикәм? Онуң кимдигини ...нажак болуп, тә ол гөзден йитйәнчә, ызындан сере-...п галдым. Ол велин шол мылайым саламындан соң, ...л гидип баршына ганрылып ызына-да бакмады. «Хоп, ...ляр» дийдим. «Өзүң шу санаториде болсаң, гачып ...тжек ериң ёкдур» диен нетижә гелдим. Шол гүн оңа габат гелмедим. Эртеси эртирлик нахардан соң велин, ...л өңкүже душ гелен еримде ене оңа габат гелдим. Түйс дүйнкүси ялы-да!.. Ене-де хошамай салам берди. Бу гезек велин зөвве еримден турапымы дуйман гал-дым.

— Салам! Салам!..

Янына барып элими узатдым. Гөрүшдик.

— Нәме, дынч алмага гелдиңизми? Курорт ярады-мы?

— Хава, ики гүн бәри шу ерде. Гаты говы курорт. Сиз хачан гелдиңиз?

— Менми? Ба-хов, мениң бу ере гелениме эййәм ярым ай болды.

— Онда сиз «ветеран» экениңиз — дийип, овадан гелин шейле бир мылайым йылгырды велин, тас эрәп-акыпдым. Бирхили ярамсаклык билен гүлдүм.

— Нирeден боларсыңыз?

— Ашгабатдан.

— Ашгабатдан? Менем шол ерден. Эгер сиз ашга-батлы болсаңыз, мен сизи хөкман танамалы ахырын. Адыңыз нәме дийдиңиз?

— Валя.

— Валя. Говы ат экен. Нирeде ишлейәрсиңиз?

— Чагалар поликлиникасында, хирург.

— О-хов! Гаты говы кәриңиз бар экен. Ынха инди таныштдык, говы болайды. Ёгсам бирхили йүрегим гыс-ярды. Екесирейәрдим. Сизи гөрдүм велин хоссарыма

душан ялы болайдым. Сиз хәзир нирә барярсыңыз? Я-да нарзанамы?

— Ёк, мен сув ичдим. Хениз анализим гутаранок.

— Дүшүнүкли, дүшүнүкли...

— Боляр, онда, мен приёма бармалы.

— Хош, саг болуң!.. Вий, ёгса-да, гарашмалы болса гарашайын.

— Ёк, ёк, азара галмаң.

Онуң билен айрылышаныма гынандым. Инди мен оны өлсемем сыпдырҗак дәлдим. Онуң билен шейдип билеже йөрәниң, гүрлешениң нәмә дегенок дийсене!.. Валя, Валя! Мәхрибан Валя! Бахымрак ене-де душушсакдык.

Шол агшамам душушдык. Хут билеже кино-да гитдик. Мен өзүми дүнйәде иң багтлы адам хасаплаярдым. Мениң билен эгини-эгине гоюп, кино гөрүп отуран йөне бир адам дәлди-де, периди, хүйрди,мелекди... Гөвнүме болмаса, әхли адамының маңа гөзи гидйәрди. «Залым, багтлы адам экен» диййәрдилер. Валя шейле маңа голай отурансоң, ондан гүлүң, бахарың ысы гелйәрди. Ап-акҗа памык ялы юмшаҗык эллери чалаҗа дызыма каклышанда, йүрегим бөкүп-бөкүп гидйәрди. Ол менден азындан он, мегерем, он бәш яш кичиди. Онуң мылайым геп уршундан башга-да, йылгырып гарайшы, шейле терлиги, ики эгниниң үстүнде толкунып ятан меле сачлары, гара костюмының якасыны өртүп дуран юкаҗык, ап-акҗа көйнеги оны хас нашы, хас эйжежик эдип гөркезйәрди. Эййәм сачымдан ак гирип угранам болса, онуң янында менем өзүми яш йигитмикәм өйүдйәрдим. Гүлен болярдым, бәлчирән болярдым. Гөзүми-гашымы герҗешдирип, яшыма гелишмейән тагашыксыз херекетлер эдйәрдим. Валяның велин шол мылайым йылгырышыды. Ол менден сәхелче задам гең гөрмейәрди.

Валя билен кинодан чыкып, кән гезип билмедик. «Мен гаты ядав, укым тутяр» дийди. Йөне узак гижеләп Валяның пикирини эдип гечирдим. Онуң билен гүрлешдим, гүлүшдим, оңа йүрегими дөкмек үчин, говудан говы сөзлер сайладым. «Вах, саг-аман эртире чыксам боляр. Оңа диймели затлары билҗек-ле!..»

Саг-аман эртире-де чыкдык. Эдил өңкүже душ гелйән еримде, өңкүже вагтында ене Валяма (серет, «Ва-

Йөне шол эсасы гүррүң онуң пейдасынамы я зелелинеми, ине, шоны велин ол билип биленокды.

Абат зейрене-зейрене ахыры туруп, бир чәйнек чай гетирди-де, мыхманының өңүнде гойды. Соңра ерине гечип отурды, улудан демини алды хем-де сыпайычылыгың мүддети совулды хасаплап, матлабыны әшгәр эдип башлады.

Ол:

— Магтым жан, мен сени өз ялңыз баламдан айры гөрйән дәлдирин. Шонуң үчинем сенден хич зат яшырып отуржак дәл... Хава, Магтым жан, бизиң башымыза иш дүшди... Мен инди халыс келебимиң уҗуны йитирдим...— дийди-де, хамсыгып, эдил бәш яшлы чага ялы, элиниң терси билен гөзлерине инен яшы сүпүрди.

Бу сөзлере Магтым Исаевич өр-гөкден гелди-де:

— Нәме, Айжахана бир зат болдумы? Ол гитдими? — диенини өзем дуймады.

Абат бирнеме өзүни дүрсән болара чемели, инди хас перт хем жаныгып гүрләп башлады:

— Магтым жан, гыз энтег-ә гиденок велин, ол хачан гитсе гидибермели. Ол мейди янмыш Айлы балажыгымы догалап атыпдыр... Ери, маслахат бер, мен инди ненең эдейин?..

Магтым Исаевич онуң бу шум хабарыны эдил дога диңлейән ялы үнс берип диңледи-де, гүр гашларыны чытып:

— Ёк, муңа ёл берип болмаз, мен Айжаханы хич киме бермен — дийди. Соңра нәме үчиндир ериндеи турды-да, мүйнли гөрнүшде йүзүни галдырман гүрләп башлады: — Абат гелнеже, айыбам болса, мен сизден йүрегимдәкини яшырып билжек дәл: Айжахан мениң үчин эхли затдан эзиз... Өзүңиз билйәңиз, менде не дегерли хоссар бар, не-де гарындаш... Мени ыкбалың өзи сиз билен баглашдырыпдыр... Мениң сизден айрылып гитжек ерим ёк... Мен Айжаханы аямда сакларын, элини совук сува урдурман, ынжытман... Маңа сизиң ак патаңыз герек...

Бу онуң чыныды, шонуң үчинем бу аялың янында нәдип дилленип биленини өзем аңмады. Эмма оңа дерек Абадың дериси гиңәп гитди, себәби шу сөзлери хут Магтымың өз агзындан эшитмек онуң етип билмейән арзувыды. Ол инди ачылып, жаны арам тапып, эдил мәхрибан эне ялы мылайым гүрлейәрди:

— Вах, Магтымжан, сениң Айжамы ак йүрекден халаяныңы ил билмесе-де, мен билйән ахыры... Сен мениң бей диенними гең гөрме: эне халкы баласына гезек геленде иңңән дуйгур болляндыр... Хава, ханым, ол шейледир... Магтым жан, сизиң сөйгиңизе менден хич зовал болмаз... Ондан яңа сен аркайын болайгын. Гызымыз сениң ялы ат-абрайлы адам билен башыны бирикдирсе, бизиң нәме арманымыз бар... Шонуң үчинем, Магтым жан, сен әр еринде әрлик эт-де, билиңи берк гушап, Айжаханы хемем бизи шу беладан сов... Баламы элиңден гидерме...

Бу Абадың ак патасыды, бу сөзлер Магтым Исаевичиң гулагына сүйжи айдым болуп эшидилйәрди. Диймек, Магтымың чакы бу гезегем догры чыкды: Абат онуң тарапында, хас бетери, гызыны әжесиниң өзи хөдүрлейәр. Бу болса Айжаханың йүрегине барян инчежик, эмма дийсең чылшырымлы ёданың аграмы ашылды диймилдигиди ахыры...

Магтым Исаевичиң гөвнүне гыз эййәм гужагына долана дөнүпди. Онуң сүңңи бу махал шейле бир еңләпди велин, хут гуш болуп учаясы гелйәрди...

Эмма бирден онуң гөзүниң өңүнде Айжаханың шол той агшамы дергазап болшы, гызың йигренчден долы отлуклы назары диренди. Ол: «Магтым, аклыңа айлан, энтек хешелле какардан ирдир» дийип, өз-өзүне несигат берди-де:

— Абат гелнеже, догрымы айтсам, мен шол тойдан бәри Айжахандан эйменмәнем дурамок... Шол агшам гөвнүне дегер ялы, оңа үйтгешик айдан задымам ёк. Ол, догруданам, мени шейле йигренйәрмикә? Белки мен барада Айжахан сизе бир зат айдандыр? — дийди.

Магтым Исаевичиң бу өзеленип отуранына хайпы гелмегиң дерегине Абат тутуш агыр гөвреси билен лох-лох гүлди:

— Вах, Магтымың бар бол-а... Ёгса нәме, ол сең бир гепиңде бегенип бойнуңа бөкәер өйүтдиңми?.. Бай-бо -ов, мениң Айжам ләлик сакланан машгаладыр... Вах, онуң хәсиетини менден сора... Айжамың болгусыз зада хырра гахары гелер-де, хай диймәнем, хич зат болмадык ялы, ала-яз болуп, җүрләпжик отурандыр... Сен ханым, о болгусыз затлары хич гөвнүңе алмагын. Өзүм онуң билен элин гүрлешерин, «Лалың дилине энеси дүшер» дийипдирлер... Айжаханы гөвнетмек ме-

ниң билен... Сен говсы өзүңе кичилик билме-де, шол ер чекмиш Айлың угруна чык. Оңа гыз билен ишиң болмасын, ол сен тетеллә мынасып дәлдир, мен бирэййәмден бәри той шайымы тутуп йөрүн дий. Бир ерде ар-намысы бар болса, шей дийсең, дүшүнер ахыры. Мең шү айдянлам раст дәлми, хә?

Абадың бу теклиби о диен йүрегине жүңк болмаса-да, Магтым Исаевиче ярaман дурмады. Себәби онуң өз өңки ниети таныш-билишлериниң үсти билен хер эдип-хесип эдип, Айлыны Ашгабатдан гыраклатдырып, областларың бирине жай гурмага ибертдирмекди. Эмма ол Айлының өз ислеги болмаса, асла мүмкин дәлди. Шонуң үчинем Абадың тәзе теклибини икиеллэп кабул этди-де, турма билен болды:

— Боля, Абат гелнеже, мен о йигиде нәме диймелидигини билйән... Аркайын болуң, мен оны Айжахандан эл чекмег-ә дәл, асла көчәңизден гечмез ялы эдерин.

Абат мыхманыны ховлудан чыкянча уградып баршына эдил бир гизлин сыры айдян ялы ювашжа:

— Ай, оглан, өзүңем бирнеме догумлы бол,— дийди. Илки гөрйәңми, эдил гара какaнч ялы. Бир гезек йүзүми алды дийип, говушгынсызлык этме, сенем, ил ялы, Айжаны кино чагыр, театра чагыр, гараз гүйме-де өвренишибер. Ичгин танамансоң, чекинйәндир, балажыгым!..

Магтым Исаевич Абадың бу несигатларына монча болды-да:

— Аркайын болуң, гелнеже, табшыршыңызданам бетер эдерин — дийип, йырш-йырш эдип, ховлудан чыкды.

Абат ичерик доланып гелди-де, Айжаханың дивардакы йылгырып дуран суратына эсли салым сын этди. Сынладыгыча-да гызына дуйдурман бу эдип йөрен ишлеринден уялып, сессиз, эмма йүреги билен аглады...

ГАРАШЫЛМАДЫК МЫХМАН

Соңкы вагтлар Андрей Матвеевич Зотовың асла кейпи ёкды. Мундан озал бригадада хер ненеңси кын ягдай йүзе чыканда-да иңңән парасатлы дүзетмеги башарян, адамларың учдантутма әхлисиниң дилини тапып билйән бригадириң инди өзи гөз-гөртеле үйтгәпди. Ол ызгытсызланып, хут яралы гаплаңа дөнүпди.

Андрей Матвеевичиң бу ягдая дүшмегиниң өз себәби барды. Гүйз аяклап, ховалар совашып угралы бәри объектдәки гурлушык ишлериниң депгини эп-эсли песелип, бригада инди ай ярымдан бәри тутуш управление боюнча иң ызда диен ялы сүйренйәрди. Гурлушыгың начальниги билен прораб Мейдан Гурбанлыев гүн сыпдырман диен ялы гезеклешип гелйәрдилер хем-де Зотова дийибиленлерини диййәрдилер, гөркезме берйәрдилер, хайбат атярдылар. Хич хачан адамдан геп чекмейән Андрей Матвеевич гүнәниң аграмының бригададыгына гөзи етйәни үчин олара идили гайтаргы берип билмән, йүзүни саллап оңярды. Ничикми начальниклер гитдиги ол бригаданың члениериниң әхлисини йыгнап, олара херрелип башлаярды.

Ине, бу гүнем гурлушыгың начальниги бригаданың ене-де байракдан кесилйәндигини айдып гиденден соң, ол огланлардыр гызларың әхлисини совук дүшенсоң агачдан гурналан жая — «бригаданың штабына» габапды. Гурлушыкчыларың учдантутма әхлиси бригадириң игенчлерини сеслерини чыкарман йүзлерини саллашып ювдуп дурдылар. Андрей Матвеевич болса оларың дымышып дуранларына хас хем дергазап болуп, жаны янгынлы гүрлейәрди:

— Мен инди отуз йыллап диен ялы шу шәхерде жай салян... Шол дөврүде хер хили масгарачылыгы гөрдүм... Йөне сиз ялы бихепбә душмандым... Ери, нәме агач ювдан ялы болшуп, барыңыз сөмелшип дурсуңыз? Хей сизде бир ар-намыс болмазмы? Я мениң гаршыма дил дүвүшдиңизми? — Андрей Матвеевич кенән додакларыны шапбылдадып, отлуклы назарыны Равиле дикди — Ери, Равил, нәме сесиңи чыкараңок, сен «Центрстройың» комсомол комитетиниң члени ахыры... Ханы, сениң комсомол йүрегиң, йыгнакларда гүрлемели болса-ха ики пай берлен ялы, иши гурамалы боланда-да оңарян задың ёк... Ай, сенденем бир комсомол болармай...

Бригадир шейле дийди-де отурды, өңүнде дуранлары ене бир гайра сынлады, йүзүни ашак салып кейпсиз:

— Инди маңа эртир барып бригадирлиги табшырмакдан башга алач галмады... — дийди-де, ене гызып башлады: — Хава, хава, гүмүне гитсин... Сизиң үчин яшымың соңунда биабрай боласым гелеңок... Бир дө-

вүм чөреги хер ерде-де тапарын... Мен айтжагымы айтдым... Барың, дынч алың, кейп чекиң...

Хич ким еринден гозганмады. Себәби бу ягдайда жайдан чыкып гитмеклигиң намартлыкдыгына, келлесини тутуп отуран чал сачлы бригадириң, гапдалында дуран ёлдашларың намысыны хем-де хут өз выжданыны басгылап гечмекликдигине оларың хер бири дүшүнйәрди.

Бу агыр дымышыгы иң соңы ардынжырап Шүкүр бозды:

— Андрей Матвеевич, сиз нәхак жаныңызы якяңыз, асла бу сөзлер нәме герек? Сиз гитсеңиз, бригаданың даргажагы гөз-гөртеле. Сиз нирә гитсеңиз, бизем ызыңыздан галмарыс. Шоны билип гоюң. Йөне мен шу ерде әхлимиз үйшүп дуркак бир зат айтмакчы. Андрей Матвеевич, сиз тәзеден бәри әхли гүнәни бизиң үстүмизе йүкләп, диймәси затларам диййәңиз. Биз, элбетде, яшкичи, нәме дийсеңизем чекип-чыдарыс. Йөне гаргыш билен жай гурулмаяндыгыны сизиң өзүңиз бизиң әхлимизден говы билйәңиз. Догрусыны айтсак, биз бир юмуш огланы боляс галайяс. Кәшгә әхли зат бизе баглы болса, онда башга гүррүң. Инди нәче вагт бәри айдым эдинип гелйәс, хей идили раствора гөзүмиз дүшдүми, керпич дийсең бир гүн болса, бир гүн боланок, гетирйәнлерем килең дөвүк-енжик. Онсоңам, арада икинжи этажы өрүп башламыздан соң гелип, сейсмики талабы өдәнок диен болуп жайың планировкасыны үйтгетдилер... Нәме булара биз гүнәкәрми?.. Онсоңам, Андрей Матвеевич, ил-ә билемок вели, мен-ә сизиң кәбир болшуңыза дүшүнйән дәлдирин... Йөне гаты гөрмәң...

Шүкүр бирден дымды. Онуң айдянларыны башыны галдырман диңләп отуран бригадир кем-кемден хас аграс гөрнүше гелди хем-де ядав сеси билен:

— Айдыбер, мен гаты гөрмен — дийди. Шүкүр хемаят гөзлейән ялы, гапдалында дуран ёлдашларына середип:

— Ине, иң бәркиси шу гүнки ягдайы алып гөрелиң — дийди. — Управлениеде йыгнак болупдыр. Гаты говы зат. Йыгнакдада гурлушыгың начальниги билен прораба кәйинч ыглан эдипдирлер... Ери, сиз айдың, о затлара биз гүнәкәрми? Ёлбашчылыгы башармасаң, кәйинч диййәңми, ишденем коварлар, партияданам чы-

карарлар... Гой, олар иши дүзетсинлер, азрак кейп чексинлер... О нәме үчин кишиниң одуна биз янмалы.

Андрей Матвеевич сакланып билмән:

— О нәме дийдигиң? — дийди.

— Себәби начальник янымыздан гидип-гитмәнкә сиз әхли нагараңызы бизиң үстүмизе дөкүп башладыңыз... Ери бу ерде «Алыныӊ арыны Ахметден алҗак болмагыӊ» нәмә гереги бар дийсен-е...

Шүкүр болдум эдип, ызкы хатара чекилди. Эсли вагтлап хич кимден сес чыкмады. Ахыры гөзлери янып дуран даяныклы бир рус гызы өңе сайланды-да:

— Шүкүр, сен башланда догры затлары айдып башладыӊ — дийди.— Йөне соңуны булам-буҗар этдиӊ отурыбердиӊ... Сен хер нәче кәкелән болсаңам, ниетиӊ дүзүв дәл. Нәме, инди начальниклере кәйинч берилер-де, биз шоңа хешелле какмалымы? Сеп «Ол эшекде йүкүм ёк, йыкылса хабарым ёк» этҗек боляӊ. Эгер озалдан хер биримиз ниетимизи дүзүв тутуп, өз орнумызда оңат ишлән болсак, олара-да кәйинч берилмезди, Андрей Матвеевичем сен айтмышлайын, «үстүмизе нагарасыны дөкүп» дурмазды. Сен бу затлара говы дүшүнйәнем болсаӊ, догры ёл салгы бермегиӊ деригине гайта Алы дийдиӊ, Ахмет дийдиӊ, йүз гүррүңиӊ башына етдиӊ. Сен, говсы, бизе җогап бер, нәме үчин тәзеден бәри эрбет ишлейәӊ, шонуӊ себәбини дүшүндир?..

Шүкүр дызап өңе сайланды-да:

— Сен, Валя, мыдама меӊ гаршыма гидйән, сеӊ ниетиӊ мени масгара этмек, мен оны билйән — дийип, херрелип ургандан Равил онуӊ дөшүнден итип саклады.

— Шүкүр, бидерек болма, бу ерде бригаданыӊ намысы хакда, абрайы хакда гүррүң гидйәр. Валя гаты догры айдяр, бизиӊ хер биримиз дөвлет әхмиетли уллакан ише башымыз билен җогап берйәс. Билемок нәме үчиндигини вели, соңкы вагтлар бригадада тертип-дүзгүн дүйпден говшады, гелен гелйәр, гиден гидйәр. Бизе болса хер бир минудыӊ гадрыны билмек герек. Муна гурлушык диййәлер. Биз хер зат этмели велин, объекти өз мөхлетинде табшырмалы. Башга гүррүң ёк. Бу җайлара онларча машгала гарашяр, чагаҗыклар гарашяр. Шонуӊ үчинем өлмели вели тиҗенмели, гаты гидиберсе, гудрат гөркезмели.

Андрей Матвеевич, биз сизиңем ягдайыңыза дүшүнйәс, шонуң үчинем хич зады гаты гөремзок. Йөне, «дәлиң мүң гепинден бир гепи» дийлени ялы, Шүкүриң кәбир айдянларының жаны бар. Догруданам шү растворлы меселәни бир яңалак этмесек болжак дәл. Керпичли ягдаям ондан говы дәл. Өзүмиз-ә «хил, хил» дийип гыгыряс, иберйән материалларам йүзе тутар ялы дәл. Сиз йыгнакларда затда боляңыз, беркрәк айдың ахыры.

Ёлдашы гүррүңини гутарарына мәхетдел хәлиден бәри дымып дуран Айлы хем сакланып билмән:

— Андрей Матвеевич, ене бир меселе бар — дийди — шү улы кранда ишлейән огланы я ковмалы, ёгса-да оңат ёла гетирмели. Ол асыл хич кимиң диенинем эденок, йүки ислесе галдыря, ислемесе-де көлегеде серилип ятыр. Сенем садака гарашян ялы хачан бир ашакдан керпич я раствор геләеркә дийип аңалып дурмалы. Ай, оны сизиң өзүңизем говы билйәңиз ахыры.

Ызда дуранлардан кимдир бири Айлының айданларыны макуллап:

— Айлы гаты догры айдяр. Ине шу вагтам ол йыгнага гелмән гайдыпдыр. О йигидиң я-ха бир улурак сүйреги болмалы, я-да шол барып ятан бихепбе. Ёгса бейле гөзденчыкгычлык этмели дәл ахыры — дийди.

Андрей Матвеевичиң ганы кем-кемден совап башлады. Ол герегинден артык гызып, өтерәк гечениие инди дүшүнди, эмма дүшүнсе-де бу хәзир өтүнч сорамагың ери дәлдигине, бригаданың дүшен гөзгыны ягдайының бирек-биреге хамрак бөлушардан хас чатакдыгына, шол себәпденем тутан пердесини яздырман, хич хили эглишик эдип билмежегине хем акыл етирйәрди. Бу махал бригадири айратын бир зат бегендирйәрди: бригада утаняр, өз эден этмишине дүшүнйәр. Диймек бригадада ар бар, намыс бар, бу масгарачылыклы ягдайдан чыкмага, ене өңки абрайыны гайтарып алмага гайрат бар. Андрей Матвеевич олара өвүт-несигатам бермеди, кимиң хак, кимиң нәхакдыгынам, иши дүзгүне салмагың ёлларынам дүшүндирмеди. Ол геринибрәгеде еринден турды-да:

— Әхли зат дүшнүкли, гелиң онда эртирден башлап гайрат эделиң, бриганың абрайыны саклажак болалың. Мен муны сизден бригадириңиз хөкмүнде дәл,

атаңыз хөкмүнде хайыш эдйән — дийип, сарайжыкдан чыкып гитди.

Шондан соң бригада хем өйли-өйүне даргады. Равил өз комсомол иши билен райкома бармалы болансоң, Айлы өйүне еке гайытды. Ол ёлда магазине совулып, иер-ичер ялы ожук-бужук зат алды-да, яшаян ерине ягшы гараңкы дүшенде барды.

Гапының агзында бир гара ики яна гезмеләп йөрди. Айлы кисесинден ачарыны гөзләп дуршуна онуң кимдигини сайгарман:

— Сиз киме гарашяңыз? — дийип сорады.

— Саңа гарашян, Айлы. Нәме, танамадыңмы? — диен бир таныш сес оңа жогап берди.

Айлы сиңе середип, онуң шол профессорың тоюнда өз сахылыгы билен гөз гөркезен Магтым Исаевичдигини шонда танап галды. Танан бадына хем эндам-жаны говшап, эрбет үйтгәп гитди. Эмма хер ничик-де болса, гозгалаңа дүшенини дуйдурмазлыга чалшып, шәхдачыклык билен:

— Бай-бо-ов, Магтым Исаевич, сиз нире, бу ерлери нире? Гелевериң — дийди-де, гапыны ачды. — Ичеримизде дүзгүн-тертибем-ә ёкдур вели, саллах яшайшыдыр-да, хернә айплашмавериң.

Мүрәхеде якын Магтым Исаевич эмгенмән өе гирди, отага еңилжек сер салды, соңра гүлүмсирәп:

— Аркайын бол, иним, шу адамлаңам гүни сеңкиден говы дәлдир, мен хич зады гең гөремок — дийди-де, отургыжа гечип отурды.

Айлы чай аладасы билен китирини шакырдадып дуршуна өз янындан улы иңкисе гидипди. «Бу адамы бу ере хайсы максат гетирдикә? Ол менден нәме ислейәркә? Хер нәме-де болса, Айлы, сен мерт болмалысың, «итем арыклыгын гурда билдирмез» дийипдирлер. Ол улы алым, пулуна ер тапанок, сен болсаң бир ишчи. Зыяны ёк, өләйсеңем, геп чекмегин, дилиңи дишлемегин. Эсасы зат — Айжахан мени сөййәр ахыры...»

Айлы шейле пикирлере гүмра болуп, гидип чай алып гелди. Чәйнеги мыхманың өңүнде гойды.

Магтым Исаевич чайы агдарып отуршына:

— Сен мениң бу ере гелениими геңем-ә гөрйәнсиң, шейле дәлми? — дийди.

Айлы эгнини гысды:

— Ай, ёк, о нәме үчин гең гөрейин? «Гелен — дөвлет» дийипдирлер...

— Мени сениң яныңа гелмәге межбур эден задың нәмедигини бери аңяңмы?

Айлы кәсесине чай гуйды:

— Ине, шоны вели билемок, Магтым Исаевич.

Магтым Исаевич нәме үчиндир алжыраң халда чилим отланды-да:

— Багышла, сорамандырынам, өйүңде чилим чекмек болямы? — дийди.

Гөни гелен мыхманың бейле сыпайысыран болмагы Айлының гахарыны гетирип башлады. Ол итиң ажыды, ядавды, тизрәк бу титиже адамың матлабыны эшидип, оны ураградасы гелйәрди. Онуң бу адам билен асла гүрлешмәге чигит ялам ислеги ёкды, себәби мәшиниң бишишмежегине гөзи етикди. Шонуң үчинем Айлы:

— Мен сизи диңлейән, Магтым Исаевич, ынха хай диймән биле яшаян ёлдашым гелмели — дийди.

Магтым Исаевич бир салым сессиз чилим чекди, бирки овурт чай ичди, улудан демини алды хем-де Айла серетмәге эжап эдйән ялы йүзүни галдырман:

— Айлы, белки сениң хабарыңам ёк болса ёкдур; мен инди эсли вагт бәри тоя тайярланып йөрүн — дийди.

Айлы мыхманың нәмә какдырянына дүшүнсе-де, хич затдан бихабар киши болан болды:

— Мен оны нireден билейин, гаты говы зат, оңуна болсун...

— Йөне, иним, онуң оңуна болмагы саңа баглы.

Айлы мөнсүрән киши болуп, гөзлерини тегеледи:

— Ине саңа герек болса, бу нәме дийдигиңиз, Магтым Исаевич?

— Икимизем инди яш-елең дәл, Айлы... Дурмуша дүшүнерче болупдырыс. Яшайышда хер кимиң өз несибелиси болядыр... Мен сенден агаң ялы хайыш эдйән, мениң бу багтыма бадак салма, иним... Сен мениң нәме дийжек болянымa дүшүнйәнсиң... Онсоңам бир зады билип гой. Сен бу шәхерде тәзе адам. Шәхерлилериң дүзгүнлерини кән билйәнем дәлсиң, айратынам шәхерли гызларың ягдайыны. Олар иңңән ынжык болядыр, бираз бинамыслыга салаймасаң, олар билен еке гүнем яшашып болмаз. Сенем оны этмерсиң, мен муны эдил айнада гөрен ялы...

Айжахан-а айратын ләлик сакланан машгаладыр. Өмрүнде элини совук сува уруп гөрен дәлдир. Мен о гыза белет. Оңа илде ёк эшиклер герекдир, үйтгешик дүзгүн герекдир. Догрымы айдян, гапжыгың мыдама пөкгерип дурмаса, о гызың шатысына чыдаймак кындыр...

Айлы бу сөзлери өңем бир гезек эшидипди. Ниредекә? Ким айтдыка? Хава, хава, ол Ашгабада илкинжи гелен гүни эдил шейле сөзлери аэровокзалың ресторанында отырка төтәнден саташан Рахмандан эшидипди. Соңунданам ол харамзада хайын болуп чыкды. «Нәме үчин буларың огрусам-оррамсысам, медениетлисем, алымам бир дилде сайраяркалар? Эдил диллешен ялы. Белки олар догры айдяндыр? Мени аңкаврак гөрүп, гөни гелен беладан гораяндырлар? Онда нәме үчин Рахман маңа дөнүклик этди? Нәме үчин бу отуран Магтым Исаевич мениң ялңыз сөйгүме, Айжаханыма далашык эдйәр? Ёк, ялан. Буларың икисем бир адам, икисем кеззап...»

Шейле нетижә геленден соң Айлының жаны арам тапып, ол Магтым Исаевичиң айдян затларыны бир көпүге-де саймады. Эмма шол бир вагтың өзүнде-де ол бу адамыны бетбагт хасаплап, онуң ягдайына дүшүнйәрди. Элбетде, Магтым Исаевич үчин профессор Аманлыевиң гиевси болмаклыгың элъетмез багтдыгыны, оны бу ере гетирен задың сөйгиниң ызасы дәл-де, хут шол багтың гидер горкусыдыгыны Айлы билйәрди. Бирденем Айлының гүлкүси тутды-да, ол сакланып билмеди.

Эсли вагт бәри сессиз жогаба гарашып отуран Магтым Исаевич тисгинип гитди:

— Нәмә гүлдүң?

— Ай хич, бир зат ядыма дүшди-де, гүленмем дуйман галыпдырын, багышлаң...

— Ёк, Айлы, мен сенден хич зат гизләмок ахыры, сенем яшырма. Мен йөрите гелдим.

Айлы нәмедир бир зады хакыдасына гетирҗек болян ялы додакларыны дишлешдирди-де, аграсланып:

— Мениң сизе хайпым гелйәр, Магтым Исаевич — дийди.

— О нәме дийдигиң?

— Сиз бир улы алым, окан китапларыңызың саны-

-сажагы ёк. Мен болсам бир сада гурлушыкчы, барыёгы он клас билимим бар... Шейле дәлми?

— Ери, бакалы?..

— Сиз нәме үчин маңа бейле затлары дийдиңиз? Утанмаясыңызмы? Нәме инди шу адамлар халыс акмакдыр өйүдйәңизми? Сиз менден нәме ислейәндигиңизи оңат пикир эдип гөрдүңизми? Меӊ ганжыгым сизиңкә гаранда юка болса-да; сиздәки бар йүрек менде ёкдур өйүдйәңизми? — Айлы эсли салым дымды, хырчыны дишләп, башыны яйкады: — Мен бу ере окува дийип гайдыпдым. Гелибем гирип билмедим. Экзаменден йыкылдым. Мен шү чака ченли сүрүден галаныма намыс эдип йөрдүм. Сиз мени багышлаң, Магтым Исаевич, йөне маңа ылым өвретжеклерем сиз тетеллилер болжак болса, шол окува гирмәндигиме кәнбир өкүнибем барамок. Сиз хәзир мениң хут йүрегими согуржак болуп отырсыңыз ахыры.

Магтым Исаевичиң йүзи бурч ялы гызарып, яңаклары эрбет гызып гитди. Ол ене бир чилим отлады-да, инди сув сеңрикден агансоң, өз йүрегине дүвен ниетини соңуна ченли айтмагы макул билди:

— Сен мениң гөвнүме дегйән, Айлы. Хер зат-да болса, мен сениң мыхманың ахыры. Йөне сен бир зады билип гой: Айжахан мениң гелинлигим. Ол саңа рехими иненсоң йүз берйә, онуң йүрегинде башга хич хили дуйгы ёк... Эгер сен ирде-гичде өйленмекчи болсаң, шү шәхерде ислән гызыңы сайла, мен саңа эдил агаң болуп арка дурайын. Нәме көмек герек болса-да берейин. Шүкүр, мениң бир йигиди өйли-ишикли этмәге гурбатым чатяр. Йөне, иним Айлы, профессорың гызына индибери азар етирме. Ине мениң-ә сенден этжек хайышым шү...

Айлының йүреги эдил гыйым-гыйым дилинене дөнди. Гахар-газапдан яңа бирхили эсси айылып, гөзлериниң өңи гараңкырап гитди. Ол мундан артык чыдап билмән, ылла диерсиң ялбарян ялы, найынжар халда бурулып:

— Яшулы, хайыш эдйән, гидиң шү ерден... гидиң! Мен эрбет ядав, гидин.. — дийди-де, ёңсуз юмрукларыны дүвүп, еринден турды.

Магтым Исаевич режәң гең дәлдигини анды-да, бу ерде мундан артык галса, оңлулыгың үстүнден бармажагына гөз етирип, ховлукмач еринден турды. Ол:

— Ай боля-да, «мыхман өй эесиниң гулы» диййиндирлер, гит дийсең, гидэймели боларыс. Йөне сен мениң яңкы айданларымы оңат пикирленип гөр... Мен сениң яныңа яман ниет билен-ә гелмэндим, иним... Хош, саг отыр — дийип, угрыбир чыкып гитди.

Айлы бирбада онуң ызындан етәге-де, бокурдагына мүнейин дийди, эмма җуда кын хем болса өзүне берен әхдинден дәнип, дилини ганҗарянча дишләп дурды...

АЗАШМАК

Айлы әнчеме гүнләп айңалып билмеди. Не бир иди-ли иш этди, не җанына рахатлык тапды. Йигиди хеләклейән Магтымың бимахал гелип-гитмесем дәлди-де, онуң айдып гиден ялынлы сөзлериди. «Эгер сен ирде-гичде өйленмекчи болсаң, шу шәхерде ислән гызыңы сайла, мен саңа эдил агаң болуп арка дурайын... Мениң бир йигиди өйли-ишикли этмәге гурбум чатяр... Йөне профессорың гызына азар етирме...»

Айлы бу сөзлери нәлер ятламайын дийдигиче, бетер ятлаярды. Оларың хер бири онуң бейнисине сечме болуп дегйәрди. Бирден-бирденем ол ёк ерден шол той агшамыны, Магтым Исаевичиң гөрене гөз эдип профессора алтын сагат говшурышыны, гапдалында отуран хор адамың айдан сөзлерини, гүлкүнч кешбини, шол гымматбаха совгада Айҗаханың бегенип, шампанский ичишини гөз өңүне гетирйәрди.

«Белки мен ол адамы нәхак дарандырын. Догрудагам, Айҗахан алтының есиримикә? Ол менде хич хили байлыгың ёкдугыны билйәр ахыры. Магтым: «Айҗаханың саңа рехими инйәр, онда башга дуйгы ёк» дийди. Онда сөйги дийилйән зат нәмекә? Асла ол бармыка бери?!.»

Айлы нәче ойландыгыча, шонча хем алҗыраярды. Ол Магтым Исаевичиң гелип-гидели бәри калбында дөмен бу сорагларына җогап гөзлейәрди. Эмма шүбела урунса-да, ода дүшен йүреги канагат тапмаярды.

Шейдип аласармык ягдайда ичини үмледип йөркә-де бир гүн онуң күйүне дийсең албайлы хем гөвнүне җай гөрүнен пикир гелди.

«Нәме үчин мен Айҗахана совгат этмели дәлмишим? Эйсе ол гымматбаха совгада мынасып дәлми? Ил

хонха гелинли болжак болуп, әхли мал-мүлкүнден гечйәр ахыры. Мен Айжахана хөкман илде ёк совгат эдерин...»

Айлы бу тәзе тапан ачышына бегенип, эдил гуш болуп учайжак болярды. Гөвнүне болмаса, шол совгат билен өзүни үнжә гойян әхли аладалар, әхли пәсгелчиликлер ём-ёк болайжак ялыды.

Ол шол ягшы нието билен шәхердәки алтын затлар сатылян магазине барды. Онуң өңүндәки айналарың ашагында тылла йүзүклериң, алтын сагатларың, тәсин билезиклериң, гулак халкаларың дүрли-дүрлүси ялбырашып дурды. Айлы айратын-да бир зада ашык болды: ол чым-гызыл циферблатлы, төверегине тәсин нагыш чекилен, алтын зынжырлыжа алтын кулонды. Кулон, догруданам, бейлеки сагатдыр йүзүклерден тәсин өвүшгүни билен месе-мәлим сайланярды. Ол Айжаханың энайыжа дөшүни беземәге мынасып байлыкды. Гыза хут шу кулоны совгат этмеги Айлы йүрегине дүвди-де, сатыжы гыздан онуң бахасыны сорады. Эмма гызың айдан нырхыны эшиденде вели эндам-жаны говшап гитди. Бу кулоны алмак үчин Айлы иймән-ичмән песинден үч айлап дагы ишлемелиди.

Ол магазинден чыкды-да, гөрешде еңилен адам ялы, йүзүни галдырман гөни өйүне гайытды. Өзем дынман ойланярды: «Нәме этмели? Эжеме хат язсаммыкам? Ол бу пулы карз-ковал эдер вели тапар». Йөне ол бу пикиринден бада-бат йүз дөндерди. «Ёк, оны эдип болмаз, бу намартлык ахыры. Көмек бермегиң дерегине оларың барыны-ёгуны алып, мен ненеңси аркайын яшайын. Равиле-хә йүз тутанымыңам хайры ёк. Бириңжиден-ә, ол мениң бу этжек болян ишими оңламаз, гайта иңирдәп, йүз гүррүң эдер. Онсоңам, онда артыксүйшүк зат нәме ишлесин? Ол хер ай айлыгының ужундан гыз жигисине көмек иберйәр. Ери, онда нәтмели? Киме йүз тутмалы?»

Шейлеликде, Айлы үчин бир чыкалга галыпды. Шүкүр. Хава. Онуң биле ишлейән ёлдашларының арасында шондан пулдары ёкды. Эмма Шүкүре йүз тутмагы Айлы өзүне peслик хасаплаярды. Ол көп урунды, көп ойланды, чыкалга гөзледи, көп ёл агтарды... Иң соңунда-да палтасы даша дегип, ене Шүкүриң болян отагының гапысыны нәдип какандыгыны өзи хем дуйман галды.

Шүкүр [illegible] ики элини еңсесине говшурып ярпа ятырды. Бир гөрмегей гыз болса столуң үстүне бир-ики ялы затлары гоюшдырып тайярлык гөрүп берди. Шүкүр гапымдан Айлы гелер диййип гүман этмедик болара чемели, оны гөренден ериндеп турды-да:

— Хэ-э, асыл бу сенмидиң, гелевери — диййип, Айлының элини гысды: — Тамара, таныш бол, бу йигиде Айлы диййэлер, бир бригадада ишлейэс.

Тамара эдип дуран ишини гойды-да, мылайым йылгырып, ап-акжа голуны узатды. Айлы онуң памык ялы юмшажык элини эмай билен гысып, соңра Шүкүре йүзленди:

— Шүкүр, мен сизе бу махал пэсгел бермэйин, соң бир гезек гелэерин.

Айлы шейле диййип гапа йөнеленден Шүкүр онуң өңүне габат болуп:

— Болшуң нэхилай я ене гөвнүме дегжек боляңмы? Бу ерде ят адам ёк, Тамара мениң гелинлигим. Ханы геч отур, сени гайын энең сөййэр экен... Тамара, ханы муңа дийсен-е — диййип, зорлап диен ялы отургыжа гечирди.

Тамара шол мылайым йылгырышыны эдип:

— Эгер шу вагт мениң тайярлан нахарымдан иймэн гитсеңиз, гаты гөрерин — дийди.

Шүкүр шкафдан бир чүйше коньяк билен бир чүйше чакыры чыкарып, столуң үстүне гойды-да:

— Тамара, ханы онда нахарыңы гетирэй — дийди.

Тамара сесини чыкарман кухня тарап гитди.

Айлы шинди хем бимахал вагт геленине ичинден өкүнип, нэденинде тизрэк гидип боларка диййип отырды. Шүкүр чүйшелери ачышдырды-да, Айлы билен өз булгурына коньяк, Тамараң булгурына хем чакыр гуйды:

— Ери, мениң гелинлигими ненең гөрйэң, халадыңмы?

Айлы йылгырды-да:

— Говы гыз экен, овадан — дийди. — Йөне сенде гыз дурямы нэме?..

— Ёк, Айлы, шу гезек чыным. Муны хер гүн гөрүп дурмасам, хич карарым етенок, өңкүлерде бейле дэлди. Тамараны сөййэн болаймагымам ахмал.

— Онуң ялы болса, белки той эдерсиң? Бирден мундагам совашайма.

— Вах, өзүме галса, бир гүне-де гойжак дэлле,

йөне мениң бир гаррыжа эжем бар, шонуң нәме дийжегини билемок. Мен оны чагырдым, ертир я бирагүн гелмели. Тамара асыллы гыз, белки эжеме ярандыр-да...

Айлы өз янындан: «Вах, дердимиз бир экенә» дийип, ичини геплетди.

Шол вагт Тамара ичи бугарып дуран соуслы тарелкалары гетирип, оларың өңүнде гойды-да:

— Сүйжи биширмедик болсам багышларсыңыз — дийди-де, гидип өзүне-де бир тарелка алып гелди.

Нахар бал ялыды. Айлы оны дадандан:

— Элиңиз-ә сүйжи экен — дийди.

Шүкүр Тамара серетди-де:

— Нәме, өзи сүйжи дәлдир дийжек боляңмы? — дийип, өз айданына өзи гүлди.

Айлы Шүкүриңкиде махласы мазалы иңрик гаралянча хезил эдип отурды. Шүкүр онуң кейпине гелмәндигини аңса-да, Тамараның янында сорамагы гелшиксиз хасаплап, Айлыны уградып барярка:

— Айлы, яңкың янында хабарыңы алыбам дурмадым вели, белки менлик ишиң бардыр, чекинмән айдыбер — дийди.

Айлы сериниң саг вагты эдил гөнүләймәге аздаканде эжап этсе-де, эдерди, эмма бу махал, ичилен коньяклардан соң кейпи көкленип, хас батырланыпды. Ол Шүкүриң эгнине япышып саклады-да:

— Шүкүр, маңа сениң көмегиң герек — дийди.

Шүкүр хәзир месди, ол бир сигарет отланды-да, шол хемишеки җалайлыгыны эдип, дилини айнатды:

— Җаным саңа гурбан болсун, Айлы җан, шу вагт дилиң геплесе боля.

Айлы бир салым ойланан ялы гашларыны чытды-да:

— Билйәмиң нәме, маңа пул герек, көп пул герек. Дүшүнйәңми, Шүкүр, көп пул... — дийди.

— Хм, бай дүшүнйән-ә, Айлы җан. Саңа пул герекдигини мен өңрәкден бәри аңярдым. Сениң саташан нәзениниң пулы говы гөрйәндигини онуң аяк уршунданам билдим. Биҗай ёкарык аслышыпсың...

Шүкүриң бу сөзлерине Айлы бир эрбет болуп гитди.

— Сен оны нирeден билйәң? О хайсы нәзенин?

Шүкүр гөзлерини сүзүп, Айлының эгнине какды:

— Җиҗим, Шүкүр агаң ериң астында йылан гәвүшесе-де билйәндир, мениң ики гулагымам сенде, айдыбер?

— Сен онда хич задам билеңок, ол сениң пикир эдйән гызларыңдан дәл.

— Ери, боля-да, деррев гаты гөржек болуп дурсун, оюн этдим.

— Шүкүр, сен маңа көмек берибилжекми я ёкмы?

— Мен саңа, Айлы җан, нәдип көмек берейин? Банкда үйшүп ятан пулум ёк ахыры... Менем эдил сениң ялы йөнекей гурлушыкчы... Пулы совмак аңсат, оны газанмак кын... Онуң үчин дер дөкмели, укудан галмалы... Сен бу затлары билйәң ахыры...

— Мен, Шүкүр, хемме зада тайяр. Аркам билен даш чекмелем болса мен бар. Хайыш эдйән, сен менем өз яның билен әкит.

Шүкүр аңк-таңк болды:

— Нирә алып гитмели? Ханы дүшнүклирәк айтсан-а?

— Нәме, шу адамлар пилиң гулагында уклап ятандыр өйдйәңми... Мен хеммесини билйән, Шүкүр... Ишден соң, дынч гүнлери, кәвагт кеселлән болуп нирә гидйәниңем, пулы нәдип газаняныңам билйән.

Айлының бу сөзлерине Шүкүр чигит ялҗагам дарыкмады, гайта хас аркайынланып:

— Хм... Бә, сен мундан тутдуң-ов...— дийди.— Айлы, нәме дийсен-е, мен оны хич кимденем гизләмок, асла гизлеҗегем боламок. Нәме, гөзүң гидйәрми? Мен огурлык эдемок я кишиниң өйүни таламок. О пуллары, ине, шү габарчаклы эллерим билен газанян. Бар, ислесең — бригадире айт: Шүкүр обалара гидип, хоҗалыклара җай салып берйә дий. Тапдың бу ерде кечетелпек түркмени. Бә-әй, җиҗим, пидулҗа экениңай, эдил бейлесиң өйтмейәрдим.

Айлы Шүкүриң «бар бригадире айт» диен сөзлерини биҗай ёкуш гөрди. Ол хатда мундан артык гүрлешмән онуң янындан гитмәге-де тайынды, йөне гүни шоңа баглы болансоң биалач ювдунды-да:

— Мең үстүме нагараңы дөкүберме, Шүкүр. Мен бирем адам сатып йөрен әшеклерден дәлдирин, шоны билип гой. Сен говсы менем янына ал, барыбир бир өзүң улы-или җайлы эдип билмерсиң. Мен нәме юмшуң болса битирерин — дийди.

Бу әҗизлән адамың ылалашыгыды, муңа болса Шүкүр еңиҗи хөкмүнде өз янындан хешелле какярды:

— Ине, Айлы җан, мунын башга гүррүң. Хәлиден

шейдип гөнүләпжик айдаймазлармы... «Нирә гидйәнини билйән» дийдиң, «нәдип пул газаняныңы билйән» дийдиң, бидерек ере бу адамлаң йүрегини чиширдиң.

— Онда гүрлешдикми? Хачан гитмели?

— Хачаны болмаз, эртир екшенбе, ир сагат едиде үстүмден гел, бир кәсе чай ичерис-де басарыс, троллейбусуң билине... Йөне дилиңежик бек бол...

Шүкүр айдышы ялы хем сөзүнде тапылды. Шол диен гүнүнден Айлыны өз янына шәгирт эдинип алды.

Оларың гурян җайы шәхериң гырасындакы посёлокдады. Җай эеси яшулы адамды. Ол кәнбир сөвдалашып дурман Шүкүриң диени билен ылалашды. Шейдип олар гүн сыпдырман диен ялы мазалы гараңкы дүшйәнчә, кәвагтлар болса хатда чыраның ягтысына ишләп, ай ярымдан шаңлап дуран биргеңси җай гурдулар. Шүкүр дүшен пулы мерт кишилик эдип, гылыны гымылдатман дең пайлашды. Айлы халыпасының бу ягшылыгына монча болуп, эдил учайҗак болды. Себәби ол өз янындан үчден бирине-де разыды.

Ол эсли пул барды. Өзем зыбыр гызыл онлукларды. Айлы мунуң ялы көп пулы өмрүнде элинде саклап гөрмәнди. Ол Шүкүриң: «Ал, иним, совмак несип этсин» дийип берен бу пулларыны чалаҗа сандырап голтук җүбүсине салан вагты гөйә диерсиң тутуш эндамы мылайым йылап гиден ялы болды. Ол голтугыны пенҗегиниң дашындан элләп гөрди. Голтугы чалаҗа гүберип дурды. Айлының эрни-эрнине етмейәрди. Себәби ол пулды. Кән пулды.

Шондан соң гүн гечдиги сайы Айлы үчин дурмуш дүйпгөтер өзгерди. Ол әхли өңки чылшырымлылыгыны йитирип, диңе шадыянлыга хем-де кейпи-сапа өврүлип барярды...

ШАРПЫК

Соңкы вагтлар Абат чала бахана тапдыгы гөзяш этмәни чыкарды. Ол адамсы Җумадан хем, гызындан хем гөвүн эдйәрди.

Айҗахан эҗесинден хемме зада гарашярды, эмма онуң шейле эҗиз ягдая дүшенини илкинҗи гөршүди. Ол мунуң себәбини какасындан сорады, йөне профессор оңа идили җогап берип билмеди-де, диңе: «Эҗең

асылам бираз «вас-васракдыр», шонуң үчинем оңардыгыңча гөвнүни тапжак болаярлар» дийди.

Шондан соң Айжаханың эжесине чыны билен йүреги авап, ол нәме дийсе, кежине гайтмазлыга вада этди...

Гыш экзаменлери етип гелипди. Айжахан гижесини гүндиз эдип, дынман тайярлык гөрйәрди. Эмма шонда-да билмели затларының аңырсы-бәрси ёкды. Бир гүн гүнортанлар Айжахан өңүне китап барыны үйшүрип, дүнйәни ядындан чыкарып окап отырка Абат гелип, онуң гапдалындакы кресло чөкди.

Эмма Айжахан окувына башы билен гиденсоң эжесиниң гелип отураныны-да аңмады. Ол диңе Абат шумжарып аглап башланындан соң, йүреги ярылан ялы, башыны галдырды-да, эжесине окдурылды. Ол:

— Эже, саңа нәме боля? Эже жан, нәме үчин аглаяң? — дийип, онуң йүз-гөзүнден огшашдырды.

Гызының илкинжи гезек шейле рехимдарлык этмеги Абады пагш-пара эредип, инди ол гара чыны билен аглап башлады. Айжахан гөргүли болса алжырап гидип сув гетирди, өзем етишибилдигине сожаярды хем-де:

— Гойсан-а, меңем йүрегим агзымдан чыкып баря, аглама, эже жан, гой! — дийип өзеленйәрди.

Абат эсли салымдан соң көшешди. Гөзяшыны сүпүрди. Демини дүрседи. Эжесиниң кешешендигине гөзи етен Айжахан:

— Эже, сен бу болшуң билен өзүңем хорлаяң, какамам, менем — дийди. — Мен хеммесини аңян, сениң менден гөвнүң галыпдыр... Айт, йүрегиндәкини гизлеме, мен нәме дийсеңем, гаты гөрмен... Мен сең гызың дәлми нәме?..

Абат гөзүни бир нокада дикип, эсли вагтлап дымды. Ахыры хем улудан дем алып, башыны галдырды-да, габадындакы пенжирә середип гүрлемәге башлады:

— Ил-гүн дашымдан: «Түвелеме, Абат багтлы экен, агзыбир машгаласы бар, эли узадан ерине етип дур» дийййәндир. Бу ичерде вели итде сан бар, менде сан ёк. Бейле дөвлетиңем, бейле машгалаңам йүзүне көз дегсин... Ери, инди өз багрыңдан өнен балаң диениңи этмән, йүрегиңи даглап дурса, өлермиң-йитермиң... Мен инди шу яланчыда нәме үчин яшап йөренимем билемок... Дүнйәң хич зады гөзүме гөрненок... Эдил йүрегим агзымдан чыкып баря... — Ол шейле дийди-де, ова-

сы яшдан долан мавы гөзлерини гызына дикди: — Сен бир мени яшымың соңунда бейдип якмасаң болмаярмы, гызым!?.

Я эжесиниң сөзлери тәсир этдими, я онуң яшлы гөзлеринден уялдымы, Айжахан эрбет бозулып, башыны ашак салды-да:

— Сени шейле гүне салар ялы мениң язығым нәме? — дийди.

— Мен горкян, гызым. Сени өмүрлик элимден гидермикәм дийип, бетбагт боларсың өйдүп гара жаным галанок. Саңа ирде-гичде эже герек болса, мени дири гүнүмде йүзүгара этмежек болсаң, шол огланы ядыңдан чыкар. Шуны саңа гаты чыным билен айдян, балам... Сен энтек яшсың, бу затлары билмерсиң. Хей, эжеңем саңа яманлык эдерми... Хонха бир нерессе, сениң угруңда кебап болуп йөр... Бойы-сыратам, салыхатам Айлы590 тетеллиң онусына дегйә... Сенем гайта оны ит далан ялы эдип, йүзүни алып гойбердиң... Магтым нерессе шонда-да, сен дийип өлүп-өчүп баря... Ол сени йүреги билен халая... Нерессежигим сенден чекиненсоң йүрежигини маңа дөкүп гитди. Ойлан, гызым, какаң икимизиң дүнъеде бар мыдарымыз, еке дикрарымыз сенсиң... Шонам хергиз унутмагын...

Айжахан илки бир эжесине жабжынмакчы хем болды, йөне ене тогап эдип, дилини дишледи-де, ювашжа:

— Эже, шу вагт Айлысам ядыма дүшенок, Магтымам... Гөрүп отырсың ахыры, дердим өзүме етик... Мен шу экзаменлерден бир саг-аман дынайын-ла... Соңкусыны соң гөрүберерис-дә... Йөне сен бир мениң үчин өзүңи хорлама, ялбарян эже жан, гиңрәк болсан-а... Мен сенден идинсиз шу ичерини ташламан, аркайын бол...— дийди.

Гызының соңкы айданларына Абат монча болды. Ол бейле сөзлери Айжахандан илкинжи гезек эшидйәрди ахыры...

Эжеси янындан гиден бадына Айжахан башы билен окувына гүмра болды, эмма Абат ара салым салман диен ялы ене моймулдап гелди-де, дийсең, шадыян әхенде:

— Гызым, сен энтежик өйде болжакмы? — дийди.

Айжахан шу икарада эжесиниң көйнегини чалшырып етишенине, эгнине багана пальтосыны гейип, ба-

шына япон йүң яглыгыны атынышына, иң тәсин ери-де онуң йүз-гөзлериниң гүлүп дуршуна геңлер галды.

Ол йылгырды-да:

— Хава, эже, эртир экзаменим бар ахыры — дийди.

Абат нәме үчиндир дылым-дылым этди-де, айнаның өңүне гечип, боюна-сыратыны сынлап дуршуна:

— Онда, балам, мен гидейин — дийди.— Илки билен-ә ательйә бармалы, хол аракы сең халамадык гүлли кремплиниңден көйнек бичдирҗек, соңам базара бармалы, бу гүн Җумаң палав иййән гүнүдир, терҗе кәшир билен бар болса гавун алмалы ахыры...

— Нәме ишиң болса аркайын гидибер, эҗе, мениң гитҗек ерим ёк.

— Аркайын гидибер дийип ызым билен бир ере юмлугаймагын. Не вагт-не замана, бу ичерини адамсыз галдырып болмаз... Аңтап йөрен гытдыр өйдйәңми, эдил яланан ялы эдәерлер.

Айҗахан бир эрбет хопуганыны дуйман галды. Ол эҗесинден эйменмәнем дурмады. Өз янындан: «Эй, худай, эҗем нәме үчин бейле ярадылдыка? Нәме үчин онуң йүреги бир зат дийсе, дили башга зат дийййәркә? Ине, яп-яңам мениң угумы екелеҗек болуп, өз диенине табын этҗек болуп: «маңа дүнйәң хич зады гөзүме гөрненок, шу яланчыда нәме үчин яшап йөренимем билемок» дийип, дады-перят эдйәрди. Ине, эййәмем дүнйәни ахмал гөрйә, хатда мениң айданларыма мүңкүрлик эдйәр. Ери, онсоң мен ненең шунуң диенини эдейиң» дийип ойланды. Эмма эҗесине сыр бермән, йылгыран киши болуп:

— Бай, эҗе, сеңем шу мүңкүрлигиң галҗак дәл-ов... Мен саңа аркайын өтәгит дийдим ахыры... Бейле ынанмаян болсаңам, онда халыларыңы шифоньере сал-да, агзыны мөхүрләп гояй — дийди.

Абат «халы» сесини эшиден бадына элиндәки сумкасыны хонда оклап гойберип, деррев телефона тарап окдурылды. Эгниндәки пальтосына боглуп, кимдир бирине җаң этди. Телефондан: «Институт» дийип мылайым аял сеси җогап берди.

— Тамара җан, бу сенми, салам!

— Хава, мен. Кимсиңиз?

— Нәме, танамадыңмы? Мен Абат.

— Вий, асыл бу сизми, Абат дайза. Гургун гезип йөренмисиңиз? Нәме хызмат?

— Вах, меңки шол бир хеңдир-дә, Җума ериндеми?
— Еринделигин-ә еринде вели, хәзир ол йыгнак гечирип отыр-да.
— Зыяны ёк, сен оңа мениң жаң эдйәндигими дуйдур, гыссанмач айтҗак зады бар дийәй.
Телефон эсли вагтлап дымды, эмма Абат онуң сапындан бек япышып, дийсең, сабырлылык билен гарашып дурды. Иң соңкы телефондан Җума Аманлыевиң гахарлырак сеси эшидилди: «Ери, бейле нәме болды-ай, Абат?»
— Ай оглан, бу сесиң дагың нәхили. Бир зат болубермелими!..
— Абат, кабинетим адамдан долы, нәме дийҗек болсаң тизрәк айт, эшидйәрмин?!.
— Нәмеле, шо хәлки порсы дерман диеними ядыңдан чыкараймавери... Халылары хемем эшиклери дерманламасак, о харам гүе ишини гөрәймесин... Хонха, гоңшымыз Дурдың шол үйтгешик самыр телпеги бар-а, хакыйт шоны гүе ийип-ийип гутарайыпдыр-да... Ниресини эллесең, түйи элиңе гелип дурмуш. Раст гоңшымызда гөрнен болса, о хайран бизе-де етер. Шол порсы дерманы ятладайын дийдим.
— Хей башга-да ятлаҗак задың бармы?
— Ери, ери, айнан болубермесене... Вий, ёгса-да, Җума диййән-ә, хол аракы сең тоюнда совгат гетирилен гүллн кремплин көйнеклик бар-а, шоны нәхили фасонда бичдирсемкәм?
Эҗесиниң какасы билен ылла диерсиң дүйн-өңңин әре чыкан гелин ялы ойнан болуп дуршуны сессиз сынлап отуран Айҗахан ахырында чыдап билмән хезил эдинип гүлди. Адамсындан идили җогап алмадык Абат болса: «Сенден зат соранымың соңудыр... Болдуң мең башыма директор» дийип, телефоның сапыны бат билен гойды-да деми-демине етмән, гызына азгырылды:
— Ери, сен нәмә гүлйәң? Инди эҗең саңа ойнатгы болдумы?
Айҗахан өз окап отуран китабына гүмра киши болан болуп отурышына:
— Эҗе, сен маңа бир зат диййәңми? — дийди.
— Бела диййәңми, зәхер диййәңми. Шейдиң-де, ата-лы-гыз икиңиз үстүмден гүлүбериң бакалы... Ынха, бир гүн өлүп, шү ичериден ёк болуп гидерен вели, шонда бал гүнүңизе батарсыңызда... Хәй бисырат дийсе...

Абат ене-де бир затлар хүңүрдэп, ерде ятан сумкасыны алды-да, чыкып гитди. Айжахан эдил ягыдан сыпан ялы улудан демини алып гериндн. Соңра кухня гидип, кофе гайнатды.

Ол еке галып, инди хич кимиң азар бермейэнине бегенип өңүндэки кофели чашкасындан яңы овуртлап--овуртламанка ызлы-ызына гапы жыңңырдады. Айжахан «Ай, маңа ине-гана окамак ёк өйдйэн» дийди-де, ховла чыкып, гапыны ачды. Ачан бадына-да өз гөзлерине ынанмажак болды.

Гапының агзында эгни иңңеден чыкма тэзе пальтолы, бойны ап-ак йүң шарфлы, башы сугры гулакжынлы, аягы лак чалнан тэзе туфлили Айлы биргенси болуп буланжырап дурды. Айжахан оны гөрүп хайран галды-да:

— Айлы, бу сенми? — дийди.

Айлы эрнине сигарет гысдырды-да:

— Салам, мэхрибаным, нэме, танамаз ялы болайыпмыдырын?... — дийди.

Айжахан оңа гечер ялы ёл берди:

— Ханы гел, гир, мен үшйэн ахыры.

Айлы ичерик гирип баршына:

— Өйде башга адам бармы? — дийип сорады.

— Ёк, еке өзүм, горкма-да гирибер.

Айлы ичерик гирди-де, пальтосыны чыкармаздан озал голтугындан бир чүйше коньяк чыкарып, Айжаханың тайярлык гөрүп отуран столуна патладып гойды. Чашышып ятан китаплардан бирини элине алды, салдарлап гөрди. Ене-де шол өңки совалыны берди:

— Догруданам, еке өзүңми?

— Саңа ким герекди?

— Ай, нэбилейин, гөвнүме болмаса, шү өе гелсем, хер гапыдан бир өйленмедик кандидат чыкайжак ялы болуп дур...

Айжахан онуң болшуна гең галып, диванда сессиз сынлап отурышына:

— Сен шейле көп ичип билйэңми? — дийди.

Айлы гызың сорагыны сова гечирип, ене китапларың бирини элине алды-да:

— «Фармакология»...— дийди.— Сен, Айжахан, догры эдйэң, вагтында окамак герек... Эгер окамасаң, онда эдил, ынха, мең ялы элиң палчыкдан чыкмаз... Зыяны ёк, эзизим, окасаңам өлмели, окамасаңам өлмели...

Шонуң үчинем мен бир зада анык гөз етирдим: яшайышдан көпрәк гарбаҗак болмалы, яшаманы башармалы... Гараз, ахыркы деминде ахмыр этмез ялы, яшаҗак болмалы-да...

Айлының бу бидерек самрамалары өңем гүнузынкы бимаза эдиленине җаны янып нәтҗегини билмән отуран Айҗаханың халыс дегнасына дегди-де, ол бат билен ериндeн туруп, йигидиң алкымына барды. Элинде тутуп дуран китабы силкип алды-да, онуң гөни гөрежине середип:

— Сен бу ере нәме үчин гелдиң? Маңа нәхили яшамалыдыгыны өвретмәге гелдиңми? Нәме үчин сизиң әхлиңиз менден акыллы болайдыңыз? Хә? Җогап бер, Айлы? — дийди.

— Ёк, Айҗам, бейле дийме. Саңа нәхили яшамалыдыгыны өвредерден мен әҗиз, оны билйән... Мен йөне бирхили йүрегим эрбет гысды-да геләйдим... Нәме, инди мени гөресиң геленокмы? Мени дүйпден ядыңдан чыкарайдыңмы?

Айҗахан столуң башына гечип отурды-да, китаплары ербе-ер эдип:

— Айлы, сен пьян... Говсы, шу кофени ич, яп-яңы гайнатдым... Өзүңем гайдып шейле ягдайда мениң яныма гелме...— дийди.

Айлы диренип дуршуна башыны яйкады-да, коньяклы чүйшәни элине алды:

— Мен кофе ичйәнлерден дәл, мен сениң билен коньяк ичмәге гелдим. Сен, говсы, маңа ики саны рюмка бер.

Айҗахан депдериндәки язгылары гөзден гечирип отурышына аҗы йылгырды:

— Хә, инди маңа бир шол коньяк кемди-дә... Онсузам шу вагт бейниме гум дыкылан ялы. Сең коньяк ядыңа дүшйәр.

— Ичерсиң, әзизим! Мен саңа нәдип ичирмелидигини билйән ахыры.

Айҗахан йигидиң бу сөзлерине гең галып:

— Ери, бу нәме дийдигиң болды? — дийди.

Айлы ашакы додагыны дишледи-де, кисесинден накысҗа гөк гуты чыкарды. Гутуҗыгы столуң үстүнде гоюп, онуң ичинден узын зынҗырлыҗа энайы кулон-сагады гыл согуран ялы эдип, ики бармагы билен ёкарык

гөтерди. Соңра гөни Айжаханың гөзүниң өңүне элтип чалажа халлан атдырды:

Айжахан бу болшы халаман гашларыны чытды:

— Ери, бу оюн нәмә герек?

Айлы кулоның ыргылдысына гөвресини гошуп, гүлбан гөрнүшде:

— Ине, шужагаз алтын кулоны акжа бойнуңа дакарын велин, бай ичерсиң-ә?

Ол кулоны дакмак ниети билен столуң дашындан айланып Айжаханың гапдалына барды, Эмма гыз ериндеп сычрап турды-да ыза чекилди. Айлы ене оңа тарап ыграды. Гыз ики эли билен якасыны тутуп сандырап:

— Айлы, голайыма гелме! Сен дәлиредиңми? — дийип азгырылды.

Эмма Айлы онуң диенини этмеди-де гайта:

— Чекинме, Айжам, бу алтын ахыры..., алтын, дүшүнйәңми!..— дийип, гыза голайлашды.

— Ёк эт! Маңа сениң задың деркар дәл. Өзүңем шу ичериден гүмүңи чек!

Айжахан ене гачды, Айлы болса ол нирә гитсе, сыпдырман голайлашярды:

— Ёк, сен, эзизим, бейдип мениң ховумы ятырып билмерсиң... Мен ылымларың кандидаты болмасамам, Магтым ялжак пижонларың дуран еринде дурарын. Бу алтын, алтын! Алтын!

Айлы шейле дийди-де, сен-мен ёк топулып, элиндәки кулон-сагады зор билен Айжаханың бойнуна дакмакчы болды. Айжахан болса етишибилдигине оңа гаршылык гөркезди.

— Дакынарсың!

— Ёк!

— Дакынарсың! Мен бужагаз алтын сагат үчин нәче жебир чекдим, ар-намысдан гечдим, намарда «ага» дийдим. Дакынарсың!

Айлы гитдигиче мөвч алып, гызы халыс гысып-говруп барярды. Бу вежера ягдай халыс дегнасына дегенсоң Айжахан башга алач тапман:

— Ёк! Ёк! Ёк! — дийип, бар гүйжүни эдип, онуң йүзи кессири үч-дөрт гайра шарпык чалды.

Айлы, эдил зәхреси ярылан ялы, эрбет гыгырды, бирденем дили тутулды-да, ики элинем яңагына етирип дуран еринде доңуп галды.

Айжахан аглап, дивана йыкылды. Бирсалымдан болса онуңам сожамасы галып, ичерə айылганч үмсүмлик аралашды...

ТОБА

Айжаханың уран шырпыклары Айлының яңакларыны эрбет авушадан-да болса, сəмəп дуран серхош башыны бада-бат дурлады. Ол гөйə диерсиң агыр укудан оянан адам ялы бир силкинди-де, столуң гапдалындакы отургыжа гечип отурды. Нəме иш этжегини билмəн, чилим гөзлəп, киселерини сермешдирди. Сигарет габы билен биле ики эпленги букжа-да элине гелди. Хаты гөренден Айлының доңуп галан йүреги жиглəп гитди. Ол хаты букжадан чыкарды-да, ики гүнден бəри инди барып нəчинжи гезекдир, ене ичинден окап чыкды.

«Оглум, Айлыжан! Ине, инди ай ярымдыр сенден хат-хабар ёк. Саңа нəме болды, жаның бери сагмы? Сени алада эдип халыс гутумым гурады-ла. Саглыгыңы дуйдураверн, оглум... Менем арада бир хепделəп дүмевлəп ятдым. Инди, шүкүр, ганымат, ыра-дара дашынч чыкян.

Айлы жан, сен өң хер ай сыпдырман айлыжагың ужундан иберйəдиң, инди онам кесдиң. Пулдан хорланян болсаң, хай дииймəн хабар бер, мен саңа барымдан иберип билжек. Бизи алада этме, шүкүр, гүн-гүзеранымыз говы. Шу хат баран бадына бизе хат яз. Равил достуңа бизден салам айт.

Саг бол, балам. Эжең Огулнур».

Айлы улудан демини алды-да, хаты кисесине салды. Бу махал Айжахан дик отурып, булашан сачларыны дүзедишдирйəрди. Өзи хем кəте-кəте габагының астындан йүзүни сортдурып бир гысым болуп отуран Айла гахарлы середйəрди. Эмма ол гыз шу махал Айла нəме үчиндир əхли вагтдакысындан мəхрибанды хем гереклиди. Себəби ол Айжаханың йүрегине даг басыпды, говнүне болмаса мыдамалык элинден гиден ялыды.

Үмсүмлиги иң соңунда Айлы бозды. Ол шол йүзүни галдырман отурышына говушгынсыз гырылжык сеси билен:

— Билйəн, сен мени гайдып багышламарсың —

дийди.— Эгер дөзмезчилик эдип я рехимиң инип багышлайсаңам, ялңышарсың...

Айҗахан сачыны депесине чугдамлап отурышына: «Инди мунуң билен гүрлешмәйин, гой, биркүч гүн хорлансын» дийип, өзүне пент эден-де болса, дуруп билмән:

— О нәме үчин ялңышарын? — диенини дуйман галды.

Айлы гайгылы халда башыны яйкады:

— Мен саңа мынасып дәл, мен сенден пес, Айҗахан... Оңа-да диңе өзүм гүнәкәр.

— Ери, саммылдама-да хол өңүңдәки кофәни ич.

Айлы кофеден бирки овурт овуртлады-да, гара җаны билен пикирини довам этди:

— Ёк, ёк, маңа гулак ас. Шу әпет шәхерде мен агыр гүне дүшемде диңе сен маңа медет бердиң, тирсегиме галдырдың, маңа йүрегиңи багыш этдиң. Сен шейле пәкизе, сен шейле говы... А мен нәтдим?!. Мен вели сениң арасса дуйгың гадыр-гымматыны ере чалдым, пәк сөйгиңе бидерек габанҗаңлык билен җогап бердим. Мениң этмедигим ёк... Эй, худай, мен харсыдүнйәлиге йүз уруп, сенем, эҗемем унутдым. Ынха, ынанмасаң, окап гөр! — Ол кисесинден хаты чыкарып Айҗаханың отуран диванына оклады. Айҗахан хаты сессиз-үйнсүз алып, ичинден окап ызына гайтарянча Айлы кофесини ичип гарашды.

Айҗахан еринден туруп:

— Айтҗакларыңы айдып болдуң герек? — дийди.

— Ёк, бираз сабыр эт, мен хәзир гитҗек. Сен яңы мени урдуң. Йөне мен ол шарпыклаң үчин сенден чигит ялам гаты гөремок. Себәби, Айҗа, олары сен урмадың, сениң эллериң билен дурмушың өзи урды. Зыяны ёк, бу гүнки гүн маңа өлинчәм сапак болар.

Айҗахан ятан диваның үстүндәки халычаны дүзедишдирди-де отурды:

— Этҗегиңи эдеңсоң, инди бу гүррүңлер нәмә герек? Сен, Айлы, говсы, гит-де ятып дынҗыңы ал. Гөрйәң ахыры, мен экзамене тайярланып отырын. Асла мен сени өе гойбермели дәл экеним.

Айлы еринден туруп, әгәлик билен Айҗаханың янына барып отырды-да:

— Хәзир гитҗек. Айҗа, мен саңа багышла дийип ялбарҗак дәл, гүнәми өт дийип, өңүнде дыза-да чөкҗек дәл... Йөне сен бир зады билип гой, дүнйәде мениң

үчин дөрт саны мәхрибан адам бар... Эҗем, җигилем, хемем сен. Мен дөрдиңизиңем гөвнүңизи йыкдым. Оны хем эдил шүш-шу вагт дуюп галдым. Эҗем билен Җемал җан, хер зат-да болса мени багышларлар... Йөне сениң йыкылан гөвнүңи сейиклемек вели маңа аңсат дүшмез, мен оны билйән. Айҗа, эзизим, мен сениң шол сөйгиңи, шол ынамыңы гайтадан газанмак үчин нәме этмели, хә? Айтсан-а... Я инди бары гутардымыка?!.

Айҗахан биалач йылгыраныны дуйман галды.

— Айлы, сен артист я-да языҗы болмалы экениң... Сениң шейле дилевардыгыңы мундан өң билмәндирин. Боля, айт дийсең айдаяйын: сен эдил шу вагт гидип, илки билен-ә гызгын ванна кабул этмели, ызынданам ятып, мазалы укыңы алмалы.

— Хм, сениң оюн ядыңа дүшйә, сен бу махал йүрегимиң нәхили мынчгаланяндыгыны бир билсеңдиң.

Айҗахан бирнеме гахарлы гөрнүше гелип хас азмлы:

— Йүрегиңи мынчгалатмаҗак болсаң, хол зәхримары азрак ичерлер, утанаңогам...— дийди.

Айлы атан окуның даша дегип дураныңа җаны яныл, хырчыны дишледи, башыны яйкады хем-де йылгыран ялы эдип:

— Ери, боля, мен говсы гидейин-ле... Бу махал сен маңа эйгертҗек дәл, мен бир языклы гул — дийип, кынлык билен еринден турды.

Айҗахан ол туран бадына иш столуның башына гечди. Айлы гапа стенде ене сәгинип, кисесинден алтын кулон-сагады чыкарды-да, горкарак:

— Айҗа, муны инди мен нәтмели? — дийди.

Айҗахан шол бир совукганлылыгыны үйтгетмән отурышына:

— Ким билйә, ене бирини сөерсиң, шоңа-да ядыгәрлик берерсиң-дә...— дийди.

Айлы хырра ызына өврүлди-де:

— Асыл шейлеми?! — дийип, пенҗирәниң айнасыны ачмага дурды.— Сөерсиң дийсене.

Айҗахан онуң сагады зыңмага хыялланяныны аңандан еринден туруп:

— Айлы! — дийип гыгырды-да, ылгап онуң элинден кулон-сагады силкип алды.— Самсык.

Айлының гахардан яңа йүзи ак тамды, деми-демине етмейәрди.

Айжахан гөйә бу икарада хич зат болуп гечмедик ялы айнаның өнүне барды, кулоны бойнуна дакып, эсли салым гуванч билен өзүни сынлады. Сынлап дуршуна-да, хәли хем сандырап чилим отлап дуран Айла:

— Гелишйәрми? — дийип сорады.

Гызың бу болшуна, бу совалына Айлының сарсан йүреги эдил сыпаланан ялы карар тапды. Ол чага ялы бегенип, гызың янына ылгап гелди-де:

— Вах, онда-да не гелишме. Мен оны ер йыкып йөрите сениң үчин тапдым ахыры... Несип этсин, Айжам— дийди.

Эмма Айжахан, эдил бир ядав адам ялы, улудан демини алып, кулоны эмай билен бойнундан айырды-да Айла узадып:

— Бейле гымммат зады нәдип алдың? Эжең дагың агзындан кесип алдыңмы я байрак бердилерми? — дийди.

Айлы гызың гыйлан гашларының астындан сорағлы бакян гөзлеринден эйменди-де, совгады ызына алып:

— Ёк, хичисем дәл — дийди.— Йөне, дуз бар, Айжа, бу мениң хут өз дабан азабым, гара дерими дөкүп алан совгадым. Нәме эдейин сенден гизләп отурып, мен ишден соң, дынч гүнлерим хожалыклара жай салып, газанч этдим. Догры, онуң ялы зады бизиң бригадамызда эрбет гөрйәлерем велин, шол тойдан соң мениң саңа бир үйтгешик, илде ёк ядыгәрлик совгат эдесим гелди. Сен мени багышла, мен индиден бейләк хас акыллырак боларын...

Айжахан бу махал асла Айлының өзеленип айдянларыны диңлемейән ялы бармагындакы йүзүги айратын мәхир билен сыпалап дуршуна шол хемишеки мылайым сеси билен шейле дийди:

— Мениң үчин сенден иң гымматлы ядыгәрлик, ине, шужагаз йүзүк. Сен муны маңа совгат берен агшамың эдил шунуң гашы ялы пәкдиң, мәхрибандың. Мен бужагаз йөнекейже йүзүги ятамда-да элимден айрамок. Себәби ол маңа дүнйәниң әхли генжи-хазынасындан гыммат...

Гызың йүрегинден чогуп чыкян бу мәхирли сөзлере, ынама югрулан вепадарлыга Айлының бокурдагы долуп, гөзүне яш инди. Ол оны асла гизлежегем болмады, эмай билен Айжаханы багрына басды хем-де гызың сачларыны сыпалап:

ля» дэл-де «Валям») душ гелдим. Валямың шол өңки мылайым йылгырышы, шол өңки хошамайлыгыды.

Бу гүн мен агшама гарашмага-да такатым етмэн, онуң билен шэхерден чыкып, мейдана гитмеги вадалашдык.

Башда хова дуруды. Шэхерден чыкып уллакан асфальт ёлдан гечдигем велин, хова гаралып башлады.

— Ягыш ягмагам мүмкин. Булут яман гара гөрүнйэр — дийдим.

— Яганда нэме, хова майыл ахырын. Яз ягшы адама хич зат этмез — дийип, Валя маңа гаршы чыкды. Бир тэсин зат гөрен ялы элини өңе узатды.

— Бу пейзажа бир серетсене!..

Валяның элини узадып гөркезйэн пейзажы, догруданам, оваданды. Гиден дүзлүк бош мейданды. Аңырда бир ерде болса гойы думаның ичинде ала даглар бирхили гаралып гөрүнйэрди. Ериң йүзи яп-яшыл болуп ятырды. Отлар өсгүндилер, бичак тердилер. Бирден Валя хезил эдип жакгылдап гүлди-де, дыза чыкып дуран яшыл отларың арасы билен дага тарап ылгады. Мен болсам оңа хер дүрлүже гүл чөплэп чемен тайярладым. Бир серетсем Валя гаты узага гидипдир. Ине, шонда онуң өзем элимдэки йыган гүллериме чалым этди. Мен онуң өзүни дэл-де, диңе башындакы гөк яглыгыны гөрүп билйэрдим. Гөвнүме болмаса, Валя өсгүн отларың ичинде бу гиң мейданда йитип гидэйжек ялы этияч этдим-де, менем онуң ызындан ылгадым. Гөрсем Валя, догруданам, даша гиден экени. Ылгап-ылгап тас далжыгыпдым. Ахырын етдим.

— Валя, Валя, жан!..

Валя шейле бир шатды, шейле бир шатды. Мен муна гең галдым. Адам шейледе бир шатланып билер экен-ов!.. Ине, инди ол, хакыкатданам, чагажыга меңзейэрди. Мениң оны гужакласым, кичижик чагалары багрыма басышым ялы багрыма басмак ислейэрдим. Шол ниет билен онуң үстүне топулдым. Ол бир тилсим билен ёлумдан совулды-да, чеп гапдалымда бир ерде өзүни гүжеңлэп хезил эдип гүлди.

Шейдип Валя мени көп хорлады. Ахырын ядадымы я-да башга бир зат себэп болдумы, бирхили юмшады. Гачмадам, задам этмеди. Өзи гелип эдил янжагазымда отурды. Гара юбкасы билен ачык, жорапсыз дызжа-

газларыны япды. Маңа тарап кичижик акжа эллерини узатды-да, гүл диледи. Мен оңа гол говшурып, йөрите иш эдинип баглан чеменими бердим.
Валя:
— Саг болуң! — дийди-де, гүли ысгап гөрди. Бир... ики... үч... Ёк, кән ысгады. Мен онуң аягына йыкылдым.
— Валя, Валя жан!.. Мен дүнйә инип, сениң ялы гыз гөрмедим.
Ол мениң айданларымы эшитмейән ялы, гүлүни ысгап отырды.
— Эшидйәрмиң, Валя!.. Дүнйәде сенден башга гөзүме гөрүнйән зат ёк.
Ол шонда-да сесини чыкаранокды.
— Мен сениң үчин әхли затдан гечерин. Мен саңа душ гелелим бәри, бүс-бүтин үйтгедим.
Ол ене-де сесини чыкармады.
— Валя, Валя жан!.. Екеҗе агыз бир зат дий ахырын!..
Ол бу гезегем жогап бермеди. Мен дуруп билмән, онуң элинден тутдум. Шол вагтам гөк гүммүрдеди. Валя еринден турды-да, шәхере бакан ылгап башлады. Менем ылгадым. Биз хениз асфальт ёла хем етмәндик. Ягыш болса эййәм эдил бедреден гуюлян ялы ягярды.
— Валя, эзилерсиң. Ме, мениң пенжегими ал!..
Ол велин шол ылгап гидип отырды. Ахырын бир жайың дүйбүне өзүмизи атып билдик. Ягыш велин хенизем шол бир болшуна ягып гидип отырды. Валя дуршуна өл-мыжжыкды. Гөк яглыгындан, сачындан жораланып сув акярды. Бу вагт ол хемме ваггдакысынданам оваданды. Яглыгыны чөзди. Мазалы сыкды. Эли билен өл сачларыны сыпалады. Мениң йүзүме гараман совал берди.
— Сизиң аялыңыз бармы?
— Ёк.
— Фамилияңыз Атаевми?
— Хава. Сиз оны нireден билип йөрсүңиз? Мен сизе фамилиямы айтмандым ахырын.
— Сизиң оглуңыз өзүңизден акыллы болар.
— Сизиң оглуңыз? Ол нәме дийдигиңиз?
— Ораз. Ол гаты говы оглан.
— Сиз оны нireден билип йөрсүңиз?!.
— Мен оны өлүмден халас этдим.
— Нәме?!!

Тас зәхрәм ярылыпды.

— Өлүмден халас этдим? Ораз жанымы?

— Хава, ёлдаш Атаев, хут Ораз жаны, сизиң оглуңызы.

— Сизиң айдып отуран задыңыз нәме? Ол нәхили бейле боляр?

—Аялыңыз Боссан эсерден аял экен. Түйс вагтында гетирәйди. Ёгса оглуңыз...

Аяк үстүнде дурмага ровгатым етмән ерде отурдым. Йүзүмде ган-пет галмандыгыны билип дурун. «Ораз жан! Ораз жан! Оңа нәме болдука?»

— Сиз онуң үчин чигит ялагам алада этмәң. Ол эййәм ойнап йөрендир. Биринжи гезек велин кеселхана ибермели экениңиз. Эмма сиз оңа чүрт-кесик гаршы чыкыпсыңыз. Онсоң жогапкәрчилигини өз үстүме аляин дийип, гол чекипсиңиз. Операция кырк бәш минута чекди. Көричегәни операция эденимде, хенизе ченли шейле чылшырымлы операцияны башымдан гечирип гөрмәндим. Сәхелчежик гижә галынып гетирилен болса, гижә галынжак экен.

Шондан соң мен Валяның йүзүне середип билмедим. Нәхили болуп санаторимизе геленимем билемок. Шол гүнүң өзүнде самолёта билет алмагың угруна чыкдым.

Шол агшам Валяның өзи яныма гелди. Ол хич задың аладасыны этмели долдигини, оглумың тут ялы сагалып гиденлигини берк ынандырды. Аялымың бу барада мени алада гоймажак болуп хабар этмәнлигем. белледи. Хер хал, болмады. Өйүмизе гайтмалы болдум.

Эртеси ирден чемеданымы алып, санаторимизиң ишигине чыканымда, Валя өңүмден чыкды.

— Гараз, гайтмагы йүрегиңизе дүвүпсиңиз-дә?

— Гайтмалы болдум, Валя. Йөне... Йөне...

Йүзүм гызарды. Хич вагт шейле утанып, бириниң өңүнде шейле кичелен гезегим болан дәлдир.

— Багышлавериң!.. Мен самсыгы...

Валя гүррүңи башга зада совды.

— Кисловодскиде ыгал кән яганок дийселерем, бу гүнем-ә хова булутлы.

Асмана серетдим. Булутлар гаты ёкардады, акды, юкады.

Булут ак болса, юка болса, ягмаз. Мен болсам ене

бир сагатдан шол ап-ак булутларыңам ёкарсына чыкмалы. Хош гал! Багышла, Валя!

Валя йылгырып, акжа эллерини булап галды.

ТОПРАК

Дүнйәниң гурлушының гендигини!... Яп-яңам гар сырап, совук шемал ичиңден-багрыңдан гечип гелйәрди. Бу вагт велин не совук галыпды, не гар. Нирәңе, серетсең гүлди. Отлар дыза чыкыпды. Гүн яп-яңы ерден сайлананам болса, эййәм өзүниң гызгыны билен ягырныңы чалажа чойярды. Яз чыкып, дүнйәлер гөк ота басырыландан соң, Нурсәхет ага-да гоюнларыны оба голай гетирипди. Бу гүн болса ир билен оба, өйлерине гөрме-гөрше тарап пыядалап гидип барярды. Ол инди алтмышдан аганам болса, өз яшындан яш, даяныклы гөрүнйәрди. Пенсия гидерин, дынч аларын диен пикир хыялына-оюна-да геленокды. Мылайым яз ховасы мейданың гөзел гөрнүши оны хумар эдипди. Нурсәхет ага бу ерлериниң хер чөпүне белетди. Онуң өмри, ине, шу ерде, шу гиден сәхралыкда гечипди. Ол хәзирки гөрүп, сынлап барян ойларыны, гүләлекдир дүрли гүллерини бу гүн гөрмели дәлди. Бу затлар онуң чагалыкдан гөрүп гелйән затлары. Онсоң ол хайсы от, хайсы гүл хакында сорасаң, онуң әхли гурлушыны, хәсиетини айдып бержекди. Бирден онуң бурнуна таныш, дийсең мәхирли ыс урды. Ол шол ыс гелйән тарапа йүзүни өврди. Ысгап-ысгап доюп билмеди. Нурсәхет ага шол тарапа йөрәп башланынам дуймады. Онуң бир депежикден геченем шолды. Онуң өңүнде тәп-тәзеже сүрлен ер гаралып язылып ятырды. Сүрлен ериң аңырсы-бәрси ёкды. Нурсәхет ага эййәм шунча ериң сүрүленине хайранлар галды. Ол энтәк яз сүрүмине башлардан иррәкдир өйдйәрди. Ол сүрүлен топрага эдил өз эзизине середен ялы серетди. Хут сүрлен топрага тагзым эдйән ялы чөк дүшди. Гошавужыны өл гумдан долдурып, бурнуның, гөзүниң янына гетирди. «Әлхепус! Бу садагасы болдугым ер нәхили затка?.. Хей, мунуң мәхрине, мунуң ысына тай гелжек зат бармыка?». Онянча узакдан, аңыркы картаның бир четинден

ер сүрйән тракторың сеси эшидилди. «Хә, дүшнүкли» дийип, узакдан гөрүнйән трактора серетди. «Гөрсене, екеже тракторың сүрәен ерлерини. Ине, гудрат дийибем шуңа дийәйсең!..»

Нурсәхет аганың бир вагт өзем ер сүрүпди. Догрусы, какасы пахыра көмек берерди. Бүкүлибрәк йөрейән гарры какасының гарры арванасына «айлан!» дийип гыгыряны хенизем гулагындан гиденок. Олар какасы билен узынлы гүн ишлеселерем, хәзирки бир тракторың бәшже минутда сүрйән ерлериче сүрүп билмездилер. Ол вагтлар гөргүди, барып ятан гөргүди. Соң колхоз гурулды. Нурсәхет ага шонда йигрими яшындады. Ине, шонда какасындан галан екеже арванасынам колхоза берипди. Ол оны гынанып дәл, ак йүрек билен, дүшүнжелилик билен берипди. Шейдип онуң өзем, арванасам яңы гурлан колхоза элинден гелен көмегини берипдилер. Шейдибем колхоздан дөвлет тапып, гурплы дурмуша етипди. Шейдип бу тәзеже сүрлен ер оңа көп затлары ятлатды... Ол энтегем отуржакды. Эмма «Кака»! диен сес оны өр-гөкден гетирди. Еринден туранынам дуйман галды.

— Бу сенми, оглум? Сен бу ерлерде нәме ишләп йөрсүң?

— Ер сүрйән.

— Ер?

— Хава.

— О нәмәң ери?

— Гөреңокмы? Буларың әхлисини мен сүрдүм.

— О нәхили? Хаңы окувың?

— Шу окувым-да, кака. Практикада ишләп йөрүн.

— Эййәм саңа трактор ынандылармы?

— Нәме ынанман. Ики йыл оканымдан соң, нәме үчин ынанмасынлар?

— Онда шол сениң тракторын-да?

—Хава.

Нурсәхет ага соң гепләп билмеди. Бирхили доңан ялы болды дурды. Чалт-чалт ардынҗырады. Соң «Түвелеме!» дийди-де, оглуны гуҗакласы гелди. Ене-де услып билмедими-нәмеми сакланды.

Нурсәхет ага шейле шатлыгы илкинҗи гезек башдан гечирйәрди. Хей, дүнйәде шундан улам бир багт болар-

мы? Бу ерлери сүрүп чыкан башга бири болман, онуң Аман жаныды ахырын!.. Аман Нурсәхет аганың ериң йүзүнде эркек гөбеклиден екеже дикрарыды. Ол оглуны хениз яш, әжиз хасаплаярды. Нурсәхет аганың гөвнүне, Аманың дүнйә инени яп-яңыды. Серет, «Бу ерлериң барыны мен сүрдүм» диййәр. Нурсәхет ага бу оглуна нәгүнлик билен етипди. Ол урша гиденинде, ызында башдаш аялы ёгалыпды. Соңкы аялындан болса, өнен бары-ёгы бир гыз, бир огулды. Онсоң онуң әхли арзувы оглунын етишип иле гошулмагыды. Нурсәхет ага өз гөзлерине ынанмаян ялы хенизем аңк болуп дурды. Онянча Аман дил ярды.

— Кака, сен ядансың. Йөр, мен саңа чай-чөрек берейин. Душелгәмизде нахарам, чаям бардыр.

— Ёк оглум. Мен ядамок. Хич затдан кемим ёк. Бизем инди сүримизи голай. шожагаз ере гетирдик. Инди мени, оглум, обада кән гөрерсиң. Хай диймәнем, язлагчылар гелер. Гараз сыпынмага май болар.

—Кака, сен мени танамадыңмы? Мен-ә сени гөренимден танадым. Тракторымы бәрик өвүрдимем велин, сени гөрәйдим. Ярацокмыкаң диййип горкдум. Нәхили, кака, жаның сагмы? Нәме кемиң бар?

Саг бол, оглум, саг бол. Бар зат говы. Мен оны сенсиң өйдүп келләме-де гелмеди. Сен энтек окап йөренсиң өйдйәрдим. Асыл сен түвелеме, гөрсене, дүнйәниң ишини битирип йөрен экениң-ә!.. Говы кәр эләпсиң, оглум. Гөз дегмесин, кәр дагам дәл.

Аталы-огул шондан соң ене-де бири-бирине сөз гатмадылар. Нурсәхет ага болса гөз астындан оглуны сынлаярды, онуң боюна гуваняр ды. Шатлыгындан йылгырярды, бирденем какасы оглуна совал берди.

— Аман жан, мен сени ишинден гойян болаймайын?

— Зелели ёк. кака. Тракторым гаты говы ишлейәр. Онсоң онуң өңүнде иш ятып галасы ёк.

— Ишиңе жүр болмалы, оглум. Ишиң шовуна болуп, абрай газан. Мен инди гидейин, гүн яшманка ене-де ызыма көвленерин диййипдим. Нәче гүн бәри ер сүрйән?

Үч гүн бәри.

— Ядаңокмы?

— Ёк, кака. Дүйбүнден ядамок. Гайтам бирхили хезил, гөвнүң гөтерилйәр. Кака, мен сенден бир зат соражакдым.

— Сора, оглум, сора.
— Адам дүнйә нәче гезек гелйәркә?
— О нәме дийдигиң? Бир гезек гелйәндир.
— Бе..!
— Муны нәмеден сорадың?
— Ай, хич-ле.
— Ёк, ёк... Сен маңа бир зад-а дийҗек боляң.
— Мениң шу үч гүнүң ичинде бир зат келләме гелди. Адам хич вагт өлмейәр диен нетиҗә гелдим.

Нурсәхет оглуна горкулы серетди. Онуң акылы-да-гысы үйтгәп йөрен болаймасын диййп ховатыр этди. Оглуның йүзүне чиңерилип-чиңерилип серетди. Аман калкасының болшуна хезил эдиниң гүлди.

—Кака, сен гең гөрме. Мен чыныма айдян. Шу сүрлен топрагың ысы маңа көп затлардан хабар берди. Мен ынха, өмрүмде илкинҗи гезек ер сүрйән. Эмма мен шу топрагың ысыны озалам алып гөрен ялы болуп дурун. Бу маңа бичак якын, бичак таныш ыс. Йүз, ёк, мүң йылдан бәрем шу ыс бурнума гелип дуран ялы болуп дур.

Нурсәхет ага пикире батды. Догруданам, оглуның диййәниниң жаны болмагы мүмкин. Нурсәхет ага-да бу ыс гадымдан таныш ахырын. Онсоң ол оглуның нәме дийҗек болянына дүшүнди.

— Сениңки догры, оглум. Бу ыс ата-бабаларымызың ысыдыр. Оларам шу топракда иниң, шу топрага сиңдилер. Йөне сен иң багтлы, иң гүйчли несил болдуң. Серет, бир өзүң сүрен ериңи! Ине, гудрат шудур. Бу ери гүллeдип, бу ери өзгертҗегем өзүңсиң, оглум.

Нурсәхет ага шондан соң оглуның янында кән сакланмады. Ол өзүниң иш башаржаң, етишен оглуның бардыгына ене бир гезек гуванды. Ол инди оглуның бу алтын топракдан хич вагт айрылып билмежегине дүшүнди. Эне топрагың түйс хакыкы ысыны алан адамлар шейле боляр лар.

Ол эп-эсли ерден ызына, оглуна тарап серетди. Оглы эййәм трактора атланып, ер сүрүп йөрди. Гүн болса эййәм гушлук болупды. Нирәңе баксаң гүлди. Әхли төверекден гүлүң ысы гелйәрди. Йөне тәзе сүрлен ериң ысы велин әхли ысдан үйтгешик, әхли ысдан мәхирлиди.

ТЕГЕЛЕК ТЕЛПЕКЛИ АДАМ

Онда үйтгешиклик бирден башланды. Онуң нәме үчин нәхили болуп бейле боландыгыны өзүнден башга билйән адам ёкды. Өвезмырадам оларың илкинжи Ашыр диен оглы ялы, шейле тәсинже, шейле оңатжа огланды. Бир зада бегенип җыкырдап гүлүп башласа вагты билен гоймазды. Ол шейле бир чыны билен гүлерди велин, гүлүп-гүлүп ичи гырлар өйдерсиң. Онсоң онуң гүлкүсине төверегиндәкилерем гүлүп башларды. Ол рехимлиди. Өзи билен яшытдаш чагалара мыдама хоссар чыкарды. Олар агласа диндирҗек болуп хер зат эдип чыкарды. Эйдерди-бейдерди, гараз, диндирерди. Хениз онуң өйлерине аглап гелен гезегини хич ким гөрмәнди.

Шол бир гүнем Өвезмырат үчин иң агыр гүн болды. Шол гүнем онуң матрос эшиги барды. Гүлүп-ойнап, өйүң ичини ала-яз эдип йөрди. Өвезмырат дашарда ойнап, өйлерине доланып гелсе, өңүнде бир нәтаныш адам отырды. Ол адамың башында тегелек сары телпеги, эгнинде гоңрас чәкмени барды. Ол адамының аягындакы месини Өвезмырат илкинжи гезек гөрйәрди. Өвезмырат шейле юкаҗык «әдиге» хайран галып серетди.

Тегелек телпекли адам өзүниң мекир гөзлерини йылдырадып Өвезмырада гарады. Бирхили гөрнүшде йылгырды. Бармаклары билен ышарат эдип, Өвезмырады янына чагырды. Өвезмырадың, нә себәбедир, тегелек телпеклиниң янына барасы гелмеди. Ол шол дуршуна йүзүниң угруна өйден чыкып гидеси гелди. Эмма тегелек телпекли оны саклады. Голтугындан уллакан гайыш гапҗык чыкарды-да, Өвезмырада шакырдап дуран пул узатды.

Ол:

— Яныма гелсең, ине, шу пулы берейин — дийди.

Өвезмырат «герек дәл» диен маныда келлесини яйкады. Тегелек телпекли адам есерлик билен йылгырды.

— Ме, ал. Алмасаң гаты гөрерин. Ёгсам мен сени еген эдинмерин. Мен сениң дайың ахырын.

Өвезмырат бу адамыны нәлер халамаса-да дайы диен сөз, нәме себәбедир, оңа бирхили якымлы эшидилди. Ол бир гезек телпекли адама, бир гезегем эҗесиниң

йүзүне серетди. Ол бу вагт эжесиниң нәме диерине гарашярды.

— Ал, оглум, ал. Дайың сени оңат гөренсоң пул берйәр ахырын.

—Ханы, инди адыңам айт?

— Өвезмырат.

— Өвезмырат? Э... Шей дийсене... Шол дагдан гетирлен оглан дийсене?..

Өвезмырат дайысының бу гүррүңине гең галды. Онуң муны нә себәбе айдандыгына дүшүнип билмеди.

Хава. Хава. Шонда мениң өзүмем бардым. Шол пурсатгем мен, ине, шунуң ялак сизе гезмәге гелипдим. Сен болсаң гаты кичижикдиң. Хо-ол, кесе даглары гөрйәрмиң. Ол вагтлар шол дагларың этегиндәки байырлыкылара дүме бугдай экилерди. Какаң дагы орак ормага гиденде, сени бир говагың ичинден тапыпдыр. Онсоң сени торба салып, яба йүкләп, оба алып гайдыпдыр.

Өвезмырадың бу затлара ынанасы гелмеди. Ол дүйбүнден бейледир өйдүп пикир этмейәрди. Онуң өз эжесини, какасыны говы гөрши ялы хич кими говы гөренокды ахырын. Ёк, ёк. Өвезмырат оңа ынанмады. Хич ынанар ялы дәлди.

Өвезмырат:

— Ялан сөзлейәң, ялан сөзлейәң! —дийип жаңыкды.

— Мен ялан сөзлейән болсам, хан-ха, эжеңден сорала гөрәй. Олам мең сөзүми тассыклар. Шейле дәлми, Нурбиби?

— Ол-а доғрудыр. Дагдан гетирипдик сен-ә оглум.

Шондан соң Өвезмырат хич зат гөрмедем, хич зат эшитмедем. Шол бир дуран еринде доңуп галды. Ол элиндәки пулунам нәденини билмеди. Шол йүзүни ашак салып дуршуна йүзүниң угруна өйден ылгап чыкды. Ховлуларында карар тапман, көчә гитди. Оңа Гөзелжигем, Мыратжыгам душ гелди. Оларың бири оңа гуржак, бири тәп-тәзеже топ гөркезди. Оларың Өвезмырат билен ойнаслары гелди. Өвезмырат болса ол затлара башыны хем галдырмады. Шол гүн ол асла дуз хем датмады. Тегелек телпекли адам болса, шол гүнүң эртеси ирден өйлерине гайтды.

Бир гүн Өвезмырадың эжеси даңың өң яны бир задың сесине оянды. Гөзүни ачып гөрсе, башужунда Өвезмырат отырды. Ол оглунын шу вагта ченли ятман, дик отурандыгыны гөрүп, өр-гөкден гелди.

— Оглум, бу сенми? Сен нәме үчин укламаңок? Я-да яраңокмы?

— Ёк, эже, яраян, йөне укым тутанок.

— О нәме үчин оглум? Хей, бу вагта ченли укламан адам галармы? Тур, оглум, ериңе гечдежик ят. Аркайынжа укла. Ынха, менем сениң яныңда ятжак.

Эжеси Өвезмырадың янына гечип ятды. Гызгының ёкдугына бегенди. Багрына басды.

— Укла, оглум, укла!...

Эжеси шондан соң оглы уклар өйтди. Эп-эсли салымдан оглуның йүзүне серетсе, онуң гөзи ачыкды.

— Вий, шиндем ятаңокмы?

Укым тутанок эже. Мен бу агшам хиҗем укламадым.

— Нәме үчин уклаңок, оглум? Я-да бир задың пикирини эдйәрмиң?

— Ёк, хич задың пикирини эдемок.

— Онда ят, оглум, ят, укла...

Даң агарып башлады. Өвезмырат шиндизем оядыр. Эжеси болса яп-яңы ымызганыпды. Өвезмырат эжесини чалаҗа ыралады. Эжеси алланичигси болуп, гөзүни ачды. Алҗыраңцылыкда Өвезмырат өзүне бир зат диендир өйтди.

— Нәме оглум, сен маңа бир зат диййдиңми? Вай-эй, шиндизем уклаңокмы? Саңа нәме болды?! Узак гиҗәни чирим этмән гечирәйдиң-ле?!

— Эже, ай эже!..

— Җан оглум!

— Мениң эҗем билен какам ниредекә?

— Вий, гара багтым! Бу нәме диййдигиң болды? Сениң эҗең билен какаң ниреде болмалымыш? Ынха мен, какаңам өз еринде. Ол тамда кроватда ятыр. Бизиң икимизем сениң яныңда, оглум.

— Ёк, сиз дәл. Мениң өз эҗем билен өз какам? Хо-ол дагдакы, какамың мени тапан ериндәки эҗем билен какам.

Нурбиби оглуның узак гиҗе укламандыгына инне шу ерде дүшүнип галды.

«Мен гурайын, мен гурайын. Бары шол гелмән гечендеи болды. Телпегиңи тегеләп ниреден гелдиң дийсене? Ери, гелдиң, таң этдиң. «Сени дагдан тапыпдырлар» дийип, чагамың йүрегини дагламак нәмәңе герек

...ды дийсене? Чагажыгым бирхили үйтгәйди, хорла-...йды дийдим-ле».

— Вах, ол өйиң көене ынанма. Биз сени хич ерденем ...амзок. Дагда сениң хич хили эжең, хич хили какаң ... Дайың буларың хеммесини саңа бәлчирәп, дегин ...тды.

— Эже, сенем мени дагдан тапдык дийип айтдың ...ырың.

— Оюн этдим, оглум, оюн этдим. Сен өз багрымдан ...дуң, оглум, өз багрымдан. Шол дайың инди бир гел-...н бакалы, телпегини терс гейдирерин.

Өвезмырат эжесиниң аглаяндыгыны аңды. Оңа рех-... гелди. «Эже жан!» дийип, онуң бойнундан асылышды.

Эжеси:

—Мен гурайын! Мен гурайын! — дийип өзүне гар-...ярды.

Өвезмырат эжесиниң гулагына пышырдап:

— Эже жан, маңа сенден башга эже герек дәл — ...йди. Шондан соң Өвезмырат уклады. Оглунын сүйжи ...а гидендигини гөрүп Нурбибинем жаны арам тапды.

УЗЫН-УЗЫН ГИЖЕЛЕР

Өз хасабына гөрә, Огулбике эже сегсен бир яшын-...ады. Болса-да жаны сагат адамды. Чалажа дагам ...үйкермәнди. Онуң өзүни гүрлетсең: «Бизиң тохумы-...мыз шейле. Бизиңкилер тогсандан аңрык гечмән, өлйән ...әлдирлер. Түвелеме, биз сагат, узак яшаян тохумды-...рыс» диерди.

Догруданам, Огулбике эже дөвлетли адамды. Онуң ...әш оглы, ики гызы болды. Чагаларының едисем саг-...ургун, бир генси болуп өсүп етишдилер. Оларың еди-...ем өйли-ишикли болды. Ол вагтлар Огулбике эжә гар-...рылык диен зат сүртсенем ёкжак дәлди. Даявды, ну-...ранады. Йүзлериниң ганы дамайын диййәрди. Догрусы, ...ки-еке болаймаса, сачында агам ёкды. Онсоң кәбир ...ырымчы аяллар Огулбикәниң элинден дуз-тагам дадып ...илселер, арманлары ёкды. Онуң дузундан дадып, «Огулбике эжәниң дөвлети бизе-де ёксун-да херңә» диердилер.

Йөне... Арман, уруш турды-да бәш оглуның бәши-

сем урша гитди. Ине, шу айрачылыгам оны мазалы хорлады. Уршуң дөрт йылы онуң сачына ак дүшүрди. Йүзүне гасын басды. Йүрегинде өмүрлик даг гойды. Бәш оглундан бири гелди. Огулбике эҗәниң гөвни бейлеки огулларам геләйҗек ялыды. Эмма гелмедилер. Онсоң онуң әхли умыды, бар гуванҗы дири галан оглунда җемленипди. Гөвнүне оңа-да бир зат болайҗак ялыды. Ятанда-да, туранда-да онуң саглыгыны дилә дога окарды. Хут энәниң пикир эдиши ялы-да болды. Урушда өйкенини совга алдыран шол ялңыз перзенди -де, урушдан гайдып геленинден соң ики йыл гечип-гечмәнкә арадан чыкды. Ине, шондан соң онуң башына дүшен хасраты даг-дашларам чекип билҗек дәлди. Онуң өйүнде инди эркек гөбеклиден екеҗе-де адам галманды. Кәте-кәтелер Огулбике эҗе ики элини йүзүне тутуп, түкге дүшүп агларды. «Шейдип бизиң неберәмиз, тохумымыз гутараярмы» диййәрди. Шейдип, ол дәли-порхан болуп йөркә, урушдан гайдып гелен оглунын ызында бир огул болды дуруберди. Муңа бир Огулбике эҗе дәл, бүтин оба бегенди. Пишмели, совгатлы тоя гелйән адамларың телим гүнләп ызы үзүлмеди. Адамлар үйшүп, оңа Тойлы диййип ат дакдылар.

Тойлыҗык сагатҗа өсди. Ол Огулбике эҗәниң әхли оглуны ятладып дурды. Шондан соң Огулбике эҗәниң гөзүнде ене-де багтлылык нышанлары учганаклап утрады. Агтыгыны сөйди, гуванды. Шейдип Тойлы оңйыллыгы гутарып, шейле акыллы, шейле сыратлы йигит болуп етишди. Онуң үстесине-де, Тойлының шейле өсгүн сачлары барды велин, хошуңа гелсин!.. Огулбике эҗе хер хачан агтыгыны сөенинде, «Гара гөзлериңе, гара галпагына дөнейин, балам!» диерди.

Гүнлерде бир гүн Тойлы шол өсгүн сачларыны сырдырып гелди. Огулбике эҗе:

— Балам, сачыңы нәдәйипсиң? — диййип, якасыны тутды.

— Гошунчылыга гитҗек, эне.

—Нәме диййдиң? Гошунчылыга диййдиңми?

— Хава, эне, гошунчылыга.

— Хөкман гитмели диййәлерми?

— Хөкман, эне. Ол мениң борҗум, эне.

Огулбике эҗе шондан соң агтыгына зат диймеди.

Йөне, эп-эсли вагтлап сессиз аглады отурды. Тойлы болса энесини көшешдирҗек болярды.

— Эне, бары-ёгы ики йылҗык ахырын. Ики йыл днениң нәмедир. Арасында ругсада-да гелип гидерин.

Огулбике эҗе сесини чыкармаярды. Ол агтыгының хөкман гитмелидигине дүшүнйәрди. Йөне велин, Огулбике эҗәниң гөвнүне, агтыгы гитдиги доланып гелмеҗек ялыды.

Өмрүниң эп-эсли йылыны огулларына гарашып гечирен эне инди агтыгына-да гарашмалы болды.

Гүйз гечип, гыш дүшди. Гар ягып гиҗелерине харасат гопды. Шейле болан чаглары Огулбике эҗәниң хасам йүрегине ховул дүшйәрди. Гиҗәниң бир вагты дашарда түрян харасат оңа уруш йылларыны ятлаярды. Ол, ине, эдил шейдип, уруш йыллары огулларына гарашыпды. Онсоң ол: «Уруш бир тураймадык болса ягшыдыр» дийип, өз янындан ховсала дүшерди. Онуң гөвнүне, ене-де уруш туруп, агтыгам ганым душман билен алдым-бердимли сөвеш гурян ялыды. «Вах, агтыҗагым, агтыҗагым!..» дийип пышырдарды. Эртеси ирден турарды-да гоңшуларына барып, олардан хабар тутарды. «Уруш даг-а тураян дәлдир-дә?» диерди. Гоңшулары гаррының өз янындан ховул алып йөршүне дөзмеселерем, гараз, онуң болшуна йылгырышардылар. Огулбике эҗе болса олара мекирлик билен середерди. Онсоң:

— Сиз менден бир зат яшырян болаймаң? — диерди.

— Ёк, ёк, Огулбике эҗе. Хей, бизем сенден зат яшырарысмы? Уршам ёк, бейлекем, бар зат гүлала-гүллүк. Асла уруш болмазам.

— Вах, шейле болсун-да җанларым. Тойлы җанам саг-аман өврүлип гелсин-дә...

Огулбике эҗе шей дийсе-де, өз янындан велин, олара ынанмаярды. «Олар мениң төвнүми тапмак үчин, гөвүнлик үчин диййәрлер. Бир бела-бетер гопан болаймаса ягшыдыр».

Гыш совук гelенсоң, гиҗесине харасат говшамаярды. Харасат гопдугыча-да, Огулбике эҗәниң ховсаласы артярды. Агзы геплесе ики сөзүниң биринде «агтыҗагым, агтыҗагым» диерди. Гиҗелер узынды. Гыш барха соваярды. Гиҗелерине барха-да гүйчли харасат гопярды. Огулбике эҗе болса, узын гиҗесини агтыгыны гайгы

эдип, гөзүни чирим этмән гечирерди. Барды-гелди сәхелче ымызганайса-да, дүйшүнде ене де агтыгыны гөрерди.

Гарры шейдип ики гышыны гечирди. Томсуң соңкы айларында оңа «Тойлы гелйәр!» диййип бушладылар. Гарры бушлукча сөйүнжи берсе-де, гөвни ынананокды. Бу хабар ялана чыкайжак ялыды. Шол гүнден соң, бәшинжи гүн дийленде, ирден адамлар яңы өрүшип уграп чаглары агтыгы гелди. Огулбике эже агтыгыны хемме кишиден өң топулды. Гөзүнден-йүзүнден сыпалады. Онуң чынар ялы боюна, өзүне гелшип дуран хайбатлы харбы геймине середип-середип доюп билмеди. Адамлар болса оңа ерли-ерден:

— Гөзүң айдың, Огулбике эже, агтыгың гелипдир — диййәрдилер. Огулбике эже олара:

— Вах, дүнйәм гелди, ягты жаханым гелди, өйүмизе дөвлет гелди — диййип, жогап берйәрди. Өзи болса, илден огрынча оглуна совал берйәрди.

— Инди гитмели дәл герек, оглум!..

— Ёк, эне, ёк. Инди мени сениң яныңдан өлүмден башга зат айрып билмез.

Огулбике эже шондан соң рахат ятды. Гөвнүне гышың харасатларам ятышан ялыды. Дүйшүнде эдинжек гелинини, индики болжак човлугыны гөрйәрди. Иллериң янында болса: «Бизиң тохумымыз шейле. Бизиңкилер тогсандан аңрык гечмән өлйән дәлдирлер. Түвелеме, биз сагат, узак яшаян тохумдырыс» диййип өвүнйәрди.

БӘШ ЙЫЛДАН СОҢ

Гарабашынагай болуп квас сатып дуран йигит гөрмегей, гейнүвли гызың өзүне сиңе-сиңе середйәндигинден хабарсызды. Гыз бир күрүшге квас алып пулуны узаданында, ол оны гөрүп галды. Йигидиң гыза гөзи дүшенинден йүреги сарсып гитди. Эл-аягыны йитирип ысгындан гачды. Эмма ол муны гыза дуйдурмады. Шондан соң ол гыза серетмег-ә бейледе дурсун, келлесинем галдырып билмеди. Йигиди дер басды. Гызың басымрак квас ичип, яныдан гидерине гарашды. Онянча гызың онуң адыны тутуп йүзленмеги йигиди өр-гөкден гетирди.

— Ата!..

Йигит жогап гайтармады. Гызың муңа бирхили утанып йүзи гызарды. «Шолмука я-да дәлмикә?» дийип ичини геплетди. Ёк, ёк. Шолды. Хут Атаның өзүди. Гыз ене бир гезек сесленди.

— Ата! Сен Ата дәлми?

Йигит оңа серетмән, жогап гайтарды.

— Ёк, мен Ата дәл. Сиз ялңышяңыз.

Гыз бичак утанды. «Багышлаң!» дийип, чалажа гүрледи-де гайра чекилди. Онсоң чалт-чалт йөрәп көче билен чепе совулды. Совулса-да узак гидип билмеди. Еке өзи багың көлегесинде дуруп, ене-де яңкы йигиди гөз өңүне гетирди. Эп-эсли пикирленди-де: «Ериң йүзүнде Ата дири болса, яңкы болмалы!» диен нетиже гелди. Ене ызына өврүлди. Бейлерәкде дуруп адамларың сайпалларына гарашды.

Гызың инди Ата бәш йыла голай гарашып йөршүди. Жерен онунжы класда окаярды хем-де мекдебиң китапханасында ишлейәрди. Ата старший пионервожатыды. Олар хәли-шинди душушардылар. Жерен оңа иң говы китаплары сайлап берерди. Ата-да ол нәхили китап берсе ялтанман окарды. Махал-махал оларың икичәк галып, дивар газет чыкарян гүнлерем боларды. Жерениң хаты оваданды. Ата сурат чекмәге өкдеди. Шейдип булар ыснышдылар гидибердилер. Ата чагалар өйүнде өнүп-өсени үчин мекдебиң жайында бир өзи яшаярды. Олар диңе бир сөйүшмек дәл, той хакында-да масла-хата гелипдилер. Буларың ягдайындан Жерениң эжесем хабарлыды. Олам буларың тоюна разыды. «Болубереин етим. Бизиң белли, эне-атасында тамакин задымыз ёк. Онуң боляр, муның боланок дийип, илери сүйшүп, гайра сүйшүп, мал кесме ниетимиз ёк. Онсоңам бизиң-ә дашымызы алып дуран чагамыз үйшүп дуранок. О-да бир оглумыз бор-да» дийип гүррүң эдйәрди. Шол гүнлер Жерен өз яныындан бегенип, ики болуп биленокды. Ата говшуп билсе арманы ёкды. Муңа Атаның бегенәйиши Жерениңкиденем бетерди.

Бир гезек Ата Жерениң янына гелип:

— Жерен, саг бол. Мен гидйәрин — дийди.

Жерен гөзи немли гепледи.

— Эшитдим. Саг-аман барып гел.

— Хаты нирә язайын?

— Өймүзе язай.

— Сен маңа гарашарсың герек?

— Сең айдян задың нәме? Хеем мен саңа гарашманмы? Ненең бу затлары диймәге дилиң баряр?

Онсоң олар бири-бириниң йүзүне бакып дымышдылар. Ата Җерени сынлап отуршына, онуң билен үч йыллап айрылышмалы боляндыгына гынанды. Җерен овады. Мәхирлиди. Шол вагт велин, Җерен Атаның гөзүне багт гушы болуп гөрүнди. Бирден Җерен оңа гарашмаса, ненең онуң гүни гечер? Ата еринден турды-да, Җерениң янына гелди. Элинден тутды-да, онуң келлесини йүрегинде гойды. Шонда Җерен Атаның гүрсүлдәп уряи йүрегини эшитди. Өз йүрегиниң тырсылдысы-да, онуңкыдан кем дәлди. Олар бири-бириниң йүрегини диңлешип, энчеме минут отурдылар.

— Эзизим! Сенден башга хич кимим ёк. Мен сени бичак говы гөрйән. Мен саңа ынаныпдым. Индем ынанян!..

Җерен улудан демини алды-да:

— Ата җан. Сен маңа мыдама-да ынангын! — дийди.

Шейлелик билен Ата гошун гуллугына гитди. Җерен мекдеби тамамлап колхозда ишләп башлады. Олар йыгы-йыгыдан хат алышярдылар. Җерен онуң хатларыны йөрите альбомда саклаярды.

Бир йыл гечениден соң Җерени бригадирлиге сайладылар. Җерен оба хоҗалык институтында гайыбана окаяндыгыны Ата улы гуванч билен гүррүң берипди. Ата муңа бегенип түйс йүрекден гутлап хат иберипди.

Үч йыл тамам болуп Атаның гелҗек-гелҗек болуп йөрен гүнлери Җерениң дурмушында улы бир вака болды. Ол Социалистик Зәхметиң Гахрыманы болды. Шол йылың өзүнде-де, оны колхоза башлык сайладылар. Җерениң иши башындан агдыкды. Колхоз хоҗалыгыны өсдүрмекде җаны-тени билен зәхмет чекйәрди. Ол бирки гезек Москва-да барып гелди. Ол хер ерде болуп гелсе-де, гөвни Атадады. Ол хер бир үстүнлигини, шатлыгыны онуң билен дең-деңҗе пайлашярды.

Ине, ахырында гарашылан пурсатам гелип етди. Ата өзүниң барядыгыны телеграмма этди. Җерен үчин бу хабар бар хабардан оңатды. Ата Җерен үчин иң эзиз адамды ахырын! Эмма Ата гелмели гүнүнде гелмеди.

Жерениң йүреги ховсала дүшди. Гең галды. Эмма Ата гелмеди. Бир ай гечди, гелмеди. Бир йыл гечди, гелмеди. Ики йыл гечди, гелмеди. Жерениң сабыр кәсеси долды. Умыт учгунлары пытрады. Эмма гарашды. Ата бу вагта дири гезип йөрен болса гелмелиди. Атаның өлүп-йитип гиденлигине болса ол асла ынанып билжек дәлди. Бу пикир ядына дүшенде, «Ёк, ёк. Бу болуп билжек зат дәл» дийип якасына түйкүрйәрди.

Жерен Ашгабада республикан йыгнага гелипди. Хәлки квас сатып дуран йигиди гөрүп, ол оны Ата дийип чаклапды. Жерен хенизем оңа сын эдип дурды. «Өзүдир-ә шол болмалы» дийип ичини гепледйәрди. Йөне Ата-ның сачлары өсгүнди ахырын. Шар-гарады! Екеже гашыгы ёкды. «Вай, доган жан, бу Ата дийййәнимиң бир элиниң дөрт бармагы ёк ялы-ла!..»

Жерен гайтса-да, гайтды велин, хәлки квас сатян йигиди екеже минудам унудып билмеди. Йүреги бөкдүп дурды.

Эртеси ене онуң янына гелди. Бу сапар Жерен ол йигиди гөрүп билмеди. Онуң дерегине башга бир адам ишләп дурды. Жерен лапы кеч халда мыхманхана гелди. Нобатчы аял оңа бир хат берди. Ол гең галып өзи яшаян отагына барып, хаты ачып, окамага башлады.

«Жерен! Сен мени багышла! Сен мени танадың. Хава, мен Ата. Эмма мен сениң яныңа барып билмедим. Мен ёлда гелйәркәм, бир гызжагазы отлының басмагындан халас этжек болуп, дөрт бармагымы алдыртдым. Сениң ялы атлы-абрайлы адама өзүми мынасып билмедим. Мен инди чолак ахырын! Хош эзизим! Мен сени хич хачан унутмарын!».

Жерениң хаты окап башы айланды. Ол ене бир сагатдан отла етишмелидигинем унудып, йүзүниң угруна даш чыкды. Сорап-идәп Атаның адресини тапды. Яшаян ерини сорады. Онсоң, шол гүнүң өзүнде Атаның яшаян ерине барды. Ол ерде-де тапмады. Онсоң ол элине ручкасыны алды-да, бир бөлежик кагызың йүзүне бәш кел̇еме сөз язды. Язан хатыны дөрт эпледи-де, Атаның яшаян жайының гапысына гысдырып гойды.

Ата бәш гүнден соң доланып гелди. Гапысыны ачанында, бир бөлежик кагыз патлап ере гачды. Ол оны ерден гөтерди-де, окамага дурды. «Ата жан! Мен сени

бейле вепасызсың өйтмәндим. Сөйги адамың бармагында дәлдир. Сөйги адамың йүрегиндедир. Мен шол өңки Жерендириң, йүрегимем өңки йүрекдир. Бәш йыл гарашдым. Индем гарашарын».

Ата улы бегенч билен хаты окап чыкды. Онсоң хаты маңлайына дегрип, ювашжа огшады.

ЭКСКАВАТОРЧЫ АМАНГЕЛДИ

Боссан оглуны хенизем чага хасаплап йөрди. Оглы чемеданыны элине алып, ниредесиң улы гурлушык дийип уграндa-да, оны чага хасаплапды. Онуң гөвнүне, оглуның дүнйә инени яп-яңыды ахырын! Боссан өз оглундан екеже гүн айрылышмагам кын гөрйәрди. Бу гезек велин, худай билсин, нәче вагтың айрачылыгыны!..

— Оглум, шейдип гидибержекми?

— Ёгсам нәме, эже. Ене ылайык бир сагатдан отлы уграяр.

— Ниреде дийдиң?

— Ашгабадың аңырсында элли-алтмыш километр.

— Ашгабатданам аңырда дийсене?! Даш экен, оглум, бичак даш экен...

— Инди даш-якын зат ёк, эже. Отлының, самолётың янында ол затлар хич ахырын.

— Бейле болса, мен сени ууградайын.

— Ёк, ёк, эже, герек дәл. Мен инди оглан-огланжык дәл ахырын.

— Гидип көл ясажак, дениз ясажак дийсене!.. Экскаватор сүржек дийдиңми? Ахмал галып ол нәгеханың ашагында дагы галаймавергин. Онсоңам шол ере Ашгабадыңам аңырсына гитмелими? Бу төверекде экскаваторыңа ишлемәге ер ёкмы?

— Каналың барып етен ери шол тайы-да. Оны хас аңрык денизе етирмели.

— Бай-баёв, оглум, бу дүнйәниң гудратының кәндигини!..

—Кәндир, эже, кәндир.

— Ханы йөр, улы ёла бир салып гойберейин.

— Ёк, ёк, болмаз эже. Бир әдимем уґратма. Хош, саг бол. Мен бардыгым хат язарын.

— Боляр-да онда, саг бол!.. Бар, оглум, саг гит-де, саг-аман гел.

Амангелдиниң эжесиниң угратмагына чүрт-кесик гаршы чыкмагының өз себәби барды. Онуң хошлашмалы адамсы барды. Ол—гоңшуларының гызыды. Хажатды. Ол ханха, шол өврүмде яшаярды.

Амангелди өврүме етип аяк чекди. Гөзүниң гытагы билен Хажатларың ачык эпишгелерине, ховлуларының ишигине серетди. Эмма Хажата гөзи дүшмеди. «Хажат!» дийип гыгырасы гелди. Эмма обачылыкда ол мүмкин дәлди. Амангелди аяк чекип, чемеданының гулпуны барлашдыран болды. Онянча эжесиниң сесини эшитди.

— Нәме сакландың, оглум!

— Хич зат, эже, хич зат!..

Хажат эгер өйлеринде бар болса, Амангелдиниң сесини эшитмелиди. Эмма эшитмедик сирән болды. Ол Амангелдиден бейле зада гарашанокды. Окар, улы эдараларың биринде ёлбашчы ишлериң биринде ишләр өйдйәрди. Өмрүни трактор я-да экскаватор сүрүп гечирмели болса, Хажат оны нәме этсин? Хажат онунжыны тамамлап, мединститутда окамагы, врач болмагы йүрегине дүвйәрди. Врач, экскаваторчы — ол бу икисини бир ерде гоюп биленокды.

Эжеси Амангелдиниң ол ерде нәме себәбе эглененлигинден, онуң бу вагтлар нәхили ягдая душендигинден бихабарды. Онуң оглы хәзир әҗир чекйәрди. Хажат бейдер өйдүп, хич-хич пикир этмәнди. Онсон онуң йүреги гыйым-гыйым болды. Әхли байлыгыны картда утдуран адам ялы, ичини тутуп, хаял йөрәп гөзден йитди.

Серетсене! Хажат оңа саг болам диймеди. Ёгсам, «Амангелди, мен сени бичак оңат гөрйән» диенем онуң өзүди ахырын.

Каналда иш еңил дәлди. Ярышып ишленийәрди. Башда Амангелди тас үстүнден гүлдүрипди. Ол ерде ише гаты ир чыкылярды. Амангелди болса хер гүн ир турмагы гаты ирник гөрйәрди. Оны ёлдашлары ыралап, херси бир зат дийип, гүлшүп оярдылар.

— Бай, халыпа, ятян экениң. Үч болуп үч ерден гыгырыбам оярып билмедик. Эдил дөв ятан ялагай! Ахыры отургыжы пола уруп оярдык.

— Ай, нәме, хер гүн сагат секизе ченли мырлап ятянжа йигитдир бу. Биз-ә, дост, сени эжең ялы хөре-

-көшеләп оярып билмерис, бир гезек тур диерис, турмадыңмы, өз ишиң.

Амангелди оларың сөзүне нәче гахары гелсе-де, сесини чыкармазды. Агзыны ярман деррев эшиклерини гейинмәге башларды. Кровадыны чала бежердим эдерди-де, оларың индики дийжек сөзлерине гарашарды. Олар болса шонда-да, оны өз гүнүне гоймаздылар.

— Бар, эл-йүзүңи бир юв. Укудан бир ачыл.

Әгирт-әгирт экскаваторлар аңырсына-бәрсине гөз етмейән чукурың ичинде гаты кичижик, эдил ойнавачлар ялы болуп гөрүнйәрдилер. Амангелди өз янындан ховп эдйәрди. Шейле гиң мейданы, шейле кичижик экскаваторларың, ине, хут янында дуран, биле яшап, биле ишләп йөрен яш йигитлериң газып чыкандыгына акыл етирип билмейәрди. Соңуррак иш гызышып угранда велин, бу экскаваторларың, ёлдашларының гудратына агзыны ачярды. Олар шол ери терсине дүңдерип билжек гүйчли жадыгөе меңзейәрдилер. Олардан галмажак болуп, Амангелдем хайдап ишлемели болярды.

Амангелди экскаваторы бу гүн сүрмели дәлди. Техникумда-да сүрүп гөрүпди. Онда-да кән сүрүпди. Әхли гурлушыны, баржа деталларына ченли илик-дүвме окап чыкыпды. Йөне велин, ол шейле гүйчли хүжүми илкинжи гезек башдан гечирйәрди. Ол ёлдашларындан галмажак болуп, нәче жан этсе-де, дынч алмага чыканларында өзүниң оларың ярыча-да иш этмәнлигине гөзүни етирйәрди. Йөне, нәме үчиндир ёлдашлары оңа хич зат диймейәрдилер. Гыжалатам бермейәрдилер. Хут бригадириң өзем шейледи.

Соң велин оны гыссап уградылар. «Инди чак болды. Иш билен өвренишерче болдуң. Норманы ерине етирмели боларсың. Сенем бирнеме жаныңа дөз. Ким билен ярышып ишлежек болсаң, шу гүнүң өзүнде бизе хабар бер». Бригадириң бу сөзлери оны ымыклы алада гойды. Ол нәхили ярышып билсин? Ол ненең бейлекилер ялы норма артыгы билен хөтде гелсин? Кынды. Гаты кын меселеди.

Ол шондан соң эп-эсли вагтлап пикирленип гезди. Иши ташлап, гачып гитмәге хыял этди. Ери, бейдәйсе эжеси оңа нәме диер? Хажат нәме диер? Гөзүниң гытагыны айлап, мекирлик билен жыкыр-жыкыр гүлмезми? «Хә бигайрат, доланып гелэйдиңми? Мениң диени-

ми этмесең, болжагың шудур» диймезми? Ар-намыс хемме затдан үстүн чыкды. Онсоң ол йүрегини бире баглады-да, хеммесинден озуп гечмели диен нетижә гелди. Шондан соң онуң ёлдашларам Амангелдиниң бирхили үйтгәндигини, бирхили гахарлыдыгыны аңшырдылар. Ол инди бар зада батыргай, хыжувлы япышярды. Ирден туранда-да хыжувлы турды. Ол өзүниң шол хыжувыны екеҗе-де песелтмеди. Бәш гүн гечди, он гүн гечди, бир ай гечди... Бригадирем, ёлдашларам онуң ишлейшине гөз астындан сын этдилер. Бу эржел, намысҗаң яш йигит олара ярады.

Шейдип айлар-гүнлер гечип дурды. Инди хич ким Амангелдиниң ишлейшине ат дакып билмейәрди. Инди оны ирден ёлдашлары дәл, онуң өзи ёлдашларыны турузярды. Йыгнакда-да, гүлшүп-дегишмеде-де, хич ерде хич кимден пес дәлди. Шейдип ол бүтин дуркы билен өише берилди. Гүнлериң бир гүнүнде-де онуң экскаваторында ярышда үстүн чыкыҗының байдаҗыгы пейда болды.

Гөни бир йыл дийленде, Амангелди өйлерине ругсада гайтды. Эҗеси оны бегенҗинден гөзи яшлы гаршы алды. Йөне онуң гүне гараөрт болан йүзүни гөрүп, өргөкден гелди.

— Ери, оглум, яман гаралыпсың-ла? Җаның бери сагмы?

— Җаным саг, эҗе.

— Я-да отүки иш гаты агырмы?

— Еңил-ә дәл, эҗе.

— Башгарак еңил ишлери ёкмы?

Амангелди гүлди.

— Эҗе, башда менем шейле пикир эдипдим. Башгарак еңил ише гечәйсем дийипдим. Йөне ялңышан экеним.

— О нәме үчин?

— Өзүм ялы огланлардан галмагы, догрусы, намыс этдим. Олар зор, гаты зор, эҗе! Шейле бир ишлейәрлер, шейле бир ишлейәрлер,хошуң гелсин! Эсасам олар өзлериниң нәме ишлейәндиклерине дүшүнйәрлер. Олар дүнйәде иң бейик гурлушыгың бирини амала ашырярлар. Онсоң мен олардан нәхили айрылып билейин, мен олардан нәхили ыза галып билейин?

— Догры айдяң, оглум, хич кимден пес отурмагын.

Бизиң тохумымыз хич кимден пес отурян дәлдир.

Эжеси шейле дийсе-де, оглуның гаралан йүзүне огрын-огрын середийәрди. Догруданам, Амангелди өңкүсинден мазалы хорланыпды. Йөне эжеси оглуның йүзүнде, онуң гарайшында чаганыңка меңземейән, бирхили етишенлик гөрнүши дуйды. Бирхили даявлашан ялы болуп дуюлды.

— Сен-ә түвелеме, бир йылың ичинде арсыз адам болуп етишәйипсиң, оглум.

Амангелди эжесиниң сөзүне хезил эдип гүлди. Боссаның гөвнүне онуң гүлкүсем үйтгешик, хас улы адамың гүлкүсине меңзеш, бирхили ёгнас эшидилди.

Шол вагт хич затдан хабарсыз Хажат эли газетли күрсәп ичерик гирди.

— Боссан эже! Боссан эже!

— Нәме хабар? Нәме болды, Хажат жан?

— Гөрсене! Бир серетсене, Боссан эже, хакыт Амангелдиниң...

Хажат сөзүни соңлап билмеди. Амангелдиниң отураныны гөрүп, бирхили болуп гитди. «Вий, асыл өзем геләйипдир», дийип, алжыраңңы ягдайда пышырдады. Хажат шонда Амангелдиниң ялдырап дуран гөзлерини, гүне янып гаралан йүзүни гөрди. Амангелди хич вагтам онуң гөзүне шейле ыссы гөрүнмәнди. Ол хәзир эдил газетде чыкан суратына меңзейәрди. Хажат ювашлык билен Амангелдиниң янына барды-да, оңа элини узатды.

— Гутлаян, сен-ә зор экениң!

— Биз ишчи. Ёлбашчы сынп! — дийип, Амангелди гүлмән айтды. Шонда Хажат Амангелдә шол башлакылары ялы екеже гезек гүлүп серетди велин, Амангелди бәгүл ялы ачылды өтәгитди. Не өйке галды, не кине!.. Хажат муны аңлап, бегенжинден гүлди. Боссан эжә йүзленди:

— Боссан эже, оглуң гелипдир, газетде сураты чыкыпдыр. Ханы, инди нәме теклибиң бар?

— Ай, нәме, Амангелди жан нәме дийсе, шол болар.

— Ай, эже нәме, пул кимде көп, канал гуружыларда көп. Пула битйән зат болса чекинмегин.

Хажат Амангелдиниң оны өзүне какдырып айдандыгына дүшүнди. Онсоң о-да оңа какдырып жогап берди.

— Онуң ялы болса, бизем тоюңыза шәрик эдерсиңиз-дә?

— «Өйкесиз той болмаз» диййәндирлер. Белкәм, тоюң эеси өзүң боларсың.

НАЗАР АВЧЫ

Онуң билен озалам ава гидип гөрүпдим. Багтыма икинжи сапарам гитмек миессер болды. Авчы дагам дәлди. Илчиликдир, ондан говы авчыларам бардыр. Мениң гөвнүме велин, шондан зоры ёк ялыды. Ол ав аттарып чөле чыканында, бош гайданыны хич ким гөрмәнди. Чөлүң картасыны хут өзи чекен ялыды. Гумдур дүзлүк бейләде дурсун, хер бир түммежиге, бүтин от-чөпүне белетди. Гүррүңчи адамды. Ёлда онуң гүррүңини диңләп барышыңа, йүзлерче километр ёлы нәхили гечениңи билмән галярдың. Ол чөле чыканда хасам ачыларды. Гөзлери эдил бүргүдиңки ялы йителийәрди. Сен дүрбүли гөрмерсиң, ол велин гөрер. «Моторыңы чепе сов-да, шу элими узадян тарапыма гөни сүрүбер!» диер.

Сенем онуң айдян тарапына сүрүп бярянсың. Асыл гөзүңе зат илмез. Ол велин гөрүп отурандыр. «А-хов, Назар ага, сениң ол диййәниң гуш дәл болаймасын? Бир вагт душундан гечип гиденлирис» диерсиң. Онуң пишиваги душундан гечип гиденлирис» диерсиң. Онуң пиңивагт.душундан гечип гидендирис» диерсиң. Онуң пишивагт.душундан гечип гидендирис» диерсиң. Онуң пишине-де дәлдир. Гайтам: «Шу сүрүшиңежик сүрүбер бакалы, инди голайлашяс» диер. Дийши ялыдыр. Хо-ол өңүңде багыртлагың я-да гылгуйругың улы топары гөзүңе илер. Бидерек ок атаныны екеже сапарам гөрмедим. Ол гушы гонуп отырка, соңам учурып атар. Шонда-да алжагыны алып галар.

Бу сапаркы гиденимиз ноябрың илкинжи гүнлериди. Бу гүнлерде гуш кән гечййәрди. Назар ага маңа: «Таййынланып отур. Даң атманка үстүнден барарын» диййсе, хас өңүнден тайынланып отурдым. Гөзүми ёлда гойдым. Даның өң яны бейле-де дурсун, даң атып жахан мазалы яглыланда-да гелмеди. Соң гүн догды. Гүн гушлук болды. Гелмеди. Бар хөвесим гачды. Инди гелмедигидир диййип дуркам, моторың сеси эшидилди. Назар ага экен. Ол агыр гөвреси билен моторың үстүнде отурышына:

—Көп гарашдырайдыммы? — диййди. — Ялаңчы

болаймайын дийип гайдыбердим. Шу гүн-ә бирхили ав — бейлеки биленем кейпим ёк.

Хер хал гитдик. Өңки сапар ёл бойы гызыклы гүррүңлер берипди. Бу сапар дилинем ярмады. Өңки сапар ав агтаршы эдил ач мөҗек ялыды. Яныл дуран йити гөзлери чөлүң чөп-чөрүне ченли эдил элек элән ялы эдип барярды. Шу сапар велин, уллакан гөзлеринде ала да барды. Шейле-де болса, ав бирнеме гөвнүни ачды. Аву мызам шовсуз болмады. Арасында гушам говурдык. Бу затлара Назар ага өкдеди. Эмма нахарың дузуны датды-да отурберди. Мен гең галдым, йүзүне-йүзүне чиңерилдим.

— Бу нәме болдугы? — дийдим.

— Вах, ийжек велин, ишдә ёк — дийип, ол бейлесине бакды...

Өңки сапар гелениме, Назар ага нахарың хатырасыны белент тутуп, хасам мазамлап ийдирйәрди. «Мунуң шуҗагаз ерини шейдипҗик чейнәрсиң велин хезиллер эдинәерсиң!» дийип агызларыны шапбылдадарды. Батырдыр йүрежиклерини сайлап өңүңе сүйшүрерди. Хер зат эдерди, габың ичиндәки нахарларың барысыны ийдирерди. Шол гезек дерләпдим. Гаты шүвлүмли ийипдик.

Назар ага эп-эсли вагтдан соң, яныма гелди. Ол нәче өзүни дуйдурмазлыга салса-да,нәче йүзүни гүлдүрҗек болса-да, йүрегинден туряи алададыр пикир дашкы ясама херекетлеринден рүстем гелйәрди. Нәче сакланҗагам болсам, дуруп билмедим. Сорадым.

— Назар ага, гөрйән велин, сизиң бу гүн дүйбүнден кейпиңиз ёг-ов! Ёгсам, түвелеме, шу гүн ав-а бар экен. Не чөрек ийдиңиз, не оңлы гүррүң бердиңиз?!

— Ай, ёк. Йөне кәнбир гуратлыгым ёк.

Ине, онуң әхли дүшүндириши шол болды. Мен-ә, догрусы, гайтмакчыдым. Назар ага гайтмага ховлукмады. Онсоң херимиз бир тарапа гитдик. Мен Назар аганың гөркезен ерине барып, кичеңрәк көлүң башында ятымлык эдиндим. Арамыз мазалы ачыграк боланы үчин бир-биримизден хабарсыздык. Гүн гиҗигени үчин хова-да кем-кем соваярды. Җүреже өрдеклер кән гезек өврүм эдип, мениң ятымлык эдинен көлүме телим гезек гелип гондулар. Гүн яшыберенде, екеже җүйҗерәк өрдек урдум. Эсли вагтдан Назар аганың гарасы гөрүнди.

Онуң янында үч жүреже өрдек билен ики саны яшылбаш өрдек барды.

Гүн мазалы яшып, хова гараңкырап угранында, оба гайтдык. Хәлки гойы булутлар кем-кемден сырылып, юкалып сейреклəп барярды. Онда-мунда гөзлерини петрединиип йылдызлар гөрнүп уграды. Йылдызлар көпелип асман дурландыгыча-да, хова соваярды. Инди моторың үстүнде дегйән шемал йүзүмизи ялап, барха авушадярды. Назар ага рулуң башында болан үчин эллигини гейди. Менем гозагың үстүнде, чехолы өңүме тутуп, елден горанярдым. Өз янымдан: «Бейле совук болжагыны билсем, галыңрак гейнип, гайдардым», дийип, ичими гепледйәрдим.

Назар ага гайдышынам дилини ярмады. Кәмахал жүбүсинден папирос чыкарярды-да, маңа чилимини отладярды. Ол агзы чилимли мотор сүрүп барярка, елиң зарбына папиросындан от сычрап, учгунжыклары гападымдан гайып гечйәрди. Ёлдашың дымып барса, эрбет болжак экени. Онсоң мениңем геплəп хөвесим ёкды. Назар аганың бу ягдайына өз янымдан гең галып, менем ичими гепледип сессиз отырдым. Ёл узакды. Ахыры оба голайладык. Обаның голайындакы даш көпрə етдигем велин, тисгинип гитдим. Назар аганың гөзүне эрбет бир зат гөрүнендир өйтдүм. Ол эерден эп-эсли ёкарык гобсунды-да, бойнуны узадып, часлы гүрледи.

— Өймүзде чыра янярмы? !

Мен оңа дүшүнмəн:

— Нəме ол? — дийдим.

— Серет, бизиң өйүмизде чыра яняр!..

Жогап гайтармадым. Онуң бу гүррүңини саг адамың гүррүңи дийип хасап этмедим. Өзи өй болса, гараңкы дүшсе, чыра янар-да. Мунда хич хили гең-таң галарлык зат ёк ахырын. Онсоң оңа бирхили гең галма, ховатырланма билен гарап башладым. Гөз астындан əхли болшуны, əхли херекетини сынладым. Ол инди асты юмаклы ялы рахат отурып билмейəрди. Эдил чага ялы ялтаклап, зол-зол гобсуныл гидйəрди. Бирден оңа гең галып середип отурандыгымы дуйдумы-нəмеми, бирхили уялан ялы йүзүни ашак салды.

Назар ага ишиклериниң агзына барды-да, моторыны өчүрди. Ишигиң агзында оңа аялы гарашып дурды. Назар ага улы гөвресине гелишмейəн чаласынлык билен

мотоциклетинден бөкүп дүшди-де, аялының янына барды.

— Гул!

— Саг-аман гелдиңизми?

Мен оңа салам берип етишмәнкәм, Назар ага аялының элинден тутуп, ховла салды.

Ине! Шу ерде өмрүмде бир гезек биэдепчилик этдим. Ёк йигренлигим гапы дыңлемекдирем велин ылгап гапа бараныны дуйман галдым. Почта үчин ясалан дешикден ышыклап гөрдүм. Өзлеринем гөрдүм, сеслеринем эшитдим. Назар ага аялыны багрына басып дуран экен. Тамдан дүшйән чыраның ышыгына Назар аганың гөзлери ялдырап гөрүнйәрди. Ол аялына шейле диййәрди:

— Сен инди өврүлип гелмерсиң өйтдүм. Хәзирин өзүнде ызыңдан гидип, ялбарып гетирмекчидим.

Аялының гүррүңини зордан эшитдим.

— Акылыңа нәме болды? Хей, менем сенсиз яшап билеринми? Мен сени горкузжак болдум. Өвез жан билен магазинден сүйжи алып гелдик. Ичме, шол авыны! Ёгсам сен сандан чыкжак. Хер гүн пьян, хер гүн ил ятып, ит укланда гелйәң.

Соң олары эшитжегем болмадым, гөржегем болмадым. Деррев өврүлип мотоциклетиң янына бардым. Аз вагтдан Назар ага чыкды. Аты чыкан ялы шатды. Нәлер өйлеринде отуртжак болды. Разы болмадым. Соң ол бирхили мүйнли ягдайда:

— Ямашганам бир ава гиделиле! — дийди.

— Вах, гидели-ле — дийдим.

— Индики дынч гүни!

— Боляр.

Ол мени өйүмизе гетирип гитди. Сүңңи еңилди. Мен хич затдан хабарсыз киши болан болуп, элим авлы өйүмизе бардым. Йөне Назар ага хакында узак гижеләп пикирлендим. «Яшы дургушан адамларам бейле экен-ов» диен нетижә гелдим. Ай, онсоңам, сөйгә гаррама ёк болара чемели-дә!..

ХУДОЖНИК

Бу йыл яз ир дүшүпди. Бахар ягшына ювлан Ашгабадың көчелери айна ялы ялдыраярды. Баглар бирей-

йәм яшажык тер япракларының боюны етирипдилер. Шәхер өмрүнде гышы, ыссыны гөрмедик ялыды. Ашгабатлылар бу бахарың ажайып гүнлеринде өз мәхрибан шәхериниң гөзел гөркүне гуванып, дүнйәде Ашгабатдан гөзел, Ашгабатдан овадан шәхер бардыр өйдүп келлелерине гетирмейәрдилер. Эййәм көчелерден акациядыр сирен гүллериниң ысы гелйәрди. Оба хожалыгында өңде барыжыларың республикан маслахатына гелен Шекер эже-де инди үч гүн бәри Ашгабатдады. Ол пайтагта гелендигине, гечен йылкы газанан үстүнлигине, биреййәм тәзе хасылың дүйбүни тутуп гояндыгына бегенип ики болуп биленокды. Йыгнакда оны танкытламадылар. Оны гайта өвдүлер. Иң тежрибели, ядавсыз гурамачы башлык хөкмүнде белләп гечдилер. Хут дүйнүң өзүнде Шекер эже жаныгып сөз сөзледи. Өз ёлбашчылык эдйән колхозының ыкдысады хем медени ягдайыны, индики этжек ишлерини илик-дүвме айдып берди. Залда отуранлар онуң эден чыкышыны үнс билен диңләп, шовхунлы эл чарпдылар. Диймек, онуң иши олара ярапдыр. Бу гүн болса дынч гүнүди. Шекер эже ирден шәхере гезеленже чыкышына гүн гүнорта болянча дызыны эпмән гезди. Магазинлере айланды. Соң шәхериң әхли ериңе машынлы айланды. Ол инди ядапды. Басымрак мыхманхана барып дынч аласы гелйәрди. Ине, шу максат билен-де мыхманхана уграпды. Ол бир көчеден өврүленде, бир топар ёлдашлары өңүнден чыкды. Олар Шекер эжәни дынч алмага гоймадылар.

— Эдил шужагаз ерде шекиллендириш музейи бар. Шол ерде улы бир художнигиң сурат сергиси гуралыпдыр. Хеммәмиз шоңа баряс, сенем йөр — дийдилер. Шекер эже нәче буйтар-суйтар этсе-де, оны гүнүне гойман, музее тарап алып гитдилер.

Музей, догруданам, генди. Мунда ёк зат ёкды. Дүнйәде сурат болса әхлиси шу ере гетирилип гойлан ялыды. Шекер эже: «Әлхепус, бейле-де бир тәсин сунгат болар экен-ов» дийип ичини геплетди. Ол миф дөврүнден тә хәзирки гүнүмизе ченли бар сурата үнс билен сын этди. Якынына барып, дашракдан дуруп серетди. Шекер эжәниң бу ере илкинжи гезек гелши дәлди. Озалам гөрүпди. Йөне бу гезек хасам улы тәсир алды. Ине, олар мешхур түркмен художнигиниң серги залына хем гелип етдилер. Бу зал бейлеки заллардан көп адамлы-

ды. Хеммелер юбилярың улы дөредижилик ёлуна улы үнс, улы хөвес билен сын эдйәрдилер. Шекер эже-де бирян ужундан середип башлады. Ол гөрйән суратларына шейле бир гызыкды велин, дүнйәни унудыпды. Бирден...

Бирден Шекер эже тисгинип гитди. Йүреги гүрс-гүрс урмага башлады. Өз гөзлерине ынанмажак болды. Яңададан серетди. Ёк. Бу хут онуң өзүди. Ол ёлдашларына бир зат дийжек болды-да, өз болшундан өзи утаныл, ене-де зат дийип билмән сакланды.

Бох-ов! Гөр, онуң хыяллары бу вагт нирелерде гезип йөрди.

Газаплы уруш йылының илкинжи гышыды. Уршуң үстесине гышам шол йыл газаплы гелипди. Шол гыш Шекер: «Ил нәме дийсе шоны дийсин. Айып-сын эдере зат ёк» дийип, эгнине адамсының гүпбүсини гейипди. Аягы эдиклиди. Шол йыл ол сагымчылара ёлбашчылык эдйәрди. Колхозың эхли малы бир ховлының ичиндеди. Сыгыр жаям шол ховлудады. Дүелерем, атдыр бейлеки малларам шол ховлудады. Колхозың эсасы аммарам шол ердеди.

Шекер шол гыш хеммелерден көп ишлемели болды. Сыгырлар гузлап, көпленч гижесине-де шол ерде болмалы болярды. Онуң үстесине-де Шекери хасам горкузан бир вака болды. Тәзе болан гөлелериң ики саны эртир гөрселер өли чыкды. Бу беланың ниреден гелип етенини хич ким билип билмеди. Бу затларың аграмам гелип, Шекере етйәрди. Башлыкдыр ферма: «Сен маллара середип биленок. Эгер инди бир гөле кемелейсе, өзүңе төледерис» дийип игенйәрдилер.

Ол вагтки сыгыр жайы өзүңе белли. Әпишгелериниң бир гөзи абат болса, бейлекиси дөвүк. Гапының ышларындан совук ел мыдама хазлап ичерик уруп дур. Шекер гөлелер совук алып өлйәндир өйдүп, жайың ичинде етишибилдигинден от якярды. Гөлежиклери демир пежиң голайында даңып гойярды. Ине, саңа герек болса... Ене-де бир гөле өлди. Соң ене бири. Гөлелери өлдүрмежек болуп элинден геленини эдйәнини айдып, башлыкдыр ферманың янында Шекер зар-зелил аглады. Телим гүнләп мүйнүргәп, мүззерип гезди. Адамлар Шекерде гүнә ёкдугыны айтдылар. Шекер шол сапар зордан башыны гутарды. Онуң үстесине ене бир бела

тапылды. Ирден Шекер маллара ийм бермәге гелип гөрсе, бу гүн-эрте гузлажак болуп йөрен бир сыгыр ёкды. Шекер огурланандыр өйтди. Барып ховлының сакчысыны гыссамага дурды. Ичмеге чолашып отуран, сегсен яша сер уран яшулы өз саклап отуран дервезесинден екеже-де жанлы-жандарың гечмәндигини жаныңдан сыздырып айдярды. Бирден Шекериң гөзи гиң ховлының гайра четинде гөлесини ялап дуран сыгра дүшди. Шекер ылгап, сыгрың янына барды. Дашарда гөлежик бөкжеклэп оюн эдйәрди. Шекер гөлежиги барып гужаклап гөтерди. Бегенжинден аглайжак-аглайжак болярды. Ол гөлежиги гөтерип бәрик гайтды. Мал үчин ачык хованың нәхили герек затдыгыны ол шонда билип галды. Шекер онсоң сыгырларам, гөлелерем йыгы-йыгыданележиредйәрди. Дашарда гездирйәрди. Догрударнам, шондан соң екеже гөле-де өлмеди. Гуратжа өсди.

Бир гүнем Шекер сыгырларың ичинде иң бет, сагдырмазак бир ала сыгры сагмакчы болды. Оңа «хөвлүм-хөвлүм!» эдип, эмжеклерини сыпалап, өңүнде тирт гоюп, яңы сагып уграпды. Эп-эсли сагды. Ичи сырчалы дашы яшыл бедре көпүржиклэп ярты болды. Шонда ол бейле янында башга бир сагымчы гызың пыңкырасыны эшитди. Шонда-да ол зат апмады. Ахырын болдум эдип еринден турса, бейле янында бир чал папаклы яш йигит уллакан кагызын йүзүне онуң суратыны чекип дурды. Яш йигит гүлди-де, Шекере салам берди. Онсон:

— Сизиң сыгыр сагшыңыз маңа ярады. Мен художник, сизиң суратыңызы чекжек — дийди.

Шекериң йүзи гызарып гитди.

—Ёк. Мениң суратымы чекмән. Маңа сурат герек дәл.

—Мен сизиң суратыңызы хөкман чекмели. Сизиң башлыгыңызданам сорадым. Онсоңам мен өкде сагымчың суратыны чекмек үчин сизиң колхозыңыза йөрите гелдим ахырын.

— Сурат чекжек болсаңыз, менден башга-да адам кән — дийип, Шекер сүйтли бедресини алып, йүзүни галдырман чыкып гитди.

Эмма художник өйлән ене-де гелди. Бу гезек ол реңкмидир чотка, әхли шакур-шукуры билен гелди. Ол бу сапар:

НИНА БАЖЫ

Ол агшам самолёт вагтындан ики сагат гижә галып гелди. Биз чемеданларымызы алянчак сагат эййәм гиже он икиден ишләп йөрди. Январың аякларыды. Асманда булут киреңи ёкды. Йити аяз ичинден-багрындан гечип барярды. Хер ким басымрак машына мүнҗек болярды. Менем таксә гарашярдым. Ахыры таксем гелип дурды. Таксиң гапысыны илкинҗи болуп мен ачдым. Онянча яшы өтүшен бир аял яныма гелди. Онуң элинде бир чемедан, янында-да бәш-алты яшларындакы гызҗагаз барды. Оңа гөзүм каклышанындан мениң билен биле бир самолётда Москвадан гелен ёлагчыдыгыны аңшырдым. Ол маңа йылгырып серетди. Онуң дүе йүңүнден докалан гоңур яглыгының астындан ялдырап гөрнен гөзлеринде бирхили мәхир, хайыш эдиҗи аламат барды. Мен оны Красноводскиде самолётың учарына гарашып отыркагам сынлапдым. Мен шонда оны бирине меңзетдим. Эмма кимдиги хич ядыма дүшмеди. Бу гезегем шейле болды. Таныш гөзлер, таныш йүзүмди. Эмма ким, хачан гөренлигим ене-де ядыма дүшмеди. Ол хакыт адымы тутды-да:

— Эгер гаты ховлукмач болмасаңыз, таксә биз мүнәели. Агтыҗагым ёлда мазалыҗа ядады. Укусы тутярмы, нәмеми, зол-зол паллап дур — дийди. Мен машындан нәхили гайра чекиленими-де дуйман галдым. Эмма бейлеки ёлдашларым эййәм машының ичиндедилер. Шофёр дүшүп, бизиң чемеданларымызы машының ызкы багажнигине салышдырып йөрди. Алҗырадым. Бу аяла-да, шофёра-да нәме дийҗегими билмән ййданып дурдум. Ёлдашларым мени гыссап униградылар.

— Ханы, бол, мүнсене машына! Инди нәме бейдип дурсуң.

Мен ол аяла: «Багышлаң!» дийип, машына мүндүм. Ол аялың кимдиги өе геленимден соң, едийыллык мекдеби гутаранымызда алдыран суратымызы гөренимде ядыма дүшди. Йүрегим җигләп гитди. Суратың якынына барып серетдим. Бу хут шолды. Янкы маңа середен гөзлерди. Нина бажы!.. Серет, бу суратда онуң овадандыгыны! Меле сачлары суратда гара болуп дүшенсоң, хасам овадан гөрүнйәрди. Бу ерде ол гара костюмлы, ак яка көйнекли дүшүпдир. Мениң ядымда

галышы велин, мыдама ак халатлыды. Ёгын, ап-ак гошарлары мыдама чермелгиди. Мен ондан нәче вагтлап гачып гезипдим. Ахырын класда окап отыркам мугаллымдан сорап, өз кабинетине алып гидипди. Онуң кабинети тәзе салнан уллакан ак мекдебимизиң гайра четиндәки кичижик жайдады. Ол мени голумдан тутуп, кабинетине алып гиренинде горкужыгымдан саңңыл-саңңыл эдйәрдим, ол шонда отургыжың үстүнде отурдып, гөзүми чөврүп гөрүпди. Агзымы ачдырыпды. А... о... а... дийдирипди. Көйнегими сыпырып, элиндәки аппарат билен йүрегими, өйкеними диңләп гөрүпди.

— Сен тут ялы сагат оглан! Йөне сенде трахома бар. Соң улаланда көр болмажак болсаң хөкман бежерт. Хер гүн сагат он икиде гөзүңе дерман гуйдур. Эгер шейтмесең, гөни директора айдарын.

Онсоң гөзүме өтйән ак дерман гуюп, чөврүп, гыраларына мавужа чалыпды. Элиме бир бөлежик юмшак акжа пагта берип гойберипди. Гөзүми яшардып, класа гиренимде гарагол огланлар маңа пыңкырышып гүлшүпдилер. Шейдип, мен билемок велин, кән гатнапдым. Бирденем уруш турды. Гытчылык, айралык. Шонда-да Нина бажы докторымызды. Бир гезек мен огланларың ойнуна гатнашман екеже өзүм мекдебиң гайра четинде йүзүми саллап дуркам Нина бажы яныма гелди. Ол гүнлер мен онуң билен мазалы өвренишипдим. Ол хер гезек янына баранымда хезил эдинип гүлүп, мениң билен гүрлешерди. Гөвнүме болмаса, ол мени ала-бөле говы гөрйәрди. Шол гезек яныма геленинде онуң йылгырып дуран йүзүне гөзүм дүшенинде гөзүме яш айланымы дуйман галдым.

— Ери, бу нә болуш. Саңа нәме болды? — дийди.

— Эжем... — дийдим.

— Эжеңе нәме болды?

— Сыркав. Ярaман ятыр.

— Шейлеми? Нәме, гаты яранокмы? Ерган-дүшекли ятырмы?

— Хава.

Окувдан соң өе барсам, Нина бажы эжеме дерман ичирип отуран экен. Эжем ичмежек болярды. Ол болса зорлап ичиржек болярды. Эжемиң халы агырды. Зордан келлесини галдырярды. Ол мениң баранымам дуймады. Мен:

— Эже, ичәй хич зат болмаз. Менем ичйән, зат боланок — дийдим. Шонда Нина бажы маңа йылгырып серетди. Шондан соң Нина бажыны хер гүн диен ялы өйүмизде гөрйәрдим. Эмма эҗем бәри бакмады. Гиҗелерине самрамаңы чыкарды. Урша гиден агаларымы ятлаярды. Мен горкуҗыгыма агларды. Эҗем велин, ол затлары аңшырмаярды. Хер гүн мекдебе баранымда Нина бажы эҗемиң ягдайыны сораярды. Мен оңа белли зат айдып билмән, диңе гөзүме яш айлаярдым. Ол шонда деррев эҗемиң халының теңдигини аңлаярды. «Берен дерманымы ичдими?» дийип сораярды. Мен: «Хава» дийийәрдим. «Агшам нәхили ятды?» дийип сораярды. Менем: «Узын гиҗәни самрап гечирди» дийийәрдим. Ол онсоң мени өз кабинетине чагырарды-да, оны-муны хөдүрләрди. Мен алмаҗак болардым. Ол зорлап алдырарды.

Нина бажы бир гүн өйүмизе машынлы гелди. Эҗемиң айданына-диенине бакман машына мүндүрди. Менем мүндүрди. Шәхере гитдик. Эҗеми шәхер кеселханасына салдылар. Эҗемиң өз эшигини чыкарып, кеселхана эшигинде ак простының үстүнде аркан дүшүп ятаныны гөренимде гаты эрбет болдум. «Эже җан!» дийип, аглап, ики эгнинден гуҗакладым. Ол шонда додагыны чала гымылдадып:

— Аглама, оглум, аглама! — дийди. Онуң шол айданы шиндем гулагымдан гиденок. Мени шол гезек эҗемиң янындан Нина бажы айырды.

— Сен инди улы оглан ахырын, пионер ахырын! Хей-де сениң ялы огланам аглармы? Эркек кишилер аглаян дәлдир. Эҗең, ынха, хай диймән гутулар. Онсоң өзүң утанарсың — дийди. Догрусы, онуң сөзлери маңа бирнеме тәсир этди. Агламаҗак болуп җаң этдим. Эмма эҗеми кеселханада ташлап, машынлы ызымыза гайданымда ене дуруп билмедим.

Кakaм, агалам фронтдады. Эҗем колхозда ишлейәрди. Бир гөлелиҗе сыгрымыз барды. Нина бажы мени өйүмизе дәл-де, өз өйлерине әкитди. Шонда ол маңа гүррүң берипди.

— Шу вагт хемме ерде кынчылык. Хер зат этмели велин, душманы еңмели. Ынха, мениңем адамым фронта гитди. Менем, ынха, шуҗагаз оглум Коля җан билен галдым. Йөне биз хөкман душмандан үстүн чыкарыс.

Уруш гутарар. Сизиңкилерем, мениңкем адамым гелер. Той эдерис.

Мен йигрими гүне голай Нина бажыларда болдум. Оны өйлеринде отурданокдылар. Сыркав гөрмәге чагырярдылар. Гиҗәниң бир вагты доланып гелйән вагтлары-да болярды. Биз шонда Коля икимиз ятман гүррүң эдишердик. Ол эртекә өкдеди. Түркмен дилини өзүмден говы билйәрди.

Эҗем гутулып гелениңде мениң нәхили бегенендигими сиз бир билседиңиз. Эҗем мени багрына басып, эсли салым отурды. Яңакларымдан огшады.

— Мен саңа дири душарын өйтмейәрдим, оглум! Чөрегиң битин экен. Аҗал етмесе, өлмеҗек экен. Вах, шу Нина бажы дийсене! Муңуң бизе эден ягшылыгыны хич ким этмез. Бейле-де бир йүреги юка, артыкмач адам болар экен-ов! Эгер шол дагы болмадык болса, ардурҗа өлүп өтәгитмели. Өзүме галса кеселхана ниреде, зат нирeде.

Алтынҗыны гутарып единҗә гечениңде, гүйз айлары какам фронтдан гелди. Ол гүнлер оңуң эли оңлы ишлемейәрди. Мен бегенип, эхли оба бушлап чыкдым. Онсоң аягалдыгыма Нина бажылара ылгадым. Мен олара етип барярка өңүмден Коля чыкды. Мен оңа: «Какам гелди!» дийип айдып-айтманкам гөзүндәки яш сөзүми кесди.

— Вий, саңа нәме болды?

Ол бетер аглады.

— Какам өлүпдир.

Үстүмден гызгын сув гуйлан ялы болды. Нәме дийип, нәме айтҗагымы билмедим.

— Ким айтды?

— Хабар гелди.

Шол гүн мен узак гүн Коляның янында болдум. Нина бажы болса зол-зол яглыгы билен гөзүниң яшыны сүпүрйәрди.

Биз Нина бажылар билен эдил доган ялы болуп арагатнашык эдйәрдик. Бизем олара барардык, оларам бизе гелерди.

Единҗини гутарып, мен шәхере техникума окува гирдим. Шол йылам Нина бажылар гөчүп гитдилер. Нина бажы оба адамлары билен хошлашанда гынан-

жына аглапдыр. Мен велин оны уградып билмедим. Олар гөчүп гиденинде мен шәхерде экеним.

Олар гөчүп гиденинден соң, бәш-алты айдан уруш гутарды. Мениң бир агам гелип, бир агам гелмеди. Шейдип, ай, йыл гечди гитди. Уруш гутараныңа йигрими йыла голай вагт болды. Чагалар чагалы болды. Шол вагтки йигит чыканлар инди ата болды. Дүнъелер өзгерди, обаларың көпүси шәхер болды. Сувсуз чөллерде деря дөреди...

Хава, мениңем шол Москвадан гелен агшамым таксә мүнжек болуп дуркак душ геленим, мегерем, Нина баҗыды!.. Қакам пахыр арадан чыкды. Йөне эҗем ХеНИЗ дири ахырын. Мен бу ваканы эҗеме-де гүррүң бердим. Ол шонда өр боюна галды-да, хайран галып йүзүме серетди.

— Сен оны гөрен болсаң, шолдур өйдүп гүман эден болсаң, нәме себәбе ондан «Сен Нина баҗымы?» дийип сорамадың?

Мен нәме жогап гайтарҗагымы билмән улудан демими алып, келләми яйкадым.

— Пахай, эдениң бар бол-а!... — дийди-де, эҗем нәразы гөрнүшде бейлеки тама гитди.

Өз эден ишиме пушман эдип, узак гиже гөзүме укы гелмеди. Шол гызҗагаз, шол гарры хич гөзүмиң өңүнден гитмеди. Белкәм-де, онуң янындакы бәш-алты яшлыжа гыз Қоляның гызыдыр. Ол маңа «агтыжагым» дийип айтды ахырын. Вах, өзүмиз дүшүп, оны таксә мүндүрсек болмаярмы?

Эртеси гөзлегине чыкдым. Бармадык мыхманханам галмады. Дерек тапман доланып гелдим. Эҗем:

— Тапмадыңмы? — дийип сорады.

— Тапмадым — дийдим.

ГАНДЫМ АГА

Түркменлерде: «Ким мазарың үстүнде гөзяш дөксе, ол өлини гаты гынандырармыш» диен гадымдан гелйән гүррүң бар. Гандым ага-да бу гүррүңе ынанып, хенизе-бу гүне ченли ялңыз перзендиниң мазарының янында гөзүнден бир катра яш акдырманды. Асла онуң чагалыкдан сайланып аглан гезегини хич ким гөрмәнди.

Онуң адыны түйс билип дакыпдырлар. Онуң өзи-де эдил гандым ялы беркди, чыдамлыды. Ол, мегерем, энеден боланында-да гандымың өсйән еринде — чөл ичинде дүнйә инендир. Ёгсам оңа Гандым адыны дакмаздылар. Гандым ага өзүниң тас етмиш йыл яшан өмрүниң көпүсини чөл ичинде, гоюн ызында гечирди.

Хова шерти нәчә газаплы болса, өсүмлик хем өз тебигы шертине лайыклыкда өсүп кемала гелйәр. Гандым ялы чыдамлы өсүмлик бармы нәме? Гарагум чөлүниң дүнйәни якып-говруп барян җөвзалы ыссысы-да, гышың алдажы совугы-да, ондан-оңа гөчүп-гонуп йөрен чәге толкунлары-да бу өсүмлиге кәр эдип билмейәр. Тебигат нәче газабына тутдугыча онуң көклери ере барха чуң орнашяр, балдакларыдыр шахалары шонча берк боляр. Гандым ага-да чөлүң әхли газабына уйгунлашыпды. Харасат, эпгек оны эҗизледип билмейәрди. Йөне велин бир сапаркы башына инен бела тас онуң билини бүкүпди.

Ол гүнлер Гандымың мен диен вагтыды. Гырчув сакгалында екеҗе-де ак ёкды. Гоюнлары эп-эсли аралыкдан гайтармалы боланында-да йөрәп гиденинден ылгап гиденини говы гөрерди. Бүргүдиңки ялы йити гөзлери алловаррадан дел чөп гөрсе сыпдырмазды. Онуң даг ялы гөвресини, сагдын, нурана йүзүни сынлан адам: «Гандым энтек-энтеклер гаррамаз!» диерди. Эмма шол диййән беламыз башына инди велин, хай диймән сакгалдыр муртуна ак гирди отурыберди.

Гандым ага шол йыл байың гойнуны оглы Аймырат билен бакмага башлады. Адам чыкан оглуна Гандым ага аз гуванмаярды. Аймырат яңы он дөрдүне гиден бердашлы етгинҗекди. Онуң акылыны дийсене? Агзындан екеҗе дагы артыкмач сөз чыкмазды. Аталы-огул чөл ичинде бир гошда ятып турярдылар. Аймырат какасы билен өвренишип билмейәрди. Какасы билен гүрлешенинде онуң йүзүне диканлап бакып билмән, мыдама ере бакар отурарды. Гандым ага оглуның өзүне шейле артык хормат гойяндыгына дүшүнип, оңа «Оглум» я-да «Аймырат җан» дийип йүзленерди.

Гандым аганың өзүне галса Аймырада ятан чөпи-де галдыртҗак дәлди. Эгер хәзирки дөвүр болса окадарды. Арман ол гүнлериң ёлы башгады. Дурмуш агырды, хер зат этмели велин, гүзеран гөрмелиди.

Гүнлерде бир гүн, томсуң эдил ортакы айларында Гандым ага дүесине мүнди-де, азык дийип, оба гидермен болды. Ине, шу оба гитмеклик хем онуң багтына гара чекди.

— Оглум, эсерденрәк болавергин. Эрте өйләне галман гелсем герек.

Аймырат башга нәме дийсин.

— Боляр, кака.

— Гошдан узага гитмәвергин.

— Боляр.

Какасы гөзден йитенинде даң агарып башлады. Шол гүн гоюнларам эдил ач өлени бар ялы, бирейнәм гурап, саман болуп гиден отлары йүзүниң угруна демине дартып барярды. Гоюнлар шейле гызгалаңлы отлаянлыгы үчин Аймырат оны өз угруна гойберип, ызына дүшүп гидип отырды. Йөне велин гошдан эп-эсли араны ачандыгыны билйәрди.

Аймырат: «Азажык дынч алайын» дийди-де, таягыны ере дикип, онуң ужуна донуны асып гойды. Асылгы донуның ужыпсыз көлегесинде телпегини яссанып гышарды. Яш чопан деррев ука гитди.

Бирхаюкдан гөзүни ачып гөрсе, не гоюн бар, не-де итлери. Эйләк серетди, бейләк серетди. Гөзүне зат илмеди. Богазына сыгдыгыны эдип итлерини чагырды. Бу түп ыссыда сесиң нирә етсин!

Аймырадың йүрегине ховсала дүшди. Ери, о гоюнлары йитирип, какасына нәме жогап берсин? Гоюнлар тапылмаса, бай нәме диер.

Ол: «Гоюнларың гиден угрудыр-да хернә» дийип, өңе тарап ылгап башлады. Эп-эсли ылгады. Гоюн гара бермеди. Онсоң чеп гапдала тарап ылгады. Хол өндәки гөрүнйән гумуң депесине чыкып серетди. Гоюн гөрүнмейәрди. Онуң хәлки гарадер болан эндамы бирден сovaп урады. Ине, шонда ол өзүниң чаксыз сувсаяндыгыны билип галды. Бу ымгыр чөлде сув ниреде, зат нирeде! Аймырат гумуң үстүнден дүшди-де, өз майдалына йөрәп уграды. Сувсузлыкдан яңа агзының ичинде өл галмады. Соңабака агзының ичи өт ялы ажады. Вах, шу махал екеже овурт сув болсады! Бирден-де ол сакга аяк чекди. Гөзлерини гиң ачып, өңе серетди. Өз гөзүне ынанман, гөзлерини юмуп, яңадандан серетди. Бирден-де хахахай-

лап гүлди. Өңе окдурылды. Сув! Сув! Онуң эдил болайса бир километр өң янында дуры сув ыңдарылып акып ятырды. Ол бегенжине шол сува тарап бир километр дэл, ики километрем ылган болса герек. Сув болса не якын, не-де даш, шол ики гөрен аралыгында акып ятырды. Аймырат гүйч топлап, яңадандан ылгады. Бу сапар гөвнүне болмаса шол сув тарапдан салкын шемал-да гелен ялы болды. Аймырат: «Инди сува хөкман етерин!» дийип чаклады.

Онсоң ысгыны гачып, гөзлериниң өңи гараңкырады-да, өзүни ашак гойберди. Онуң инди дүйбүнден еринден турасы гелмейәрди. Отуран ериндеи сува серетди. Сув хенизем шол өңкүже еринде, өңки аралыкда акып ятырды. Соң онуң гөзүне не сув гөрүнди, не-де асман...

***

Гандым ага, айдышы ялы, шол гүнүң эртеси өйләнлер обадан гайдып гелди. Ол гөзлей-гөзлей иңрик гаралыберенде гойнуны тапды. Ханы огул, Аймырат ниреде? Огулдан хабар-хатыр болмады. Ол шол гижәни сәхне болуп гечирди. Зол-зол өз янындан самырдап шейле дийийәрди:

— Дири болсаң, разы!..

Гандым ага оглуны дири тапмады. Эртеси Гандым ага Аймырады гөзләп йөркә, Хыва аргыша барян бир кервене душ гелди. Кервенбашы дөшүни япып дуран ак сакгал адамды. Ол дүйәниң үстүнде отуран ериндеи Гандым ага билен саглык-аманлык сорашды-да, совал берди.

— Нәме йитирдиң?

—Огул — Гандым ага шей дийди-де, ягдайыны бирин-бирин беян этди.

Яшулы йүзүни ашак салып дымды. Бейлекилерем йүзүни ашак салдылар. Онянча яшулы йүзүни галдырды.

— Иним, мерт бол! Бу чөл энче адамың башына етендир.

Гандым ага шол гезек шейле бир ах чекди велин, чөл сарсып гиден ялы болды. Яшулы ене сөзүни довам этди.

—Нерессе сувсап, салгымың албайына алданан болара чемели. Оны үйшүп жайладык.

Гандым ага шол гүн оглунының мазарының янында узак вагтлап отурды. Эмма гөзүне чыг гелмеди. Ол гүнден бәри онлап-онлап йыл гечди. Гандым ага гөр нәче гезекдир оглуның мазарының янына бардыка? Обадан дүйә йүкләп, бишен керпич гетирип, мазарың дашына айманча-да этди. Ил-гүн Аймырадың губырына «шехит мазары» дийип ат гойды.

Гандым ага оглуның янына көп гезеклер барса-да, екеже гезек-де гөзяш дөкмәнди. Онуң оглуны гынандырасы геленокды.

Яңы-якында велин Гандым ага оглуның инди көнелип гиден шол шехит мазарының үстүнде хакыт бады-баран яш дөкди. Ол аглаярды, мазары гужаклап шейле диййәрди:

— Оглум, гөзүңе дөнейин, Аймырат жан! Башыңы галдырсана! Диңе екеже гезек! Сен ковалап-ковалап етип билмедик сувуңа ахырын етдиң, оглум! Бир гезекжик серет-де, онсоң ятыбер!

Хей, өленем башыны галдырып билерми? Ёгсам, онуң эдил өң янжагазында салгым дәл-де, Гарагум каналы ялпылдап акып ятырды.

ГӨК БАЙЫРЛАРЫҢ АРАСЫНДА

Ериң йүзи яшылды, асман гөм-гөкди. Оларың мүнүп гелен машынларам гөм-гөкди. Ювашжа шемал өвүсйәрди. Гүллериң мелевше йүпек көйнеги толкун атярды. Ол узаклыга көп вагтлап середип дурды. Бир депе... Ене бири... Ондан аңырда-да бири... Даг, әхли депелер яшыл... Диңе дагың белент геришлери думанлап гөрүнйәрди. Яз гүнүниң дүнйәни шейле гелшиге салаңына Гүллериң акылы хайранды. Гүнеш болмаса, гөзеллик болмаса, яшайшың нәхили йүрекгысгынч болҗак экенлигини Гүллер өвран-өвран ятлаярды. Ол хәзир белент бир депәниң үстүнде ачылан ялңыз бәгүлялы ак яглыгыны ыкжадып дурды. Төверегини гуршап алан гөзел гөрнүш оны жадылапды.

— Гүллер! Бираза жык дур. Хәзир менем сениң яныңа бару жак!.

Бу сесе Гүллер гара гөрен кейик ялы тисгинип гитди. Бирден хушуна гелди. «Вий, ёгса-да, ол янымда дәл экен-ов! Ол хениз байра чыкманам огушян» дийип, ичини геплетди. Дуран еринден элини салгап, Амана гыгырды.

—Асыл сен ашакдамы! Гелсене бәрик! Бу тайының хезилдигини гөрседиң. Асла сен мениң ныма гелмән нәме ишләп йөрсүң?

— Ынха, барян яныңа!..

Аман гөк машының гапысыны япып, эллерини яглыгы билен сүпүришдирип, Гүллериң янына, байрың депесине тарап ылгап башлады. Гүллер оңа ики элини узадып гарашярды. Җакҗаклап гүлйәрди. Аман ылгавыны яздырман, Гүллериң янына барды. Гүллер ики элини узадып, оны янына чекди. Олар шол ерде көп дурдулар. Гүлүшдилер, гүрлешдилер. Аман хезил эдинип, шейле диййәрди:

—Ине, Гүллер җан, мен сени хөкман өз машыным билен гездирмәге экидерин дийипдим. Ине, дийшим ялам этдим. Ислесек инди ериң ол чүңкүнден бейлеки чүңкүне-де гидип билерис.

Гүллер чалаҗа гүлди.

—Ериң чүңки болар ялы, нәме ол дөртбурчдур өйдйәрмиң?

—Оның догры. Йөне биз ислән еримизе гидип билҗек ахырын... Гөк машының янында даш ер я-да гечип болмаҗак гечит болмаз. Мен оны диңе сениң үчин алдым. Диңе сениң үчин. Мен сениң аягыңы ере дегресим геленок. Сени мыдама машының я-да эллеримиң үстүнде гөтерип гезесим гелйәр.

Гүллер чалаҗа гүлди.

Мең кишә йүк боласым геленок. Өз башымы өзүм чарап билмесем, менденем бир адам болармы?..

— Гүллер... Гүллер җан!... Сен маңа ене өңки түкенмез хеңине тутды дийме. Хачан той эдерис. Хә?.. Хачан?.. Ене дымярмың? Ене шол өңкиң ялы шейдип, йүзүңи ашак салҗак дурҗакмы? Шу гезек бир геплесене! Ахыр дурмуша чыкмалы боларсың ахырын.., Мен ховлугамок. Йөне белли вагтыны айтсаң боляр. Эртирми, бириүнми?... Бир айданмы. Бир йылданмы. Окувыңы гутараныңдан соңмы?..

Гүллер ене җогап бермеди.

Ене-де башдакы ялы, яшыл байырларың үсташырын үмүрләп дуран даглара серетди. Шол серетди дурды. Аман болса зол-зол: «Гүллер! Гүллер!» дийип, ондан жогап алжак болуп гайталады дурды. Ахырын Гүллер дил ачды.

— Хо-ол, гөрүнйән байра-да чыкып гөрели-ле? Мениң хас узага гидесим гелйәр. Шол ерде саңа барыны айдарын.

—Айтжагыңа сөз берйәрмиң?

— Сөз берйән, Аман жан...

Аманың гушы учды. Гүллери гужаклап, ал-асмана гөтерди. Соң олар бир-бириниң элинден тутушып, байырдан ашаклыгына гөк машының янына ылгашып гитдилер.

Машын ёла дүшди. Аманам, Гүллерем гүлйәрди. Төверек, асман гүлйәрди. Гөк машын байырлыгың өврүмли ёлларындан сесcиз сүйнүп, каерде йылдырап гидип барярды. Шол диййән байырларының янына гелдилер. Онянча Гүллер:

— Бейлерәк-сов. Хо-ол ерде сакла!—дийди. Аман бирден тормоз берди-де, чепе өврүрди. Нәхили боланыны билмеди. Бирден машының оды өчди дуруберди. Аман машыны нәче отлажак болса-да болмады. Өңүни ачып гөрди. Хич зат аңшырмады. Эп-эсли дурдулар. Ахыры Гүллер.

— Онарып боланокмы? — дийди. Аман кибитини гысды.

Шейдип, Гүллердир Аман яйданышып дурдулар.

— Сен машын сүрмегиң усулларыны өвренмедиңми?

— Вах, өвренипдим-ле, шу вагт-а кеминиң нирдедигини асыл тапып билемок..

Онда биз шейдишип дурмалымы? Серет, гүнем эййәм өйле болупдыр.

Аман алжырады. Пенжегини чыкаржак болды-да, ак йүпек көйнегине середип ене-де яйданды.. .

— Бу вагт муңа нәме этсеңем хайры ёк. Моторында бир кем бармыкан диййән. Галан ерини гөрүп чыкдым. Барысы дүзүв. Бир машын душуп, сүйрреге алаймасаң, алач болмазмыка диййән.

Гүллер: «Хей бир гечип барян машына гөзүм дүшмезмикән» дийип, гапдалындакы ниң бейик байра чыкды. Гүллер ене-де ашакдан серетсең, ялңыз гөгерен гү-

лэлеге меңзеди. Гүллер даш-төверегине сер салды. Эгер-эгер хич ким гөрүнмейэрди. Не машын гөрүнйэр, не башга гымылды. Диңе байырлык. Даг. Не шэхер гөрүнйэр, не оба. Ол өз янындан: «Машынлы гелмэн, пыяда гелен болсак, он эссе говы болжак экен» дийип пикир этди. Ашакда гүне ялдырап гөрүнйэн гөк машын онуң гөзүне жана дерт, артыкмач йүк болуп гөрүнди. Машының эйлесине-бейлесине айланып дуран Аман бирхили эжиз, налажедейин гөрүнди. Онуң бу алжырап дуршуна Гүллериң небси агыржак болды.

Ине, бирден Гүллериң гулагына бир ерден таррылды эшидилди. Ол эдил отлуклы ялы, таррылдының гелйэн тарапына середип, ол сесиң нэмедигини, ниреде дигини гөрмек иследи. Эмма гөзүне зат илмеди. Ол шол дуран еринден:

— Аман, бир таррылды эшидилди! — дийип гыгырды. Аман аңкарылып, Гүллере серетди.

— Ниреде? дийип гыгырды. Эдил шол икаралыкда байрың гайра четинден бэрик бир мотоциклетли адамың өврүлендигини гөрүп галды. Гүллер:

— Хан-ха! — дийип, моторла тарап элини узатды. Гүллерем, Аманам моторла тарап эллерини салгадылар, «А-хо-хо-хов!» дийип гыгырышдылар. Моторлы адам гөни гечибержек ялы этди-де, булары гөрүп, бэрик өврүлди. Хай диймэнем, машының янына гелип сакланды, Гүллерем байырдан ашак дүшмэге башлады.

Моторлы адам мотоциклетиниң газыны өчүрди-де, аркайынчылык билен дүшди. Салам берди. Аман билен эллешип гөрүшди.

— Ери, гезеленже чыкдыңызмы? дийип сорады.

— Хэ, гезеленже чыкыпдык велин... — дийип, Аман мүйнлүрэк йылгырды.

— Ханы? Велиси нэмé? — дийип, гелен йигидем йылгырды.

Бу йигидиң башында багана гулакжыны барды. Эгни гүпбүлиди. Аягында брезент эдиги, гара жалбары барды. Маңлайыны мазалы басып дуран гулакжының астындан ялпылдап дуран овадан ала гөзлери гүлүп дурды. Аман ондан бир зат сорамакчы болды-да, жүбүсинден гаты гап «Казбеги» узадып, чилим хөдүрледи. Ол гелен йигит: «Саг болуң» дийди-де, жүбүсинден «Беломор» чыкарып отлады.

— Ол чилимлер юванрак боляр.

Гүллер сесини чыкаранокды. «Ери, бу огланың нәме эдип билҗек зады бар. Моторына сүйредип, «Волганы» алып гитмежег-ә дүшнүкли» дийип, ичини геплетди-де, бейлерәге йөрәп гитди. Аман ягдайыны беян этди.

—Хава, машын бирден ятыберди. Мен-ә гөзләп кемини тапып билмедим. Сенем бир гөрүп берәйсең дийип хайыш эдәйжекдим. Ёгсам гүнем гижигип баряр.

Гелен йигит гүпбүсини чыкарды-да, машыны барламага дурды. Ол эп-эсли гүйменди. Бирден көйнегини чыкарып, машының ики саны ачарыны сайлап алды-да, гөни машының ашагына гирди. Аркан дүшүп ятышына машының нәмелеридир бир затларыны товлашдырмага башлады. Эп-эсли вагтлап машының ашагындан чыкмады. Ахырын ол өл топрага булашып чыканында, онуң чигинлек эгинлеринден дер акярды. Эллери машын ягындан гарагәзди. Ак майкасының ягырнысы дуранжа гумды. Гүр өсгүн сачлары чыгжаран маңлайына дөкүлишип ятырды. Элиндәки тутуп дуран ачарларыны йыгнашдырды-да, Амана узатды. «Ай, инди-хә болаян болса герек» дийип, үст-башыны какышдырды. Гүллер оңа азар боландыклары үчин гахары гелер өйдүпди. Эмма ол эдил бу ерик гелшиндәки ялы йылжыраклап дурды.

Моторлы гелен йигит машына мүнди-де, отлады. Машын бада отланды. Соң оны сага өврүди-де, гөни ёла гетирип саклады. Машындан дүшди-де, гүпбүсини, гулакжыныны гейди. Аман оңа саг болсун айтды.

— Бизиң багтымыза етишәйдиң. Ери, ниреден гелйәрдиң?

— Икинжи участокдан.

— Бә-хә!..

—Өзүң билйәң, инженер механик болсаң, әхли участога етишмели-дә. Бар зады дүзетдиңмикәң дийсең, ене бири тапылайяр. Ремонты нәче дүйпли, нәче оңат гечирсең, шонча говы. Екеже трактор бир гүн ишлемесе, эп-эсли ер сүрүлмән галыберйәр. Экиши хаял гечирсеңем онуң хасыла нәхили зыяның бардыгыны өзүңиз билйәңиз. Боляр. Хош, саг болуң!

Ол моторына мүнди-де, өз ёлуна гитди.

Аман машының гапысыны ачды-да, Гүллере:

— Мүн, эзизим! — дийди, Гүллер сесини чыкарман,

хаяллык билен машына мүнди. Булар ёла дүшдүлер. Аман ене-де Гүллере йүзленди.

— Гүллер жан, сен хәли барыны айтмага сөз берипдин. Яңы машын бежерилйәркә-де, мен сениң айтҗак затларың хакында пикир эдйәрдим. Инди бери көсеме, айт!

Гүллер сесини чыкармады. Шол бир ерик середип отуршына гөзүни-де гырпмаярды.

— Гүллер, геплесене! — дийип, Аман ене-де өзеленди.

Гүллер сарсмадам..

Сен хол байра барсак, шол ерде барыны айдарын дийипдиң ахырын?

Гүллер ене жогап бермеди.

— Гүллер? Саңа нәме болды?

Гүллер диңе келлесини яйкады. Шәхере бардылар. Гүллер шонда-да дымып барярды. Машындан дүшүп хошлашдылар.

— Гүллер, саг бол!

– Хош!

СУРАТЛАР

Аман окувыны гутарып геленинде, диңе өйлери дәл, әхли гоңшы-голамлары бегенди. Инди бәш йылдыр хер йыл айрачылык. Башда бу бәш йыл гутармаҗак ялыды. Диңе бир эжесине дәл, Аманың өзүне-де бәш йыл гаты узак гөрнүпди. Биби оглуны илки Ашгабада — университете окува иберенинде ярым-яш аглапды. Оглуны яш гөрүпди. Хер ничигем болса, Бибиниң оглуны окадасы гелйәрди. Онуң соватлы, акыллы адам болуп етишмегини ислейәрди.

Хасам окувың илкинжи йылы агыр гечипди. Биби ятса-турса оглуны ятлаярды. Гөвнүне оглы ач-сувсуз ялы, я-да яраман ятан ялы, я-да башга эрбет затлар күйүне гелип, кәте-кәте өз-өзүнден ховсала дүшүберерди. Хернә хат бир говы зат, оглуның иберен хатыны окап, ене йүреги арам тапарды. Биби оглуны бейле гайгы этмесе-де этмезди велин, онуң себәби барды. Аман онуң екесиди. Бибиниң ериң йүзүнде гөрени екеже оглуды. Аманың какасы ол яңы үч айлыҗакка фронта гидип-

ди. Шол гидишиңе-де гайдып гелмеди, Аманыңам дүйә инип, гөрени-билени эҗесиди. Онсоң Аман окувыны гутарып геленинде, энели-оглуң нәхили бегенендигини бир гөз өңүне гетирип гөрүң!..

Шол гүнүң өзүнде Биби той эдип, пишме сечди. Оларың той шагалаңы эртесем кесилмеди. Биби оглуна пынхан-пынхан сын эдйәрди. «Түвелеме, кемсиз етишипдир. Адам чыкыпдыр» дийип ичини геплейәрди. Ине, бу гүн ол иле гошулан ялы, бу ягты җахандан өз герек хакыны алана дөнди. Аманам бегенҗини эҗеси билен нәхили пайлашҗагыны биленокды. Ол эҗесине ниреде ишлеҗегини айтды. Соң олар гелин тойы хакда гүррүң эдип гүлүшдилер. Гиҗәниң бир вагты ука гитдилер. Биби иркилен ялы этсе-де, гөзүне ене оглы Аман гелди. Ол узак гиҗе Аман билен гүрлешди ятды. «Оглум, Аман җан! Сен мени диңлейәрмиң? Хо-ол салланчакда уклап ятан сен-дә. Вах, сен ол затлары нирден билҗек дийсене?! Гайыным пахыр говы адамды. Узын, совук гиҗелер билими гушап, сув тутуп гечирен гүнлеримем болды ахырын! Нәтҗек, уруш. Обада оңлы эркек гөбекли галманды. Эркек кишиниң деригинде дуруп ишләрдик. Гелдигим саңа топулардым. Башда эммәңи алмаҗак болардың. Гөзүңем ачмаздың. «Көп агладымы?» дийип, гайын энемден сорардым. «Аглап-аглап усургадымы дийсене» дийип, энең пахыр гөзи яшлы маңа аларылып бакарды. Шейдип, сениң агладан гезегим көп боландыр. Нәтҗек, оглум, агласаңам ишлемелиди. Ол вагтлар биз ишлемесек, башга ким ишлесин. Ырым эдип, сениң галпагыңы дөрт яшыңа ченли сырмадык. Какаң гелер, галпагыңдан сыпалар өйтдүк. Ахырын галпагыңы сырып, үстүңден ногул сечдик. Онда-да какаң гелмеди. Уруш гутараңында бәш яшыңдадың. Какаң шонда-да гелмеди. Едини долдурып, дишиң дүшди. Элиң китаплы мекдебе гитдиң. Шонда-да какаң гелмеди. Ине, инди сен адам чыкдың, окувыңы гутарып гелдиң, шонда-да какаң гелмеди...».

Аман ирден оянды. Эмма эҗесиниң узын гиҗе өзи билен гүрлешип укламандыгындан хабары ёкды.

Аман чай-чөрегини иенинден соң бир зат ядына дүшди-де, тарса ериңден турды. Столуң үстүнде ятан ики саны уллакан портрети алды-да, эҗесини чагырды.

— Эҗе! Ай, эҗе!

Эҗеси дашкы тамдан җогап берди.

— Хава, оглум!

— Ханы, бәрик гел!

Эҗеси элиндәки табагыны ювуп дуран еринде ишини ташлап, оглуның янына гелди.

—Ине, гелдим, оглум.

— Булары ниреден асарыс?

Биби бу суратлары оглы гелен дессине гөрүпди. Олараң бири Аманыңкыды, бири өз портретиди. Аман ол суратлары йөрите буюрдырып улалдыпды. Рамалары зерлиди. Уллаканды. Биби бир зат дийҗек ялы этдиде, ене йылгырып, башга зат дийди.

— Ислән ериңден асай, оглум! Бай, өзлер-ә говы суратлар болупдыр-ов! Узагындан шулар адама-да җан берерлермикән диййән.

— Эҗе, биз бу суратлары эдил гөрнүп дуран ерде асалы. Гой, гелен адамың гөзи дессине икимизиң суратымыза дүшсүн. Ине, эҗе, серет, эдил шу тайдан асаялы.

— Болар, оглум, болар...

Аман суратың икисини-де халың йүзүнден янашык асып гойды. Суратлара хезил эдип серетди-де, ене эҗесини чагырды.

Эҗе! Ай, эҗе! Гел, болупмы, серет.

Биби ене гелди. Йөне бу гезек онуң элинде бир сурат барды.

— Оглум, ме, шунам шо тайдан асып гояй!

Бу сурат Аманың какасының суратыды. Онуң рамалары көнеди, кагызы саралып гидипди.

— Вий, эҗе, ёгса-да какамың бу сураты бизде өңденем бар ахырын! Сен муны ниреден тапдың?

Шкафымыздан, оглум. Шу ере гөчүп гелелимиз бәри ятышы. Матаҗыга долап гояйыпдым.

Аман сураты алып, өз гапдалындан асмакчы боланында, эндамы дыглап гитди.

— Эҗе, эҗе! Бу түйс мениң суратым-ла! Бу мен ахыры! Какамам мениң ялы шейле яш адаммыды?

Эҗеси җогап бермеди-де, гөзүниң яшыны гыңаҗының уҗы билен сүпүрип, өйден чыкды.

ГАРАШМАК

...Нурбиби бу гүн ювнуп-ардынып, шейле бир безенди велин, хэзиркиси ялы гөзел гөркүни озал хич ким гөрен дэл болса герек. Йүрегиниң урайшыны, элхепус, йүрегиниң урайшыны!

Нурбиби эпишгесинден көчэ серетди. Көчеден хич ким геченокды. Өйде еке өзи болансоң, көчеде-де хич киме гөзи илмэнсоң, ол хасам екесиреди. Асманда болса булут барха гоялярды. Көче-де, асман-да нэмедир бир зада гарашян ялыды. Ине, бирден шовлап өсен шемал багларың шахаларыны ыралап гойберди-де, дымык хованы жанландырды. Бирденем ягыш сепелэп башлады. Ягышдан гачып, ики саны оглaнжык көчеден ылгап гечип гитди.

Нурбиби гарашярды. Ол диңе шу вагт дэл, озалам гарашярды. Тас бэш йыл бэри гарашды. Ине, инди болса ылайжак дөрт сагатдан шол бэш йыллап гарашаныны гаршыламакчыды.

Нурбиби ягыш диңдиги ёла дүшмекчиди. Онуң бармалы ери пыяда йөресең сагат ярымлык ёлды. Ягыш велин, ичиңи якайын диен ялы, барха газабына тутярды.

Нурбиби ене бир сагатдан уграрын дийип отурышына ягшың шыбырдысына иркилди. Аладалы хем-де ховсалалы ягдайда ука гиденлиги үчин иркилен дессине оны алада ве ховсала салан затлар гөрнүп башлады...

«Вай, эййэм гелен огшуян!» дийип, Нурбиби дашарык ылгады. Онуң гулагына гелен сес, хакыкатданам, Сапарың сесиди. Сапар келлеяланач, плащының якасыны галдырып, үшейэн бойнуны йыгрып, йүзүни ашак салып гидип барярды. Онуң элинде бир зат барды. Йөне онуң чемеданлыгыны я-да башга затдыгыны Нурбиби сайгармады. Нурбиби онуң ызындан ылгады. «Сапар!» дийип, телим гезек гыгырды. Сапар велин шол йүзүни ашак салып гидип барярды. Нурбиби онуң ызындан етдим-етдимде ене гыгырды. Йөне велин ере айтдыгыңам бир, Сапара айтдыгыңам бирди. Чалажа дагы келлесини галдырайса нэдерсиң. Нурбиби гахарына агламжырады. «Сапар, Сапар!..» дийип аглап чагырды. Ине, шу ерде ол өз сесине өзи тисгинип оянды. Гөрсе не Сапар бар, не-де зат. Ичерде өзүнден башга

хич ким ёкды. Нурбиби сагадына середенинден тарса еринден галды. «Дицмән гечен хенизем дицмәндир» дийип, ягша кәйинип хүңүрдеди. Йөне ол гөрен дүйшүни: «Агы бегенчдир» дийип, оңатлыга ёрды-да, ховлукмач өйден чыкып гитди.

Оңа бу хабары Сапарың аял доганы Гүлҗемал гетирипди. Ол дүйн алдыраны бар ялы болуп, Нурбибиниң ишлейән ерине китапхана барды. Ол шонда Нурбибиниң гулагына чавуш чакды-да:

— Сапардан телеграмма гелди. Эртирки скорый билен гелйәр — дийди. Шол секунтдан бейләк хем Нурбиби хер минутыны санап, отлың гелҗек пурсадына гарашды. Шол агшам онуң гөзүне укы гелмеди. Сапар билен эден гүррүңлерини, әхли душушыкларыны бир-бир гөзүниң өңүне гетирди.

Бу вагт Нурбиби яңы обадан сайланыпды. Хәлки башлан ягыш эдил яңы гойберилен ялыды. Эгер-де бу ягыш гүйз ягшы болман, яз ягшы болан болса, бирмахал диңерди. Әлемгошар гөрнерди. Гүн чыкарды. Сапар отлудан дүшйәнчә ер эййәм чалгарды. Хәзир велин, терсине, булут бархa гүрелйәрди, ягыш барха забун ягярды. Йөне велин, хәх дийм әнСапарың гелҗекдиги Нурбибә әлемгошардан-да, ялпылдап чыкҗак гүнден-де, яз айындан-да артык тәсир эдйәрди.

Ненең тәсир этмесин!.. Нурбиби өмрүнде дине бирине — Сапара көңүл берипди, Нурбиби өмрүнде дине бири билен — Сапар билен душушыпды. Сөйги меселесинде Нурбиби дине бирине — Сапара ынанярды. Хут шол гезек болса герек, Нурбиби хоркулдап агланы. Шонда Сапар оңа шейле дийипди:

— Бәш йыл диениң узак ялы болуп гөрүнсе-де, ынха гөрерсиң, эдил телпегиңи айламанкаң гечер. Йөне гарашгын, дүнйәде сенден башгам ёкдур. Мен саңа ынаняи, эзизим.

Нурбиби бу сөзлери эшиденинде ики эли билен Сапарың эгниндеи япышып, шейле дийипди:

— Хей, менем гарашманмы? Гарашарын.

Шол гезек олар бир-бири билен хошлашып, араларыны мазалы ачанларында, Нурбиби гараңкының ичинде гөзден йитип барян Сапарың ызындан гыгырыпды.

— Гарашарын, эзизим, гарашарын!..

Пынхан душушыкдан соң, Нурбибиниң гызлык че-

кинжеңлигини ташлап, шейле гаты сес билен гыгырмагы өз сөйгүлисине чәксиз вепалылыгың аламатыды.

Сапар илкинжи йыл Нурбибә йыгы-йыгыдан хат иберйәрди. Нурбиби бир хата ики жогап язярды. Вах, шу махал Нурбибиниң Сапара язан шол хатларының екежесини башдан-аяк окамак миессер болсады, онда бу хекаяжыгымы язмасам-да, әхли максадым илик-дүвме аян боларды! Түйс сөййән адамың кичижик хатжагазы-да бир китап оканча тәсир этсе герек.

Сапар илкинжи йыл ругсада геленде, геленже гүни Нурбибини гөзләп тапды. Гетирен совгадыны говшурды. Бегенчлеринден икисиниң-де эрни бир ере гелмейәрди. Шол йыл Сапар ругсадыны долдурып, ене окува гиденде, икиси-де багтыярды, бир-биринден мүнде бир разыды, окувың икинжи йылы-да эйгилик билен гечди...

Эмма Сапар соң бассыр ики йыллап оба гара бермеди. «Ол шол ерден гөни курорта дынч алмага гидипмиш» дием хабар гелди. Иң эрбеди-де Нурбиби соң екеже хат-да алмады. Нурбибиниң хат алмазлыгы оны Сапардан дашлашдырмады. Гайтам онуң сөйгүсини өжүкдирди. Инди онуң өзи дәл, эйсем бир бөлежик хаты-да гелсе, Нурбиби үчин улы багтды. Эмма сыгрың дили ялыжак кагыз-да Нурбибә миессер этмейәрди. Ол кәте-кәте йүрегине ховул дүшүп, Гүлжемалың янына ылгарды. Онуң ялңыз йүрек дөкүшйәни Гүлжемалды ахырын! Нурбиби Гүлжемалың янында кичижик чага ялы бойнуны буруп агларды. — Гөзүңе-башыңа дөнейин, Гүлжемал жан, агаң маңа нәме үчин хат язмаярка? Онуң екеже хатына зар болуп хорланып йөреними хабары ёкмукан? Я-да мени унутдымыкан?

Гүлжемал Нурбибә дөзмезди. Онуң бу ягдайына йүреги авап ол хем агларды. Ине, ахырында хем Сапарың хаты дәл, хут өзи гелйәндиги хакында хабар гелди. Нурбибиниң хәзир нәхили бегенйәндигини өзүңиз гөз өңүне гетирибериң.

Гүн яшып, гараңкы гатлышыпды. Ягыш велин хенизем ягып дурды. Нурбиби демир ёл дуралгажыгындакы жайларың пенжирелерини ачык сайгарярды. Ол дуралгажыгың чеп тарапында гөрүнйән яшыл чыражыгы гөрүп бегенди. «Ёл ачык. Скорый деррев гелер» дийип, ичини геплетди.

Томус айларында бу ерден скорый отлусы энтек гүн яшманка гечип гидйәрди. Бу дуралгажык обадан дөрт-бәш километр дашлыкдады. Оба билен демир ёлуң арасы элиң аясы ялы дүзлүк боланы үчин бу ерден гатнаян отлулар обадан месаңа сайгардярды. Скорый отлусы шу дуралгажыкда бары-ёгы бирки минут саклаӈярды. Сапар хем хер гезек гиденде шу дуралгада мүнүп, геленинде хем шу дуралгада дүшйәрди.

Нурбиби бир белендрәк ере чыкарды-да, гүнде-гүнаша диен ялы, өйлән чаглары гечип гидйән скорый отлусыны гөзи билен гаршылап, гөзи билен 750 уградарды. Шу дуралгажыкда сәгинип гечйән скорый отлусы оңа хер гезек Сапары ятладарды.

Хава, Сапар соңкы гезек хем шу дуралгажыкдан отла мүнүп гидипди. Нурбиби Сапарың бу гезегем шу дуралгажыкда дүшжекдигине пугта ынанярды.

Нурбиби илкинжи йыллар Сапары уградатмага я-да гаршыламага илден-гүнден чекинйәрди. Бу гезек велин ол хич затдан чекинмейәрди. Дине гелсе боляр! Ол Сапары гужагыны гиң ачып гаршыламага тайынды.

Нурбиби дуралга гелип етенинден соң, көп вагт гечмәнкә, отлы гелип дурды. Отлынын гелип дурмагы билен Нурбиби өзүниң йүреги-де дураяр өйтди. Әлхепус, онуң саңңылдайшыны! Хәзир онуң жерениңки ялы йити гөзлери, бүтин калбы Сапары агтарярды. Нурбибини хәзирки ягдайында кән сакламак, мегерем, оңа сүтем этмекди. Бирден-де онуң гөзүне чыраның ягтысы дүшүп дуран Сапарың кешби гөрүнди. Бу хут онуң өзүди.

Сапар!

Нурбиби өңе окдурылды. Бирден-де ток уран ялы, дуран еринде доңуп галды. «Онуң янындакы чал пальтолы гыз кимкә?». Онянча Сапар гызын элинден чемеданыны алды-да, аркайын йөрәп, Нурбибиниң янына гелди.

— Нурбиби, бу сенмиң? Гургунмың?

Нурбиби жогап берип билмән гөзүни тегеледи-де, улудан ювдунды. Сапар ене сөз гатды.

— Кими гаршылаярсың? Я-да уградярмың?

Нурбиби биалач ере бакды. Онянча Сапарың янындакы гыз онуң элинден чекди-де:

— Ханы, гидели — дийди.

Олар гитдилер. Нурбиби хенизем дурды. Отлы узын

гыгырды-да, ювашжа йөрәп башлады. Дуралгажыкда хич-ким галмады. Нурбиби болса хенизем дурды.

Эп-эсли вагтдан соң демир ёлундан оба тарап гидйән ёл билен гүйчли ягшың астында Нурбибиниң бир өзи хаялжак әдимләп барярды.

МАЗМУНЫ

Айдымчы гыз. *Повесть* 3

Хекаялар 33

Акар сув 34
Яш тойы 43
Бахар гүл ачанда 52
Гыз йүреги 64
Гарры оглундан разы 68
Бессиниң сөйгүси 73
Боссаның гөзлегинде 80
Гоңшымызыңкыда 88
Эне мәхри 98
Бир тахяның тарыхы 104
Кичи гелин 108
Җерен 112
Мая 118
Айҗерен кәң гүлди 122
Тапышлык 128
Топрак 134
Тегелек телпекли адам 138
Узын-узын гиҗелер 141
Бәш йылдан соң 144
Экскаваторчы Амангелди 148
Назар авчы 153
Художник 156
Нина баҗы 162
Гандым ага 166
Гөк байырларың арасында 170
Суратлар 175
Гарашмак 178